

VERSENY ÉS VERSENYTORZÍTÓ MAGATARTÁSOK A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOK PIACAIN

Zárótanulmány

Pannon Egyetem Közgazdaságtan Tanszék
Kutatásvezető: Kiss Károly Miklós

2008. október 31.

A kutatást a GVH VKK támogatta

Verseny és versenytorzító magatartások a postai szolgáltatások piacain

A Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra központja támogatásával készült
kutatás

Pannon Egyetem Közgazdaságtan tanszék

Veszprém, 2008. október 30.

Részvevők:*

Bajnai Blanka, Pannon Egyetem és MTA KTI
Kiss Károly Miklós, Pannon Egyetem (témavezető)
Nagy Dávid Krisztián, Pannon Egyetem
Major Iván, Pannon Egyetem és MTA KTI
Valentiny Pál, MTA KTI

* A kutatásban részt vettek a Pannon Egyetem Alkalmazott közgazdaságtan szakos hallgatói: Darázs Gabriella, Hervai Vera és Stenger Zsolt. Köszönjük a munkájukat.

Vezetői összefoglaló	6
I. Szabályozás, piacnyitás és verseny a postai piacokon	22
1. SZABÁLYOZÁS, JOGI KÖRNYEZET	22
1.1 <i>A postai szektor uniós szabályozási keretei</i>	22
A liberalizáció további lépései	25
1.2 <i>A jövőbeli szabályozás kritikus kérdései</i>	27
A szabályozás teremtette belépési korlátok	27
Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség terheinek finanszírozása	28
1.3 <i>A magyar szabályozás és megfelelése az uniós szabályozásnak</i>	31
2. VERSENYTORZÍTÓ MAGATARTÁSOK, JOGSÉRTÉST MEGÁLLAPÍTÓ ELJÁRÁSOK	37
2.1 <i>A fenntartott postai szolgáltatások körének határaival kapcsolatos eljárások</i>	37
2.2 <i>Versenykorlátozó magatartással kapcsolatos eljárások</i>	39
Ragadozó árazás és versenytorzító keresztfinanszírozás	40
Árukapcsolás	42
2.3 <i>Magyarországi eljárások</i>	43
3. PIACSZERKEZET ALAKULÁSA	47
3.1 <i>Versenyzői, nem egyetemes postai szolgáltatások egyes piaci szegmenseinek szerkezete</i>	52
Gyorsposta-szolgáltatás.....	52
Integrált postai szolgáltatás	53
Futárposta-szolgáltatás	55
Postai közvetítőtevékenység	56
3.2 <i>Vertikális tagozódás, tulajdonosi, számviteli szétválasztás</i>	56
4. FELHASZNÁLT IRODALOM	58
II. Hozzáférés, belépés és verseny a postai piacokon	60
1. HOZZÁFÉRÉS KÉRDÉSEI ÉS A VERSENY	60
A vertikális lánc alsó pontjához való hozzáférés	61
Postafiókhoz való hozzáférés	63
Címadatbázishoz való hozzáférés	64
Levélszekrényekhez való hozzáférés	65
1.1 <i>Vertikális és számviteli szétválasztás</i>	65
1.2 <i>Hozzáférés korlátozására irányuló versenytorzító magatartás</i>	68
2. A HOZZÁFÉRÉSI DÍJ SZABÁLYOZÁSÁNAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI	70
Árszabályozás elve	70
Költségszámítás módszertani kérdései I.: Hatékonysági kritériumok és információs helyzet (bottom-up vs. top-down modellek)	71
Költségszámítás módszertani kérdései II.: Költségalap (HCA vs. CCA)	72
Költségszámítás módszertani kérdései III.: Költségfelosztás módszertana (FDC vs. LRIC).....	72
3. EGYIRÁNYÚ HOZZÁFÉRÉS.....	75
3.1 <i>Kell-e szabályozni a hozzáférést? – Versenytorzító magatartás a szabályozatlan piacon</i> 76	
Tökéletesen helyettesítő szolgáltatások esete	76
Differenciált szolgáltatások esete – Versenyzői szegély modell	81

3.2	<i>A tiszta (határ)költség alapú szabályozás problémái</i>	84
	A határköltségektől mesterségesen eltérített kiskereskedelmi árak következményei.....	84
	Konklúzió: Az ECPR szabály	90
	Az állandó és közös költségek felosztásának problémája.....	91
	Információs aszimmetria	92
3.3	<i>Hozzáférési díj szabályozott kiskereskedelmi tarifák esetén</i>	94
	Ramsey árazás	95
	Az inkumbens hálózatának helyettesíthetősége	97
	Rögzített kiskereskedelmi tarifák.....	99
	Rögzített kiskereskedelmi tarifák és az inkumbens hálózatának helyettesíthetősége	104
	Ha több eszköz áll a szabályozó rendelkezésére	111
3.4	<i>Összekapcsolási díj nem szabályozott kiskereskedelmi tarifák esetén</i>	114
	Tökéletesen helyettesítő szolgáltatások modellje	114
	Versenyzoői szegély modell.....	116
4.	KÉTIRÁNYÚ ÖSSZEKAPCSOLÁS (ELKÜLÖNÜLŐ FOGYASZTÓI KÖR MELLETT) – NEMZETKÖZI KÜLDEMÉNY-FORGALOM.....	119
4.1	<i>Ideális díjak</i>	120
4.2	<i>Kétszeres monopolista haszonkulcs nem szabályozott piacon</i>	121
4.3	<i>Az összekapcsolás nem kooperatív szabályozása</i>	122
4.4	<i>Az összekapcsolás kooperatív szabályozása</i>	123
	Kooperatív alku eltérő összekapcsolási díjakkal.....	124
	Kooperatív alku egyforma összekapcsolási díjakkal	125
5.	ÖSSZEFOGLALÁS	127
5.1	<i>Célok és eszközök</i>	127
5.2	<i>A hozzáférési díj szabályozásának három fontos elve</i>	128
	Költségalapú díjak.....	128
	Ramsey árak	130
	ECPR alapú díjak	131
5.3	<i>Versenytorzító magatartások</i>	132
6.	FELHASZNÁLT IRODALOM:	134
III.	A nélkülözhetetlen eszközök értelmezése és a postai szolgáltatások	137
1.	A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMÁRÓL.....	138
2.	A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMÁNAK TARTALMI VÁLTOZÁSAI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN.....	140
3.	A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMA AZ EURÓPAI UNIÓBAN.....	149
4.	A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMÁNAK HASZNÁLATA MAGYARORSZÁGON.....	154
5.	A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSE A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOKBAN	158
6.	ÖSSZEFOGLALÁS	166
7.	FELHASZNÁLT IRODALOM	168
IV.	Egyetemes és fenntartott szolgáltatások, kereszt-finanszírozás és verseny a postai szolgáltatásokban	171
1.	BEVEZETÉS.....	171

2.	A PIACI LIBERALIZÁLÁS HATÁSAI AZ EGYETEMES ÉS A FENNTARTOTT SZOLGÁLTATÁSOKRA	175
2.1	<i>Az egyetemes szolgáltatás és a közszolgáltatások értelmezése az Európai Unióban</i>	175
2.2	<i>A postai egyetemes és fenntartott szolgáltatások értelmezési problémái az EU gyakorlatában</i>	177
2.3	<i>Az egyetemes és a fenntartott szolgáltatások értelmezése az EU-direktívákban</i>	181
2.4	<i>A magyar szabályozás az EU Direktíva, illetve az újabb Európai Unió tendenciák tükrében</i>	184
3.	A „BENTLÉVŐ” („INCUMBENT”) SZOLGÁLTATÓK GAZDASÁGI-PÉNZÜGYI HELYZETÉNEK VÁLTOZÁSA A LIBERALIZÁLÁS NYOMÁN	187
3.1	<i>A postai szolgáltatások piaci szerkezetének vizsgálata</i>	188
3.2	<i>A súly- és értékhatárok változásának hatásai</i>	189
3.3	<i>A súly- és értékhatárok változásának hatásai a bent lévő(k) nyereségességére</i>	192
4.	A POSTAI EGYETEMES SZOLGÁLTATÁSOK FINANSZÍROZÁSÁNAK LEHETSÉGES MÓDJAI	197
4.1	<i>Az egyetemes szolgáltatás finanszírozási elvei</i>	197
4.2	<i>Finanszírozási rendszerek a postai szolgáltatásokban</i>	199
5.	AZ EGYETEMES ÉS A FENNTARTOTT SZOLGÁLTATÁSOK ÁRAZÁSA: LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK.....	203
5.1	<i>Árszabályozás az EU-háttér tanulmányokban</i>	203
5.2	<i>Költség alapú árképzés és az ársapka</i>	205
5.3	<i>Árszabályozás a gazdasági hatékonyság szempontjai szerint</i>	206
5.4	<i>Ramsey-árak</i>	209
6.	KERESZTFINANSZÍROZÁS, KISZORÍTÓ VAGY RAGADOZÓ ÁRAZÁS ÉS VERSENY A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOKBAN	212
6.1	<i>A piaci belépéstől való elrettentés egy modellje</i>	213
7.	VERSENYTORZÍTÓ KERESZTFINANSZÍROZÁS AZ EU POSTAI SZOLGÁLTATÓINÁL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A DEUTSCHE POST ESETÉRE.....	218
7.1	<i>Bevezetés</i>	218
7.2	<i>A Deutsche Post-eset</i>	219
	Az érintett felek	219
	A vizsgálat.....	220
	A levélrendelésű csomagszolgáltatások költségei.....	221
	A levélrendelésű csomagszolgáltatásokból származó bevételek.....	223
	Hatás a tagállamok közti kereskedelemre	224
	Az ítélet	224
7.3	<i>Vizsgálódások tagállami szinten</i>	225
8.	FELHASZNÁLT IRODALOM	227

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a postai piacokon kialakuló verseny kritikus kérdéseivel foglalkozik. Az I. fejezetben áttekintettük a postai piacok szabályozásának és működésének alapvető jellemzőit, a piacnyitás folyamatát és az egyes piaci szegmensekben kialakuló verseny jellemzőit. A II. fejezetben a hozzáférés kérdéseit vizsgáltuk, a III. fejezetben a nélkülözhetetlen eszközök postai szolgáltatásokra vonatkozó értelmezésére tettünk kísérletet, és végül a IV. fejezetben a kizorító magatartás egy sajátos lehetőségét vizsgáltuk: a keresztfinanszírozás versenytorzító hatásait.

Bár a postai piacok megnyitása már előrehaladott az Európai Unión belül, így hazánkban is, még számos területen nem érzékelhető a verseny és annak jótékony következményei. Egyrészt a szabályozás a legtöbb uniós tagországban még mindig fenntart kizárólagos területeket – bár fokozatosan csökkentve ennek körét – az egyetemes szolgáltatók (korábbi nemzeti postavállalatok) számára, amit fenntartott szolgáltatási körnek neveznek, és a küldemények meghatározott (idő és súlyhatárok alapján definiált) halmazát foglalják magukba. Másrészt pedig a már megnyitott területeken jelentős részén is megmaradt a korábbi postai monopóliumok dominanciája. Mint bemutattuk a piacnyításban élen járó országokban is a levélküldemények liberalizált körében az egyetemes szolgáltatók továbbra is jellemzően 90% feletti piaci részesedéssel bírnak. Magyarország az uniós tagországok azon csoportjába tartozik, ahol a piacnyitás a leglassabban haladt, azon országok egyike, ahol a fenntartott szolgáltatások körét a postai irányelv által megengedett legtágabban körként határozták meg.

A postai piacok szerkezetét tehát alapvetően meghatározzák a szabályozás teremtette belépési korlátok. A fenntartott postai szolgáltatások esetében nem alakulhat ki verseny, hiszen kizárólagosan az egyetemes szolgáltató nyújthatja az ide sorolt szolgáltatásokat. Ahogy azonban láthattuk, az egyes tagállamok között jelentős eltérések vannak abban, hogy mely szolgáltatások, tevékenységek tartoznak ebbe a körbe. A nem fenntartott egyetemes szolgáltatások területén egyre élénkülő, de a legtöbb uniós országban még nem túl hatékony verseny kezd kialakulni. Csak a postai szolgáltatások harmadik csoportján belül, a nem egyetemes szolgáltatások esetében érzékelhető erőteljes verseny.

A verseny kibontakozását a szabályozás által teremtett egyéb belépési korlátok is lassíthatják, ezért ezek kiemelten kritikus témái a szabályozás jövőbeli változásának. A legfontosabb ilyen belépési korlátok vagy versenytorzító szabályozási elemek a következők.

Értékforgalmi adók: csupán öt tagországban alkalmaznak egyenlő mértékű forgalmi adót az egyetemes szolgáltatóra és a többi piaci szolgáltatóra, a legtöbb országban vagy az egyetemes szolgáltató minden tevékenysége, vagy az egyetemes szolgáltatási körbe tartozó küldeményekkel kapcsolatos szolgáltatásai mentességet, vagy kedvezményt élveznek a forgalmi adó alól, ami jelentősen torzítja a vállalatok esélyegyenlőségét.

Hozzáférés a nyilvános (egyetemes) postai hálózathoz: a verseny lehetőségének megteremtéséhez fontos az egyetemes szolgáltató hálózatához való hozzáférés biztosítása. Csak két tagállam jogszabálya tartalmaz kötelező hozzáférést az egyetemes szolgáltató szortírozó eszközeihez (Egyesült Királyság, Németország), néhány további tagország szabályozása tartalmaz bizonyos körülmények esetén biztosítandó hozzáférést bizonyos hálózati elemekhez (Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Magyarország, Németország, Portugália, Szlovénia), de a legtöbb tagországban nem írják elő, hogy kötelező lehetővé tenni a hozzáférést az egyetemes szolgáltató hálózatának alapvető elemeihez.

Engedélyezési eljárás: a piacra való belépést alapvetően befolyásolja, hogy milyen feltételekkel és kötelezettségekkel folytathat egy új szolgáltató adott tevékenységet. Az egyes tagországokban jelentős eltérések vannak e követelményekben, de abban is, hogy a szolgáltatások mely körét sorolják az engedélyköteles csoportba (teljes egyetemes kör, csak levélforgalom (azon belül is különféle súlyhatárokkal) stb.)

Eltérő vámszabályok: sok tagállamban más vámszabályok (például a küldemények kezelésében) vonatkoznak az egyetemes szolgáltatóra, mint a többi piaci szereplőre, ami szintén torzíthatja a versenyt.

Fontos kérdés a piacra való belépés szabályozása a különböző szolgáltatási ágakban. A postai irányelv megfogalmazza a lehetőségét, hogy az egyes tagországok a nem fenntartott körbe tartozó egyetemes szolgáltatások esetében engedélyezési eljárást alkalmazzanak, az engedélyezés két módját ajánlva: a liberálisabb általános engedélyt és a szigorúbb egyedi jogosítványt. Magyarország a piacnyitásban hátrébb tartó országok azon csoportjába sorolható, ahol a nem fenntartott körhöz tartozó egyetemes postai szolgáltatások csak egyedi *engedély* alapján végezhetők, ráadásul a szolgáltatók az engedély birtokában nemcsak jogosultak, de kötelezettek is az általuk megjelölt, a hatóság által engedélyezett földrajzi

területen és küldeményfajták tekintetében az egyetemes szolgáltatás ellátására. Ez erősebb belépési korlátot jelent, mint más rugalmasabb engedélyezési eljárás. Az, hogy az egyedi jogosítvány, engedély előírása milyen mértékű belépési korláttal jár, attól is függ, hogy milyen feltételeket és kötelezettségeket szab meg a szabályozás és a nemzeti szabályozóhatóság az engedélyhez kapcsolódóan. A szabályozás ezen eleméből fakadó belépési korlátnak egyik mutatója lehet, hogy az egyetemes postai szolgáltatások piaci területein hány szolgáltató van jelen. Az I.1. ábrán megmutattuk, hogy Magyarországon az egyetemes szolgáltatási körbe tartozó levélküldemények területének közel negyedét nyitották csak meg a verseny számára a szabályozás eddig menetében, azonban a piacnyitás ellenére sem jelent meg újabb szereplő e piaci szegmensekben. Ezzel szemben (mint az I.3. táblázatban összefoglaltuk) több uniós tagországban jelentős számú versenytárs jelent már meg e területeken is (a másik szélsőség Németország, ahol 1370 szolgáltató jelent meg 2006-ig).

A magyar postai piacokon a nem egyetemes körbe tartozó szolgáltatások piacain érzékelhető egyedül a verseny megjelenése. A hatósági nyilvántartásban szereplő szolgáltatók száma 2002-ben 18, 2003-ban 43, 2004-ben 58, 2005-ben 97, 2006 végén 111 volt. A magyar postai szolgáltatások piacát vizsgálva a korábban bemutatott hármas tagozódást követhetjük.

1. Lehetséges a verseny, és van: *bejelentéssel végezhető, az egyetemes postai szolgáltatások körébe nem tartozó szolgáltatások (postatörvény alapján: futárposta-szolgáltatás, gyorsposta-szolgáltatás, integrált postaszolgáltatás, postai közvetítő tevékenység, dokumentumcsere-szolgáltatás);*
2. Lehetséges a verseny, de nincs: *a fenntartott körön kívüli egyetemes postai szolgáltatások*
 - az 50 gramm feletti, de 2 kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi levélküldeményekkel, címzett reklámküldeményekkel és nyomtatványokkal kapcsolatos postai szolgáltatás,
 - a 20 kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi postacsomagokkal kapcsolatos postai szolgáltatás,
 - a vakok írását tartalmazó, 7 kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi küldeményekkel kapcsolatos postai szolgáltatás,
 - a fentiekben meghatározott szolgáltatásokhoz igényelhető ajánlott, tértivevény és értéknyilvántartás különszolgáltatások.
3. Nem lehetséges a verseny: *egyetemes szolgáltatási körön belüli fenntartott postai szolgáltatások, amelyek a kijelölt egyetemes szolgáltató (Magyar Posta Zrt.) kizárólagos területei*
 - legfeljebb 50 gramm tömegű belföldi, illetve nemzetközi levélküldeményekkel és címzett reklámküldeményekkel kapcsolatos szolgáltatás, amennyiben a szolgáltatás

díja alacsonyabb, mint az egyetemes szolgáltatási kör leggyorsabb szolgáltatási kategóriájának első súlyfokozatába tartozó levélküldemény díjának a két és félszerese (korábban háromszorosa),

- a hivatalos iratokkal kapcsolatos postai szolgáltatás, ha törvény vagy kormányrendelet eltérően nem rendelkezik.

E területek relatív súlyát a I.3. ábrán mutattuk be, amiből azt láthatjuk, hogy a versenyzői terület csak a negyede a teljes magyar postai iparágnak (bár ez növekvő tendenciát mutat, 2005-ben e versenyző „szelet” 17 százalékot tett ki). Az I. fejezetben az egyes versenyző piaci szegmensekben – futárposta-szolgáltatás, gyorsposta-szolgáltatás, integrált postaszolgáltatás – kialakuló verseny jellemzőit, piaci szereplőket és piaci részesedéseiket részletesebben is bemutattuk.

Versenytorzító magatartást, jogsértést megállapító eljárások. Az elmúlt 15 év jogsértést megállapító eljárásait három nagyobb csoportba lehet sorolni. Az első csoportba tartozó ügyek a postai piacok szabályozásának sajátosságából erednek, nevezetesen a fenntartott kör határainak értelmezésével kapcsolatos ügyek: ha az egyetemes szolgáltató számára biztosítva vannak kizárólagos területek, akkor a verseny szempontjából alapvető fontosságú kérdés, hogy e területek határai hol húzódnak. Az egyetemes szolgáltatóknak természetesen érdekében áll a fenntartott területet minél jobban kiterjeszteni.

Az eljárások második nagy csoportját alkotják a versenykorlátozó magatartást vizsgáló ügyek, amelyek az egyetemes szolgáltatók piaci erejével való visszaéléssel kapcsolatosak (diszkriminatív árkedvezmények, versenytorzító keresztfinanszírozás, kizorító árképzés, hozzáféréssel kapcsolatos problémák). A fenntartott szolgáltatások rendszere a piac meghatározott részein kizárólagosságok alkalmazását jelenti. A szabályozás egyik feladata: meg kell akadályoznia a monopol- és a versenykörülmények között nyújtott szolgáltatások közti keresztfinanszírozást a kizárólagos jogokat élvező gazdasági szereplők esetében. A versenypiacok arányának növekedésével a szabályozónak azt is vizsgálnia kell, hogy az egyik piacon kialakult, védett domináns pozíciót a cégek nem terjesztik-e ki a liberalizált tevékenységekre, illetve hogy a monopolhelyzettel nem élnek-e vissza a különböző fogyasztói kategóriák között diszkriminálva.

A versenyhatósági eljárások harmadik nagyobb csoportja pedig a nagy egyetemes postai szolgáltatók nemzetközi terjeszkedéséből fakadó fúziókontroll. Ez utóbbi nem különbözik más iparágakban alkalmazott versenyhatósági eljárásoktól, ezekkel részletesebben nem foglalkoztunk, de az előbbi két csoport eseteiből bemutattunk néhány fontosabbat.

A II. fejezetben a hozzáférés kérdéseire koncentráltunk. A hálózatos iparágakban (a posta, távközlés, gáz- és áramszolgáltatás, közlekedés stb.) a hálózatok megosztása és összekapcsolása alapvetően meghatározza e piacok működését. A hálózatok megosztásának és összekapcsolásának feltételei jelentősen befolyásolják, hogy a hálózaton végzett szolgáltatás piacán hogyan alakulnak az erőviszonyok, a verseny feltételei és ennek következtében az iparág jóléti teljesítménye. Nem meglepő, hogy a hozzáférés feltételeinek, azon belül is a hozzáférés díjának a szabályozása napjaink egyik fontos problémájává vált. Bár a postai piacok megnyitásának következtében elkezdett kialakulni a verseny bizonyos postai szolgáltatások piacain, azonban sok területen továbbra is monopolhelyzet jellemző, aminek egyik oka lehet, hogy az infrastruktúra, a hálózat bizonyos elemeinek piacán méretgazdaságossági okokból nem jöhet létre hatékony verseny. A belépőknek a kiskereskedelmi piacokon való működéshez azonban szükségük van e monopolizált infrastruktúra elemek, hálózati szolgáltatások használatára, azokhoz való hozzáférésre.

Van az egyetemes szolgáltató hálózatának néhány olyan eleme, amelyek nehezen helyettesíthetők, és így a verseny általános védelme és jóléti szempontból a használatuk megosztásának ösztönzése fontos lehet:

1. A vertikális lánc alsó pontjához való hozzáférés. Az egyik olyan terület, ahol a használat megosztásának ösztönzése fontos, a postai értéklánc utolsó – *kézbesítési* – szakasza, ebben a legnagyobb ugyanis a méretgazdaságosságból fakadó költségelőny. Ez a költségelőny olyan mértékű lehet, ami jelentősen akadályozhatja a hatékony verseny kialakulását. Erre a hozzáférésre gyakran úgy hivatkoznak, mint a vertikális lánc alsó pontjához való hozzáférés (*downstream access*). A versenytársak vagy maguk a nagy levelezők is végezhetik például a szállítást és előszortírozást, amiben hatékonyabbak lehetnek, és az egyetemes szolgáltatótól csak a kézbesítést szeretnék „megvenni”, amiben a méretgazdaságosságból fakadó hatékonyságbeli előnnyel nem tudnak versenyezni.

Ha az új belépő az inkumbens postai hálózatának használatával megvalósuló piacra lépést választja, több szinten csatlakozhat be a postai hálózatba. A postai értékláncot a tevékenységek két nagyobb csoportjára bonthatók:

1. „*upstream*” piac: begyűjtés, bejövő küldemények szortírozása, szállítás
2. „*downstream*” piac: kimenő küldemények szortírozása, végső kézbesítés

Az „*upstream*” piacokon elsősorban küldemény-előkészítő vállalatok jelennek meg, akik a begyűjtésre, szortírozásra vagy szállításra szerződnek az egyetemes szolgáltatóval. Belépésük főként abban az esetben hasznos, ha ugyanazt a tevékenységet hatékonyabban, kisebb

költséggel tudják végezni, mint az inkumbens. Általában a saját eszközeiket, infrastruktúrájukat használják, így az értéklánc ezen része nem tekinthető nélkülözhetetlen eszközöknek. Bizonyos esetekben az is fennállhat, hogy az inkumbens felszereléséhez, eszközeihez való hozzáférésből mindkét fél profitálhat, ilyen például ha az eszközök nincsenek egész nap kihasználva, s azokban az időintervallumokban a hozzáférést kérő vállalatok használhatják azokat. Ilyen esetben nincs szükség a hozzáférés szabályozására, mivel annak létrejötte mindkét félnek érdeke.

A „downstream” piacok a postai értéklánc utolsó szakaszát fedik le, mely a kézbesítést és annak közvetlen előkészítését öleli fel. Ezen eszközök bizonyos vélemények szerint minősülhetnek nélkülözhetetlennek, mivel itt a tevékenységek gazdaságosságát elsősorban a méretgazdaságosságból fakadó költségelnyök határozzák meg. A domináns vállalat nagyobb kézbesítési volumennel rendelkezik, melyből kifolyólag alacsonyabbak az egységköltségei. A méretgazdaságosság elérési lehetőségének hiányában az új belépők főként nagyvállalatok magas volumenű küldeményeinek kézbesítését vállalják, vagy a sűrűn lakott területekre, városközpontokra korlátozzák működési körüket.

Ugyanakkor kérdésessé teszi, hogy a kézbesítési fázis „szűk keresztmetszetnek” tekinthető-e, ha az inkumbens a méretgazdaságosság előnyeiből akar profitálni, és így érdekévé válik hozzáférést biztosítani. Ebben az esetben nincs szükség a hozzáférést kötelezésére, mivel az inkumbens racionális önérdéke maga is biztosítja azt. Ennek következtében a méretgazdaságosság önmagában véve nem tekinthető belépési korlátnak, csak ha párosul az inkumbens iránti hűséggel.

Az európai szolgáltatók gyakorlata azonban nem mindig támasztja alá a fent említett érveket, több példát találunk arra, hogy az inkumbensek versenyellenes magatartással éppen hogy akadályozni próbálták a versenytársakkal való megegyezést, mintsem önként felajánlani a hozzáférést. Az Európai Unió harmadik, 2008/6/EK Postai Irányelve nem ír elő konkrét szabályozási kritériumokat, kizárólag a felhasználók és a postai szolgáltatók hálózathoz való átlátható és megkülönböztetéstől mentes feltételekkel történő hozzáféréseinek biztosítását követeli meg. Éppen ezért a gyakorlatban különféle módokon valósul meg a hozzáférés szabályozása:

- Kötelező hozzáférés a feltételek *ex ante* szabályozásával¹
- Kötelező hozzáférés, a feltételeket a piaci szereplők tárgyalásai során alakítják ki, a szabályozó hatóság beavatkozhat a tárgyalások sikertelensége esetén

¹ Erre példa a korábbi német szabályozás, de 2008. januárjától ők is *ex post* jellegű szabályozásra váltottak.

- Szabad tárgyalások útján történő megegyezés a hozzáférésről (versenyjogi szabályok betartásával)

Ha áttekintjük az európai szabályozás gyakorlatát, csak hét olyan uniós tagországot találunk, ahol a szabályozás felhatalmazza az ágazati szabályozóhatóságot arra, hogy az egyetemes szolgáltató postai hálózatához való hozzáférést megfelelő feltételek esetén kikényszerítse (Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Magyarország, Németország, Portugália, Szlovénia). Ezek közül három nemzeti szabályozó jelentette, hogy élt is ezzel az eszközzel (Dánia, Németország, Portugália). A világ más országaiban találunk eltérő megoldásokat is. Például Ausztráliában és Új-Zélandon kialakítottak egy közvetlen hozzáférési rendszert, ami a kiskereskedelmi tarifáknál alacsonyabb, meghatározott áron kötelezően biztosítja minden szolgáltatónak az egyetemes szolgáltató kézbesítési hálózatához való hozzáférést.

2. Postafiókhoz való hozzáférés. A másik olyan terület, ahol a használat megosztásának ösztönzése fontos, a postafiókhoz való hozzáférés, mivel e nélkül a versenytárs postai szolgáltatók gyakorlatilag nem lennének képesek az olyan küldeményeket kézbesíteni, amelyeket postafiókba címeztek. Egyrészt azért, mert nem tudnák, vagy csak többletköltséggel (ami versenyben hátrányt okozna) tudnák azonosítani a címzett tényleges, fizikai címét, ahová a postafiókhoz való hozzáférés hiányában kézbesíthetik a küldeményt. Másrészt pedig azért, mert a postafiók-szolgáltatás igénybevevői éppen azért használják e szolgáltatást, mert minden küldemény egy helyre, a postafiókba való érkezését szeretnék. A címre való kézbesítés nemcsak többletköltségeket okoz a versenytárs szolgáltatónak, de hátrányos a küldemény fogadójának is.

Mindezen indokok önmagukban még nem igazolnák a szabályozás szükségességét, mivel a versenytársak tárgyalásokat folytathatnak az egyetemes szolgáltatóval. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az inkumbens vállalat domináns szerepben van, hiszen ő az egyetlen, akivel az új belépő tárgyalhat. Mindezek oda vezethetnek, hogy a hozzáférést igénylők kénytelenek kedvezőtlen feltételekkel megkötni a szerződést, például kevésbé preferált időpontokban férhetnek csak hozzá a postafiókokhoz.

A versenyellenes magatartás elkerülése érdekében az ágazati szabályozó hatóságok ma már csaknem az összes európai országban kötelezővé tették a postafiókokhoz való hozzáférést (Belgium, Hollandia, Németország, Egyesült Királyság, Svédország, Spanyolország, Portugália, Franciaország, Magyarország, Málta),² és közülük két nemzeti szabályozó jelezte, hogy élt is ezzel a felhatalmazásával (Németország, Svédország).

² Dániában és Írországon nincs kötelező hozzáférés.

3. *Címadatbázishoz való hozzáférés.* Ez a harmadik terület, ahol a használat megosztásának ösztönzése fontos. A fizikai címeknek és címváltozásoknak az adatbázisa kevésbé kézzelfogható információs eleme az egyetemes szolgáltató postai hálózatának, nélkülözhetetlen eszközeinek, de igen fontos szerepet játszik a szolgáltatásnyújtás hatékonyságában. Minden postai szolgáltató számára alapvető problémát jelentenek a helytelen vagy elégtelen címzések. Sajátos helyzetéből fakadóan mindenhol az egyetemes szolgáltató rendelkezik a legkiterjedtebb és legnaprakészebb adatbázissal. A versenyben jelentős hátrányt okozhat, ha az egyetemes szolgáltató képes fenntartani ezen adatbázisok kizárólagos használatát. Ráadásul társadalmi szempontból pazarlást jelentenek a helytelen címekre fölöslegesen kiszállított küldemények ráfordításai. Emiatt öt tagország szabályozása lehetővé teszi, hogy az ágazati szabályozó ezen adatbázisokhoz való hozzáférést kikényszerítse (Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Málta, Németország).

4. *Levélszekrényekhez való hozzáférés.* Néhány tagországban, például Ausztriában, Franciaországban és Lengyelországban komoly problémát jelentett az új szolgáltatók számára, hogy hozzáférjenek a levélszekrényekhez. Bizonyos városi területeken, zárt apartmanok esetében fordult elő, hogy kizárólag az inkumbens vállalat kézbesítői rendelkeztek a zárt épületekbe való bejutáshoz szükséges kulcsokkal, kódokkal. Franciaországban a kérdés szabályozásának megvitatásakor számos jogi és technikai probléma merült fel, főként biztonsági és magántulajdon-jogi kérdésekben. Egy nyilvános konzultációt követően kialakult konszenzus alapján a La Poste által kezelt belépési kódokhoz az összes engedéllyel rendelkező szolgáltató hozzáférhetett.

Egy további speciális terület a *feladóhoz való visszaküldés az inkumbens hálózatán keresztül.* Amint az egyetemes postai szolgáltató esetében, a többi versenytárs működése során is előfordul, hogy a feladó rosszul címzi meg a küldeményt, vagy a szolgáltató rossz címre kézbesíti a levelet. Akihez tévesen érkezik a küldemény, számos esetben az egyetemes szolgáltatónak adja visszaküldésre a levelet. Az inkumbensnek azonban nem áll érdekében ezt megtenni a versenytársak számára, főleg ha nem jár érte kompenzáció. Ezért hét országban a hatóság szabályozhatja a folyamat egységes kereteit: Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Portugália, Ciprus, Írország, Litvánia. Hollandiában, Magyarországon és Svédországban az egyetemes szolgáltatók és a versenytársak önkéntesen állapodtak meg a visszaküldés folyamatáról, feltételeiről.

Hozzáférés korlátozására irányuló versenytorzító magatartás. Az inkumbens többféle módon is képes a versenytársaknak a saját postai hálózatához való hozzáférését korlátozni, megakadályozni:

1. *Hozzáférési megállapodás létrejöttének akadályozása* (Például az Egyesült Királyságban a Royal Mail formálisan önkéntes alapon megkezdte a tárgyalásokat más versenyző szolgáltatókkal, azonban a tárgyalások hosszú ideig nem zárultak le eredménnyel, megállapodás csak akkor jött létre, amikor az érintett szolgáltatók panaszainak hatására az ágazati szabályozóhatóság két évvel e tárgyalások megkezdése után beavatkozott);

2. *A hozzáférést akadályozó technikai, működési paraméterek* (Például a La Poste úgy határozta meg a küldemények rendszerébe való bejuttatásának formai feltételeit, mint például a küldemények minimális számát, illetve a használt leveles-zsákok fajtáját, hogy ezzel hátrányba kerüljenek a versenytársai. Az engedményeket gyakran a beadott küldemények volumenéhez kötötték, amely kizárta a kis méretű küldemény-előkészítő vállalatokat. A németországi tapasztalatok is azt mutatják, hogy az egyetemes szolgáltató az infrastruktúrájához való hozzáférést sokféle eszközzel akadályozhatja. A német ágazati szabályozó a versenytárs konszolidátorok panasza miatt vizsgálta a DPAG által meghatározott (időre és technikai paraméterekre vonatkozó) követelményeinek listáját, és megállapította, hogy e követelmények korlátozzák a DPAG hálózati elemeinek elérhetőségét. Ha a konszolidátorok küldeményei nem feleltek meg ezen előírásoknak, akkor nem kezelték időben e küldeményeket, ezzel megakadályozták e küldemények időben (a következő munkanapra) történő kézbesítését.)

3. *Diszkrimináló/kizáró árazás.* (Például a DPAG-nek visszaélt piaci hatalmával, azáltal, hogy nem adott ugyanolyan kedvezményeket a versenytársai számára, mint azon nagyfogyasztók részére, akik előszortírozott küldeményeket juttattak a szortírozási központjaiba.)

A II. fejezet 3. és 4. alfejezeteiben megvizsgáltuk a hozzáférési díj szabályozásának optimális elveit, különböző szabályozói helyzetre felírt modellekben.

Egyirányú hozzáférés esetén, ami a hálózatos piacok alapvető jellemzője, az inkumbensnek érdekében áll a hozzáférési szolgáltatás költségeit magasabbnak mutatni, mert így képes a kiskereskedelmi szinten felmerülő költségeinek egy részét a potenciális versenytársakkal finanszíroztatni, és ezáltal a kiskereskedelmi szinten (a hálózaton nyújtott szolgáltatás versenyében) versenyelőnyre tesz szert. Tehát a hálózatnak, mint létfontosságú inputnak a tulajdonosaként lehetősége van kizáró, vagy legalábbis a belépőket hátrányos helyzetbe hozó magatartásra, vagyis a szabályozatlan hozzáférési díjak ilyen esetben biztosan

„túl magasak” lesznek: az inkumbens a hozzáférés határkölségénél magasabb hozzáférési díjat fog meghatározni, *hogy a versenytársak árát növelje az inkumbens magasabb áron kevesebb hozzáférési szolgáltatást fog nyújtani.*

A hozzáférési rezsím optimális elve erősen függ egyrészt a szabályozási feltételektől, vagyis attól, hogy a hozzáférési díjnak milyen célokat kell szolgálnia, és hogy a szabályozónak milyen egyéb eszközök állnak még rendelkezésre e célok elérésére, másrészt pedig attól a fontos körülménytől, hogy a belépőknek van-e lehetősége az inkumbens hálózatát „megkerülni”, vannak-e helyettesítő megoldások (bypass). Láthattuk a különböző helyzetekre felírt modellek során, hogy a szabályozásnak a különböző célok és rendelkezésre álló eszközök erőterében kell optimalizálnia. A jólét maximalizálása a különböző helyzetekben azt igényli, hogy a szabályozás biztosítsa:

- A termelési hatékonyságot, az erőforrások hatékony felhasználását. Ez azt jelenti, hogy minden jószágegységet előállítanak, amit legalább a határkölséggel egyenlő áron hajlandók a piacon megvásárolni, tehát nincs holtteher-vesztés. Ez a határkölséggel egyenlő árakat kíván meg.
- Az allokációs hatékonyságot, a megfelelő piaci szegmensekbe a hatékony belépéseket. Ez azt jelenti, hogy adott szolgáltatást az nyújtson, aki hatékonyabb, vagyis biztosított legyen a hatékony vállalatok megfelelő mértékű piaci belépése. Megmutattuk, hogy ha a kiskereskedelmi árak más jóléti célok miatt a költségektől el vannak térítve, akkor ez a nyereségességük alapján eltérő piaci szegmensekbe nem hatékony (túl sok, vagy túl kevés) belépéseket okozhat. Ennek korrigálása az egyes piaci szegmensekben a hozzáférési díj költségektől való különböző irányú és mértékű eltérítését kívánhatja meg.
- A megfelelő „make-or-buy” ösztönzést. Azaz, hogy a piacra belépők azon döntése, hogy az inkumbenstől vásároljanak hálózati (hozzáférési) szolgáltatást, vagy kiépítsék saját hálózatukat minél kevésbé torzuljon.
- Az árak kontrollját, ha a verseny ehhez nem megfelelő mértékű. A hozzáférési díj nagysága befolyásolja a kiskereskedelmi árakat, hiszen az beépül a másik szolgáltató költségeibe. Ez az igény lefelé nyomja a hozzáférési díj kívánatos szintjét.

Azt is láthattuk, hogy ezek a célok olykor konfliktusba is kerülhetnek, és hogy a hozzáférési díj szabályozása ezeket milyen mértékben és milyen módon (a hozzáférési díj milyen kívánatos nagyságával) tudják megvalósítani, az függ egyrészt attól, hogy milyen egyéb eszközök állnak még a szabályozó rendelkezésére, másrészt attól, hogy van-e lehetősége a belépőknek az inkumbens hálózatát megkerülni, helyettesíteni.

A határkölség alapú szabályozást azonban legalább négy probléma akadályozza: (i) információs aszimmetria, (ii) az állandó és közös költségek felosztásának problémája, (iii) a határkölségektől mesterségesen eltérített kiskereskedelmi árak és végül (iv) a nem szabályozott kiskereskedelmi tarifák. Az első három általános probléma: a határkölségen alapuló szabályozást bármely helyzetben nehezítő jelenségek, amelyek eltérítik a hozzáférési díjat a határkölségétől. Míg az utolsó a hozzáférési díj szabályozásának speciális esetben felmerülő problémája: ha a szabályozó csak a hozzáférési díjat szabályozza, de a hálózaton nyújtott kiskereskedelmi szolgáltatások árait nem, akkor a hozzáférési díj szabályozásának több feladatot kell „átvállalnia”, amely szabályozói célok között konfliktusok merülhetnek fel.

A költségektől eltérített kiskereskedelmi tarifák a szabad piaci belépés esetén nem megfelelő ösztönzéseket eredményeznek a belépésre. A területileg egyenlővé tett tarifák a mesterségesen nyereségessé tett piaci szegmensben „túl sok” belépést eredményeznek, míg a veszteségessé tett területeken „túl kevés” belépésre ösztönöznek. Ráadásul az így torzított belépések finanszírozási problémákat is okoznak: a korábban nyereséges területek profitját eliminálják, így az inkumbens egyetemes szolgáltatási kötelezettségéből eredő veszteségei nem térülnek meg más piaci szegmensből származó eredményéből. Mint láttuk a bemutatott modellekben, a megfelelő belépési ösztönzés biztosítása érdekében – ha a kiskereskedelmi tarifák a költségeiktől eltérítettek – az összekapcsolási díjat is el kell téríteni a határkölségétől. Ez az ún. ECPR szabályhoz vezet (*efficient component pricing rule*), ami a következőt mondja:

összekapcsolási díj = hozzáférés határkölsége + inkumbens lehetőségkölsége (elveszett profitja), amit a hálózathoz való hozzáférés biztosítása okoz

Azonban itt nem általában a verseny miatt csökkenő profit megtérüléséről van szó, hanem csak az inkumbens azon kieső profitjáról, ami az egyetemes szolgáltatási kötelezettségéből fakadó egységes áraknak köszönhető azáltal, hogy csak a mesterségesen nyereségessé tett piaci szegmensekbe fognak belépni az új szolgáltatók, olyanok is, akik magasabb költséggel és/vagy alacsonyabb minőségű szolgáltatással rendelkeznek (másképpen a mesterségesen veszteségessé tett területekre pedig a hatékonyabb vállalatok sem fognak belépni). Vagyis éppen a versenyt torzító nem hatékony belépések korrigálásának eszköze az árakban megjelenő ezen többlet.

Abban az esetben, ha az inkumbens hálózata megkerülhető, helyettesíthető, akkor a költségalapú árazás biztosítja egyedül a megfelelő „make-or-buy” típusú ösztönzést (vagyis hogy a belépő az inkumbenstől vegye a hálózati szolgáltatást, vagy maga biztosítsa). Ha

ugyanis a hálózat használatáért felszámított díjat a költségeitől eltérítik, akkor az nem a leghatékonyabb hálózati elemek használatára fog ösztönözni (például a költségeknél magasabb díjak akkor is a saját hálózat kiépítésére ösztönözhetnek, ha az kevésbé hatékony, mint az inkumbens hálózatának használata). Tehát a hálózat helyettesíthetősége csökkenti az ECPR formulában azt a többletet, amivel az hozzáférési díjat el kell téríteni a határkölségtől (a megfelelő belépési ösztönzéshez): a hozzáférési díjnak a költségeitől való „eltérítését” korlátozza, hogy túl magas hozzáférési díj esetén más hálózati szolgáltatást vesz igénybe a belépő.

Megmutattuk, hogy ha a szabályozó a hozzáférési díj szabályozása mellett más eszközöket, például a kiskereskedelmi szolgáltatásra kivetett mennyiségi adó eszközt is használhatja (ami történhet egy jól tervezett egyetemes szolgáltatási alapba történő be és kifizetések formájában), akkor nincs szükség a termelési hatékonyság rontására az allokációs hatékonyság javítása érdekében (vagyis a megfelelő belépési és „make-or-buy” ösztönzők biztosításához), tehát a hozzáférési díj költségalapú szabályozása célravezető.

A modellekben bemutattuk, hogy a költségalapú árszabályozás akkor bizonyul megfelelőnek, amikor nem kell ellátnia többféle szabályozói feladatot. Három ilyen esetet kaptunk:

- Amikor az inkumbens kiskereskedelmi tarifái nincsenek a költségeiktől eltérítve. Ebben az esetben a hozzáférési díjnak nem kell a belépést torzító ösztönzőket is korrigálnia, csak az allokációs hatékonyság biztosítása a feladata (vagyis hogy minden szolgáltató a Pareto-hatékony kibocsátást termelje). Ez a helyzet azonban ritkán áll fenn a postai tarifák (diszkrimináció-mentesség elvárása miatti) földrajzi átlagolása miatt.
- Amikor a szabályozónak más eszközök is a rendelkezésére állnak (például a szolgáltatásra kivetett mennyiségi adó), amelyekkel biztosítani tudja a megfelelő ösztönzést a belépésre. Ekkor a hozzáférési díjnak megint csak nem kell a belépést torzító ösztönzést is korrigálnia, tehát a határkölséggel egyenlő nagysága az optimális. Ez az oka annak, hogy sokan érvelnek a szakirodalomban egy megfelelően kialakított egyetemes szolgáltatási alap mellett, ami felválthatná a teljes piacnyitás után a az egyetemes szolgáltatás terhének jelenlegi fenntartott területből történő kereszt-finanszírozását. Ennek alkalmazása lehetővé tenné, hogy a határkölséggel egyenlő hozzáférési díjak mellett se történjenek nem hatékony belépések, és egyben az egyetemes szolgáltatás terheinek a versenyt nem torzító finanszírozása is biztosított legyen.

Amikor a kiskereskedelmi tarifák nem szabályozottak és a hálózaton nyújtott kiskereskedelmi szolgáltatás szintjén – a „torkolatvidéki” (downstream) piacon – hatékony verseny valósul meg, akkor a hozzáférési díj optimális nagysága közelebb kerül a határkötségéhez. Ha a hozzáférési díjnak azt a feladatot is el kell látnia, hogy kontrollálja az inkumbens kiskereskedelmi árát, akkor ez csökkenti a hatékony hozzáférési díjat: a csökkentése csökkenti P -t, ami jóléti szempontból előnyös. Mint láthattuk, hatékony kiskereskedelmi verseny esetén a költségalapú hozzáférési díj megfelelő megoldás lehet. Ha azonban ezek a feltételek nem állnak fenn, akkor a költségalapú hozzáférési díj nem optimális, más szabályozási elvek hatékonyabb eredményre vezetnek.

Ha a kiskereskedelmi árak a költségeiktől el vannak térítve, valamint a magas fix költségek fedezésére a határkötség felett kell árazni az egyes szolgáltatásokat, akkor jóléti szempontból jobb végeredménnyel jár, ha a hozzáférési díjat és a kiskereskedelmi árakat szimultán, együtt optimalizálja a szabályozó, mivel ilyenkor a fogyasztói jólét és a termelési hatékonyság közti átváltást megfelelően figyelembe lehet venni a különböző árak együttes optimalizálásánál. Ez az eset az ismert Ramsey árazáshoz vezet. Ez a szabályozási eset jóléti szempontból hatékonyabb, mert lehetővé teszi ezen árak meghatározásánál, hogy figyelembe vegyük az inkumbens kiskereskedelmi árának (P) és a hozzáférési díjnak (a) a jóléti többletre gyakorolt hatásában jelentkező trade-off-ját. Ha a -t növeljük, akkor a hozzáféréstől származó bevételből az állandó költségeknek és az egyetemes szolgáltatási kötelezettségekből származó nem profitábilis piaci szegmensek veszteségének nagyobb része térül meg, aminek következtében P csökkenthető, aminek jóléti előnyei vannak. Azáltal, hogy P és a jóléti többletre gyakorolt hatásának összevetése beemelődik az elemzésbe e szabályozási modell jóléti szempontból jobb megoldást eredményez, mintha P -t külön a hozzáférési díjtól függetlenül szabályozzák. Ramsey árak esetében a hozzáférési díj magasabb lesz a határkölségnél, aminek két oka van:

Az első, hogy az egyetemes szolgáltatási kötelezettségből adódóan a határkölségtől eltérített kiskereskedelmi árak a különböző piaci szegmensekben torz belépési ösztönzésekhez vezetne, ennek korrigálása miatt a különböző szolgáltatások árait (így a hozzáférési díjat is) el kell téríteni a határkölségtől, úgy hogy abban az inkumbens lehetőségkölsége megtérüljön.

A másik pedig, hogy a hosszú távú kiegyensúlyozott működés érdekében az állandó költségeknek az inkumbens számára meg kell térülnie. Ennek érdekében a különböző szolgáltatások árai (a hozzáférési díj is) egy további többletet is tartalmaznak. Ezen Ramsey rés nagysága az árérzékenységektől függ: úgy kell a különböző szolgáltatások árain elosztani ezt a finanszírozási terhet, hogy az így keletkező hatékonyság veszteség lehető

legkisebb legyen. Az árrugalmasságok határozzák meg, hogy az egyes szolgáltatások esetében az ár növekedése mekkora allokációs hatékonyságvesztést eredményezne.

Azt is megmutattuk, hogy amikor a kétirányú összekapcsolás két hálózat között úgy jön létre, hogy közben nem versenyeznek a hálózatok a fogyasztókért, akkor különösen élesen jelentkezik az a probléma, hogy a hálózat tulajdonosa a hozzáférésért monopolista árat kérhet. A II.4. fejezetben két postai szolgáltató közti interakciót vizsgáltuk, amikor mindkét szolgáltató rendelkezik saját hálózattal, amely hálózaton saját vevőkörük számára nyújtanak valamely postai szolgáltatást, azonban a postai küldemények saját hálózatukon belüli továbbításon és kézbesítésén túl a postai hálózataikat össze is kapcsolják egymással, hogy az egyik hálózatot elérő ügyfelek küldeményeket juttathassanak el a másik hálózatot elérő ügyfelek számára. Mindkét vállalat használja tehát a saját és a másik vállalat hálózatát – utóbbi esetben tehát hozzáférési, vagy összekapcsolási szolgáltatást is vásárol megfelelő díj ellenében, ami úgy jelenik meg a gyakorlatban, hogy a küldeményt felvevő szolgáltató a küldemény feladásakor beszedett díj adott hányadát átadja a küldeményt saját területén kézbesítő másik szolgáltatónak. Mivel a hálózataik földrajzilag elkülönülnek, a két hálózat nem versenyez az előfizetőkért, vagyis a két vállalat szolgáltatása között nem helyettesítő, hanem kiegészítő kapcsolatban van. Tipikus példa erre a nemzetközi küldemény-forgalom, amikor két nemzeti szolgáltató hálózata kapcsolódik össze, hogy a saját ügyfelei számára egy többletszolgáltatást – nemzetközi küldemények – is biztosítsanak, amely többletszolgáltatáshoz szükségük van a másik ügyfélkörének elérésére. Mint bemutattuk a szabályozatlan piacon ekkor kétszeres monopolista haszonkulcs alakul ki. A szabályozás ugyan csökkenti e problémát, de ha a szabályozók csak a saját nemzeti jólét alapján optimalizálnak, egyszeres monopolista haszonkulcs akkor is fennmarad.

A szabályozás gyakorlatában a költségszámítás módszertana is alapvetően befolyásolja a hozzáférési díjak szabályozásának eredményét. A múltbeli költségek használata például nem ösztönöz kellően a nem hatékony hálózati elemek fejlesztésére, valamint torz belépési jelzéseket ad: ha a hozzáférési díjak szabályozása a múltbeli költségeken alapul, akkor azok nem megfelelő jelzéseket fognak adni a szolgáltatóknak a belépésre, távol tarthatnak hatékonyabb versenytársakat, vagy belépésre ösztönözhetnek kevésbé hatékonyakat. Továbbá a múltbeli beruházások költségein alapuló hozzáférési díjak nem megfelelő jelzéseket küldenek a belépők számára a „make-or-buy” típusú döntésekhez (vagyis, hogy érdemes-e beruházni saját hálózat, hálózati elemek kiépítésébe, vagy kifizetődőbb az inkumbens hálózatát használni). Ezért különösen fontos a múltbeli költségek

helyett az előretekintő (forward looking) költségek használata, ami a távközlés szabályozásában elterjedtebb, a postai piacok szabályozásában azonban kevésbé használják még.

A III. fejezetben a *nélkülözhetetlen eszközök* fogalmát próbáltuk meg értelmezni a postai szolgáltatásokra. A nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának létezését és alkalmazásának lehetőségét is mind az elmélet, mind a gyakorlat oldaláról megkérdőjelezzük. A doktrína a szabályozási irodalomban, a bírói, szabályozói gyakorlatban ugyanakkor régóta jelen van az Egyesült Államokban és az európai uniós verseny- és ágazati szabályozás részévé vált. Az elvet a versenyszabályozás keretei között alakították ki, de egyre gyakoribb hivatkozási alap a hálózatos szolgáltatások szabályozásában. Számottevő vita alakult ki a várható szerepét illetően a hálózatos szolgáltatások közül utolsóként liberalizálódó postai szolgáltatások új szabályozási rendszerének kialakításában.

A fejezet először körüljárja a fogalom értelmezésének mai főbb változatait, majd az Egyesült Államok példáján bemutatja a nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának kialakulását, a versenyszabályozásban elfoglalt helyének változását. Ezt követően az Európai Unió gyakorlatán keresztül felvázolja a nélkülözhetetlen eszközök verseny- és ágazati szabályozásban való alkalmazásának eltéréseit. A fejezet negyedik része a nélkülözhetetlen eszközök kérdését a magyar jogban érinti, ezt követően a postai szolgáltatások területén zajló értelmezési vitákat és szabályozói gyakorlatot vázolja fel.

A jogeseteken végigtekintve látható volt, hogy egy bizonyos ponton elkülönül a nélkülözhetetlen eszközök elvének használhatósága a verseny- és az ágazati szabályozásban. Az Európai Unióban pragmatikusabb megközelítés tapasztalható. Itt a versenyszabályozásbeli alkalmazása mellett a fogalom használatát a kilencvenes évek elejétől egyre erősödő ágazati szabályozási rezsimek beépítették szabályozási gyakorlatukba. A liberalizációban előrébb járó és az *ex ante* piacelemzési tapasztalatokkal már rendelkező ágazatokban a nélkülözhetetlen eszközök „lelőhelyeit” a szabályozás felgyült tapasztalatai jobban kijelölték. A liberalizációval ismerkedő ágazatokban, így a postai szolgáltatásoknál ezek kikapogátása most folyik. A szakmai viták egy jelentős vonulata nem a nélkülözhetetlen eszközök elvének általában vett alkalmazhatóságával foglalkozik, hanem a teljes postai hálózaton belül a különböző tevékenység típusoknál a nélkülözhetetlen eszközök beazonosítását kísérli meg. Ezt az utat követi az Európai Unió posta-szabályozási gyakorlata is, amikor a tagországok számára biztosította a lehetőséget a hozzáférési kérdések gyakorlati megoldására anélkül,

hogyan a nélkülözhetetlen eszköz kérdését elviekben tisztázták volna. Megoldatlan kérdésnek tűnik a hozzáférés árazása, a költségalapúság megkövetelhetősége, amely az egyetemes szolgáltatás finanszírozási rendszerének újragondolását igényli.

A IV. fejezetben a keresztfinanszírozást és annak versenyre gyakorolt hatását elemeztük. A postai egyetemes – és azokon belül a fenntartott – szolgáltatások versenyre gyakorolt hatásai közül az egyik legfontosabb a piacon már bent lévő postai szolgáltató lehetősége az újonnan belépni szándékozók kiszorítására, vagy pedig az újonnan belépett szolgáltatók kiszorítására tett kísérlete. Ezt a lehetőséget a bent lévő számára például az egyetemes szolgáltatási teher finanszírozására hivatott, a fenntartott szolgáltatásokon keletkező nyereség teremtheti meg. A bent lévő a fenntartott szolgáltatásokon keletkező nyereségét arra (is) felhasználhatja, hogy olyan jövedelmező piaci szegmensekről szorítsa ki a versenytársait – vagy akadályozza meg azok belépését – mint például a különféle gyorsposta-, futárposta és egyéb jövedelmező szolgáltatás-fajták. Ezt a problémát először a piaci belépéstől való elrettentés elméleti modellje segítségével vizsgáltuk meg (Milgrom és Roberts (1982) alapján), majd egy versenytorzító jogeset részletesebb bemutatásával és elemzésével. A piaci elrettentés játékelméleti modelljében megmutatjuk, hogy a leírt játéknak háromféle egyensúlya lehetséges: (1) szeparáló egyensúlyi megoldása, (2) elvegyítő egyensúlyi megoldása, valamint (3) kevert stratégiákon alapuló megoldása, és megvizsgáljuk az egyes egyensúlyokban kialakuló stratégiákat és jóléti következményeket.

A Deutsche Post eset részletes vizsgálata során bemutatjuk, hogyan tudja az inkumbens a nyereséges fenntartott területek profitját átcsoportosítani, hogy olyan postai ágazatokban, ahol versenytársakkal rendelkezik, az árakat a határkötség alá vihesse le, vagyis *kiszorító vagy ragadozó árazást* (predatory pricing) alkalmazzon.

I. SZABÁLYOZÁS, PIACNYITÁS ÉS VERSENY A POSTAI PIACOKON

Kiss Károly Miklós

1. SZABÁLYOZÁS, JOGI KÖRNYEZET

1.1 A postai szektor uniós szabályozási keretei

Hasonlóan más hálózatos iparágakhoz a postai szolgáltatások szabályozása is forradalmi változásokon ment át az utóbbi 15 évben. Ez a reformhullám az európai postai szektorban – bár különböző felvetések korábban is voltak, de számottevően – a kilencvenes évek elején kezdődött. Az uniós tagországok nemzeti postatörvényeinek átlagos „életkora” ekkor több mint 15 év volt. A szabályozás átalakításának legfontosabb oka egyrészt az Európai Unió versenyképességének megteremtése, másrészt a postai szolgáltatások jóléti következményeinek fokozottabb kiaknázása volt. E versenyképességnek igen fontos alapja az információs és kommunikációs szolgáltatások hatékonyságának javítása, és ennek részeként ezen infokommunikációs piacok – köztük a postai piacok – egységes európai belső piacának megteremtése. Mindebből a postai szolgáltatásokra vonatkozóan három alapvető igény következik:

1. az eltérő nemzeti jogszabályok helyett a szabályozás egységes kereteinek igénye (illeszkedve az egységes uniós piacok kívánalmához);
2. a hatékonyság növelésére (a minőség javítására és innovációra) irányuló ösztönzők megteremtésének az igénye – amit a korábbi (jellemzően monopol- és sok esetben adminisztratív szervezésű) struktúrák akadályoztak;
3. azon jóléti igény, hogy minden uniós állampolgár számára a postai szolgáltatások meghatározott köre elérhető legyen.

E szabályozási reform jól tükröződik az elmúlt évtized postai irányelveiben. E postai irányelvekben megfogalmazott szabályozási szemlélet lényegét két vezérelvben foglalható össze:

1. *egyetemes szolgáltatás elve*: minden uniós felhasználó számára földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül, megfizethető áron és meghatározott minőségben biztosítani kell a postai szolgáltatások meghatározott minimumához való hozzáférést;
2. *piacnyitás*: a verseny megteremtésével ösztönözni kell a hatékonyabb működésre, fokozatosan megszüntetve az egyes nemzeti postai szolgáltatók korábbi kizárólagos jogait.

E két vezérelv megvalósítása (olykor konfliktusa) további fontos témákat jelölt ki a postai irányelvekben.

- Melyek azok a szolgáltatások, amelyeknek jóléti és versenyképességi okokból minimálisan elérhetőeknek kell lenniük, vagyis mi tartozzon az egyetemes szolgáltatások körébe?
- Milyen árképzési elveket alakítsanak ki az egyetemes szolgáltatások körére?
- Hogyan biztosítsák az egyetemes szolgáltatások ellátását (kijelölt egyetemes szolgáltató) és hogyan finanszírozzák eme egyetemes szolgáltatás terheit?
- Hogyan ütemezzék a postai piacok liberalizálását?
- Milyen költségszámítási elveket dolgozzanak ki a piaci verseny torzításmentes érvényesüléséhez, amelyek lehetővé teszik az egyetemes szolgáltatók számviteli átláthatóságát és a költségek szétválaszthatóságát.
- Milyen egységes szolgáltatásminőségi normákat határozzanak meg az egyetemes postai szolgáltatások minőségének mérésére és értékelésére?

Ezek azok a fő kérdések, amelyek az eddig megszületett két, valamint az éppen készülő harmadik postai irányelvekben megjelennek. Az Európai Parlament és a Tanács 1997. december 15-én fogadta el az 1998 januárjától életbelépő első 97/67/EK postai irányelvet, majd 2002. június 10-én az azt módosító (és 2003 januárjától érvényes) második 2002/39/EK postai irányelvet. Jelenleg zajlik a harmadik postai irányelvtervezet elfogadási eljárása. Az EU Bizottság 2006. október 18-án fogadta el a harmadik irányelvtervezetre vonatkozó javaslatát, amit egy hatástanulmánnyal együtt beterveztettek a Parlamentnek és a Tanácsnak elfogadásra. A többlépcsős egyeztetési és elfogadási eljárás vége 2008 második felére várható, amikor a végleges változatot elfogadják. Az *I.1. táblázat* összefoglalja az uniós szabályozási reform néhány fontosabb szakaszát jelentő dokumentumokat.

I.1. táblázat Az EU postai szabályozás főbb dokumentumai³

Év	Dokumentum
1992	Zöld könyv a postai szolgáltatások egységes piacának megteremtéséről (COM/91/476)
1994	1994. február 7-i tanácsi határozat a közösségi postai szolgáltatások fejlesztéséről (COM/93/247)
1997	Első postai irányelv (97/67/EK)
1998	Feljegyzés a Bizottság részéről a versenyszabályoknak a postai szektorban való alkalmazásáról és a postai szolgáltatásokra vonatkozó bizonyos állami intézkedések értékeléséről (98/C39/02)
1999	A fenntartott* terület első csökkentése
2002	Második postai irányelv (2002/39/EK) Az Alkalmazásról szóló első jelentés [COM(2002) 632]
2003	A fenntartott terület második csökkentése

³ *Szebeny-Varga-Sümegei* [2007] 19. o. alapján

2005	Az alkalmazásról szóló második jelentés [COM(2005) 102]
2006	A fenntartott terület harmadik csökkentése A Bizottság előzetes tanulmánya a postai belső piac 2009. évi teljes liberalizálásának az egyetemes szolgáltatásokra gyakorolt hatásáról [COM(2006) 596] A postai irányelv alkalmazásról szóló harmadik bizottsági jelentés [COM(2006) 595] A Bizottság javaslatának közzététele (2006.10.18.), 2009. év mint a belső postai piac teljes liberalizálásának céldátuma, illetve az e felé vezető úton bármely más lépés meghatározása
2009	A teljes piacnyitás céldátuma (megerősítésre vár, jelenleg zajlik a vita a teljes piacnyitás dátumáról, további lépéseiről, és a harmadik postai irányelvről)

Az első postai irányelv főbb pontjai a következők.

- Definiálja az *egyetemes szolgáltatások* körét: a legfeljebb 2 kilogramm súlyú postai küldemények és legfeljebb 10 kilogramm súlyú (nemzetközi forgalomban 20 kilogrammig) postai csomagok gyűjtése, osztályozása, szállítása és kézbesítése, valamint az ajánlott és biztosított küldeményekkel kapcsolatos szolgáltatások nyújtása, úgy hogy mindenki számára megfizethető áron elérhető legyenek a minimálisan előírt minőségben minden földrajzi területen. Az egyetemes szolgáltatónak biztosítania kell minden munkanapon és hetente legalább öt napon az egyszeri levélszekrény-ürítést és egyszeri házhoz kézbesítést.
- Kijelöli a *fenntartott szolgáltatások* területét,⁴ ahol az egyetemes szolgáltatónak továbbra is kizárólagos joga van: a 350 gramm alatti belföldi levelek, címzett reklámküldemények és a nemzetközi levélküldemények felvétele, feldolgozása, továbbítása, kézbesítése, ha a szolgáltatás díja alacsonyabb, mint a leggyorsabb szabványkategória első súlyfokozatába tartozó küldemény díjának ötszöröse.
- Meghatározza az egyetemes szolgáltatások árszabályozásának elveit és a költségek elkülönített nyilvántartásának számviteli elveit.
- Megfogalmazza az egyetemes szolgáltatások minőségi normáit (ezzel részletesebben a tanulmány harmadik részében foglalkozunk).
- Előírja a független nemzeti szabályozóhatóságok létrehozását.
- A második irányelvben megfogalmazott változások elsősorban fenntartott szolgáltatási kör szűkítésével, vagyis a piacnyitás további lépéseinek meghatározásával kapcsolatosak.

⁴ A postai piacok szabályozásának sajátossága, hogy az egyetemes szolgáltatásokon belül megkülönböztetnek úgynevezett fenntartott szolgáltatásokat, amely szolgáltatásokat kizárólag az egyetemes szolgáltató nyújthatja (hogy e szolgáltatásokon elért profitjából finanszírozhassa az egyetemes szolgáltatások terheit), vagyis e fenntartott területeken a szabályozás teremti meg a szolgáltató monopolhelyzetét. E fenntartott szolgáltatások határait és azok változásait a későbbiekben fogjuk bemutatni.

A liberalizáció további lépései

A második postai irányelv meghatározta az egyetemes szolgáltatóknak továbbra is kizárólagos területként fenntartott szolgáltatások körének csökkentését. Az irányelv szerint több lépcsőben kell eljutni 2009-re a teljes piacnyitáshoz. Az új irányelv első lépcsőben 2003 januárjától, majd második lépcsőben 2006 januárjától csökkentette a fenntartott szolgáltatások körét a súlyhatárok és értékhatárok csökkentésével, valamint némely szolgáltatásoknak a fenntartott körből való teljes kivételével.

A piacnyitás lépéseit a következőképpen határozta meg a második irányelv:

2003 elejétől a fenntartott kör:

- a 100 grammnál kisebb súlyú és az alaptarifa háromszorosánál nem drágább levélpostai küldemények (az Európai Unió levélforgalmának körülbelül újabb 9 százalékát nyitotta meg a verseny előtt);
- a kifelé irányuló nemzetközi levélpostai küldeményeket és a címzett reklámküldeményeket a második irányelv nem sorolja alpból a fenntartott körbe, de lehetővé teszi, hogy az egyes tagországok ezen küldeményekre is (az érvényes súly- és értékhatárokon belül) kiterjeszthessék a fenntartott kört, ha az egyetemes szolgáltatások biztosítása ezt indokolttá teszi.

2006 elejétől a fenntartott kör az 50 grammnál kisebb súlyú és az alaptarifa két és félszeresénél nem drágább levélpostai küldemények (a piac körülbelül további 7 százalékának megnyitása);

2009 elejétől (javasolt céldátum) a fenntartott kör megszüntetése, vagyis teljes piacnyitás.

A 2009. évi teljes piacnyitást illetően azonban heves viták zajlanak, és erőteljes lobbitevékenység indult meg. A végső döntés a kormányok, szabályozóhatóságok és postai szolgáltatók különböző érdekcsoportjainak küzdelmében fog kialakulni. Egyértelműen támogatják a teljes piacnyitást (mind állami, mind szolgáltatói szinten) azok a tagállamok, amelyek a liberalizáció folyamatában előrébb járnak – vagy már megnyitották teljesen a verseny előtt a postai piacukat, vagy a közeljövőben tervezik: Egyesült Királyság, Finnország, Hollandia, Németország, Svédország. Egyértelműen ellenzi (mind állami, mind szolgáltatói szinten) a 2009. évi teljes piacnyitást Belgium, Ciprus, Franciaország, Görögország, Lengyelország, Luxemburg, Olaszország. Néhány tagországban az állami és szolgáltatói vélemények nem egyeznek, az egyetemes szolgáltató ellenzi a piacnyitás e dátumát Magyarország, Málta és Spanyolország esetében. Az utóbbinál a kormányzat egyértelműen

támogatja a 2009. évi liberalizációt, míg az előző kettőnél kormányzati szinten nem foglaltak még egyértelműen állást. A többi tagország semleges, vagy még nem nyilvánította ki a véleményét (*Szebeny–Varga–Sümegei* [2007]).

A fenntartott terület egységes szabályozása azt a téves képet sugallhatja, hogy a piacnyitás mértéke a tagországok postai piacain nem térhet nagyon el egymástól. Óriási különbségeket találunk azonban az egyes tagországok között. Vannak tagországok, amelyek a fenntartott terület legszűkebb definícióját is túlhaladva, teljesen liberalizálták a postai piacot, másik végletként pedig vannak olyan államok, amelyek a fenntartott területek tágabb értelmezhetőségének minden lehetőségét (például a nemzetközi és címzett reklámküldeményekre való, meglehetősen homályosan meghatározott, kiterjeszthetőség megengedő kitételét) kihasználva lassítják a piacnyitást. A 2. táblázatban az egyes sorok felülről lefelé a piacnyitás mértékét is tükrözik (csökkenő sorrendben).

I.2. táblázat A fenntartott területek az egyes tagországokban

Tagország	Részeseedés a teljes uniós levélforgalomból* (százalék)	Fenntartott körbe tartozó piaci területek		
		belföldi és befelé irányuló nemzetközi küldemények	címzett reklámküldemények	kifelé irányuló nemzetközi küldemények
Észtország, Spanyolország, Finnország, Svédország, Egyesült Királyság	33,0	teljesen liberalizált		
Ausztria, Csehország, Hollandia, Szlovénia	9,7	+		
Olaszország, Lettország	6,8	+		+
Belgium, Németország, Dánia, Franciaország, Írország, Litvánia	45,2	+	+	
Ciprus, Görögország, Magyarország, Luxemburg, Málta, Lengyelország, Portugália, Szlovákia	5,3	+	+	+

*2004. évi belföldi forgalmi adatok alapján

Forrás: *WIK* [2006] 55. o.

A teljesebb képhez hozzátartozik, hogy 2007 végéig még három ország nyitotta meg a postai piacát: Hollandia, Németország és Szlovákia. Vagyis 2008 elejére az uniós levélforgalom 60 százaléka teljesen liberalizált piacokon zajlik, de a táblázatból az is látható, hogy a többi tagország esetében is jelentős eltérések vannak a liberalizáció mértéke között. Úgy tűnik, hogy igen fontos lépés ebben a folyamatban a modern postai piac jelentős területének, a címzett reklámküldemények piacának megnyitása. Mint láthatjuk a táblázatban, hat további tagállam tette meg ezt a lépést. Magyarország abba a kicsi – az uniós

levélforgalom 5,3 százalékát adó – csoportba tartozik, amelyek leghátul állnak a piacnyitás mértékét illetően.

1.2 A jövőbeli szabályozás kritikus kérdései

A szabályozás teremtette belépési korlátok

A liberalizáció eddig tárgyalt menetrendje azt sugallhatná, hogy a postai piacok területén egyre hatékonyabb verseny van, azonban ha megnézzük az egyes tagországok postai piacait, akkor azt látjuk, hogy az egyetemes szolgáltatási körbe tartozó piaci szegmensekben sok tagországban alig jelentek meg újabb szereplők. Ez annak is köszönhető, hogy a fenntartott terület biztosítása mellett más belépési korlátok is vannak, amelyek jelentős része szintén a szabályozásból ered. Ezért ezek kiemelten kritikus témái a szabályozás jövőbeli változásának. A legfontosabb ilyen belépési korlátok vagy versenytorzító szabályozási elemek a következők.

Értékforgalmi adók: csupán öt tagországban alkalmaznak egyenlő mértékű forgalmi adót az egyetemes szolgáltatóra és a többi piaci szolgáltatóra, a legtöbb országban vagy az egyetemes szolgáltató minden tevékenysége, vagy az egyetemes szolgáltatási körbe tartozó küldeményekkel kapcsolatos szolgáltatásai mentességet, vagy kedvezményt élveznek a forgalmi adó alól, ami jelentősen torzítja a vállalatok esélyegyenlőségét.

Hozzáférés a nyilvános (egyetemes) postai hálózathoz: a verseny lehetőségének megteremtéséhez fontos az egyetemes szolgáltató hálózatához való hozzáférés biztosítása. Csak két tagállam jogszabálya tartalmaz kötelező hozzáférést az egyetemes szolgáltató szortírozó eszközeihez (Egyesült Királyság, Németország), néhány további tagország szabályozása tartalmaz bizonyos körülmények esetén biztosítandó hozzáférést bizonyos hálózati elemekhez (Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Magyarország, Németország, Portugália, Szlovénia), de a legtöbb tagországban nem írják elő, hogy kötelező lehetővé tenni a hozzáférést az egyetemes szolgáltató hálózatának alapvető elemeihez (ezt a kérdést a későbbiekben külön mélyebben is vizsgáljuk).

Engedélyezési eljárás: a piacra való belépést alapvetően befolyásolja, hogy milyen feltételekkel és kötelezettségekkel folytathat egy új szolgáltató adott tevékenységet. Az egyes tagországokban jelentős eltérések vannak e követelményekben, de abban is, hogy a szolgáltatások mely körét sorolják az engedélyköteles csoportba (teljes egyetemes kör, csak levélforgalom (azon belül is különféle súlyhatárokkal) stb.)

Eltérő vámszabályok: sok tagállamban más vámszabályok (például a küldemények kezelésében) vonatkoznak az egyetemes szolgáltatóra, mint a többi piaci szereplőre, ami szintén torzíthatja a versenyt.

Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség terheinek finanszírozása

A piacnyitással együtt a szabályozásnak arra a kérdésre is választ kell adnia, hogy kik és milyen módon állják a szabályozás következtében kényszerűen felmerülő többletköltségeket. A monopolhelyzetet bizonyos területeken élvező – így kizárólagos szolgáltatási területeket biztosító – fenntartott szolgáltatási kör a szolgáltatástípusok közötti *keresztfinanszírozás* által képes az egyetemes szolgáltatások terheit finanszírozni. Ennek a helyzetnek a fenntartása a korábban jellemző monopolhelyzetű szolgáltatók esetében az alapszolgáltatásokhoz való hozzájárulás finanszírozásának viszonylag kényelmes, bár állandó felülvizsgálatot igénylő és vitát kiváltó módja. Az egyes piaci szegmensek vagy akár teljes ágazatok fokozatos versenypiaci alakulása azonban újabb, a verseny minden szereplője számára átlátható, világosan meghatározott finanszírozási formák, megoldások keresését teszi szükségessé. A keresztfinanszírozás kérdéskörét és hatásait a piaci versenyre később a IV. fejezetben fogjuk részletesebben tárgyalni, itt csak rövid áttekintést adunk a kérdéstről.

Az egyetemes szolgáltatók az egyetemes szolgáltatási elvből eredően arra vannak kényszerítve, hogy tényleges költségeiktől eltérő árakat érvényesítsenek. A vállalatok bizonyos szolgáltatásokat nem értékesíthetnek különböző fogyasztóknak különböző árakon: például földrajzilag kiegyenlített tarifákat kell használniuk függetlenül attól, hogy a tényleges költségek területenként jelentősen eltérhetnek egymástól, vagy például vannak olyan különleges fogyasztói csoportok, amelyeknek kedvezményes áron kell nyújtaniuk bizonyos szolgáltatásokat. A fenntartott szolgáltatások által biztosított keresztfinanszírozás esetén a magas hálózati költségű (például ritkán lakott vidéki területek fogyasztóinak nyújtott) területi szolgáltatáson keletkezett veszteséget a jövedelmező területeken nyújtott (például sűrűn lakott városi régió fogyasztói vagy nagy üzleti fogyasztóknak nyújtott) szolgáltatás nyeresége ellensúlyozza.

A költségektől így módosított tarifák azonban a szabad piaci belépés esetén nem megfelelően ösztönözik a belépésre. A területileg egyenlővé tett tarifák a mesterségesen nyereségessé tett piaci szegmensekben „túl sokan” lépnek be (nem hatékony szolgáltatók is belépnek), míg a veszteségessé tett területeken „túl kevés” belépésre ösztönözik (hatékony szolgáltatók sem lépnek be). Ráadásul az így torzított belépések finanszírozási problémákat is okoznak: a korábban nyereséges területek profitja eltűnik, így a bent lévő vállalat egyetemes

szolgáltatási kötelezettségéből eredő veszteségei nem térülnek meg más piaci szegmensből származó eredményéből.

E finanszírozási problémára az elméletben és helyenként a gyakorlatban is több megoldással találkozhatunk. A piacra való belépést és a termelési hatékonyságot legkevésbé torzító megoldásra, a *költségvetésből juttatott támogatás* formájában finanszírozott egyetemes szolgáltatásra alig találunk példát. A társadalom által fontosnak tartott és a kormányzat által is annak ítélt tevékenységek esetében magától értetődőnek tekinthetnénk, hogy ezeknek a feladatoknak a finanszírozását – éppen azért, mert társadalmilag szükségesnek minősülnek, ugyanakkor kötelező jellege miatt a piac szereplőit bizonyos esetben üzleti hátrány érheti – a kötelezést előíró kormányzat magára vállalja. Ebben az esetben viszonylag kevés adminisztrációval járó, a cégek hatékonyságát legkevésbé befolyásoló finanszírozási rendszer működtetése lenne indokolt. A megvalósítás ellen egyrészt a gazdasági folyamatokat különböző mértékben, de mindenütt befolyásoló politikai megfontolások hatnak. Általánosnak tekinthető a politikusok tartózkodása minden olyan lépéstől, amely az adóterhek növekedését jelentheti. Másrészt az egyetemes szolgáltatás finanszírozása stabil, kiszámítható forrásokat igényel, valamint a finanszírozási rendszernek a piac fejlődésére, változásaira rugalmasan kell reagálnia. A költségvetésben szereplő elkülönített kiadási tételek ezzel szemben sem a szükséges források mindenkori biztosítását, sem a változásokhoz való rugalmas alkalmazkodást nem tudják garantálni. Ennek megfelelően költségvetési forrásokból inkább az egyetemes szolgáltatásokat is érintő egyes speciális programok finanszírozására találhatunk csak példákat: a vidéki, elszigetelt körzetek ellátásával összefüggő technológiai fejlesztések, csökkent képességűek ellátására vonatkozó kormányzati támogatások stb.

Egy fokkal valószínűbb az a megoldás, amikor az *ágazatban keletkező, egyébként a költségvetési bevételeket növelő* forrásokkal – központi újraelosztás révén – finanszírozzák az egyetemes szolgáltatási kötelezettség terheit. Ebbe a körbe tartozhatnak a privatizáció során keletkező bevételek, a koncessziók nyújtásából (távközlés esetében például a frekvenciák aukciójából) származó összegek. Amennyiben ezek jelentősek, akkor az egyetemes szolgáltatás nyújtásához hosszabb távon jelenthetnének finanszírozási alapot. Ezeknek a bevételeknek keletkezési körülményei – privatizációkra, koncessziók nyújtására legtöbbször a költségvetés hiánya adja meg a végső lökést – azonban illuzórikussá teszi az önálló, hosszú távon kezelhető alapként való felhasználásukat.

A gyakorlatban inkább alkalmazott megoldás a finanszírozáshoz szükséges forrásoknak a *piac szereplőitől* való összegyűjtése. Ezen belül elvi lehetőségnek számít az az eset, amikor a szolgáltatások igénybevevői közvetlenül (például valamiféle átalánydíj

formájában) járulnak hozzá az egyetemes szolgáltatás finanszírozásához. Ha a piacon működő szolgáltatók meghatározott körétől származó hozzájárulások nyújtják az egyetemes szolgáltatás pénzügyi fedezetét, akkor a szabályozás legnehezebb feladatai közé tartozik a hozzájárulásra kötelezett szolgáltatók körének, a hozzájárulás mértékének meghatározása [például a teljesítéstől független díjazás (*pay-or-play*) elve]. A helyes finanszírozási séma diszkriminációmentes, a versenyt és a technológiaválasztást nem érintő hatást gyakorol a piacra. A rosszul kialakított finanszírozási rendszer ezzel szemben torzulásokat okoz a piacon, belépési korlátokat állíthat új vállalkozások elé, egyes társaságokat, technológiákat vagy szolgáltatásokat jogosulatlanul részesíthet előnyben.

Amennyiben az egyetemes szolgáltatások finanszírozását az ágazaton belül oldják meg, a gyakorlatban két lehetőség közül lehet választani. Az egyik esetben a keresztfinanszírozás lehetőségét az egyetemes szolgáltatást nyújtók számára továbbra is biztosítják. A másik lehetőség az *egyetemes szolgáltatási alap* felállítása. Ez a megoldás képes megvalósítani az átláthatóság és az arányosság követelményét, s hosszabb távon is rugalmas maradhat. Az alapból részesedők köre idővel változhat, ugyanúgy, ahogy a hozzájárulók köre is. Ismertté válnak a nettó befizetők és a nettó kedvezményezettek. Az alap lehetővé teszi, hogy nyilvános, hozzáférhető adatokat használjanak, elkerülve a bizalmas üzleti információk kezelésének problémáját. Jelentős hátránya viszont, hogy új intézmény felállítását igényli, saját adminisztrációval és költségekkel.

Az egyetemes szolgáltatás kötelezettsége miatt felmerülő többletkiadásokat fedező források meghatározása után ki kell alakítani a *támogatás szétosztásának* mechanizmusait is. A gazdaságilag leghatékonyabb megoldás a *versenyeztetés* vagy az aukció valamilyen formája lenne. Így lenne leginkább érhető, hogy az egyetemes szolgáltatási kötelezettség körébe tartozó szolgáltatásokat a legátláthatóbb módon és a legalacsonyabb támogatási igénnyel nyújtják.

Már az első postai irányelv is tartalmazta a kompenzációs alap kialakításának lehetőségét mint kiegészítő finanszírozási formát. Kilenc tagállam adaptálta is a szabályozásába ennek a lehetőségét (Belgium, Ciprus, Franciaország, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Szlovénia), de ténylegesen egyedül Olaszországban működik, és ott sem túl jelentős a szerepe. Ez azonban nem meglepő, mivel az eddigi fenntartott területből származó keresztfinanszírozás miatt nem merült fel igény más finanszírozási módok iránt.

1.3 *A magyar szabályozás és megfelelése az uniós szabályozásnak*

A magyar postai szabályozás megújulása is a kilencvenes évek elején kezdődött. A postai, távközlési és műsorszóró szolgáltatások 1990. évi intézményi szétválasztását a törvényi szabályozásuk elkülönülése is követte 1992–1993-ban. A postáról szóló 1992. évi XLV. törvény a korábbi 1964. évi II. törvényt váltotta fel. Az 1992. évi törvény már mutatott némi szándékot a postai piacok megnyitására, lehetővé tette, hogy a nem alapszolgáltatások területén engedély birtokában más szereplő is megjelenjen, de a jogi szabályozásban rögzített feltételek nem tettek lehetővé tényleges piaci belépést.

Az információs és kommunikációs piacok konvergenciájának kilencvenes években előretörő gondolata a magyar jogalkotásra is hatott: a kilencvenes évek végén indult hírközlési modernizációs program részeként megjelent e szektorok egységes keretszabályozásának igénye. A hírközlésről szóló 2001. évi XL. törvény (Hkt.) tehát egységes keretszabályozást nyújtott a különböző hírközlési, kommunikációs tevékenységekhez. A Hkt.-n belül a postai szolgáltatások szabályozását az Európai Parlament és Tanács közösségi postai szolgáltatások piacának fejlesztéséről szóló 97/67/EK első postai irányelv figyelembevételével alakították ki, átvéve az egyetemes postai szolgáltatások biztosításának és a piacnyitásnak az alapvető elveit. A piacnyitás szándékának határozottabb megjelenését tükrözi a piaci szereplők számának növekedése a nem egyetemes szolgáltatások területén (2002-ben 18 darab nyilvántartott szolgáltató, míg 2003-ban már 43 darab).

A postai irányelv alkalmazását vizsgáló európai uniós bizottság delegációja azonban az egyetemes szolgáltató privilégiumainak kiterjesztése miatt több ponton is kritizálta a magyar jogszabályt. Két fontos területtel kapcsolatos kifogást fogalmaztak meg: az egyik a fenntartott körnek az irányelvvel nem harmonizáló kiterjesztése (ez a postai készpénz-átutalási és pénzforgalmi közvetítői tevékenységre, illetve a postautalvány-szolgáltatásra vonatkozott), a másik pedig az *egyetemes postai támogatási alaphoz* való hozzájárulást érintette. Időközben megszületett a második 2002/39/EK postai irányelv, így a szabályozás átalakításának belső és külső igényei a hazai jogszabályok átalakítását kívánták. A törvény módosításának előkészítése során azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a távközlési és a postai szektor szabályozásának sajátosságai nem teszik hasznossá az egységes törvényt. Emiatt ismét szétvált e szektorok szabályozása, és megszületett a postáról szóló 2003. évi CI. törvény (Pt.), valamint az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény (Eht.). Az új postatörvény a második uniós postai irányelvhez igazodva született meg, és rövid időszakon

belül a postatörvényt kiegészítő legfontosabb kormány- és minisztériumi rendeletek is hatályba léptek. Összefoglaltuk a jelenleg hatályos legfontosabb magyar jogszabályokat.

A jelenleg hatályos, fontosabb magyar jogszabályok

Postatörvény

2003. évi CI. törvény a postáról

Legfontosabb kormány- és minisztériumi rendeletek

68/2004. (IV. 15.) kormányrendelet a postai szolgáltatók piacra lépésének feltételeiről
79/2004. (IV. 19.) kormányrendelet a postai szolgáltatások ellátásáról és minőségi követelményeiről
13/2004. (IV. 24.) IHM-rendelet a hírközlési hatóság postai szolgáltatással és postai közvetítői tevékenységgel kapcsolatos piacfelügyeleti, minőségfelügyeleti és ellenőrzési tevékenységéről
14/2004. (IV. 24.) IHM-rendelet a postai szolgáltatás minőségének a fogyasztók védelmével és a fogyatékos személyek postai szolgáltatásokhoz való hozzáféréseivel összefüggő követelményeiről
17/2004. (IV. 28.) IHM-rendelet az egyetemes és engedélyes postai szolgáltatók számviteli nyilvántartásai elkülönített vezetésének, valamint a költségek számításának részletes szabályaitól
85/2006. (XII. 15.) GKM-rendelet a belföldi fenntartott postai szolgáltatások legmagasabb hatósági díjairól

Egyéb – a postai tevékenységet érintő – rendeletek

21/2004. (IV. 21.) PM-rendelet az integrált postaforgalomra vonatkozó egyes vámszabályokról
12/2004. (IV. 22.) IHM-rendelet a postai piac szereplőinek a hírközlési hatóság részére történő adatszolgáltatási kötelezettségéről és az adatkezelés szabályairól
28/2004. (IV. 29.) PM-rendelet a postaforgalomban alkalmazandó egyes vámszabályokról
236/2004. (VIII. 13.) kormányrendelet a távirat-szolgáltatás ellátásának részletes szabályairól
241/2004. (VIII. 16.) kormányrendelet a posta veszélyeztetettségi és minősített időszakos felkészítésének rendszeréről, feladatairól, működési feltételeiről
9/2005. (I. 19.) kormányrendelet a postai szolgáltatók, a postai közreműködők és a titkos információgyűjtésre, illetve titkos adatkezelésre felhatalmazott szervezetek együttműködésének részletes szabályairól
63/2006. (VIII. 30.) GKM-rendelet a gazdasági és közlekedési miniszter hatáskörébe tartozó postai ügyintéző szakképesítés szakmai és vizsgakövetelményeinek kiadásáról

A szabályozás fejlődése során az irányelvekből kiindulva egyre pontosabban jelölték ki az egyetemes szolgáltatások körét. Az 1992. évi törvény, bár más fogalmakat használva (postai alapszolgáltatás és alapellátás), de az egyetemes szolgáltatás körének már számos elemét (például a 2 kilogrammot meg nem haladó tömegű postai küldemények és a postautalvány) is előírja. A 2001. évi Hkt. egyetemes postai szolgáltatása már tartalmazta a belföldi forgalmú, 10 kilogrammot meg nem haladó tömegű postacsomagokkal, a postai pénzforgalmi és pénzügyi szolgáltatásokkal, illetve az ajánlott, tértivevény és értékbiztosítás különszolgáltatásokkal kapcsolatos országos ellátási kötelezettséget is. Továbbá bevezetett néhány minőségi mutatót is.

A jelenleg hatályban lévő 2003. évi postatörvény pedig kiterjeszti az egyetemes szolgáltatás körét a postacsomagok esetében 20 kilogramm súlyhatárig, és új, a korábbiakhoz képest szigorúbb minőségi követelményekről rendelkezik. Mindezeket túl az ellátás módja

tekintetében is egyre pontosabban definiálták az egyetemes szolgáltatási kötelezettséget, ami például a kistelepülések belterületi és a külterületeken kívüli lakott helyek címére történő házhoz kézbesítésre vonatkozó előírásokban jelenik meg. A Hkt. és a hatályos 2003. évi postatörvény is meghatározza az állandó postahelyek minimálisan 2 óra terjedelmű nyitvatartási idejét, a mozgószolgálatok, illetve mobilposták kijelölt elérhetőségi pontján (támponton) való minimális tartózkodás idejét. Ez a két törvény – az 1992. évi jogszabállyal ellentétben – már nem ad lehetőséget arra az egyetemes szolgáltatónak, hogy meghatározott tömeghatár feletti küldemények esetében meg se kísérelje a küldemény kézbesítését a külterületi címhelyen. A hatályos 2003. évi postatörvény – ebben a témakörben – a 2001. évi Hkt.-hoz mérten többletrendeletet is tartalmaz azzal, hogy a 15 000 vagy annál több lakossal rendelkező településeken a 8 óra előtti vagy 17 óra utáni időszakra vonatkozóan is rendelkezik ellátási kötelezettségről. Hosszú évekre visszamenő, már az 1992. évi törvényben is hasonlóan megjelenő, lényegét tekintve változatlan jogi szabályozási alapja van azonban a 600 lakosnál kisebb népességszámú települések postai szolgáltatás-ellátási módjának: a támpont és mozgószolgálat, illetve kijelölt elérhetőségi pont és mobilposta együttes üzemeltetésével teljesülő szolgáltatási módnak, erre vonatkozóan jogszabály által megteremtett lehetőségnek (NHH [2005]).

A jelenleg hatályos törvény a következőképpen definiálja az *egyetemes*, valamint a *fenntartott* szolgáltatások körét.

Egyetemes postai szolgáltatás köre:

- a kettő kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi levélküldeményekkel, címzett reklámküldeményekkel és nyomtatványokkal kapcsolatos postai szolgáltatás;
- a húsz kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi postacsomagokkal kapcsolatos postai szolgáltatás;
- a vakok írását tartalmazó, hét kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi küldeményekkel kapcsolatos postai szolgáltatás;
- a feladó rendelkezése alapján a fentiekben meghatározott szolgáltatásokhoz – értelemszerűen igényelhető – ajánlott, tértivevény és értéknyilvántartás külön szolgáltatások.

Egyetemes szolgáltatási körön belüli fenntartott postai szolgáltatás:

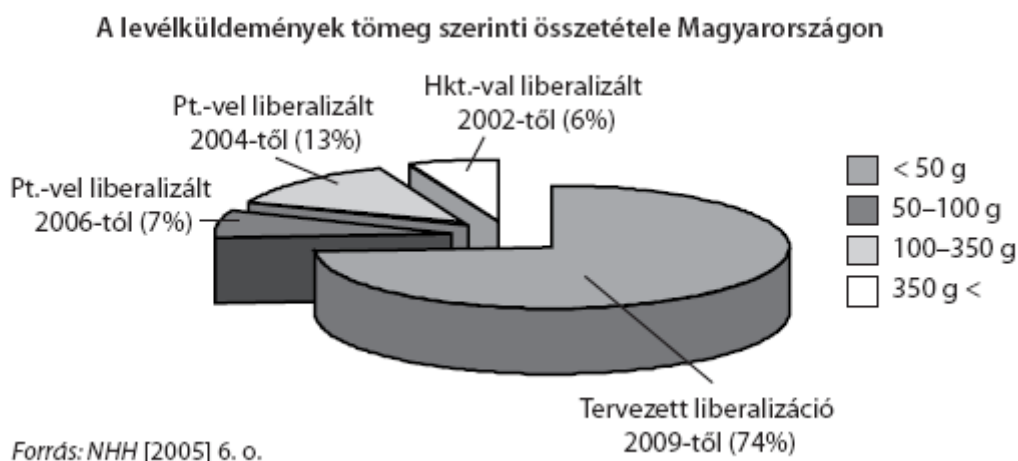
- legfeljebb 50 gramm tömegű belföldi, illetve nemzetközi levélküldeményekkel és címzett reklámküldeményekkel kapcsolatos szolgáltatás, amennyiben a szolgáltatás díja alacsonyabb, mint az egyetemes szolgáltatási kör leggyorsabb szolgáltatási

kategóriájának első súlyfokozatába tartozó levélküldemény díjának a két és félszerese (korábban háromszorosa),

- a hivatalos iratokkal kapcsolatos postai szolgáltatás, ha törvény vagy kormányrendelet eltérően nem rendelkezik.

Mint korábban bemutattuk, a magyar szabályozás a hatályos irányelv minden rugalmasságát kihasználva, a lehető legnagyobbra tágítja a *fenntartott* szolgáltatások körét. A magyar szabályozásban előírt piacnyitás lépéseit mutatja az *I.1. ábra* a levélküldemények esetében.

I.1. ábra: A liberalizáció lépései a magyar szabályozásban a levélküldeményekre vonatkozóan

Fontos kérdés még a piacra való belépés szabályozása a különböző szolgáltatási ágakban. A postai irányelv megfogalmazza a lehetőségét, hogy az egyes tagországok a nem fenntartott körbe tartozó egyetemes szolgáltatások esetében engedélyezési eljárást alkalmazzanak, az engedélyezés két módját ajánlva: a liberálisabb általános engedélyt és a szigorúbb egyedi jogosítványt, amiket az irányelv a következőképpen definiál.

Általános engedély: az olyan engedély – függetlenül attól, hogy annak szabályozása „csoportos engedéllyel” vagy általános törvény értelmében történik, valamint függetlenül attól, hogy az ilyen szabályozáshoz szükség van-e bejegyzési vagy bejelentési eljárásra –, amely nem írja elő az érintett vállalkozás számára, hogy az engedélyből fakadó jogok gyakorlása előtt a nemzeti szabályozóhatóság egyértelmű határozatát szerezze be.

Egyedi jogosítvány: olyan engedély, amelyet valamely nemzeti szabályozóhatóság ad, és amely valamely vállalkozásnak konkrét jogokat ad, vagy amely a vállalkozás tevékenységét

az általános engedélyt kiegészítő külön kötelezettségeknek veti alá, ahol szükséges, amikor is a vállalkozás mindaddig nem jogosult jogainak gyakorlására, amíg a nemzeti szabályozóhatóságtól a határozatot meg nem kapta.

Az egyes tagországok szabályozásában négy gyakorlat figyelhető meg, amelyek a növekvő szigorúság és ezzel együtt növekvő belépési korlát sorrendjében a következők (zárójelben az alkalmazó országok és az uniós postai forgalomból való részesedésük):

- nincs engedélyezési eljárás (Csehország, Hollandia; 7 százalék);
- általános engedély (Ausztria, Dánia, Írország, Szlovénia, Szlovákia; 5 százalék);
- egyedi jogosítvány csak az egyetemes, de nem fenntartott levélküldeményekre vagy e levélküldemények valamely szűkebb körére (Franciaország, Lengyelország, Németország, Svédország, Egyesült Királyság; 67 százalék);
- egyedi jogosítvány minden egyetemes postai szolgáltatáshoz (beleértve a postai csomagot is) (Belgium, Ciprus, Észtország, Finnország, Görögország, Litvánia, Luxemburg, Lettország, Málta, Magyarország, Olaszország, Portugália, Spanyolország; 21 százalék).

Magyarország az utolsó csoportba tartozik. A postatörvény három módon engedi postai tevékenység végzését.

1. Az egyetemes postai szolgáltatáson kívüli szolgáltatások (gyorsposta, futárposta, integrált posta és dokumentumcsere) *bejelentés* alapján végezhetők (könnyen teljesíthető, formális szándéknyilatkozat).
2. A nem fenntartott körhöz tartozó egyetemes postai szolgáltatások egyedi *engedély* alapján végezhetők (a szolgáltatók az engedély birtokában nemcsak jogosultak, de kötelezettek is az általuk megjelölt, a hatóság által engedélyezett földrajzi területen és küldeményfajták tekintetében az egyetemes szolgáltatás ellátására).
3. Az egyetemes postai szolgáltatót (a Magyar Posta Zrt.-t) – amely a fenntartott postai szolgáltatásokat kizárólagosan nyújthatja – a *törvény jelöli ki*.

Az, hogy az egyedi jogosítvány, engedély előírása milyen mértékű belépési korláttal jár, attól is függ, hogy milyen feltételeket és kötelezettségeket szab meg a szabályozás és a nemzeti szabályozóhatóság az engedélyhez kapcsolódóan. A szabályozás ezen eleméből fakadó belépési korlátnak egyik mutatója lehet, hogy az egyetemes postai szolgáltatások piaci területein hány szolgáltató van jelen. Az *I.3. táblázatból* láthatjuk, hogy az előző felsorolásunk utolsó csoportjába tartozó országok között is – ahol minden egyetemes postai szolgáltatást csak egyedi engedély alapján lehet végezni – vannak jelentős eltérések (például Olaszországban több mint 200 szolgáltató működik a szolgáltatások eme körében, míg Magyarországon a kijelölt egyetemes szolgáltatón kívül egy sem jelent meg).

I.3. táblázat: Az egyetemes szolgáltatások területén engedélyezett szolgáltatók száma*

Tagország	Szabályozó működésének kezdete	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ciprus	2002					1	1
Dánia	1995	1895	1940	1935	1959		
Egyesült Királyság	2000						10
Észtország	2002			1	1	1	1
Finnország	1994	1	1	1	1	1	1
Görögország	1998			1	1	2	6
Írország	2002					23	29
Lengyelország	2002						105
Lettország	2001		19	23	27	33	
Litvánia	2002					11	11
Luxemburg	2000		15	17	18	18	18
Málta	2003				0	1	1
Németország	1998	775	860	860	1020	1195	1370
Olaszország	1999	228	263	307	331	198	211
Portugália	1981		1	3	3	3	5
Spanyolország	1998	326	396	441	470		
Svédország	1994	46	41	35	33	36	36
Szlovákia	2002			7	13	14	18
Szlovénia	2002			5	12	19	13

* A táblázat nem tartalmaz minden tagállamot a következők miatt: 1. nem mindenhol volt adat, 2. az engedélyezési eljárás még nem működött 2006-ig, 3. engedély nélkül lehet végezni az egyetemes szolgáltatásokat.

Forrás: WIK [2006] 72. o.

A nem egyetemes postai szolgáltatások körére is eltérő a szabályozás az egyes tagországokban. A postai irányelv lehetőséget ad arra, hogy az egyes tagállamok engedélyezési eljárást folytassanak a nem egyetemes szolgáltatási körben végzett tevékenységekre, és ehhez azon országok számára, amelyek ezzel élni kívánnak, az általános engedélyezést ajánlja. Az egyes tagállamok szabályozási gyakorlatát e területen a következő csoportokba foglalhatjuk össze (zárójelben az alkalmazó országok és az uniós postai forgalomból való részesedésük):

- nincs semmilyen engedélyezési vagy bejelentési eljárás (Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Hollandia, Németország, Svédország, Szlovénia; 78 százalék);
- általános engedélyezési (bejelentési) folyamat (Ausztria, Belgium, Ciprus, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Szlovákia; 21 százalék);
- egyedi jogosítvány alapján (Észtország, Görögország, Luxemburg; 1 százalék).

2. VERSENYTORZÍTÓ MAGATARTÁSOK, JOGSÉRTÉST MEGÁLLAPÍTÓ ELJÁRÁSOK

Az elmúlt 15 év jogsértést megállapító eljárásait három nagyobb csoportba lehet sorolni. Az első csoportba tartozó ügyek a postai piacok szabályozásának sajátosságából erednek, nevezetesen a fenntartott kör határainak értelmezésével kapcsolatos ügyek: ha az egyetemes szolgáltató számára biztosítva vannak kizárólagos területek, akkor a verseny szempontjából alapvető fontosságú kérdés, hogy e területek határai hol húzódnak. Az egyetemes szolgáltatóknak természetesen érdekében áll a fenntartott területet minél jobban kiterjeszteni.

Az eljárások második nagy csoportját alkotják a versenykorlátozó magatartást vizsgáló ügyek, amelyek az egyetemes szolgáltatók piaci erejével való visszaéléssel kapcsolatosak (diszkriminatív árkedvezmények, versenytorzító keresztfinanszírozás, kizorító árképzés, hozzáféréssel kapcsolatos problémák). A fenntartott szolgáltatások rendszere a piac meghatározott részein kizárólagosságok alkalmazását jelenti. A szabályozás egyik feladata: meg kell akadályoznia a monopol- és a versenykörülmények között nyújtott szolgáltatások közti keresztfinanszírozást a kizárólagos jogokat élvező gazdasági szereplők esetében. A versenypiacok arányának növekedésével a szabályozónak azt is vizsgálnia kell, hogy az egyik piacon kialakult, védett domináns pozíciót a cégek nem terjesztik-e ki a liberalizált tevékenységekre, illetve hogy a monopolhelyezettel nem élnek-e vissza a különböző fogyasztói kategóriák között diszkriminálva.

A versenyhatósági eljárások harmadik nagyobb csoportja pedig a nagy egyetemes postai szolgáltatók nemzetközi terjeszkedéséből fakadó fúziókontroll. Ez utóbbi nem különbözik más iparágakban alkalmazott versenyhatósági eljárásoktól, ezekkel részletesebben nem foglalkozunk,⁵ de az előbbi két csoport eseteiből felidézünk néhány fontosabbat.

2.1 A fenntartott postai szolgáltatások körének határaival kapcsolatos eljárások.

A nemzeti postai szolgáltató monopoljogainak korlátozásával kapcsolatos két korai ügy, amelyekben a nemzeti postavállalat az expressz postai szolgáltatások piacára igyekezett kiterjeszteni piaci erőfölényét: 90/16/EEC bizottsági határozat: expresszszolgáltatások nyújtása Hollandiában és 90/456/EEC bizottsági határozat: a nemzetközi

⁵ Ezekről az ügyekről összefoglalót találhatunk *Geradin–Henry* [2004] tanulmányában.

expresszszolgáltatások nyújtása Spanyolországban. Bár ezek a határozatok még a postai irányelv létrejötte előtt születtek, de megalapozták a kizárólagos piaci területek meghatározásának alapvető elvét. Mindkét esetben a nemzeti szabályozás mindennemű levelekkel kapcsolatos postai szolgáltatást kizárólagosan fenntartott az állami monopolvállalatnak (vagy alvállalkozóinak). A Holland Posta ügyében a Bizottság megállapította, hogy a Római Szerződés versenyszabályai alól csak annyiban lehetne az adott szolgáltatót kivonni, ha e szabályok alkalmazása megakadályozná a szolgáltatóra kirótt társadalmi feladatok (alapszolgáltatások ellátása) teljesítését. Mint azonban megállapították, az alapszolgáltatások nyújtása önmagában is nyereséges volt, ezért a holland szabályozás által az expresszszolgáltatások minimális árára és minőségére vonatkozó többletkövetelmények teljesítésére előírt kötelezettségek indokolatlanok voltak, és lehetővé tették, hogy a Holland Posta az alapszolgáltatások piacán meglévő erőfölényét kiterjessze az expresszpiacra is. A Bizottság az expresszszolgáltatások piacát az alapszolgáltatások piacától eltérő piacnak minősítette azzal az indoklással, hogy azok az alapszolgáltatásoktól eltérő fogyasztói igényeket is kielégítenek (például háznál történő felvétel, címzés megváltoztatásának lehetősége, a kézbesítés igazolása, nyomon követés). A spanyol szabályozás még erősebben korlátozta a versenyt (tágabb súlyhatárt meghatározva a Spanyol Posta kizárólagos területeként). A Bizottság hasonló indoklással elutasította a spanyol szabályozást. (*Sümege* [2007])

A speciális postai szolgáltatásokkal kapcsolatos Corbeau-eset (C-320/91) mind a postai szolgáltatások piacmeghatározásának, mind a fenntartott szolgáltatások körének értelmezése szempontjából fontos ügynek számít. Az Európai Bíróság ebben egyrészt kimondta, hogy versenykorlátozást indokolhat az az eset, amikor egyes cégek a köz érdekében nyújtanak szolgáltatást. Ekkor gazdasági egyensúlyuk érdekében, a nyereséget hozó tevékenységüket a veszteséges tevékenység ellensúlyozására felhasználhatják. Másrészt azonban azt is megfogalmazta, hogy a verseny korlátozása nem terjedhet ki azokra a szolgáltatástípusokra amelyek a köz érdekében tett szolgáltatásoktól elkülöníthetők, speciális igényeket elégítenek ki, vagy a hagyományos szolgáltató által nem is kínált többletszolgáltatást nyújtanak. Az expresszszolgáltatások egyértelműen ebbe a körbe sorolhatók. A Corbeau-eset a keresztfinanszírozások kérdését is befolyásolta. Mind a versenyszabályozás, mind az ágazati szabályozás különös figyelmet fordít arra, hogy a piaci hatalommal való visszaélést – vagyis az egyik piacon kialakult domináns pozícióra támaszkodva szomszédos piacokon való piaci hatalom megteremtését – büntessék. Ezt a célt szolgálja általában az árszabályozás, az egyes tevékenységekre elkülönített számvitel előírása.

Az Európai Bizottság véleményét tükröző, a postai irányelvet értelmezni hivatott tájékoztató különösen fontosnak tartja, hogy a fenntartott szolgáltatások bevételeiből általánosságban ne legyenek keresztfinanszírozhatók a nem fenntartott szolgáltatások. A Corbeau-esetben megfogalmazott bírói véleményre is támaszkodva, a későbbi javaslatok azonban a fenntartottból a nem fenntartottba irányuló keresztfinanszírozás lehetőségét az egyetemes szolgáltatás körén belül kifejezetten engedélyezik.

A saját kézbesítés és kezelés értelmezésével kapcsolatos a spanyol szabályozás korlátozó rendelkezése miatti eljárás (C/240/02 *Asempra versus Spanyol Állam és Spanyol Posta*). A postai irányelv bevezetésének 21. pontja kimondja, hogy a küldemények saját kezelése és kézbesítése nem tartozik a fenntartott szolgáltatások közé. A spanyol törvény azonban a saját kezelést a postai irányelvhez képest korlátozva definiálta (a tevékenységben résztvevőkre és a technológiára vonatkozó korlátozó meghatározásokkal). A Bizottság ítélete kimondta, hogy a spanyol állam ezzel a fenntartott szolgáltatások körét kitágította, és a versenyt korlátozta az irányelv által megszabott területeken kívül, márpedig a tagállamok nem határozhatnak meg az irányelvnél korlátozóbb rendelkezést.

A hibrid levél⁶ eset (2001/176/EC Európai Bizottság *versus* Olasz Állam) szintén a fenntartott szolgáltatási kör értelmezésével kapcsolatos. Az olasz szabályozás az egyetemes szolgáltató kizárólagos szolgáltatási területéhez sorolta a hibrid levelekkel kapcsolatos postai szolgáltatásokat is. A Bizottság döntése azonban kimondta, hogy a hibrid levél, olyan elektronikus eredetű küldemény, amely tartalmaz értéknövelt többletszolgáltatást is, nevezetesen, hogy megérkeznek előre meghatározott időpontra (vagy dátumra). Ezért, hasonlóan a Corbeau-eset érveléséhez a hibrid levél kézbesítése nem tarthat a fenntartott szolgáltatások körébe.

2.2 Versenykorlátozó magatartással kapcsolatos eljárások.⁷

A piaci erejükkel való visszaélés miatt eddig nyolc ország egyetemes szolgáltatója volt versenyhatósági eljárás alanya (Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Spanyolország, Svédország). Jellemzően ezek az esetek főként a piacnyitás folyamatában előbbre tartó országok egyetemes szolgáltatóit érintik. Néhány ügyet kiemelünk ezek közül. A versenytorzító magatartás egyik kritikus esete az egyetemes szolgáltató postai

⁶ A hibrid levél, olyan küldemény, amit elektronikusan adnak föl, de papíron, kinyomtatva kézbesítenek, ráadásul tartalmaz értéknövelt többletszolgáltatást is, nevezetesen, hogy megérkeznek előre meghatározott időpontra (vagy dátumra).

⁷ Hasznos tanulmányok *Geradin–Henry* [2004], valamint *Geradin* [2006].

hálózatához való hozzáférés korlátozására irányuló magatartással kapcsolatos. Ezekről azonban nem itt, hanem a hozzáférésről szóló fejezetben lesz szó.

Ragadozó árazás és versenytorzító keresztfinanszírozás⁸

2001 márciusában a Európai Bizottság megállapította, hogy a DPAG kihasználta piaci erejét és az üzleti csomagküldemények piacán olyan hűségengedményeket adott, amelyekkel jelentősen növelte piaci részesedését (2001/354/EC bizottsági döntés – Deutsche Post AG). A Bizottság megállapította, hogy az egyetemes szolgáltató e kedvezményeket, amelyekkel a költségei alatti áron kínálta a szolgáltatását, csak a fenntartott szolgáltatásokból származó profitja miatt tudta ajánlani. A Deutsche Post AG ellen 1994-ben nyújtott be panaszt a United Parcel Service (UPS) azt állítva, hogy a DPAG a nyereséges, monopolhelyzetben lévő levélfeladásából kereszt-finanszírozza a csomagszállítási szolgáltatását. Az Európai Unió Bizottsága 2001. március 20-án hozta meg a döntését, miszerint 1990 és 1995 között a DPAG valóban a termékspecifikus költség szintje alatti áron végezte a csomagszállítást, ezáltal kizorító árazást végzett. Mindemellett 2000 októberéig a DPAG visszaélve domináns pozíciójával hűségkedvezményt nyújtott a szolgáltatás nagyobb megrendelőinek. Ez a hűségkedvezmény lehetetlenné tette a versenytársak számára komolyabb piaci részesedés elérését. A Bizottság 24 millió euróra büntette a DPAG-t. Ez az ügy rámutatott arra, hogy az irányelvben meghatározott számviteli szétválasztás nem ad elegendő biztosítékot a versenytorzító keresztfinanszírozás kiküszöböléséhez. A Bizottság kifejtette, hogy e versenytorzító magatartás megszüntetésének garanciája, ha a fenntartott szolgáltatási körbe tartozó küldeményekkel kapcsolatos tevékenységek és a versenyzői, liberalizált csomagküldő tevékenységek strukturálisan és transzparensen el lennének különítve. E bizottsági nyomás hatására a DPAG beleegyezett a strukturális szétválasztásba, és létrehozta külön vállalatát (Newco) a versenyzői postai csomagszolgáltatás piacán való működésre.

A Posten Sverige (a svéd egyetemes szolgáltató) 1996-ban indítványozta zónatarifák bevezetését a nagybani feladásnál (4 zónát határoztak meg), ami tulajdonképpen válaszlépés volt a CityMail piacra lépésére a stockholmi régióban. A svéd versenyhivatal azonban ezt a javaslatot előzetesen elutasította, mert nyilvánvaló volt, hogy a Sweden Post árprést szándékozik alkalmazni annak érdekében, hogy a CityMailt kizorítsa a piacról. A Sweden

⁸ Erről részletesebben még a IV. fejezetben lesz szó.

Post azt sem tudta érdemben bizonyítani, hogy a zónaárazás ésszerűen visszatükrözi a szállítási költségekben megmutatkozó különbségeket. A Bíróság 1998-ban mondta ki a végső szót és csak két zónában engedélyezte az alternatív zónaárazást, mert itt bizonyítani tudták, hogy a földrajzi adottságok miatt jelentkező költségeltéréseket.⁹

Az angol inkumbens szolgáltató, a Royal Mail 2006. március 31-én bevezette a „Business Mail Secure” (BMS) szolgáltatását, mellyel véleménye szerint a standard levélszolgáltatás és az expresszlevél szolgáltatás között meglévő piaci rést elégítette ki. A brit ágazati szabályozó (Postal Services Commission, Postcomm) 2006 augusztusában előzetes vizsgálatba kezdett annak érdekében, hogy kiderítse, vajon a megállapított árak alulmaradnak-e a költségekhez képest (kiszorító árazás) vagy a BMS kedvezmények összetétele előidéz-e egyfajta kötődést, szolgáltatóhoz láncolást, amely így hatással van a Royal Mail versenytársaira is. Még az előzetes vizsgálat alatt, 2006. október 27-én a Secure Mail Service (a továbbiakban SMS) tett hivatalos panaszt, melynek elbírálását a folyó eljáráshoz csatolták. Az SMS véleménye szerint a Royal Mail BMS szolgáltatása és az expresszlevél hasonló szolgáltatások, és a köztük lévő árkülönbség nem megmagyarázható, azaz a BMS az expresszlevél ragadozó áras változata. A Royal Mail válasza szerint azonban lényegesen különböznek a következőkben:

- Míg az expresszlevél idő-érzékeny, gyakran belső értékkel, bárki számára elérhető teljesen biztonságos szolgáltatás, addig a BMS az üzleti irányból a fogyasztóknak küldött standard levél biztonsági tulajdonságokkal bővített változata, amely nem időérzékeny.
- A BMS szolgáltatás esetében nincs szükség az átvétel bizonyítására, a kompenzáció az alap tarifátáblázat alapján történik, és a postára adást követő második napon kerül kézbesítésre, ezzel szemben az expresszlevelet másnap, az átvételkor aláíratva kell eljuttatni a címzetthez. Kár vagy elvesztés esetén a kártérítésnek különböző szintjei vannak meghatározva.
- A BMS esetében a küldemény nincs nyomon követve, míg az expresszlevél esetében ez egyedileg, a hálózat több pontján megtörténik.
- Az expresszlevél egyedileg, míg a BMS egységek (akár több, különböző címre kerülő) műanyag borítékban haladnak át a hálózaton.

A BMS szolgáltatáshoz kapcsolódóan felmerülő költségek közé tartoznak a közvetlenül a tevékenységhez köthető költségek (gyűjtés és egyesítés, kifelé és befelé irányuló folyamatok, hálózat kiosztás, helyi és egyéb szállítás) valamint a felosztott költségek (bevezetés,

⁹ Case A 3/98

értékesítés és marketing valamint az egyéb általános). A hatóság szerint a kimenő és bejövő folyamatokhoz kapcsolódóan felmerülő költségeket alulbecsülték a szolgáltatónál, így a kalkulált költség magasabb szinten van. A szolgáltató azonban a méretgazdaságossággal indokolta az általa adott mennyiségi kedvezményt, amit a Postcomm megkérdőjelezett, mivel előfordulhat, hogy a partner alacsony mennyiségben ad fel küldeményt, ezáltal a költségek a kalkuláltnál nagyobbak lehetnek. Mindent egybevetve a hatóság azt állapította meg, hogy bár a BMS szolgáltatás potenciális igénybevevői (például bankok a hitelkártyák postázásához) nagyobb valószínűséggel adnak fel rendszeresen kisméretű küldeményt, mint időnként nagyobbakat, ennek ellenére sem bizonyítható, hogy az árak nem fedezik a költségeket, így az sem, hogy az árak kizorító hatásúak lennének. Az ügyfelek Royal Mailhez való (kedvezményekkel biztosított) kötődésének biztosítása kérdésben más összehasonlítható szolgáltatás hiányában elfogadták az inkumbens szolgáltató érvelését, miszerint mivel a BMS nem nemzeti szintű szolgáltatás, csak 26 postai irányítószámot lefedő területen érhető el (ebből 20 az M25 régió belül). A hatóság megállapította az előzetes eljárás során, hogy a szolgáltató minden szükséges bizonyítást megtett, még ha ezek nem is ellenőrizhetőek, és ebből kifolyólag konkrét következtetés nem vonható le, ezért erősen javasolta a szállítványok partner szintű monitorozását, hogy a szükséges lépéseket és döntéseket a jövőben időben meg lehessen hozni.

Árukapcsolás.

A Hays- eset (2002/180/EC bizottsági döntés – La Poste/De Post) arra szolgáltat példát, hogyan terjesztheti ki az egyetemes szolgáltató az árukapcsolás segítségével piaci erejét. A La Poste a UPEA-nak (biztosítótársaságok szövetsége) jelentősen kedvezményes tarifát ajánlott fel a magánszemélyeknek címzett küldeményekre (*business-to-private, B2P*). Ez a terület a jogszabály által rögzített monopólium, amit azonban csak abban az esetben kap meg az UPEA, ha a versenyző piaci területbe tartozó üzleti levelezésére (*business-to-business, B2B*) új szerződést köt vele, amely versenyző területen így kizorította volna a konkurens Hayst.

A Hays egy dokumentumcsere szolgáltatást működtetett az EU tagállamaiban, így Belgiumba is. Ezen szolgáltatását a normál postai szolgáltatásokhoz képest közel 40%-os kedvezményrel olyan biztosító társaságoknak nyújtotta, melyek tagjai voltak egy iparági társulásnak, az UPEA-nak. A kedvezmény hatására a későbbiekben a hazai postai szolgáltató a La Poste is tett egy ajánlatot az UPEA-nak, melyben a normál postai szolgáltatások mellett

a Hays által nyújtott dokumentumcsere szolgáltatáshoz hasonló tevékenységet ígért kedvezményes tarifákkal. Kezdetben az UPEA visszautasította a La Poste ajánlatát, később azonban engedett a nyomásnak, ahogyan további 11 nagyvállalat is. Mindezek hatására a Hays fokozatosan elvesztette megbízói körét. Az ügyben a Bizottság 2 piacot határozott meg. Az egyik az általános postai piac (*B2P*), a másik a vállalati szférának biztosított szolgáltatások piaca (*B2B*). Mivel a La Poste-nak monopol helyzetéből adódóan domináns befolyása van az általános postai piacra, azzal, hogy az UPEA-t arra sarkallta, hogy kössön vele szerződést a *B2B* piacon is, visszaélt domináns helyzetével, hátrányos helyzetbe hozva ezzel a többi *B2B* piacon jelen levő szolgáltatót, jelen esetben a Hayst. A Hays-sel szemben a La Poste-nak abból is előnye származott, hogy a törvényi korlátozásokból adódóan a Hays-nek nem volt szabad belépése a *B2P* piacra, még a La Poste szabadon nyújthatott szolgáltatásokat a *B2B* piacon. A Hayes kirekesztése a belga piacról tovább súlyosbítaná a helyzetet azáltal, hogy így megszűnne a tagállamok közötti dokumentumcsere szolgáltató rendszer. Mindezen körülmények figyelembe vételével a Bizottság megállapította, hogy a belga postai inkumbens szolgáltató a monopol kört érintő tarifacsökkentést összekapcsolta a biztosító társaságoknak nyújtott versenyző dokumentumcsere szolgáltatásra való előfizetéssel, és így ellehetlenítette versenytársa, a Hays piaci jelenlétét, mivel az nem tudott hasonló előnyöket ajánlani. A Bizottság kimondta, hogy a La Poste e magatartása megsérti a Római Szerződés 82. cikkét, és 2,5 millió eurós bírságot szabott ki a szolgáltatóra.

2.3 Magyarországi eljárások.

Az NHH 2005-ben folytatott vizsgálatot a kijelölt egyetemes postai szolgáltató által alkalmazott kedvezményrendszer működésére vonatkozóan, amely vizsgálat során a hatóság főként azt vizsgálta, hogy az Magyar Posta Zrt. a *kiemelt partneri szerződésekben* megjelölt szerződéses ügyfelek, egyéb nagyfogyasztók körében alkalmazott díjképzése és kedvezményrendszere összhangban van-e a postatörvénynek a postai szolgáltatások díjképzésére, díjalkalmazására vonatkozó előírásaival, és érvényesül-e a szerződéses partnerekkel szembeni megkülönböztetésmentes bánásmód követelménye. A feltárt aggályokra tekintettel a hatóság kötelezte a Magyar Postát, hogy vizsgálja felül kedvezményrendszere gyakorlatát, a határozatban megfogalmazott elveknek megfelelő szerződési feltételrendszer kialakítására és a hatályban lévő szerződéseit törvényességi megfelelésének helyreállítására (PS-19.710-4/2005. sz. határozat – NHH [2006]).

Ugyanezen időszakra vonatkozóan a Versenyhivatal is vizsgálta, hogy a Magyar Posta nem élt-e vissza erőfölényével (Vj-174/2005/55). Az NHH-val is együttműködve a Magyar Posta kedvezményrendszerével kapcsolatban azt vizsgálta, hogy bizonyos kizárólagos szerződések kötése nem vezetett-e a piac lezárásához. A Versenyhivatal megszüntette az eljárást, mivel azt állapította meg, hogy a Magyar Posta csak a Magyar Telekom Rt.-vel kötött kizárólagossági szerződést, és a Magyar Telekom Rt. a levélpostai forgalomból kevesebb mint 10 százalékkal rendelkezik. Így a Versenytanács álláspontja szerint a megállapodás nem alkalmas a versenytársak piacra lépésének akadályozására, vagy azok számára hátrányos piaci helyzet teremtésére (más szavakkal: a piac lezárására).

A Versenyhivatal korábban is vizsgálta a Magyar Posta kedvezményrendszerét az erőfölénnyel való visszaéléssel kapcsolatban. Ez az eset az árukapcsolás korábban bemutatott Hays-esetéhez hasonló. A 2001. évi eljárás (Vj-167/2001/52) középpontjában a Magyar Postának az a gyakorlata áll, amely alapján a szokásosnál nagyobb kedvezményeket adott azoknak a megrendelőinek, akik az általa kézbesített küldeményeket (tipikusan számlákat) vele is készítetik el. A vizsgálat – jöllehet az egy konkrét megrendelés esetében (Émász-közbeszerzés) indult – az 1999–2001 közötti szerződésekben talált kifogásolható kedvezményt. A határozat szerint a Magyar Posta a postai alapszolgáltatás piacán meglévő erőfölényét arra használta fel, hogy a versenyzőinek nevezhető küldemény kézbesítés piacán a versenyt korlátozza, torzítsa. A kínált speciális kedvezménnyel el tudta érni, hogy a megrendelő a küldemény előállításával is őt bízta meg.

A Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa 2001-ben indított versenyfelügyeleti eljárást a Magyar Posta Zrt. ellen, az Észak-Magyarországi Áramszolgáltató Rt.[ÉMÁSZ] fogyasztók számláinak előállítása, borítékolása és kézbesítése tárgyában indított közbeszerzési eljárás során ajánlattevőként tanúsított magatartása miatt.

Az ÉMÁSZ közbeszerzési pályázatot írt ki számlaleveleinek és tértivevényes leveleinek előállítására, borítékolására és kézbesítésére. Mivel a számlákat csak zárt levélküldeményként lehet továbbítani, és ezen levélpostai küldemények kézbesítését (Ptv. szerint) kizárólag a Magyar Posta (MP) végezheti, az ÉMÁSZ által kiírt közbeszerzési pályázat egy részét csak az MP teljesítheti. Mindezen felül az MP olyan magatartást tanúsított, melyben kijelentette, hogy a szokásosnál nagyobb kedvezményt biztosít azon megrendelőinek, akik a kézbesítendő küldeményeket vele készítetik el.

Ezen tényállások, ill. a pályázaton részt venni kívánók jogorvoslati kérelmének benyújtására indított a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa az MP-vel szemben versenyfelügyeleti eljárást, melynek célja annak megállapítása, hogy az MP az ÉMÁSZ által

kiírt közbeszerzési pályázaton ajánlattevőkénti magatartásával megsértette a Tpv. 21.§-át, mely tiltja a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést.

A Versenytanács megállapította, hogy az ügyben két érintett piac azonosítható, melyek mindegyikén az MP jelentős részesedéssel bír. Az egyik a postai küldeményekkel kapcsolatos postai alapszolgáltatások, ahol az MP jogi monopóliummal bír, a másik pedig a küldemény előállítás magyarországi piaca. Mivel a küldemény előállítás piaca az üzlet természete miatt rá van utalva a postai alapszolgáltatások piacára, ezért a két piac egymással szoros kapcsolatban áll.

Az MP a postai alapszolgáltatás piacán fennálló erőfölényes helyzetét arra használta fel, hogy a versenyző piacnak mondható küldemény kézbesítés piacán a versenyt korlátozza, torzítsa. Az indokolatlanul megkülönböztető kedvezményfeltételek megajánlása alkalmas volt arra, hogy a versenytársakat hátrányos helyzetbe hozza és esetlegesen kiszorítsa az adott piacról.

A kínált speciális kedvezménnyel el tudta érni, hogy a megrendelő a küldemény előállításával is őt bízta meg. Erre egyébként is nagy a csábítás, hiszen így csak egy féllel kell a megrendelőnek szerződnie. Ha ugyanis nem a postát választja a megrendelő, akkor háromszereplős lesz az ügylet: a megrendelő egyrészt megállapodik a küldeménykészítővel, másrészt neki kell szerződnie a kézbesítésről a postával.

Az MP a levélpostai tevékenység tekintetében meglévő erőfölényével visszaélve, nem következetes, de jellemző gyakorlatként olyan megkülönböztető gyakorlatot folytatott, amely alkalmas volt az ehhez a piachoz kapcsolódó küldemény előállítási piacon jelenlétének erősítésére, a küldemény előállítási piac többi szereplőjének a rovására. A számlalevél kedvezményrendszerben alkalmazott megkülönböztetést - sem az ÉMÁSZ szerződés estében sem a többi kifogásolhatónak talált szerződés esetében - nem indokolta küldemény előállítási, előfeldolgozási tevékenységekhez kapcsolódó, átlátható feltételrendszer illetve költség megtakarítás.

Az MP védekezésében kifejtette, hogy a kedvezmény biztosítása teljesen indokolt volt, mivel az a nagy forgalommal járó mennyiségi kedvezményként fogható fel. Azonban irati bizonyítékok alapján kimutatható volt, hogy az MP kifejezetten azért nyújtott a szokásoshoz képest nagyobb kedvezményt, mert a küldeményt is vele készítette el a megrendelő.

Mivel az MP erőfölényes piaci helyzetét a verseny korlátozására, torzítására használta fel, valamint az ÉMÁSZ-szal kötött szerződésében indokolatlanul jelölt meg kedvezményfeltételeket, így a levélpostai szolgáltatások tekintetében fennálló gazdasági

erőfölénye révén versenytársait hátrányos helyzetbe hozta, mely akár azok kiszorítását is eredményezhette az adott piacról.

Mindezen körülmények figyelembe vételével a Versenytanács a következő határozatot hozta: gazdasági erőfölénnyel való visszaélés miatt a Magyar Posta ZRt.-re 20.000.000 Ft bírságot szabott ki, és megtiltotta ezen jogsértő magatartás folytatását. A Versenytanács döntésének meghozatalakor súlyosbító körülményként vette figyelembe, hogy az MP monopol helyzetével élt vissza.

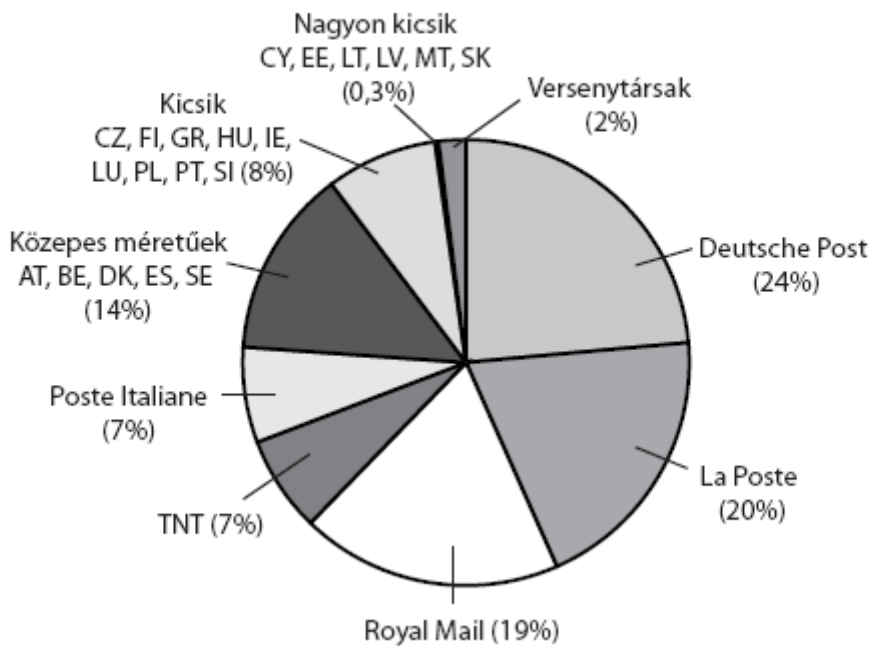
3. PIACSZERKEZET ALAKULÁSA

A postai piacok szerkezetét – mint korábban bemutattuk – alapvetően meghatározzák a szabályozás teremtette belépési korlátok. A fenntartott postai szolgáltatások esetében nem alakulhat ki verseny, hiszen kizárólagosan az egyetemes szolgáltató nyújthatja az ide sorolt szolgáltatásokat. Ahogy azonban láthattuk, az egyes tagállamok között jelentős eltérések vannak abban, hogy mely szolgáltatások, tevékenységek tartoznak ebbe a körbe. A nem fenntartott egyetemes szolgáltatások területén egyre élénkülő, de a legtöbb uniós országban még nem túl hatékony verseny kezd kialakulni. Csak a postai szolgáltatások harmadik csoportján belül, a nem egyetemes szolgáltatások esetében érzékelhető erőteljes verseny. Az *I.2. ábra a)* részén láthatjuk az egyes egyetemes szolgáltatók és a piacon megjelenő többi versenytárs részesedését a teljes uniós posta iparági bevételekből, a *I.2. ábra b)* részén pedig az egyes országok postai piacának részesedését (levélküldemények belföldi forgalma alapján) az uniós forgalomból. Az *a)* rész adatai azt is mutatják, hogy a postai piacok megnyitásával megjelenő új szereplők súlya igen csekély, részesedésük csupán az iparági bevételek 2 százaléka. Inkább a nagy európai egyetemes szolgáltatók egymás piacain való megjelenése – egyelőre főleg a nem egyetemes szolgáltatások területén – uralja a kialakuló versenyt.¹⁰

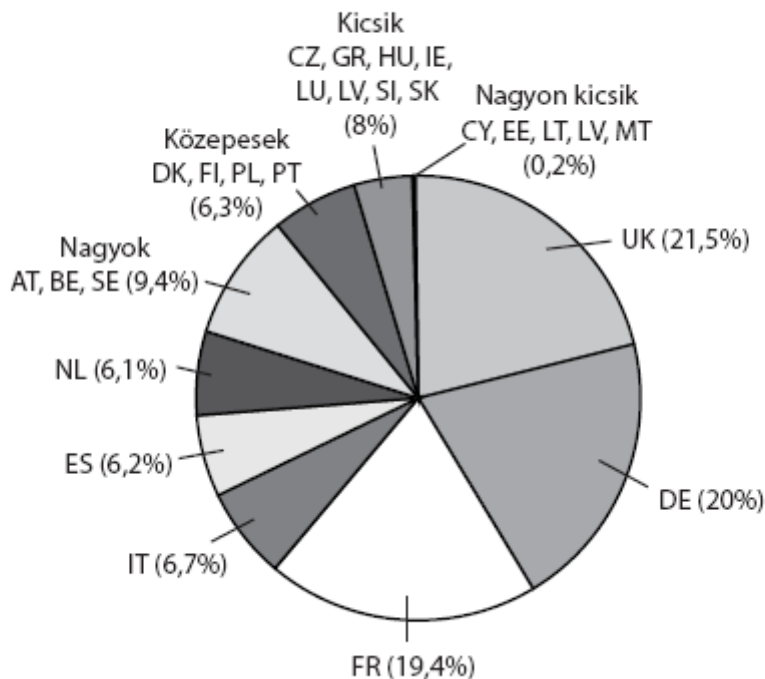
¹⁰ Jól jellemzi ezt például a Deutsche Post, a TNT, vagy a Royal Mail nemzetközi terjeszkedése. Akvizíciókkal, leányvállalatok alapításával, stratégiai szövetségekkel jelennek meg a nemzetközi expressz- és integrált postaszolgáltatások dinamikusan növekvő piacán.

I.2. ábra: Az európai postai piacok szerkezete¹¹

a) Az egyes szolgáltatók részesedése a postai iparág bevételeiből (2004)

b) Az egyes országok részesedése a belföldi levélküldemények volumene alapján (2004)

¹¹ Rövidítések: BE = Belgium; CZ = Csehország; DK = Dánia; DE = Németország; EE = Észtország; GR = Görögország; ES = Spanyolország; FR = Franciaország; IE = Írország; IT = Olaszország; CY = Ciprus; LV = Lettország; LT = Litvánia; LU = Luxemburg; HU = Magyarország; MT = Málta; NL = Hollandia; AT = Ausztria; PL = Lengyelország; PT = Portugália; SI = Szlovénia; SK = Szlovákia; FI = Finnország; SE = Svédország; UK = Egyesült Királyság; IS = Izland; LI = Liechtenstein; NO = Norvégia, CH = Svájc.

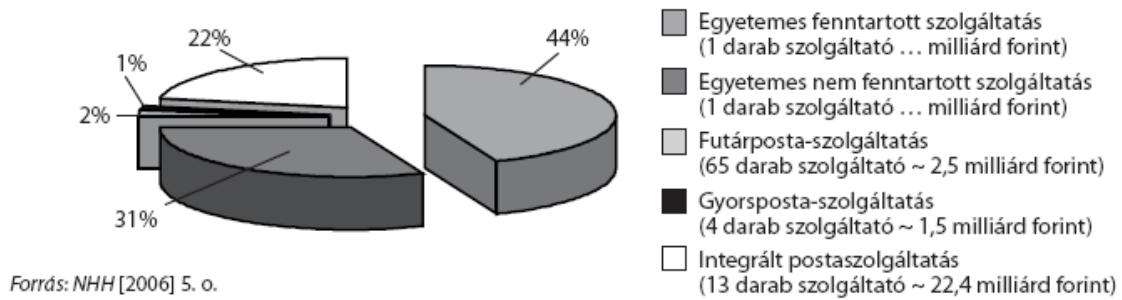
A magyar postai piacokon is érzékelhetők a kialakuló verseny jelei. A hatósági nyilvántartásban szereplő szolgáltatók száma 2002-ben 18, 2003-ban 43, 2004-ben 58, 2005-ben 97, 2006 végén 111 volt. A magyar postai szolgáltatások piacát vizsgálva az előbb bemutatott hármas tagozódást követhetjük.

1. *Lehetséges a verseny, és van:* bejelentéssel végezhető, az egyetemes postai szolgáltatások körébe nem tartozó szolgáltatások (postatörvény alapján: futárposta-szolgáltatás, gyorsposta-szolgáltatás, integrált postaszolgáltatás, postai közvetítő tevékenység, dokumentumcsere-szolgáltatás);
2. *Lehetséges a verseny, de nincs:* a fenntartott körön kívüli egyetemes postai szolgáltatások
 - az 50 gramm feletti, de 2 kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi levélküldeményekkel, címzett reklámküldeményekkel és nyomtatványokkal kapcsolatos postai szolgáltatás,
 - a 20 kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi postacsomagokkal kapcsolatos postai szolgáltatás,
 - a vakok írását tartalmazó, 7 kilogrammot meg nem haladó tömegű belföldi és nemzetközi küldeményekkel kapcsolatos postai szolgáltatás,
 - a fentiekben meghatározott szolgáltatásokhoz igényelhető ajánlott, tértivevény és értéknyilvántartás különszolgáltatások.
3. *Nem lehetséges a verseny:* egyetemes szolgáltatási körön belüli fenntartott postai szolgáltatások, amelyek a kijelölt egyetemes szolgáltató (Magyar Posta Zrt.) kizárólagos területei
 - legfeljebb 50 gramm tömegű belföldi, illetve nemzetközi levélküldeményekkel és címzett reklámküldeményekkel kapcsolatos szolgáltatás, amennyiben a szolgáltatás díja alacsonyabb, mint az egyetemes szolgáltatási kör leggyorsabb szolgáltatási kategóriájának első súlyfokozatába tartozó levélküldemény díjának a két és félszerese (korábban háromszorosa),
 - a hivatalos iratokkal kapcsolatos postai szolgáltatás, ha törvény vagy kormányrendelet eltérően nem rendelkezik.

E területek relatív súlyát láthatjuk a *I.3. ábrán*.

I.3. ábra: Az egyes piaci szegmensek súlya a magyar piacon

A teljes postai szolgáltatási alágazat nettó árbevételi adatokon alapuló arányai szolgáltatásfajtánként (2006)

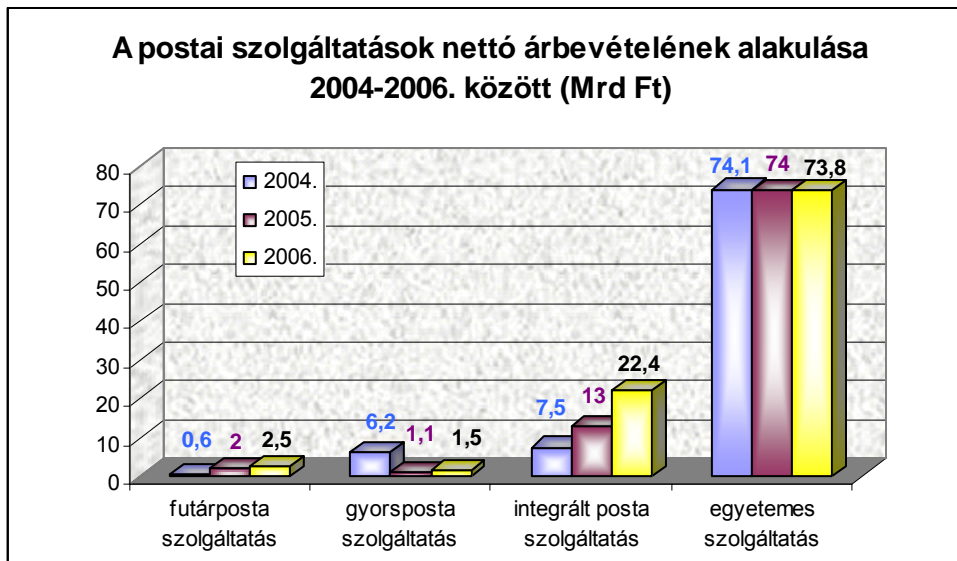
A versenyzői terület csak a negyede a teljes magyar postai iparágnak (a bevételek alapján), de ez egyre növekvő tendenciát mutat (2005-ben e versenyző „szelet” 17 százalékot tett ki). Ez a növekedés az integrált postaszolgáltatás dinamikus növekedéséből fakadt, az egyetemes postai szolgáltatásokból származó bevételek, valamint a többi versenyző terület (futárposta- és gyorsposta-szolgáltatások) összes bevétele alig változott. A I.5. táblázatban láthatjuk a piaci szereplők számának alakulását, a I.4. ábra pedig a versenyző területek fejlődését, az árbevételek alakulását mutatja. A gyorsposta-szolgáltatók 2004. évi magas száma és következő években megfigyelhető jelentős csökkenése főleg annak köszönhető, hogy a szolgáltatók nem jól pozicionálták magukat. E szolgáltatók egy része a futárpostai vagy az integrált postaszegmensbe mentek át.

I.5. táblázat: Szolgáltatók száma az egyes piaci területeken

Piaci szegmens	2004	2005	2006
Egyetemes postai szolgáltatások	1	1	1
Futárposta-szolgáltatás	18	61	74
Gyorsposta-szolgáltatás	38	7	4
Integrált postai szolgáltatás	3	12	13
Postai közvetítő			3

NHH (2005), (2006), (2007) alapján

I.4. ábra: Az egyes piaci szegmensek fejlődése (árbevétel alapján)

Forrás: NHH [2007] 38. o.

A versenytársak hiányában az egyetemes postai szolgáltatások teljes területén monopolhelyzetben van a Magyar Posta. Ez persze nem jelenti azt, hogy a Magyar Postát a versenytársak hiányában ne érnék olyan kihívások ezeken a területeken, amelyek a magatartását, döntéseit és lehetőségeit korlátozhatják. Ezek a kihívások egyrészt a helyettesítő termékek megjelenéséből fakadnak. Az újfajta információs és kommunikációs csatornák a hagyományos postai szolgáltatások alternatíváit nyújtják, mint például a telefonon elérhető szolgáltatások (hangszolgáltatás, sms), a számítástechnika és az internet nyújtotta eszközök (e-mail, e-képeslap, e-ügyintézés, a közüzemi és más számlák elektronikus feldolgozását és kiegyenlítését, számlaarchiválást lehetővé tevő szolgáltatások). Másrészt az egyetemes körbe tartozó szolgáltatások területén is érik kihívások a Magyar Postát a postai szolgáltatások kikerülését célzó legális és illegális gyakorlat révén. Ezek egy része a jogi kiskapukat használja ki, mint például a hiányos címezés alkalmazása, fuvarozási szolgáltatásként továbbított, de jellemzőiben egyébként a postai küldemény fogalmának megfelelő küldeményforgalom, hírlapkénti kézbesítés, több cég által létrehozott saját kézbesítővállalkozások igénybevétele, a küldeménytovábbítási feladatok elvégzésére munkaerő bérlése vagy saját munkaerő alkalmazása.

3.1 Versenyzői, nem egyetemes postai szolgáltatások egyes piaci szegmenseinek szerkezete¹²

Gyorsposta-szolgáltatás.

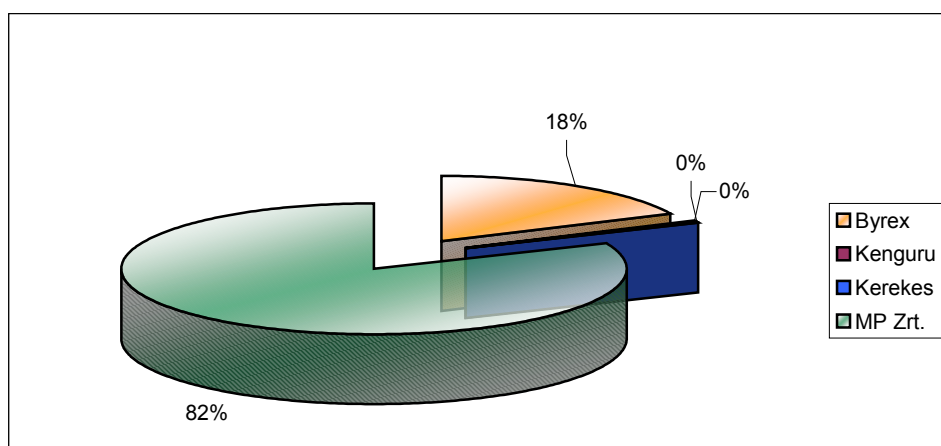
A gyorsposta-szolgáltatás és az integrált postaszolgáltatás elkülönítése a magyar szabályozás sajátossága. A két szolgáltatás között nem a technológiából vagy a szolgáltatás alapvető jellemzőiből fakad a különbség, elkülönítésük csupán jogtechnikai megoldás. A nemzetközi gyakorlatban a versenyzői – futár-, expressz-, csomag- (*CEP, courier, express, parcel*) – piacon belül értelmezhető részpiaci határvonalak a futár- és expressz-szolgáltatások között húzódnak, az expressz-szolgáltatási terület további felosztása nem jellemző, és gazdasági, piaci érvek sem támasztják alá. A hatályos magyarországi jogszabályoknak elsősorban történelmi okai vannak. A futárposta és a gyorsposta-szolgáltatások között – az alkalmazott technológián alapuló – különbség már értelmezhető, hiszen a gyorsposta-szolgáltatásban már pontosan meghatározhatók a klasszikus postai szolgáltatási fázisok (felvétel, továbbítás, feldolgozás, továbbítás és végül kézbesítés), ugyanez a futárposta-szolgáltatásról ilyen tisztán nem mondható el.¹³ Bár a futárposta- és a gyorsposta-szolgáltatásoknak is alapvető jellemzője, hogy a szolgáltatások az alkalmazott futárok tevékenységén alapulnak – közvetlenül ők végzik a továbbításra szánt küldemények felvételét, illetve azokat ők is kézbesítik –, az üzemeltetett ügyfélszolgálati helyek, állandó szolgáltatóhelyek pedig inkább diszpécserjellegű, esetlegesen panaszkezelési, tájékoztatási feladatokat látnak el.

E piaci területen a Magyar Posta Zrt. a legnagyobb szolgáltató (*I.5. ábra*), amiben szerepet játszik az egyetemes szolgáltató infrastrukturális adottságai. Az egyetemes szolgáltató az állandó postai szolgáltatóhelyi hálózatát, annak előnyeit, a versenyzői területen nyújtott szolgáltatásaihoz is fel- és ki tudja használni. Éppen e mesterséges jogszabályi megkülönböztetés korrigálására fontos azonban, hogy felismerjük: a legnagyobb versenytársai nem is a gyorsposta-szolgáltatók, hanem az integrált postaszolgáltatók.

¹² Ez az áttekintés az Nemzeti Hírközlési Hivatal éves postapiaci jelentései alapján készült. A dokumentumcsere-szolgáltatás területén nincs jelen szolgáltató, így ezzel a területtel külön nem foglalkozunk.

¹³ Ezzel szemben a gyorspostai és integrált postaszolgáltatások elhatárolásának egyik legfőbb ismérve inkább csak adminisztratív jellegű (a kézbesítés időpontja).

I.5. ábra: A gyorsposta-szolgáltatók nettó árbevételi adatokon alapuló piaci részesedése

Forrás: NHH [2007] 42. o

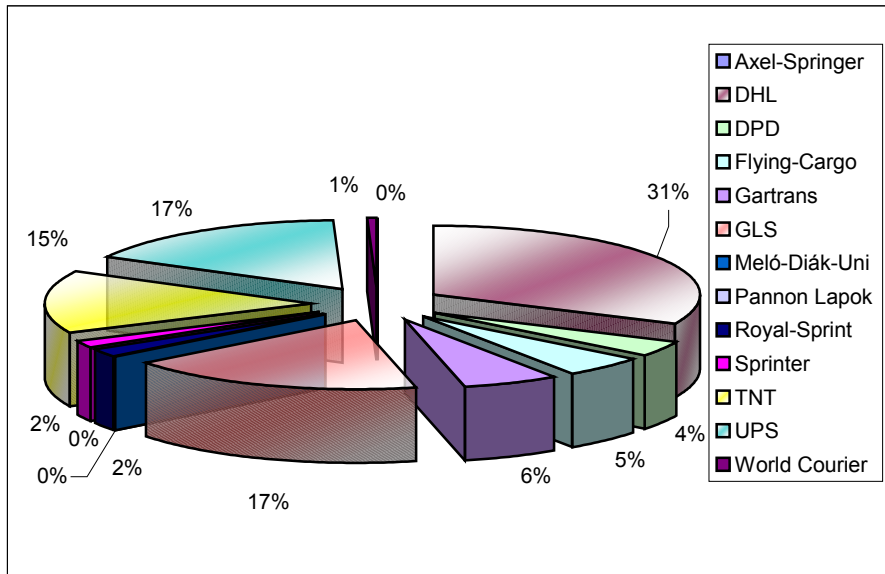
2005-ben még több (7 darab) gyorsposta-szolgáltató volt jelen, és a Magyar Posta Zrt. EMS szolgáltatásának hasonlóan kimagasló piaci részesedése (89 százalék) volt. A 2006-ban második legnagyobb árbevételt elért szolgáltató (Byrex) egy évvel korábban nem is szerepelt a gyorsposta-szolgáltatók között. De nem új piaci szereplőről van szó, hanem olyan szolgáltatóról, amelyet a megelőző évben az integrált postaszolgáltatást nyújtók egyikeként tartott nyilván a hatóság. A további két gyorsposta-szolgáltató több éve látja el a gyorsposta-szolgáltatást, azonban részesedésük alig kimutatható.

A gyorsposta-szolgáltatásban a belföldi küldemények vannak túlsúlyban, a nemzetközi küldemények aránya csekély.

Integrált postai szolgáltatás

Korább már említettük, hogy ez a piaci terület növekedett a legdinamikusabban. Ez az eredménynövekedés nem az új belépők megjelenésének köszönhető, hiszen összesen két új (Gartrans, Meló-Diák-Uni), illetve egy távozó (Byrex) szolgáltató mozgása változtatta meg az integrált postaszolgáltatók listáját. A négy vezető vállalat továbbra is a legnagyobb európai és észak-amerikai nemzeti postai szolgáltatókat maguk mögött tudó nagy nemzetközi expressz-szolgáltatók, a DHL, a GLS, a TNT és a UPS (I.6. ábra).

I.6. ábra: Az integrált postaszolgáltatók nettó árbevételi adatokon alapuló piaci részesedése (2006)

Forrás: NHH [2007] 44. o

Ez a négy szolgáltató a 2006. évi magyarországi integrált postaszolgáltatás árbevételének négyötödét adta.¹⁴ A többi piaci szereplő két további csoportra osztható: az egyik csoportot néhány közepes méretű vállalat alkotja (bár a tárgyalt részpiacon belül más súlycsoportot képviselnek, külön-külön és összességében is jelentős forgalmat bonyolító szolgáltatókról van szó),¹⁵ míg az utolsó, harmadik csoportba sokkal kisebb szereplők tartoznak.

Ha a gyorsposta- és integrált postaszolgáltatások közötti magyarországi definíciós megkülönböztetést nem használnánk, akkor a forgalmi adatok alapján a Magyar Posta Zrt. EMS-szolgáltatása az integrált postaszolgáltatók közepes méretű csoportjába tartozna.

A szolgáltatás során kezelt küldemények iránti csoportosítás a belföldi küldemények túlsúlyát mutatja. Ez a korábbi évek (2003–2004) adatsorához hasonlítva fordulatot jelent, akkor még a nemzetközi küldemények voltak túlsúlyban a piacnak ezen a részén. A nemzetközi és belföldi küldemények közötti súlyeltolódás 2005-ben vált érzékelhetővé. Elsősorban a GLS által továbbított küldemények, illetve e szolgáltatónak az integrált postaszolgáltatók közötti megjelenése okozta a fordulatot.

¹⁴ Fontos azonban, hogy a hírközlési hatóság részére szolgáltatott adatok csak a 20 kilogrammnál kisebb tömegű küldeményekre vonatkoznak.

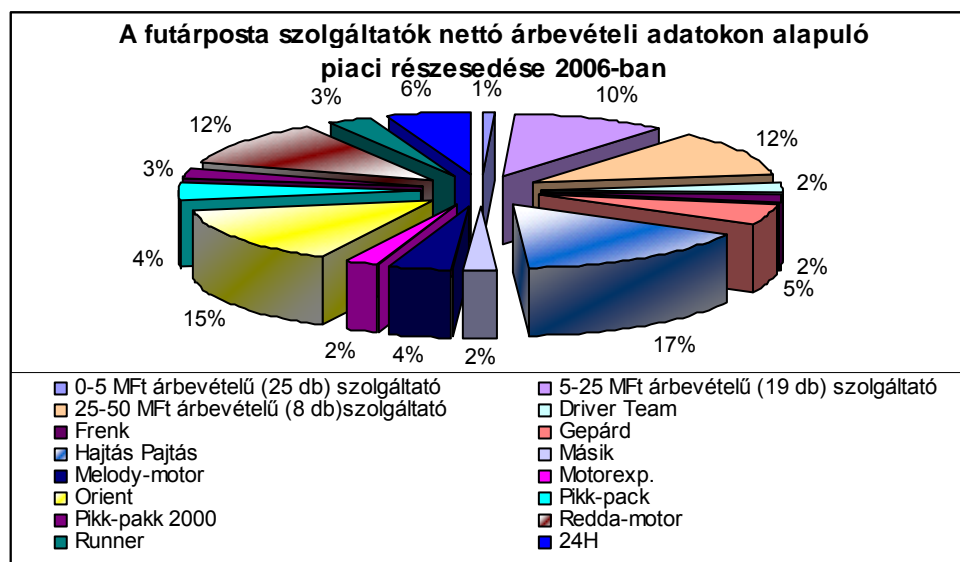
¹⁵ A Gartrans 2006-ban került hatósági nyilvántartásba és ez alatt máris 6 százalékos részesedést ért el, a Flying-cargo 4-5 százalékos részesedést ért el 2006-ban, úgy, hogy majdnem megduplázta az egy évvel korábbi eredményét.

Futárposta-szolgáltatás

Ezen a területen vannak jelen a legnagyobb számban a szolgáltatók. A hatósági nyilvántartásba vétel és a szolgáltatás ellátása sem igényel nagy összegű beruházást, különösebb feltételrendszernek való megfelelést. Vannak olyan szolgáltatók, amelyek jellemzően csupán valamely kereskedelmi termék (például optikai termékek) „kézből kézbe” továbbításával foglalkoznak, míg mások esetében a kezelt és kézbesített postai küldemények körének az infrastruktúrájuk (például a szállítóeszköz kapacitása) vagy a szabályozásból eredő korlátok szabnak csak határt.

Ezt a rendkívül színes összetételt tükrözi a futárposta-szolgáltatók (nettó árbevételi adatok szerinti) piaci részesedését összefoglaló *I.7. ábra* is. A három, évek óta tartósan kiemelkedő (egyenként 12-16 százalékos részesedésű) szolgáltató (Hajtás Pajtás, Orient 21, Redda-motor) mellett működik számos kisebb is. A két csoport közötti átmenetet is csak néhány résztvevő jelenti, ezek azok, amelyekben egyenként 4–6 százalékos piaci részesedésük van (Gepárd, Melody-motor, Pick-pakk, 24H).

I.7. ábra: A futárposta-szolgáltatók piaci részesedése(százalék)

Forrás: NHH [2007] 40. o

Az e körbe tartozó szolgáltatók közötti különbözőségeket nemcsak az elért árbevételi adatok mutatják, hanem egyéb infrastrukturális mutatóik is. Vannak mindössze egy-két alkalmazottal működő betéti társaságok, de jelen van a szektor legnagyobb foglalkoztatója, a Magyar Posta Zrt. is. Többségében azonban az jellemző, hogy igazi felvételi pont nélkül

működő szolgáltatást nyújtanak a szolgáltatók, amit a szolgáltatás jellemzői, a speciális technológia is lehetővé tesz: a küldemények felvétele a feladónál személyesen történik meg, és nincs szükség feldolgozó központra vagy a küldemények átmeneti tárolására alkalmas infrastruktúrára.

Postai közvetítőtevékenység

Ez a tevékenység új a szolgáltatások listájában, a szolgáltatókat csak 2006-ban, év közben vették nyilvántartásba, a korábbi években ilyen szolgáltató még nem működött Magyarországon, vagyis eddig kevés tapasztalat és adat gyűlhetett össze e területről. 2006 végén három szolgáltató (CSM, Portó, Postcomp) szerepelt a hatósági nyilvántartásban postai közvetítőtevékenységet ellátó szolgáltatóként. Tevékenységük a postatörvény definíciójából következően rendkívül szorosan kapcsolódik a postai szolgáltatásokhoz, azzal azonban nem azonos (a közvetítői díj ellenében a feladó postai küldeményeit a felvétel helyéhez legközelebbi szolgáltatóhelyen átadja a postai szolgáltatónak, vagy a címzett részére érkezett postai küldeményeket a címzettől kapott meghatalmazás alapján postai szolgáltatótól átveszi, és a címzett részére kiszállítással vagy fiókbérlet útján kézbesíti).

3.2 Vertikális tagozódás, tulajdonosi, számviteli szétválasztás

Tulajdonosi szerkezet.¹⁶ A postai szervezetek életképességének szempontjából fontos lépés volt a szervezetek autonómiájának megteremtése – azaz olyan szervezet létrehozása, amely a kormányzattól pénzügyileg független, és a működtetés feltételei megfelelnek a piacgazdaság általános követelményeinek. A postai szervezeteknek a piaci liberalizáció során az állam fokozatos kivonulásával kellett számolniuk, aminek egyik fontos eleme a fenntartott szolgáltatások körének fokozatosan szűkítése. A postai irányelv elsősorban a szolgáltatás egyetemességének fenntartásával, a piacnyitás kérdéseivel és az ehhez szükséges szabályozási feltételek, intézmények kialakításával foglalkozik, nem érintve a versenyben részt vevő szervezetek tulajdoni jellegét. Ez a tagországok gazdasági-társadalmi berendezkedésének függvényében, az állam tulajdonosi jogainak a politikától való függetlenedése mértékében változhat. A vállalat alakulás fokát illetően a kép Európában elég vegyes, amint azt a *I.6. táblázatból* láthatjuk.

¹⁶ Lásd még *NERA* [2004] és *Ecorys* [2005].

I.6. táblázat: Az egyetemes szolgáltatók jogi státusa és a privatizáció mértéke (2006)

Jogi státus	Ország
<i>Kormányzati hivatal</i>	Ciprus
<i>Állami vállalat</i>	Csehország, Spanyolország, Franciaország, Görögország, Luxemburg, Lengyelország
<i>Részvénytársaság</i>	
Állami tulajdonban (100 százalék)	Észtország, Egyesült Királyság, Finnország, Írország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Olaszország, Portugália, Svédország, Szlovákia Szlovénia, Ausztria (51 százalék)
Állami dominancia (> 50 százalék)	Belgium (50 százalék + 1 darab) Dánia (75 százalék) Málta (65 százalék)
Privatizált (< 50 százalék)	Hollandia (10 százalék + aranyrészvény) Németország (42 százalék)

Németország: a részvényeket egy állami intézmény a KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau) birtokolja.

Olaszország: A gazdasági és pénzügyi minisztérium birtokolja a részvények 65 százalékát és egy állami pénzügyi intézmény, a Cassa Depositi e Prestiti a maradék 35 százalékot.

Hollandia: Az aranyrészvényt az Európai Bíróság jelenleg vizsgálja.

Forrás: WIK (2006) 159.o.

Magyarországon 1990-ben jött létre a műsorszóró és távközlési szolgáltatások kiválásával a Magyar Posta Vállalat. A hírközlési tevékenységek (postai szolgáltatások, táviró és távközlési szolgáltatások, majd néhol a műsorszórás is) korábban történeti okokból a világ nagy részén egy szervezeten belül szerveződtek az állam fennhatósága alatt. A kilencvenes évek elején a hírközlési szektoron végigvonuló újjászervezési és piacnyitási hullám részeként a legtöbb országban szétválasztották ezeket a hírközlési tevékenységeket, külön szervezetekbe szervezve a postai és a távközlési szolgáltatásokat. Az 1990-ben létrejött Magyar Posta Vállalat jogutódjaként 1994. január elsején megalakult a 100 százalékos állami tulajdonú Magyar Posta Rt. Az 1995. évi XXXIX. törvény rendelkezései alapján a társaságban a tartós állami üzletrész aránya a jegyzett tőke 100 százaléka, amelynek következtében a társaság egyszemélyes részvénytársaság. 2002. július 27-től az állam nevében a tulajdonosi jogokat mint egyedüli részvényes az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Részvénytársaság gyakorolja.

4. FELHASZNÁLT IRODALOM

CTcon [2001]: Study on the accounting system of providers of the universal postal services. CTcon, July, Düsseldorf, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2001-cost-study01_en.pdf.

Ecorys [2005]: Study on the development of competition in the European postal sector. Ecorys, July, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2005-ecorys-final_en.pdf.

Geradin, D. [2006]: Enhancing competition in the postal sector: Can we do away with sector-specific regulation? Conference on Postal and Delivery Economics, Bern, June 1–3. http://www.freefairpost.com/pdf/Enhancing%20competition%20in%20the%20postal%20sector%20_2_.pdf.

Geradin, D.–Henry, D. [2004]: Regulatory and competition law remedies in the postal sector. Megjelent: *Geradin, D.* (szerk.): Remedies in network industries – EC competition law versus sector-specific regulation. Intersentia.

NERA [2004]: Study about the economics of postal services. Final report. NERA, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2004-nera-final-postal-report_en.pdf.

NHH [2005]: Beszámoló az egyetemes postai szolgáltatás és a postapiaci verseny 2004. évi magyarországi alakulásáról. Budapest, <http://www.nhh.hu/dokumentum.php?cid=9622>.

NHH [2006]: Beszámoló az egyetemes postai szolgáltatás és a postapiaci verseny 2005. évi magyarországi alakulásáról. Nemzeti Hírközlési Hatóság, Budapest.

NHH [2007]: Beszámoló az egyetemes postai szolgáltatás és a postapiaci verseny 2006. évi magyarországi alakulásáról. Nemzeti Hírközlési Hatóság, Budapest.

OECD (2001): Promoting competition in the Postal Sector

Sümei Péter (2007): Mennyiben köti a magyar jogalkotót a postai irányelv? A postai irányelv jogi természete. *Posta*, IX. évf. 1. szám, március, 8–15.o.

Report from the commission... [2006]: Report from the commission to the European parliament and the council on the application of the postal directive. SEC(2006) 1293. Brüsszel.

Szebeny Botond–Varga Bótos Anna–Sümei Péter [2007]: Az Európai Unió postai szabályozása és a postai liberalizáció legújabb fejleményei. *Posta*, IX. évf. 1. sz. március, pp. 15–30.

WIK Consult [2004]: Study on main developments in the European postal sector. WIK Consult, Bad Honnef, July, http://www.jcampbell.com/articles/WIK2004_md1.pdf

WIK Consult [2005]: Study on the evolution of the regulatory model for European postal services. WIK Consult, Bad Honnef, July, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2005-wik-final_en.pdf.

WIK Consult [2006]: Main developments in the postal sector (2004–2006). WIK Consult, Bad Honnef, May. http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2006-wik-final_en.pdf.

II. HOZZÁFÉRÉS, BELÉPÉS ÉS VERSENY A POSTAI PIACOKON

Bajnai Blanka és Kiss Károly Miklós

1. HOZZÁFÉRÉS KÉRDÉSEI ÉS A VERSENY

A hálózatos iparágakban (a posta, távközlés, gáz- és áramszolgáltatás, közlekedés stb.) a hálózatok megosztása és összekapcsolása alapvetően meghatározza e piacok működését. A hálózatok megosztásának és összekapcsolásának feltételei jelentősen befolyásolják, hogy a hálózaton végzett szolgáltatás piacán hogyan alakulnak az erőviszonyok, a verseny feltételei és ennek következtében az iparág jóléti teljesítménye. Nem meglepő, hogy a hozzáférés feltételeinek, azon belül is a hozzáférés díjának a szabályozása napjaink egyik legfontosabb problémájává vált.

A postai piacok megnyitásának következtében elkezdett kialakulni a verseny bizonyos postai szolgáltatások piacain, azonban sok területen továbbra is monopolhelyzet jellemző, aminek egyik oka lehet, hogy az infrastruktúra, a hálózat bizonyos elemeinek piacán méretgazdaságossági okokból nem jöhet létre hatékony verseny. A belépőknek a kiskereskedelmi piacokon való működéshez azonban szükségük van e monopolizált infrastruktúra elemek, hálózati szolgáltatások használatára, azokhoz való hozzáférésre.

Ezért a postai piacokon is fontos kérdés: vajon szükséges-e, hogy a tevékenységeinek jelentős részén továbbra is monopolhelyzetben lévő egyetemes szolgáltatót kötelezzék hálózatának megosztására, a *nélkülözhetetlen* eszközökhöz (*essential facilities*) való hozzáférésre? Más hálózatos iparágakban sem könnyű kérdés, hogy a szolgáltatások alapján, vagy inkább az infrastruktúra alapján folyó versenyt támogassák. Ez igen vitatott téma a postai szolgáltatások szabályozásában is. A kötelező hozzáférés elősegítheti a versenyt, de olykor káros következményei is lehetnek. Ha kötelezővé teszik a hozzáférést, akkor ez a kötelezettség nem ösztönzi a szolgáltatókat az egyes hálózati elemek innovatív helyettesítésére, ami hátráltatja az új technológia kialakulását és elterjedését. Ha viszont bizonyos *nélkülözhetetlen* eszköz nem helyettesíthető, akkor az afeletti ellenőrzést gyakorló szolgáltató kizárhatja a versenytársakat. A postai piacokra való belépés történhet az inkumbens hálózatához való hozzáféréssel, vagy saját, teljes értékláncot lefedő hálózat létrehozásával (*bypass*). A két modell közti választást főként a saját hálózaton keresztül való kézbesítés költségeinek és a hozzáférési díjnak az aránya fogja befolyásolni. Ez magyarázza az európai országokban különböző módon megvalósult liberalizációt: Németországban kialakuló verseny inkább az

jellemzi, hogy a versenytársak párhuzamosan saját hálózatot hoztak létre, míg Nagy-Britanniában az új belépők inkább az inkumbens hálózatát használták, mivel a hozzáférési díjak viszonylag alacsonyak voltak (Bloch – Gautier [2006]). Ennek megfelelően a szabályozás szükségességének ellenzői szerint, ha a hozzáférést meghatározott áron kötelezővé teszik, s az ár alacsonyabb az alternatív infrastruktúrák felkutatásának vagy kiépítésének költségeinél, akkor ez visszatarthatja a teljes „end-to-end” hálózatok természetes fejlődését, kialakulását.¹⁷ Alapvető fontosságú ezért e kérdésben, hogy azonosítsuk, hogy vannak-e olyan elemei az egyetemes szolgáltató postai hálózatának (*nélkülözhetetlen* eszközök, szűk keresztmetszetek), amelyekhez való hozzáférés hiánya kritikus akadálya lehet a hatékony verseny kialakulásának.

Azt a kérdést, hogy a postai hálózat elemei megfelelnek-e a *nélkülözhetetlen* eszközök kritériumainak, a III.fejezetben fogjuk alaposabban megvizsgálni. Van azonban az egyetemes szolgáltató hálózatának néhány olyan eleme, amelyek nehezen helyettesíthetőek, és így a verseny általános védelme és jóléti szempontból a használatuk megosztásának ösztönzése fontos lehet:

A vertikális lánc alsó pontjához való hozzáférés

Az egyik olyan terület, ahol a használat megosztásának ösztönzése fontos, a postai értéklánc utolsó – *kézbessítési* – szakasza, ebben a legnagyobb ugyanis a méretgazdaságosságból fakadó költségelőny. Ez a költségelőny olyan mértékű lehet, ami jelentősen akadályozhatja a hatékony verseny kialakulását. Erre a hozzáférésre gyakran úgy hivatkoznak, mint a vertikális lánc alsó pontjához való hozzáférés (*downstream access*). A versenytársak vagy maguk a nagy levelezők is végezhetik például a szállítást és előszortírozást, amiben hatékonyabbak lehetnek, és az egyetemes szolgáltatótól csak a kézbesítést szeretnék „megvenni”, amiben a méretgazdaságosságból fakadó hatékonyságbeli előnnyel nem tudnak versenyezni (*Bijl–Damme–Larouche* [2006])

Ha az új belépő az inkumbens postai hálózatának használatával megvalósuló piacra lépést választja, több szinten csatlakozhat be a postai hálózatba. A postai értékláncot alapvetően két részre lehet bontani:

3. „*upstream*” piac: begyűjtés, bejövő küldemények szortírozása, szállítás
4. „*downstream*” piac: kimenő küldemények szortírozása, végső kézbesítés

¹⁷ Például Bijl–Damme–Larouche [2006]

Az „upstream” piacokon való jelenlét elsősorban küldemény-előkészítő vállalatok által valósul meg, melyek a begyűjtésre, szortírozásra vagy szállításra szerződnek az egyetemes szolgáltatóval. Belépésük főként abban az esetben hasznos, ha ugyanazt a tevékenységet hatékonyabban, kisebb költséggel tudják végezni, mint azelőtt az inkumbens. Általában a saját eszközeiket, infrastruktúrájukat használják, így az értéklánc ezen része nem lehet releváns a nélkülözhetetlen eszközök szempontjából. Vannak azonban olyan esetek, amikor az inkumbens felszereléseire, gépeire való hozzáféréstől mindkét fél profitálhat, ilyen például ha a gépek nincsenek egész nap kihasználva, s azokban az időintervallumokban a hozzáférést kérő vállalatok használhatják azokat. Ez azonban csak teljesen szabad tárgyalási folyamatok során lenne elérhető, nem pedig szabályozott körülmények között.¹⁸

A „downstream” piacok a postai értéklánc utolsó szakaszát fedik le, mely a kézbesítést és annak közvetlen előkészítését öleli fel. Ezen eszközök bizonyos vélemények szerint minősülhetnek nélkülözhetetlenek, mivel itt a tevékenységek gazdaságosságát elsősorban a méretgazdaságosságból fakadó költségelnyök határozzák meg. A domináns vállalat nagyobb kézbesítési volumennel rendelkezik, melyből kifolyólag alacsonyabbak az egységköltségei. A méretgazdaságosság elérési lehetőségének hiányában az új belépők főként nagyvállalatok magas volumenű küldeményeinek kézbesítését vállalják, vagy a sűrűn lakott területekre, városközpontokra korlátozzák működési körüket. Ez főként az egyetemes szolgáltatási kötelezettségből fakadó egységes árak esetén jelent problémákat, amit később, e fejezet 3. alfejezetében részletesebben vizsgálunk.

Ugyanakkor kérdésessé teszi, hogy a kézbesítési fázis „szűk keresztmetszetnek” tekinthető-e, ha az inkumbens a méretgazdaságosság előnyeiből akar profitálni, és így érdekévé válik hozzáférést biztosítani. Ebben az esetben nincs szükség a hozzáférést kötelezésére, mivel az inkumbens racionális önérdéke maga is biztosítja azt. Ennek következtében a méretgazdaságosság önmagában véve nem tekinthető belépési korlátnak, csak ha párosul az inkumbens iránti hűséggel (Bijl-Damme-Larouche [2006]).

Az európai gyakorlat azonban kevésbé támasztja alá a fent említett érveket, több példát találunk arra, hogy az inkumbensek versenyellenes magatartással éppen hogy akadályozni próbálták a versenytársakkal való megegyezést, mintsem önként felajánlani a hozzáférést. Emellett szabályozásra ad okot, hogy a hozzáférés által a versenyző vállalatok szélesíthetnék tevékenységüket és lefedettségüket.

¹⁸ Lásd erről PriceWaterhouseCoopers [2006].

Az Európai Unió harmadik, 2008/6/EK Postai Irányelve nem ír elő konkrét szabályozási kritériumokat, kizárólag a felhasználók és a postai szolgáltatók hálózathoz való átlátható és megkülönböztetéstől mentes feltételekkel történő hozzáféréseinek biztosítását követeli meg. Éppen ezért a gyakorlatban különféle módokon valósul meg a hozzáférés szabályozása (Ecorys [2008]):

- Kötelező hozzáférés a feltételek *ex ante* szabályozásával¹⁹
- Kötelező hozzáférés, a feltételeket a piaci szereplők tárgyalásai során alakítják ki, a szabályozó hatóság beavatkozhat a tárgyalások sikertelensége esetén
- Szabad tárgyalások útján történő megegyezés a hozzáférésről (versenyjogi szabályok betartásával)

Ha áttekintjük az európai szabályozás gyakorlatát, csak hét olyan uniós tagországot találunk, ahol a szabályozás felhatalmazza az ágazati szabályozóhatóságot arra, hogy az egyetemes szolgáltató postai hálózatához való hozzáférést megfelelő feltételek esetén kikényszeríthesse (Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Magyarország, Németország, Portugália, Szlovénia). Ezek közül három nemzeti szabályozó jelentette, hogy élt is ezzel az eszközzel (Dánia, Németország, Portugália).

A világ más országaiban találunk eltérő megoldásokat is. Például Ausztráliában és Új-Zélandon kialakítottak egy közvetlen hozzáférési rendszert, ami a kiskereskedelmi tarifáknál alacsonyabb, meghatározott áron kötelezően biztosítja minden szolgáltatónak az egyetemes szolgáltató kézbesítési hálózatához való hozzáférést. (OECD, 2001)

Postafiókhoz való hozzáférés

A másik olyan terület, ahol a használat megosztásának ösztönzése fontos, a postafiókhoz való hozzáférés, mivel e nélkül a versenytárs postai szolgáltatók gyakorlatilag nem lennének képesek az olyan küldeményeket kézbesíteni, amelyeket postafiókba címeztek. Egyrészt azért, mert nem tudnák, vagy csak többletköltséggel (ami versenyben hátrányt okozna) tudnák azonosítani a címzett tényleges, fizikai címét, ahová a postafiókhoz való hozzáférés hiányában kézbesíthetik a küldeményt. Másrészt pedig azért, mert a postafiók-szolgáltatás igénybevevői éppen azért használják e szolgáltatást, mert minden küldemény egy helyre, a postafiókba való érkezését szeretnék. A címre való kézbesítés nemcsak többletköltségeket okoz a versenytárs szolgáltatónak, de hátrányos a küldemény fogadójának is.

¹⁹ Erre példa a korábbi német szabályozás, de 2008. januárjától ők is *ex post* jellegű szabályozásra váltottak.

Mindezen indokok önmagukban még nem igazolnák a szabályozás szükségességét, mivel a versenytársak tárgyalásokat folytathatnak az egyetemes szolgáltatóval. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az inkumbens vállalat domináns szerepben van, hiszen ő az egyetlen, akivel az új belépő tárgyalhat. Mindezek oda vezethetnek, hogy a hozzáférést igénylők kénytelenek kedvezőtlen feltételekkel megkötni a szerződést, például kevésbé preferált időpontokban férhetnek csak hozzá a postafiókokhoz.

A versenyellenes magatartás elkerülése érdekében az ágazati szabályozó hatóságok ma már csaknem az összes európai országban kötelezővé tették a postafiókokhoz való hozzáférést (Belgium, Hollandia, Németország, Egyesült Királyság, Svédország, Spanyolország, Portugália, Franciaország, Magyarország, Málta),²⁰ és közülük két nemzeti szabályozó jelezte, hogy élt is ezzel a felhatalmazásával (Németország, Svédország). Svédországban, miután a Posten AB és versenytársai nem tudtak megállapodni a hozzáférés feltételeiről, 1998-ban a postatörvény kiegészítésre került, így a Posten AB köteles volt az összes engedéllyel rendelkező postafiókokhoz való hozzáféréseinek biztosítására. Németországban szintén kudarcba fulladtak a tárgyalások, 1997-ben a postatörvényben kötelezővé tették a postafiókokhoz való hozzáférést. Ezzel szemben Hollandiában és az Egyesült Királyságban a hozzáférés feltételeinek meghatározása a felek tárgyalásai során történt, nem pedig a szabályozó irányításával.²¹

Címadatbázishoz való hozzáférés

Ez a harmadik terület, ahol a használat megosztásának ösztönzése fontos. A fizikai címeknek és címváltozásoknak az adatbázisa kevésbé kézzelfogható információs eleme az egyetemes szolgáltató postai hálózatának, nélkülözhetetlen eszközeinek, de igen fontos szerepet játszik a szolgáltatásnyújtás hatékonyságában. Minden postai szolgáltató számára alapvető problémát jelentenek a helytelen vagy elégtelen címzések. Sajátos helyzetéből fakadóan mindenhol az egyetemes szolgáltató rendelkezik a legkiterjedtebb és legnaprakészebb adatbázissal. A versenyben jelentős hátrányt okozhat, ha az egyetemes szolgáltató képes fenntartani ezen adatbázisok kizárólagos használatát. Ráadásul társadalmi szempontból pazarlást jelentenek a helytelen címekre fölöslegesen kiszállított küldemények ráfordításai. Emiatt öt tagország szabályozása lehetővé teszi, hogy az ágazati szabályozó ezen adatbázisokhoz való hozzáférést kikényszerítse (Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Málta, Németország). Érdekes a svéd példa, ahol sajátos megoldás született, 1999-ben a

²⁰ Dániában és Írországban nincs kötelező hozzáférés.

²¹ WIK Consult [2004], WIK [2006], Ecorys [2008]

Posten AB és legnagyobb riválisa, a CityMail, hogy a költségeket megosszák, létrehoztak egy közös tulajdonban lévő vállalatot, mely az adatbázisok kezelésével foglalkozik.

Levélszekrényekhez való hozzáférés

Néhány tagországban, például Ausztriában, Franciaországban és Lengyelországban komoly problémát jelentett az új szolgáltatók számára, hogy hozzáférjenek a levélszekrényekhez. Bizonyos városi területeken, zárt apartmanok esetében fordult elő, hogy kizárólag az inkumbens vállalat kézbesítői rendelkeztek a zárt épületekbe való bejutáshoz szükséges kulcsokkal, kódokkal. Franciaországban a kérdés szabályozásának megvitatásakor számos jogi és technikai probléma merült fel, főként biztonsági és magántulajdon-jogi kérdésekben. Egy nyilvános konzultációt követően kialakult konszenzus alapján a La Poste által kezelt belépési kódokhoz az összes engedéllyel rendelkező szolgáltató hozzáférhetett.²²

Egy további speciális terület a *feladóhoz való visszaküldés az inkumbens hálózatán keresztül*. Amint az egyetemes postai szolgáltató esetében, a többi versenytárs működése során is előfordul, hogy a feladó rosszul címez meg a küldeményt, vagy a szolgáltató rossz címre kézbesíti a levelet. Akihez tévesen érkezik a küldemény, számos esetben az egyetemes szolgáltatónak adja visszaküldésre a levelet. Az inkumbensnek azonban nem áll érdekében ezt megtenni a versenytársak számára, főleg ha nem jár érte kompenzáció. Ezért hét országban a hatóság szabályozhatja a folyamat egységes kereteit: Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Portugália, Ciprus, Írország, Litvánia. Hollandiában, Magyarországon és Svédországban az egyetemes szolgáltatók és a versenytársak önkéntesen állapodtak meg a visszaküldés folyamatáról, feltételeiről.²³

1.1 Vertikális és számviteli szétválasztás

A közgazdaságtani irodalomban a vertikálisan összefüggő piacokon való működés és e pozícióból fakadó piaci erő átvitele a vertikálisan lefelé irányuló (*downstream*) piacokra ismert – minden hálózatos iparágat jellemző – probléma. Az ellene gyakran ajánlott „orvosság” a vertikális szétválasztás, hiszen ha a hálózat tulajdonosa nem szereplője a hálózaton végzett szolgáltatás piacának, akkor nem áll érdekében torzítani a vertikálisan lefelé irányuló piacon folyó versenyt (ugyanakkor a létfontosságú inputok feletti ellenőrzés lehetővé

²² Ecorys [2005], Ecorys [2008]

²³ WIK [2006]

teszi számára a monopolista árazást, ami ilyen esetben is szükségessé teszi a szabályozás).

A postai piacokon azonban bonyolultabb a helyzet, mivel öröklött adottság a korábbi állami monopóliumok vertikálisan integrált működése. Mindez szorosan kapcsolódik a hozzáférés kérdéséhez is, amire még külön visszatérünk. A vertikálisan vagy horizontálisan összefüggő szolgáltatások piacán megjelenő szervezetek esetében általában javasolt a különböző tevékenységek elkülönítése, intézményi, vagy legalább számviteli szétválasztása egyrészt azért, hogy az egyes piacokon meglévő piaci erőt ne lehessen átvinni más érintkező piacokra, másrészt hogy a költségek alakulása követhető, a tevékenységek átláthatók legyenek, és a versenyt torzító keresztfinanszírozás lehetősége csökkenjen. Egyes területeken ez a nyújtott szolgáltatással összefüggő termelés–szállítás–elosztás–fogyasztói kapcsolattartás szétválasztását jelenti, másutt a fizikai infrastruktúra (hálózat) és az azon nyújtott szolgáltatás elkülönítését.

A szervezeti szétválasztás azonban nem minden esetben oldható meg, és nem is mindig célszerű (az európai postai szolgáltatók esetében nem is igen találunk példát a vertikális szétválasztásra), viszont – bár nem kis erőfeszítéssel, de – minden esetben megvalósítható az egyes tevékenységekre vonatkozó, a fenti elveket követő számviteli szétválasztás. Különösen fontos a versenyzői és nem versenyzői területek számviteli szétválasztása abban az esetben, ha a fenntartott postai szolgáltatások keresztfinanszírozzák az egyetemes szolgáltatásokat, mivel fennáll a veszélye, hogy az egyetemes szolgáltató a versenyzői területeken is e kizárólagos területek többletprofitjából finanszíroz. A postai irányelv 14. cikke három szinten – 1. az egyetemes és nem egyetemes szolgáltatások között, 2. az egyetemes szolgáltatásokon belül a fenntartott és nem fenntartott szolgáltatások között, 3. a fenntartott körbe tartozó egyes szolgáltatások között – határozza meg, hogy számviteli szétválasztást kell alkalmazniuk az egyetemes szolgáltatóknak:

Ezeknek az alapelveknek az alkalmazása azonban az egyes tagországok esetében nagyon nagy eltéréseket mutat. A fenntartott körbe tartozó szolgáltatások számviteli szétválasztásánál nagy különbségek vannak

- egyrészt abban, hogy a nemzeti szabályozóhatóság milyen adatok szolgáltatását írja elő [van ahol csak a küldemények volumenére (például Olaszország), és van ahol költségekre és/vagy bevételekre vonatkozókat is (tagállamok többségében)];
- másrészt abban, hogy a számviteli szétválasztás mennyire részletes [néhány országban az egyetemes szolgáltató számviteli nyilvántartása a fenntartott körön belül számos terméket

különít el: Belgium (115 fenntartott szolgáltatás), Egyesült Királyság (32), Görögország, (14), Luxemburg (31), Portugália (16), Spanyolország (14), Szlovákia (12); a második csoportba tartoznak azon országok, ahol a fenntartott szolgáltatásokon belül 5-7 terméket különítenek el: Írország, Lengyelország, Málta, Szlovénia; egy harmadik csoportba pedig azok az országok sorolhatók, ahol – a felhasználhatósága szempontjából szinte értéktelen szegmentációval – a fenntartott területen belül csupán 2 nagy szolgáltatáscsoportot különítenek el [Csehországban, Dániában, Franciaországban és Magyarországon];

- harmadrészt pedig abban, hogy a nemzeti szabályozó milyen gyakorisággal kéri az adatok szolgáltatását az egyetemes szolgáltatótól (például Németországban és Ausztriában csak néhány évente, az ársapka szabályozás felülvizsgálatához).

Ugyanakkor az irányelv explicit nem írja elő a nem fenntartott egyetemes szolgáltatásokon belül az egyes termékek/szolgáltatások további részletes számviteli elkülönítését, ami viszont hasznos lenne a versenyt torzító keresztfinanszírozások vizsgálatához, megakadályozásához. Az irányelv e hiányossága ellenére 16 tagországokban (köztük Magyarországon) ezt megkövetelik, de a közösség levélforgalmának 54 százalékát adó hét országban nem (Ausztria, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Németország, Svédország, Szlovénia) (*WIK* [2006]).

Két érzékeny területet érdemes még e kérdés kapcsán kiemelni. Az első az egyedi megállapodásokhoz és különleges díjakhoz, a másik a hozzáféréshez kapcsolódik. Bizonyos tagállamokban a nagy küldeményforgalmú ügyfelekkel kötött egyedi megállapodások és díjak a levélküldemények forgalmának jelentős részét érintik. Az irányelv 12. cikke előírja az egyetemes szolgáltatások árainak költségeken kell alapulniuk, megköveteli a diszkriminációmentességét, és tiltja a fenntartott területből a versenyző szolgáltatások keresztfinanszírozását. Nehezen érthető azonban, hogy miként teljesíthetik a nemzeti szabályozhatóságok a 12. cikk szigorú árazási követelményét, ha az egyedi megállapodások és kedvezmények körébe tartozó szolgáltatásokra nem vonatkozik a számviteli szétválasztás előírása. Márpedig csak egyetlen országban létezik ilyen követelmény: Írországban. A másik probléma a hozzáférésért felszámított díjakat megalapozó számviteli szétválasztás hiánya. Ahhoz, hogy a postai értéklánc valamely pontján egy rivális szolgáltató bekapcsolódjon a postai értékláncba (adott ponton hozzáférjen az egyetemes szolgáltató hálózatához), szükség lenne arra, hogy a postai tevékenységek értékláncának szakaszai szerint (begyűjtés–bejövő küldemények szortírozása–szállítás–kimenő küldemények szortírozása–kézbesítés) is megvalósuljon a számviteli szétválasztás. Ilyen számviteli szeparációt a szabályozás nem

kíván meg, és alig találni rá példát. Csupán öt országban (Görögország, Írország, Litvánia, Málta, Portugália) kívánja meg a nemzeti szabályozó, hogy az egyetemes szolgáltató a postai szolgáltatások lefelé és felfelé egymásra épülő szakaszai alapján is különítse el a költségeit.

1.2 Hozzáférés korlátozására irányuló versenytorzító magatartás

A versenytársaknak az egyetemes szolgáltató postai hálózatához való hozzáféréseinek akadályozására háromféle problémát érdemes a következő példákkal bemutatni.

1. *Hozzáférési megállapodás létrejöttének akadályozása.* Az Egyesült Királyságban a Royal Mail formálisan önkéntes alapon megkezdte a tárgyalásokat más versenyző szolgáltatókkal, azonban a tárgyalások hosszú ideig nem zárultak le eredménnyel, megállapodás csak akkor jött létre, amikor az érintett szolgáltatók panaszainak hatására az ágazati szabályozóhatóság két évvel e tárgyalások megkezdése után beavatkozott.

2. *A hozzáférést akadályozó technikai, működési paraméterek.* 1998-ban a francia SNELPD, amely 62 küldemény-előkészítő vállalatot képviselő érdekvédelmi szövetség volt, panaszt nyújtott be az Európai Bizottság felé, jelölve a francia egyetemes szolgáltató, a La Poste versenyellenes magatartását. A panasz a La Poste saját vállalataival szemben történő hátrányos megkülönböztetés, az árak egyoldalú megváltoztatása mellett olyan technikai paraméterek felállítását is tartalmazta, melyek teljesítése hátrányos helyzetbe hozta a versenytárs vállalatokat a konszolidátorok²⁴ közt. A La Poste egyoldalúan meghatározta a küldemények rendszerébe való juttatásának formai feltételeit, mint például a küldemények minimális számát, illetve a használt leveles-zsákok fajtáját. Az engedményeket gyakran a beadott küldemények volumenéhez kötötték, amely kizárta a kis méretű küldemény-előkészítő vállalatokat. 2001-ben az Európai Bizottság döntésében megállapította, hogy a La Poste megsértette az Európai Unió versenyjogát. A döntésnek a francia ágazati szabályozó hatóságra (ARCEP) nézve is voltak következményei, ugyanis a Bizottság ajánlást tett a szabályozónak beavatkozási hatáskörrel való felruházására a francia törvények által, mely a 2005-től érvényben levő postatörvénybe már beiktatásra került.²⁵

²⁴ A konszolidátorok olyan piaci szereplők, akik a postai értékláncnak csak egy, vagy néhány szakaszában működnek, ott versenyezve az inkumbens szolgáltatóval, és az értéklánc más szakaszaihoz tartozó szolgáltatásokat pedig az inkumbenstől vásárolják.

²⁵ 2002/344/EC Commission Decision.

A németországi tapasztalatok is azt mutatják, hogy az egyetemes szolgáltató az infrastruktúrájához való hozzáférést sokféle eszközzel akadályozhatja. A német ágazati szabályozó a versenytárs konszolidátorok panasza miatt vizsgálta a DPAG által meghatározott (időre és technikai paraméterekre vonatkozó) követelményeinek listáját, és megállapította, hogy e követelmények korlátozzák a DPAG hálózati elemeinek elérhetőségét. Ha a konszolidátorok küldeményei nem feleltek meg ezen előírásoknak, akkor nem kezelték időben e küldeményeket, ezzel megakadályozták e küldemények időben (a következő munkanapra) történő kézbesítését.²⁶

3. *Diszkrimináló/kizáró árazás.* 2005-ben, az Egyesült Királyságban a Postcomm a versenytársak panaszai miatt vizsgálta a Royal Mail vertikálisan lefelé irányuló (*downstream*) hozzáféréssel kapcsolatos megállapodásait (*zonal pricing*). A panaszok szerint a Royal Mail a hozzáférési tárgyalások során a versenytársak potenciális ügyfélköréről (hogy kik azok a nagyfogyasztók, amelyek fontolóra vették, hogy valamely versenytársra váltanak) szerzett információit felhasználva diszkriminatív díjakat határozott meg a hozzáférésért a különböző típusú fogyasztók és versenytársak számára. A Postcomm megállapította, hogy a Royal Mail ezzel tisztességtelen gazdasági előnyhöz jutott a postai tevékenység-lánc legalsó pontjához való hozzáférés piacán, és első fokon 2 millió160 ezer fontos büntetést szabott ki rá.

Egy másik példa a német DPAG esete. 2003-ban a BdKEP, a német postai szolgáltatók egyik érdekvédelmi szervezete panaszt tett az Európai Bizottság előtt a Deutsche Post AG versenyellenes magatartása miatt. 2004 októberében az Európai Bizottság döntésében a DPAG magatartását elítélte, illetve úgy találta, hogy a német postatörvény teret enged a DPAG-nek erőfölényes helyzetével való visszaélésre, azáltal, hogy nem ad ugyanolyan kedvezményeket a versenytársai számára, mint azon nagyfogyasztók részére, akik előszortírozott küldeményeket juttatnak az inkumbens szortírozási központjaiba. Németországban korábban nem volt kötelező a hozzáférés a fenntartott területeket érintően. Ez korlátozta a konszolidátorokat, mert nem adhattak akkora mértékű kedvezményeket a fogyasztóiknak, mint ahogy a DPAG tehette a fenntartott területeken. Ez a diszkrimináló gyakorlat szintén a Postai Irányelvbe ütközik, ezért az Európai Bizottság kérte a német kormányt a postatörvény módosítására. Ennek megfelelően 2005-ben a német szövetségi versenyfelügyelet döntése során kötelezte a DPAG-t, hogy adjon hozzáférést azoknak a szereplőknek is, akik a kizárólagos területen működnek konszolidátorként, és a különböző

²⁶ WIK [2006]

küldőktől összegyűjtött és előkészített leveleknek a DPAG szortírozási központjaiba való juttatására.²⁷

2. A HOZZÁFÉRÉSI DÍJ SZABÁLYOZÁSÁNAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

Ha szétnézünk akár csak az uniós tagországok szabályozói gyakorlatában, az árszabályozásban alkalmazott módszerek széles és heterogén tárházát találjuk. Ahhoz, hogy kicsit áttekinthetőbbek legyenek az eltérő gyakorlatok, érdemes strukturálni e különbségeket. E különbségeket azok a döntési pontok strukturálják, amiket a szabályozónak meg kell válaszolnia a szabályozás módszertanának kialakításához. Ezek a kérdéscsoportok határozzák meg a különböző szabályozói gyakorlatokat. A fontosabb döntési pontokat, ahogy az alábbi II.1-es táblázat is összefoglalja, két nagyobb csoportba lehet sorolni. Az első csoportba az árszabályozás elvi kérdései, a másodikba pedig a költségek számításának és kezelésének módszertani kérdései tartoznak.

II.1. táblázat: A hozzáférési díj szabályozásának döntési pontjai

Döntési pontok		A probléma lényege	Válaszok, módszerek
Árszabályozás elve		Milyen árazási elv alapján szabályozzák a hozzáférési díjat?	Közgazdasági modellek
Költségszámítás módszertani kérdései	Hatékonysági (és innovációs) kritériumok, információs helyzet	Milyen költségeket kell, hogy fedezzen a hozzáférés díja, ahhoz hogy az inputok hatékony felhasználására és hatékony beruházásra (az infrastruktúra fejlesztésére) is ösztönözzön?	bottom-up, top-down modell
	Költségalap	Múltbeli költségek vagy jelenbeli költségek?	HCA, CCA
	Költségfelosztás módszertana	Milyen költségeket kell, hogy fedezzen a hozzáférés díja, ahhoz hogy minél kevésbé torzítsa a termelési, allokációs döntéseket? (Átlag- vagy határkölség; Általános és közös költségek felosztása)	FDC, LRIC
	Egyéb módszertani kérdések	pl. értékcsökkenési leírás, tőkeköltség nagysága	Pl. annuitásos módszer, lineáris módszer

Árszabályozás elve

A hozzáférési díj szabályozása a különböző jóléti célok összehangolását és olykor kompromisszumait kívánja meg. Annak vizsgálatában, hogy az adott szolgáltatás árának

²⁷ Annual Report 2007. Federal Network Agency, Germany.

milyen szintje kívánatos, a közgazdaságtan elméleti modelljei nyújtanak segítséget. E modellekben a szabályozói célok és eszközök, valamint a szabályozás külső feltételrendszere függvényében levezethető az adott körülmények közötti legjobb megoldás. Ezekben a modellekben megmutatható, hogy adott feltételek mellett a költségekkel egyenlő árak a legjobbak-e, vagy a költségeken felül az ár tartalmazzon valamilyen többletet, vagy esetleg a költségek alatti árak optimálisak-e. A szabályozás feltételrendszere és így a szabályozói célok nagyon különbözőek lehetnek. Sokszor a tisztán hatékonysági kritériumok érvényesítését korlátozhatják különböző jóléti célok, mint például az egyetemes szolgáltatási kötelezettség. Például az egyetemes szolgáltatási kötelezettségből fakadó árdiszkrimináció-mentesség elve akadályozhatja, hogy az egyes szolgáltatási (mondjuk földrajzi) területeken a tényleges költségeken alapuló árakat alkalmazzanak. A következő 3. és 4. fejezetek ezeket az elméleti modelleket fogják bemutatni, és mint látni fogjuk, a különböző szabályozási feltételek az árszabályozás eltérő elveihez vezetnek. Bizonyos feltételek esetén a határköltség alapú árszabályozás a kívánatos, más esetekben az úgynevezett ECPR elv, vagy esetleg Ramsey árak. Az elméleti modellek eredményeinek megvalósíthatóságát persze még számos gyakorlati probléma is nehezítheti, amelyek egy része a költségszámítás módszertani kérdéseit érinti.

Költségszámítás módszertani kérdései I.: Hatékonysági kritériumok és információs helyzet (bottom-up vs. top-down modellek)

Bármilyen árszabályozási elvre is vezetnek a megfelelő szabályozói környezetre alkalmazott elméleti modellek – költségalapú, vagy a költségektől adott mértékű eltérést ajánló –, a tényleges hozzáférési díj nagysága alapvetően függ attól is, hogy a vállalat költségeit és azon belül a hozzáférési szolgáltatás költségeit hogyan értelmezzük és számítjuk. Az egyik fontos módszertani kérdés, abból a helyzetből ered, hogy ha nincs verseny, ami a szolgáltatót hatékony működésre (az erőforrások hatékony felhasználására, vagyis költségminimalizálásra) kényszerítse, akkor a szabályozásnak kell a verseny e kényszerítő erejét pótolnia. Ebből az következik, hogy az inkumbens szolgáltató tényleges hálózata, eszközei nem biztos, hogy a költségszámítás alapját adhatják (a top-down modellnek nevezett eljárásban a szolgáltató tényleges hálózatából indulnak ki és annak költségeit bontják le fokozatosan az egyes hálózati elemekre). Ezt az információs problémát fokozza, hogy a szabályozási helyzet aszimmetrikus, a vállalat költségeiről a szabályozó rosszabbul informált és nehezen is tudja verifikálni a vállalat által benyújtott költségadatokat. Miközben az

inkumbensnek pedig érdekében áll a hozzáférési szolgáltatás költségeit magasabbnak mutatni, mert így képes a kiskereskedelmi szinten felmerülő költségeinek egy részét a potenciális versenytársakkal finanszíroztatni, és ezáltal a kiskereskedelmi szinten (a hálózaton nyújtott szolgáltatás versenyében) versenyelőnyre tesz szert. Ezért ezen két információs probléma (hatékony működésre ösztönzés (rejtett cselekvés vagy morális kockázat) és költségadatok hitelessége (rejtett információ vagy kontraszelekció) miatt különböző iparágak szabályozói gyakorlatában elterjedt, hogy a szabályozó az inkumbens költségeinek verifikálásához valamilyen viszonyítási pontot (benchmark) alkalmaz. Ez gyakran egy bottom-up modell, ami a hálózat költségeit egy hipotetikus (tervezett, alulról épített), hatékony mérnöki hálózat modelljéből számítja. A távközlésben évek óta használják az ilyen bottom-up modelleket, azonban a postai piacok szabályozásának gyakorlatában még alig jelent meg.

Költségszámítás módszertani kérdései II.: Költségalap (HCA vs. CCA)

Az sem mindegy, hogy az eszközöket bekerülési értéken veszik számításba, vagyis *múltbeli költségekkel* számolnak (HCA – Historical Cost Accounting), vagy *jelenbeli (pótlási) költségeken* (CCA – Current Cost Accounting). Az előbbi nem ösztönöz kellően a nem hatékony hálózati elemek fejlesztésére, az utóbbi viszont bizonytalanabbá teszi a vállalatok számára a beruházások megtérülését. Ráadásul, ha a hozzáférési díjak szabályozása a múltbeli költségeken alapul, akkor azok nem megfelelő jelzéseket fognak adni a szolgáltatóknak a belépésre, távol tarthatnak hatékonyabb versenytársakat, vagy belépésre ösztönözhetnek kevésbé hatékonyakat. Ez a költségalap közti választás nem független az előző pontban tárgyalt kérdéstől, hiszen egy hipotetikus, hatékony hálózat bottom-up modellje jellegénél fogva csakis a jelenbeli költségeken (CCA) alapulhat, ezzel szemben a vállalat tényleges hálózatából kiinduló top-down modellben megválasztható a költségalap. Az előbb említett hátrányai ellenére a postai piacok szabályozói gyakorlatában még mindig a múltbeli költségek használata elterjedtebb.

Költségszámítás módszertani kérdései III.: Költségfelosztás módszertana (FDC vs. LRIC)

A költségek számításának alapvető kérdése, hogy a hozzáférési díj szabályozása átlagköltségeken, vagy határköltségen alapuljon. Az árszabályozásnak elméleti alapja lehet a Pareto-optimális kibocsátás elérésére való kényszerítés, ami a határköltség alapú árképzés alap gondolata, ami szerint a Pareto-optimumban az ár egyenlő kell legyen a határköltséggel,

hiszen ebben az esetben a gazdasági profit zérus, tehát a vállalat hatékonyan (éppen a szükséges és elégséges mértékben) használja ki a kapacitásait. A határkötség alapú ár így biztosítja egyrészt, hogy a piacon működő vállalatok az általuk elérhető legmagasabb gazdasági hatékonysággal működjenek, másrészt, ilyen ár mellett a (nettó) fogyasztói többlet – vagy általánosabb megfogalmazásban a társadalmi jóléti többlet – a lehető legnagyobb. Ha az ár egyenlő a határkötséggel, akkor a vállalatok olyan termelési szinten működnek, hogy az iparágban az ár és a termelt mennyiség együttes hatása miatt nem keletkezik úgynevezett „holtteher veszteség”. Azaz, a hatékony ár mellett a vállalatok nem fogják vissza kibocsátásukat.

A határkötség alapú árképzés megvalósításának van néhány problémája. Az egyik, hogy bizonyos körülmények között a határkötséggel egyenlő árak nem biztosítják a vállalat összes költségének a megtérülését. Természetes monopóliumok esetén, amikor a költségek („gyenge”) szubadditivitásának elve (Baumol-Panzar-Willig, 1982) érvényesül, nevezetesen:

$$c\left(\sum_{i=1}^n q_i\right) \leq \sum_{i=1}^n c_i(q_i),$$

a határkötséggel egyenlő ár veszteséget okoz a vállalatnak. Így a természetes monopólium hosszú távú működésének biztosítása érdekében e veszteséget kompenzálni kell. Ennek egyik lehetősége, hogy az ár ennél magasabb legyen, akkora, hogy a vállalat legalább nulla gazdasági profitot érjen el, vagyis az ár fedezze az egy termékre eső átlagos költséget. Ez tehát az átlagkötség alapú árképzéshez vezet. A határkötség alapú árképzés másik problémája, hogy az elméleti modellekben levezett határkötséget nem olyan egyszerű a valóságban azonosítani és számítani. Erre is megoldás lehet az átlagkötség alapú árképzés, hiszen az a vállalat összes költségeiből és a termékének, szolgáltatásának volumenéből könnyebben számítható.

A különböző iparágak szabályozásában sokáig népszerű *teljesen felosztott költségek* (*Fully Distributed Cost - FDC*) elve tulajdonképpen átlagkötség alapú árszabályozást eredményez, hiszen a vállalat minden költségét forgalomarányosan szétosztják a hálózati elemek között és ebből számolnak egységköltséget, ami aztán a szabályozott hozzáférési díj alapját szolgáltatja.

A másik, a szabályozói gyakorlatban egyre népszerűbbé váló megoldás az előbbi két problémára az inkrementális költségek használata. Ez a *hosszú távú különbozeti költségeken* (*Long Run Incremental Cost – LRIC*) alapuló megközelítésmód sajátja. Az inkrementális költségek addicionális, vagy más néven különbozeti költségeket jelentenek. Egy LRIC modellben azt kell számszerűsíteniünk, hogy adott hozzáférési (hálózati) szolgáltatás biztosítása mennyi (elkerülhető) többletköltséget okoz a szolgáltatónak: a hálózati elemek és

így azok költségeinek mely része lenne „elkerülhető”, ha az adott hálózati szolgáltatást nem kellene biztosítani. Aztán ezen addicionális (különbözeti) költségeket leosztják az egyes szolgáltatás egységekre. Tehát egy hozzáférési (hálózati) szolgáltatás egységnek a LRIC modellben számított költsége tulajdonképpen egy átlagos különbözeti költséget, vagy másként fogalmazva a határkölség átlagos nagyságát mutatja (ezért nevezik olykor hosszú távú átlagos különbözeti költséggnek is (Long Run Average Incremental Cost)), vagyis a LRIC modell a határkölség alapú árképzést igyekszik közelíteni. Persze ebben az esetben is fennállhat az a probléma, hogy ezen LRIC költségeken alapuló árak nem fedezik a vállalat összes költségét. Ezt kompenzálhatják, úgy, hogy a különbözeti költségeken felüli általános és közös költségek fedezésére a LRIC költségre a végén ráraaknak egy többletet (mark-up), vagyis a LRIC költségszámítás végén a közös költségeket felosztva még hozzáadják a modellben kapott átlagos különbözeti költségekhez. Ez azonban már a vállalatok termelési és allokációs döntéseit torzítani fogja.

3. EGYIRÁNYÚ HOZZÁFÉRÉS

Ebben a fejezetben azt a helyzetet vizsgáljuk, amikor az új belépőknek működésükhöz szükségük van az inkumbens szolgáltató hálózatának, infrastruktúrájának használatára. A hálózat tulajdonosa az új belépőkkel a hálózaton nyújtott szolgáltatás piacán (downstream market) versenyez, ugyanakkor a versenytárs belépők által használt hálózatelemek tulajdonosaként lehetősége van kizáró, vagy legalábbis a belépőket hátrányos helyzetbe hozó magatartásra, vagyis a szabályozatlan hozzáférési díjak ilyen esetben „túl magasak” lesznek.

Mint látni fogjuk a szabályozott hozzáférési díj hatékony mértéke, vagyis a hozzáférési rezsim optimális elve erősen függ egyrészt a szabályozási feltételektől, vagyis attól, hogy a hozzáférési díjnak milyen célokat kell szolgálnia, és hogy a szabályozónak milyen egyéb eszközök állnak még rendelkezésre e célok elérésére, másrészt pedig attól a fontos körülménytől, hogy a belépőknek van-e lehetősége az inkumbens hálózatát „megkerülni”, vannak-e helyettesítő megoldások (bypass).

E vizsgálatot két különböző helyzetre fogjuk bontani: az első részben azt a szituációt vizsgáljuk, amikor a hozzáférési díj és a végső kiskereskedelmi tarifák is szabályozottak, a második részben pedig megnézzük, hogy milyen eredményre vezetnek az ismert modellek, ha csak a hozzáférést szabályozzák, a kiskereskedelmi tarifákat viszont szabadon állapíthatják meg a szolgáltatók. Az első esetet, amikor a kiskereskedelmi díjak (bizonyos postai küldemények díjai) és nagykereskedelmi díjak (hozzáférési díj) is szabályozott még tovább bontjuk két esetre: (1) amikor a kiskereskedelmi díjakat a hozzáférési díjtól függetlenül szabályozzák (a hozzáférési díj szabályozásakor azok már adottak), és (2) amikor a kiskereskedelmi díjakat és hozzáférési díjat együtt, szimultán optimalizálják. A hozzáférésről szóló szakirodalomban alkalmazott modellek a különféle feltételek esetén három alapvető és e területen ismert „árazási” elvre fognak vezetni: a Ramsey-árazásra, az ECPR szabályra és a tiszta költségalapú árazásra. E fejezet végén összevetjük ezen elveket és összegezzük az eredményeket.

Mielőtt a különböző helyzetek modellezésébe belekezdenénk, három dolgot még tekintsünk át: (1) bár, mint az előbb összefoglaltuk, e piaci helyzetben világos a szabályozás igénye, mégis hasznos lehet a továbbiakban is alkalmazott modellekben bemutatni, hogy hogyan viselkedne a szabályozatlan inkumbens vállalat; (2) megvizsgáljuk, hogy az egyetemes szolgáltatási kötelezettségből fakadó egyenlő árak hogyan torzítják a belépési döntéseket, és milyen eszközzel lehet e belépéseket megfelelően ösztönözni.

3.1 Kell-e szabályozni a hozzáférést? – Versenytorzító magatartás a szabályozatlan piacon

A közgazdaságtani irodalomban a vertikálisan összefüggő piacokon való működés és e pozícióból fakadó piaci hatalom átvitele a „torkolatvidéki” (downstream) piac(ok)ra ismert probléma.²⁸ Az ellene legtöbbször ajánlott „orvosság” a vertikális szétválasztás, hiszen ha a hálózat tulajdonosa nem szereplője a hálózaton végzett szolgáltatás piacának, akkor nem áll érdekében torzítani a „torkolatvidéki” piacon folyó versenyt, ugyanakkor a létfontosságú inputok feletti ellenőrzés lehetővé teszi számára a monopolista árazást. Ilyen esetben egyszerűbb a szabályozás feladata, mivel a kiskereskedelmi szolgáltatások piacának szintjén nincs a vertikális integrációból fakadó hatékonyság veszteség, így a hozzáférési díj szabályozásának csak a hozzáférési szolgáltatás hatékony szintjéből kell kiindulnia.

A postai piacokon azonban nem találunk példát arra, hogy a szabályozás a postai értéklánc egyes szakaszai mentén vertikálisan szétválassza az inkumbens szolgáltatót, vagyis adottság a korábbi postai monopóliumok vertikálisan integrált működése. Ezért az első kérdés, amit meg kell vizsgálnunk, hogy adódnak-e ebből a helyzetből olyan ösztönzők a vertikálisan integrált vállalat (a hálózat tulajdonosa) számára, amelyek arra készítik, hogy torzítsa a kiskereskedelmi szolgáltatások szintjén zajló versenyt. Ennek vizsgálatához elkülönítünk két esetet: amikor az inkumbens és a belépő kiskereskedelmi szolgáltatása tökéletesen helyettesíti egymást, és amikor nem (tehát a termékek valamilyen mértékben differenciáltak).

Tökéletesen helyettesítő szolgáltatások esete

Tegyük fel, hogy van egy saját postai hálózattal rendelkező inkumbens szolgáltató (jelöljük M -mel) és van egy hálózattal nem rendelkező új belépő vállalat (vagy vállalatok csoportja) (jelöljük E -vel), aki a hálózaton nyújtható szolgáltatás piacán kíván versenyezni az inkumbens szolgáltatóval, amihez azonban szüksége van az inkumbens hálózatához való hozzáférésre. Ez a postai szolgáltatások esetében azt jelenti, hogy a belépő az ügyfelei küldeményeit felveszi, szortírozza, majd a végső kézbesítést az inkumbens (kézbesítő hálózattal rendelkező) vállalatra bízta. Az inkumbens e kézbesítésért a összegű díjat számol fel az új belépőnek. Ezen a összegre, mint hozzáférési díjra fogunk a továbbiakban hivatkozni. Tegyük fel, hogy egy kiskereskedelmi szolgáltatásegységhez egy hozzáférési szolgáltatásegységre van szükség

²⁸ A vertikális integráció által lehetővé tett kizáró magatartásról lásd Rey és Tirole (1996) és Vickers (1996).

(ami egyszerűen csak azt jelenti, hogy az új versenytársnak az által kezelt minden egyes küldeményhez értelemszerűen egy küldemény kézbesítését kell az inkumbenstől „megvennie”). Miután az inkumbens és a belépő kiskereskedelmi szolgáltatása tökéletesen helyettesítik egymást, a fogyasztók vagy M -nél, vagy E -nél adják fel a küldeményeiket, ami azt jelenti, hogy az a vállalat, akinek a szolgáltatása vonzóbb a vásárlóknak, a teljes keresletet kielégíti.

Tegyük fel továbbá, hogy a belépőnek nincs lehetősége az inkumbens hálózatát „megkerülni”, mert a végső kézbesítő-hálózatot nem gazdaságos kiépítenie.

Legyen az inkumbens (M) konstans határkölsége C_1 , amely határkölség egy újabb kiskereskedelmi szolgáltatásegység összes többletkölsége, vagyis tartalmazza a saját magának nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatást is (egy újabb küldemény esetében a felvételtől a címzettig való eljuttatás összes költsége). Legyen ugyanakkor a belépőnek nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás határkölsége C_2 . Tegyük fel, hogy egy M által nyújtott szolgáltatásegység U nagyságú hasznossággal bír a fogyasztó számára, amiért P árat fizet, tehát a fogyasztó nettó hasznossága egy szolgáltatásegységen $U - P$ (U -t értelmezhetjük úgy is, hogy a szolgáltatás minőségét mérő paraméter, ahogy ezt Armstrong (2006) modelljében használja).

Hasonlóképp a belépő szolgáltatása u hasznossággal bír a fogyasztó számára és p egységárat kell érte fizetnie. (Ez a hasznosság lehet nagyobb (például egy újabb vagy fejlettebb technológiából fakadóan) vagy kisebb (mondjuk az átállási költségek miatt), de jelölheti a belépő szolgáltatásának minőségét is, ahogy ezt az előbb is jeleztük). E számára a hozzáférési díjon felül c határkölséget okoz egy újabb szolgáltatásegység nyújtása (egy újabb küldemény felvétele, kezelése, szortírozása). Egy kiskereskedelmi szolgáltatásegység jóléti többlete a rajta keletkező fogyasztói többlet és profit összege, azaz $U - P + P - C_1 = U - C_1$, ha az inkumbens szolgáltat, illetve $u - p + p - (c + C_2) = u - (c + C_2)$, ha a versenytárs szolgáltat.

Társadalmilag akkor és csak akkor kívánatos E belépése, ha legalább akkora jóléti többlettel jár, mint M szolgáltatása esetén: $u - (c + C_2) \geq U - C_1$, azaz átrendezve:

$$(1) \quad C_1 - C_2 \geq c + (U - u)$$

Vagyis mikor M hozzáférési szolgáltatás nélküli határkölségénél nem nagyobb E -nek (a hasznosság különbségből származó) lehetőségkölséggel növelt határkölsége.

Ugyanakkor E árát korlátozza, hogy ahhoz, hogy szolgáltatása vonzó legyen a fogyasztók számára, az így szerzett nettó fogyasztói többletüknek legalább akkorának kell lennie, mint M szolgáltatásának megvásárlása esetén: $u - p \geq U - P$, tehát a legmagasabb ár, amit E elkérhet: $p = P - (U - u)$. E számára akkor éri meg belépni, ha ez az ár fedezi a költségeit, ami $(c + a)$, vagyis ha

$$(2) \quad P - a \geq c + (U - u)$$

Nézzük meg, hogy vajon M saját önérdékét követve megakadályozná-e a belépést. Az inkumbens választási alternatívája a következő: vagy nem engedi belépni az új vállalatot és akkor magas áron értékesítve a végső szolgáltatást monopolista profitot ér el a kiskereskedelmi szinten, vagy beengedi a belépőt (átengedve a kiskereskedelmi piacot) és akkor a hozzáférési szolgáltatást magas áron nyújtva monopolista profitot ér el a hozzáférési („nagykereskedelmi”) szinten. Ha M megakadályozza a belépést nagyon magas hozzáférési díjat meghatározva, akkor a legnagyobb kiskereskedelmi ár, amit elkérhet $P = U$, ami $U - C_1$ nagyságú profitot eredményezne neki egy szolgáltatásegységen. Ha beengedi a belépőt (nagyon magas P -t választva), akkor a legnagyobb hozzáférési díj, amit elkérhet $a = u - c$. Ebben az esetben E által legmagasabb kivethető ár $p = u$, M profitja pedig egy szolgáltatásegységen $u - (c + C_2)$. Mikor kívánatos tehát önérdéke alapján M -nek beengedni E -t? Amikor az így keletkező profitja legalább akkora, vagy nagyobb, mint a saját szolgáltatás esetén, azaz

$$(3) \quad u - (c + C_2) \geq U - C_1.$$

Összevetve (1)-et és (3)-at láthatjuk, hogy ugyanazt az ösztönzést kaptuk: akkor és csak akkor fogja beengedni a piacra az inkumbens az új szolgáltatót, amikor az a hatékonyságbeli előnyéből fakadóan társadalmilag is kívánatos és viszont. Ez az eredmény nem meglepő. Ha tökéletesen helyettesítő javakról van szó és a létfontosságú inputot birtokolja egy vállalat, akkor számára mindegy, hogy a monopolista profitot ezen input piacán, vagy a kapcsolódó torkolatvidéki jószág piacán fölözi le. Tehát hatékonyabb szolgáltatót nem áll érdekében kizárnia a kiskereskedelmi piacról.

Mielőtt rátérünk a nem helyettesítő termékek esetére, érdemes megvizsgálunk, hogy a most kapott eredmény igaz marad-e, ha a belépőnek van lehetősége „megkerülni” az inkumbens hálózatát, vagyis saját kézbesítő hálózatot épít ki (teljes infrastrukturális belépés).

A hálózat helyettesíthetősége (belépés saját hálózattal)

Induljunk ki az előző modelltől, azzal a különbséggel, hogy a belépő saját maga is megoldhatja a nála feladott küldemények kézbesítését, amely esetben egy kiskereskedelmi szolgáltatás egység határkölsége számára \hat{C}_1 , ami tartalmazza a saját maga számára biztosított kézbesítés többletköltségét is (egy újabb kiskereskedelmi szolgáltatás egység összes többletköltsége: egy újabb küldemény esetében a felvételtől a címzettig való eljuttatás összes költsége). Tegyük fel, hogy ezen új hálózaton nyújtott szolgáltatás hasznossága különbözhet az inkumbens hálózatán nyújtottétól, legyen ez a bruttó hasznosság \hat{u} . Ekkor a belépőnek három lehetősége van: (i) nem lép be, (ii) belép az inkumbens hálózatát használva, (iii) belép saját hálózat kiépítésével. Az utolsó esetben a legmagasabb ár, amit választhat, úgy hogy a fogyasztóknak vonzó legyen a szolgáltatása $p = P + (\hat{u} - U)$.

A jóléti többlete az egyes esetekben:

$$(4) \quad W = \begin{cases} \hat{u} - \hat{C}_1 & \text{saját hálózattal való belépés esetén} \\ u - c - C_2 & \text{belépés az inkumbens hálózatát használva} \\ U - C_1 & \text{belépés nélkül} \end{cases}$$

Nézzük végig, hogy mit jelent az inkumbens és a belépő számára három eset! M az árazási politikájával (P, a) tudja befolyásolni E döntését. Nyilván nem kívánatos M számára, hogy E saját hálózat kiépítésével lépjen a piacra, de ezt E csak akkor tudja megtenni, ha bizonyos mértékű hatékonyságelőnye miatt megfelelően tudja árazni a szolgáltatását. Ugyanezt másik oldalról is megfogalmazhatjuk: M csak akkor tudja megakadályozni E saját infrastruktúrával történő belépését, ha a hálózatos (hozzáférési) szolgáltatás tekintetében a hatékonyságbeli hátránya nem nagyobb bizonyos mértéknél. Vagyis E lehetősége M hálózatát „megkerülni” korlátozza M lehetőségeit: a kiskereskedelmi árát, P nagyságát, amikor nem akarja E -t beengedni, illetve a hozzáférési díjat, a nagyságát, amikor beengedi. Ezt számszerűsítsük is. Ha E belép, akkor két lehetőség közül választhat, vagy az inkumbens hálózatát használja, vagy sajátot alakít ki. Ha az inkumbensét használja, akkor a legmagasabb ár, ami mellett a fogyasztók megvásárolnák a belépő kiskereskedelmi szolgáltatását $p = P + (u - U)$, ami E -

nek ezek szerint $P + (u - U) - (a + c)$ nagyságú profitot eredményezne (szolgáltatásegységenként). Ha E saját hálózattal lép a piacra $p = P + (\hat{u} - U)$ legmagasabb árat kérhet el, ami $P + (\hat{u} - U) - \hat{C}_1$ egységprofitot biztosítana neki. A két profit összevetéséből megkapjuk, hogy akkor fogja E az inkumbens hálózatát használni, ha

$$(5) \quad a \leq (u - \hat{u}) + (\hat{C}_1 - c)$$

Ha a -nak ezen értéke nem fedezi a hozzáférési szolgáltatás határkölségét C_2 -t, akkor M nem tudja megakadályozni E belépését saját infrastruktúrával. (5) meghatározza tehát M számára a kiróható hozzáférési díj maximumát. Ha beengedi E -t (nagyon magas P -t választva), akkor a profitja a hozzáférési szolgáltatás E -nek történő értékesítéséből fog eredni, aminek nagysága (5)-öt felhasználva $(u - \hat{u}) + (\hat{C}_1 - c) - C_2$. Ha nem engedi be E -t (magas a -t választva), akkor a profitja a kiskereskedelmi szolgáltatás értékesítéséből fog származni, ahol monopolhelyzetben marad. Ebben az esetben P -t korlátozza, hogy meg kell akadályozni E saját infrastruktúrával történő belépését, tehát $P = U - (\hat{u} - \hat{C}_1)$, ezt felhasználva M profitja: $(U - \hat{u}) + (\hat{C}_1 - C_1)$.

Összefoglalva M profitja

$$(6) \quad \Pi = \begin{cases} 0 & \text{saját hálózattal való belépés esetén} \\ (u - \hat{u}) + (\hat{C}_1 - c) - C_2 & \text{belépés az inkumbens hálózatát használva} \\ (U - \hat{u}) + (\hat{C}_1 - C_1) & \text{belépés nélkül} \end{cases}$$

Vessük össze (4)-et és (6)-ot! Láthatjuk, hogy az egyes esetekhez tartozó jóléti többletek különbségéből, illetve az egyes esetekhez tartozó profitkülönbségekből ugyanazokat az ösztönzéseket kapjuk, vagyis az inkumbens akkor és csak akkor fogja beengedni a belépőt, amikor az társadalmilag is kívánatos és viszont. Tehát a hálózat megkerülésének lehetősége nem befolyásolja a korábban kapott eredményt. Amit befolyásol, az M profitja. Míg a hálózat helyettesíthetősége nélküli esetben azt kaptuk, hogy az inkumbens minden többletet megszerez magának, ez most nem igaz: (4) és (6) összevetéséből láthatjuk, hogy $(\hat{u} - \hat{C}_1)$ nagyságú többlet átszivárog vagy a belépőhöz (a belépés esetén) vagy a fogyasztóhoz (a belépés nélküli esetben).

Összefoglalva, azt kaptuk, hogy ha az inkumbens és a belépő szolgáltatása egymásnak tökéletes helyettesítői, és a belépő az inkumbens kézbesítő hálózatát használja, akkor az inkumbensnek nem áll érdekében torzítani a belépési döntéseket, mert számára mindegy, hogy a monopolista profitot maga fölözi le kiskereskedelmi szinten, vagy beengedi az új belépőt, és tőle fölözi le az új versenytárs számára értékesített nagykereskedelmi szolgáltatáson keresztül. Ez azonban a túlzó (monopolista) árazás lehetőségét biztosítja az inkumbensnek, még akkor is, ha új belépő jelenik meg a piacon.

Differenciált szolgáltatások esete – Versenyzői szegély modell

Most nézzük meg, hogy származnak-e más ösztönzők M számára a torkolatvidéki (kiskereskedelmi) verseny torzítására akkor, ha a kiskereskedelmi szolgáltatások nem tökéletes helyettesítői egymásnak. Feltesszük, hogy az új belépők nem rendelkeznek piaci erővel, vagyis versenyzői szegélyként árelfogadóak. Ezért nevezhetjük ezt a modellt *versenyzői szegély-modellnek* is.²⁹ Tegyük fel, hogy a belépők ugyanazt a kiskereskedelmi szolgáltatást kínálják, amit azonban a fogyasztók különbözőnek értékelnek az inkumbens szolgáltatásához képest. Vagyis E szolgáltatása differenciált M szolgáltatásához képest. Legyen P az ára M szolgáltatásának és p pedig E szolgáltatásának. Legyen $V(P, p)$ az adott árak esetén elért fogyasztói többlet, úgy, hogy $\frac{\partial V(P, p)}{\partial P} = -X(P, p)$ és $\frac{\partial V(P, p)}{\partial p} = -x(P, p)$, ahol X az inkumbens szolgáltatása iránti keresleti függvény, x pedig a versenyzői szegély szolgáltatása iránti keresleti függvény. Ha tökéletesen nem is, de a két kiskereskedelmi szolgáltatás egymásnak általános helyettesítői, tehát keresztár-rugalmasságuk pozitív: $X'_p \equiv x'_P \geq 0$.

Ahogy korábban is, legyen az inkumbens (M) konstans határkölsége C_1 , amely határkölség egy újabb kiskereskedelmi szolgáltatásegység összes többletkölsége, vagyis tartalmazza a saját magának nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatást is, a belépőnek nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás határkölsége pedig C_2 . E számára a hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás költségén felül c határkölséget okoz egy újabb küldemény felvétele és kezelése.

²⁹ Hasonló modell használják távközlési területen Laffont és Tirole (1992), Armstrong, Doyle és Vickers (1996), valamint Armstrong (2002).

Hasonlóképpen feltesszük, hogy egy kiskereskedelmi szolgáltatás egységének biztosításához a hozzáférési szolgáltatás egy egységére van szükség (hiszen minden egyes küldeményhez értelemszerűen egy küldemény kézbesítését kell az inkumbenstől „megvennie”). Így a belépő teljes határkölsége $\psi(a) = a + c$ (ha pedig a belépő tudja helyettesíteni az inkumbens hálózati szolgáltatását saját kézbesítéssel, akkor $\psi(a)$ konkáv, tehát e határkölség nem nő lineárisan a -val (éppen a „kikerülhetősége” miatt)). A Shephard-tételből következik, hogy $\frac{\partial \psi(a)}{\partial a} = \psi'(a)$ nem más, mint E egységnyi kereslete a hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás iránt, így – mivel egységnyi kiskereskedelmi szolgáltatáshoz egységnyi hozzáférési szolgáltatást használnak és a versenyzői szegély magatartására vonatkozó feltétel következménye, hogy a belépők által felszámított ár egyenlő a határkölségükkel – a belépők nem érnek el gazdasági profitot, tehát $p = \psi(a)$. Ez alapján a belépők teljes hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás iránti kereslete $\psi'(a) \cdot x(P, \psi(a))$.

Az inkumbens profitja ebben az esetben:

$$(7) \quad \Pi(P, a) = \underbrace{(P - C_1)X(P, \psi(a))}_{\text{profit a saját kiskereskedelmi szolgáltatásból}} + \underbrace{(a - C_2)\psi'(a)x(P, \psi(a))}_{\text{profit a belépők küldeményeinek kézbesítéséből}}$$

Egyszerűsítsük a jelöléseket: legyen a kiskereskedelmi profit

$\Pi^R(P, a) \equiv (P - C_1)X(P, \psi(a))$ és a versenyzői szegély hozzáférés (kézbesítés) iránti kereslete $z(P, a) \equiv \psi'(a)x(P, \psi(a))$. Ezeket a jelöléseket felhasználva (7)-et egyszerűbben felírva:

$$(8) \quad \Pi(P, a) = \Pi^R(P, a) + (a - C_2)z(P, a),$$

ahol M azt a P -t és a -t választja, amelyek maximalizálják profitját.

Az első rendű profitmaximum feltételek:

$$(9a) \quad \frac{\partial \Pi^R(P, a)}{\partial P} + (a - C_2) \frac{\partial z(P, a)}{\partial P} = 0$$

$$(9b) \quad \frac{\partial \Pi^R(P, a)}{\partial a} + (a - C_2) \frac{\partial z(P, a)}{\partial a} = 0$$

(9)-ből könnyen belátható, hogy az optimumban $a > C_2$. A versenyzői szegély hozzáférési kereslete csökkenő függvénye a hozzáférési díjnak, tehát $\frac{\partial z(P, a)}{\partial a} < 0$. Továbbá mivel M kiskereskedelmi szolgáltatása csak akkor hoz profitot, ha $P > C_1$ és a helyettesíthetőség miatt $X(P, \psi(a))$ növekvő függvény a -nak, így $\frac{\partial \Pi^R(P, a)}{\partial a} > 0$. Így (9b) csak akkor áll fenn, ha $a > C_2$, tehát ebben a szituációban az inkumbens a határkölségénél magasabb hozzáférési díjat fog meghatározni: *hogy a versenytársak árát növelje M magasabb áron kevesebb hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatást fog nyújtani*. Tehát ellentétben a korábbi modellel, differenciált termékek esetében az inkumbens arra is ösztönözve van, hogy torzítsa a konkurensok belépési és termelési döntéseit.

3.2 A tiszta (határ)költség alapú szabályozás problémái

Ha nem lennének a szabályozást korlátozó tényezők, akkor az ideális szabályozás az lenne, ha az árak a határköltséggel egyenlők, vagyis (az eddigi jelölésekkel) $a = C_2$, $P = C_1$ és $p = a + c$. Ekkor nincs hatékonyság veszteség sem a hálózati szolgáltatás (nagykereskedelmi szintjén), sem a kiskereskedelmi szolgáltatás szintjén. A határköltség alapú szabályozást azonban legalább négy probléma akadályozza: (i) a határköltségektől mesterségesen eltérített kiskereskedelmi árak, (ii) az állandó és közös költségek felosztásának problémája, (iii) információs aszimmetria és végül (iv) a nem szabályozott kiskereskedelmi tarifák. Az első három általános probléma: a határköltségen alapuló szabályozást bármely helyzetben nehezítő jelenségek, amelyek eltérítik a hozzáférési díjat a határköltségétől. Míg az utolsó a hozzáférési díj szabályozásának speciális esetben felmerülő problémája: ha a szabályozó csak a hozzáférési díjat szabályozza, de a hálózaton nyújtott kiskereskedelmi szolgáltatások árait nem, akkor a hozzáférési díj szabályozásának több feladatot kell „átvállalnia”, amely szabályozói célok között konfliktusok merülhetnek fel. Ez utóbbi problémát nem itt, hanem külön részben fogjuk megvizsgálni, amelynek során megnézzük, hogy a szabályozói célok trade-off-ja milyen kompromisszumokra kényszeríti a szabályozót.

A határköltségektől mesterségesen eltérített kiskereskedelmi árak következményei

A postai szolgáltatók gyakran arra vannak kényszerítve, hogy tényleges költségeiktől eltérő árakat érvényesítsenek, még olyankor is, amikor nem szabályozzák a kiskereskedelmi tarifákat. Ez az „eltérítés” más szabályozási igényből, az egyetemes szolgáltatási elvből ered. A postai szolgáltatók bizonyos szolgáltatásokat nem értékesíthetnek különböző fogyasztóknak különböző árakon: például földrajzilag kiegyenlített tarifákat kell használniuk függetlenül attól, hogy a tényleges költségek területenként jelentősen eltérhetnek egymástól, vagy például vannak olyan különleges fogyasztói csoportok, akiknek kedvezményes áron kell nyújtaniuk bizonyos szolgáltatásokat. Ilyenkor a magas hálózati költségű (például ritkán lakott vidéki területek fogyasztóinak nyújtott) területi szolgáltatáson keletkezett veszteséget a jövedelmező területeken nyújtott (például sűrűn lakott városi régió fogyasztói, vagy nagy üzleti fogyasztóknak nyújtott) szolgáltatás nyeresége kompenzálja.

A költségektől ily módon eltérített tarifák a szabad piaci belépés esetén nem megfelelő ösztönzéseket eredményeznek a belépésre. A területileg egyenlővé tett tarifák a mesterségesen

nyereségessé tett piaci szegmensben „túl sok” belépést eredményeznek, míg a veszteségessé tett területeken „túl kevés” belépésre ösztönöznek. Ráadásul az így torzított belépések finanszírozási problémákat is okoznak: a korábban nyereséges területek profitját eliminálják, így az inkumbens egyetemes szolgáltatási kötelezettségéből eredő veszteségei nem térülnek meg más piaci szegmensből származó eredményéből.

A belépés mindebből fakadó torzításait vizsgáljuk meg az előbbieken felírt modellekben. Bár az első modell erős egyszerűsítéseket tartalmaz – tökéletes helyettesítés feltételezése, az árrugalmasság és termékdifferenciálás figyelmen kívül hagyása –, mégis hasznos, mert némely szabályozási probléma világos áttekintését segíti és jó illusztrációkat biztosít. Ezért a továbbiakban ezzel az egyszerű modellel kezdünk, majd a termékdifferenciálást és árérzékenységet is tekintetbe véve modellezzük az egyes helyzeteket. Miután egyelőre nem a hozzáférési díj szabályozását vizsgáljuk, hanem a költségeiktől mesterségesen eltérített kiskereskedelmi tarifák belépést torzító következményét, ezért az egyszerűség kedvéért feltételezzük, hogy a belépéshez nincs szükség az inkumbens hálózatához való hozzáférésre, vagyis a belépők maguk kézbesítik a náluk feladott küldeményeket. Aztán később megnézzük, hogy a hozzáférési díjra nézve e sajátosságból fakadó problémák mit okoznak.

Tökéletesen helyettesítő modell

A korábbi modellünket módosítsuk egy kicsit úgy, hogy ne csak egy szolgáltatásegységre vonatkoztassuk a vizsgálatot, hanem a teljes kibocsátásra (vagy másik oldalról a teljes keresletre)³⁰, így lehetővé válik, hogy a vizsgálatban figyelembe vegyünk további tényezőket, mint például, ha a belépésnek van valamekkora fix költsége, aminek megtérülése a teljes szolgáltatásmennyiségre oszlik el. Nézzük azt az esetet, hogy az inkumbens adott fogyasztói csoportnak a költségeivel nem arányos (mert földrajzilag egységes árakat kell alkalmaznia) P áron nyújt távközlési szolgáltatást (amely P ár legyen a modellen kívül meghatározott). Ez a szolgáltatás M -nek C határköltséggel jár és a fogyasztóknak U nagyságú bruttó hasznosságot biztosít. Tehát egy fogyasztó nettó hasznossága egy szolgáltatás egységen $U - P$. A teljes szolgáltatás iránti kereslet ennek a nettó hasznosságnak $(U - P)$ növekvő függvénye, ugyanígy a fogyasztói többlet is növekvő függvénye ennek a nettó hasznosságnak. A keresleti függvény jelölésére használjuk a $Q(U - P)$, a fogyasztói többlet jelölésére pedig a $V(U - P)$ jelöléseket. Hogy a későbbi egyenletekben egyszerűsítsük a jelöléseket, legyen $Q^* = Q(U - P)$ az inkumbens szolgáltatása iránti összes kereslet adott P ár esetén, és

³⁰ Ahogy Armstrong (2006) postai szolgáltatásra felírt hozzáférési modelljében is.

hasonlóan legyen $V^* = V(U - P)$ a fogyasztói többlet (azonban ne feledjük, hogy Q^* és V^* is növekvő függvényei a nettó hasznosságnak $(U - P)$ -nek).

Tegyük fel, hogy van egy potenciális belépő (E), aki tökéletesen helyettesítő szolgáltatást kínál. A belépő szolgáltatása u hasznossággal bír egy fogyasztó számára, amiért E szabadon megállapított p árat kér, így a fogyasztó nettó hasznossága egy szolgáltatásegységen $u - p$. E számára c határköltséget okoz egy újabb szolgáltatásegység nyújtása. Ugyanakkor E árat korlátozza, hogy ahhoz, hogy szolgáltatása vonzó legyen a fogyasztók számára, az így szerzett nettó fogyasztói többletüknek legalább akkorának kell lennie, mint M szolgáltatásának megvásárlása esetén: $u - p \geq U - P$, tehát a legmagasabb ár, amit E elkérhet:

$$(10) \quad p = P + [u - U].$$

Ilyen p ár mellett a nettó hasznosságok egyenlőek ($u - p = U - P$), vagyis a kereslet változatlanul Q^* és a fogyasztói többlet változatlanul V^* .

Tegyük fel továbbá, hogy a belépő számára f nagyságú költséget okoz a belépés. Ezen f költség a piacra való belépési korlátot jelöli, amivel a belépő szembesül, de az inkumbens nem (például ez lehet marketing költség, mivel a belépőnek reklámoznia kell a jelenlétét, míg az inkumbensnek erre nincs szüksége).

Az összes jóléti többlet egyszerűen a fogyasztói többlet és az iparági profit összege, azaz:

$$(11) \quad W = \begin{cases} V^* + (P - C)Q^* & \text{belépés nélkül} \\ V^* + (P + [u - U] - c)Q^* - f & \text{belépés esetén} \end{cases}$$

(11)-ből következik, hogy társadalmilag akkor és csak akkor kívánatos E belépése, ha

$$(12) \quad (u - c)Q^* - f \geq (U - C)Q^*$$

Ugyanakkor mikor fog az egyéni ösztönzők alapján a belépés ténylegesen megtörténni? A belépés akkor történik meg, ha az nem veszteséges, vagyis $(p - c)Q^* - f \geq 0$. Felhasználva, hogy adott P ár mellett a belépő a (10)-ben meghatározott p árat választja. A belépés akkor kifizetődő, ha $(P + [u - U] - c)Q^* - f \geq 0$, azaz amikor:

$$(13) \quad (u - c)Q^* - f \geq (U - P)Q^* .$$

(12) és (13) összevetéséből látható hogy a belépés társadalmi és egyéni ösztönzése minden olyan esetben eltér egymástól, amikor $P \neq C$. Kétféle piaci kudarc merülhet fel annak függvényében, hogy az inkumbensnek az adott fogyasztói csoport számára nyereséges szolgáltatnia, vagy veszteséges.

Azon a területen, ahol C alacsonyabb és így az egységes P ár esetén $P > C$, minden olyan esetben belép az új vállalat, ha $(U - C)Q^* \geq (u - c)Q^* - f \geq (U - P)Q^*$, annak ellenére, hogy a belépés társadalmilag nem kívánatos. Vagyis ebben az esetben a belépés nyereséges akkor is, ha a belépő magasabb költségekkel működik és/vagy alacsonyabb minőségű (hasznosságú) szolgáltatást kínál, mint az inkumbens.

Míg azon a területen, ahol C magasabb és így az egységes P ár esetén $P < C$, nem fog belépni az új vállalat, ha $(U - C)Q^* < (u - c)Q^* - f < (U - P)Q^*$, annak ellenére, hogy a belépés társadalmilag kívánatos lenne. Vagyis ebben az esetben a belépés a vállalat számára nem nyereséges annak ellenére, hogy a belépő alacsonyabb költségekkel működik és/vagy magasabb minőségű (hasznosságú) szolgáltatást kínál, mint az inkumbens.

Összefoglalva, amikor az inkumbens árait eltérítik a költségektől az egyetemes szolgáltatási elvek miatt, akkor a nem kívánatos belépés vagy a „túl kevés” belépés veszélye merül fel, annak függvényében, hogy milyen irányba térítették el az adott szegmensben keletkező profitot.

Ezt az eltérést a belépésre való társadalmi és magán ösztönzés között könnyen lehet korrigálni (legalábbis az elmélet szintjén) a kibocsátásra kivetett adóval:

$$(14) \quad t = P - C.^{31}$$

Ennek értéke lehet negatív vagy pozitív, annak függvényében, hogy az adott piaci szegmens nyereséges vagy veszteséges. Ez az adó tehát egyenlő az inkumbens kieső profitjával, vagyis lehetőségköltségével, ami egy (a belépő miatt) elvesztett szolgáltatásegységen keletkezik számára. Ez megvalósítható egy jól tervezett egyetemes szolgáltatási alappal, amibe történő be és kifizetések az itt vázolt elv szerint történnek. Mindezt illusztráljuk is egy egyszerű példával³², amit a II.2. táblázatban foglaltunk össze.

³¹ Ebben az esetben a belépés akkor kifizetődő, amikor $(p - c - t)Q^* - f \geq 0$, ahol $p = P + [u - U]$ és $t = P - C$. Ebből láthatjuk ez ugyanazt a magán ösztönzést eredményezi a belépésre, mint a (13)-ban kifejezett társadalmi ösztönzés.

³² Armstrong (2006) 6.o. példájához hasonló illusztráció.

Tegyük fel, hogy az inkumbens szolgáltató egy egyetemes szolgáltatást nyújt, de a ritkán lakott vidéki területeken a kézbesítés költsége magasabb, 50 forint levelenként, míg a sűrűbben lakott városi területeken alacsonyabb, 20 forint levelenként. Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség megkívánja, hogy a szolgáltatást ugyanazon az áron biztosítsa minden vevőnek, függetlenül a küldemény irányától, amely ár legyen 30 forint/levél. Belépés nélkül a vállalat vidéki kézbesítéseken keletkező veszteségével egyenlő a városi kézbesítéseken elért nyeresége, tehát az egyetemes szolgáltatási kötelezettség finanszírozható számára.

A szabad belépés, ahogy az előbb bemutattuk, nagy valószínűséggel ahhoz fog vezetni, hogy (i) nem hatékony vállalatok is belépnek a mesterségesen nyereségessé tett szegmensbe, (ii) hatékony vállalatok sem lépnek be a veszteségesé tett szegmensbe, (iii) a nyereséges piaci terület leföldözése miatt finanszírozási problémái lesznek az inkumbens vállalatnak.

E probléma kezelésére kialakítanak egy alapot, amibe történő be- és kifizetések a (14) egyenlet alapján történnek, vagyis minden vállalatnak, aki a nyereséges városi területen nyújt szolgáltatást be kell fizetnie 10 forintot levelenként (M profitrása ebben a szegmensben), miközben minden vállalat, aki a veszteséges vidéki területeken nyújt szolgáltatást kap levelenként 20 forint támogatást az alapból (M vesztesége e szegmensben). Ez a rendszer egyrészt fenntartja az egyetemes szolgáltatás önfinanszírozását, másrészt biztosítja a megfelelő ösztönzést a hatékony belépésre.

II.2. táblázat: A megfelelő belépési ösztönzést biztosító egyetemes szolgáltatási alap

	Városi kézbesítés	Vidéki kézbesítés
Levélküldemények száma	2 millió db	1 millió db
M költsége (levelenként)	20 Ft	50 Ft
M ára (levelenként)	30 Ft	30 Ft
M profitja az egyes szegmensekben	200 mFt nyereség	200 mFt veszteség
A vállalatok befizetése az alapba (levelenként)	10 Ft	-20 Ft

Versenyzői szegély modell

Nézzük meg, hogy mit jelent az előbb bemutatott szabályozás, ha az inkumbens és a belépők szolgáltatását nem tekintik a vevők tökéletesen helyettesítőknak (E szolgáltatása differenciált M szolgáltatásához képest). Feltesszük, ahogy korábban is, hogy az új belépők

nem rendelkeznek piaci erővel, versenyzői szegélyként árelfogadóak. Vagyis a korábban felírt másik modellünket használjuk újra.

Ahogy korábban is, M szolgáltatásának az ára P , E szolgáltatásának pedig p . $V(P,p)$ az adott árak esetén elért fogyasztói többlet, úgy, hogy $\frac{\partial V(P,p)}{\partial P} = -X(P,p)$ és $\frac{\partial V(P,p)}{\partial p} = -x(P,p)$, ahol X az inkumbens szolgáltatása iránti keresleti függvény, x pedig a versenyzői szegély szolgáltatása iránti keresleti függvény. A két kiskereskedelmi szolgáltatás egymásnak általános helyettesítői, tehát keresztár-rugalmasságuk pozitív: $X'_p \equiv x'_P \geq 0$. Legyen M egy újabb szolgáltatásegységhez kapcsolódó határkölsége C és E határkölsége pedig c .

A megfelelő belépésre való ösztönzés érdekében, ahogy az előzőekben láttuk, kivetnek a versenyzői szegély vállalatának a kibocsátására egy mennyiségi adót, amit jelöljünk t -vel. A kérdés tehát az, hogyan kalkuláljuk e bonyolultabb kontextusban t mértékét. Eme adót is figyelembe véve a versenyzői magatartás miatt a belépők által felszámított ár (egyenlő a határkölséggel): $p = c + t$.

Az inkumbens adott P ára mellett a szabályozó célfüggvénye (a fogyasztói és termelői többletek összege):

$$(15) \quad W = \underbrace{V(P, c+t)}_{\text{Fogyasztói többlet}} + \underbrace{tx(P, c+t)}_{\text{Bevétel az adóból}} + \underbrace{(P-C)X(P, c+t)}_{\text{M profitja}}$$

Ha t szerint maximalizáljuk e jóléti függvényt, megkapjuk e mennyiségi adó és a versenyzői szegély árának optimális értékét:

$$(16a) \quad t = \sigma_d(P-C)$$

$$(16b) \quad p = c + \sigma_d(P-C),$$

ahol

$$(17) \quad \sigma_d = \frac{\partial X(P,p)}{\partial p} \div \left(-\frac{\partial x(P,p)}{\partial p} \right) = \frac{X'_p}{-x'_P} \geq 0.$$

(17) tulajdonképpen a két szolgáltatás helyettesíthetőségét méri: azt mutatja, hogy mennyivel csökken M szolgáltatása iránti kereslet, ha E egy egységgel több szolgáltatást

kínál.³³ Ha $P > C$ – tehát a mesterségesen nyereségesé tett piaci szegmensben –, akkor ez az adó pozitív, a belépőnek hozzájárulást kell fizetnie a veszteséges szegmensben történő szolgáltatás finanszírozásához. Ha $P < C$, akkor pedig negatív, vagyis a veszteséges piaci szegmensben való szolgáltatás támogatást kap. Ez a megfelelő ösztönzést is biztosítja a hatékony belépésre.

(16a) hasonlóan (14)-hez nem más, mint M lehetőségköltsége (elveszett profitja), amit a versenyzői szegély által kínált szolgáltatás egy újabb egysége okoz M számára. Ez az elveszett profit két részből áll: az inkumbens egy szolgáltatásegységre jutó határprofitjából ($P - C$) és σ_d -ből, ami az inkumbens kibocsátásának változása, amikor a versenyző szegély egy egységgel többet visz a piacra.

Vegyük észre, hogy (16a) egy általánosabb megfogalmazása (14)-nek. Ha ugyanis a két szolgáltatás tökéletesen helyettesítője egymásnak, akkor $\sigma_d = 1$, így (16a) (14)-re egyszerűsödik. Ha pedig a két szolgáltatás egyáltalán nem helyettesíti egymást, vagyis $\sigma_d = 0$, akkor az optimális adó nulla: mivel a két szolgáltatás független egymástól, az inkumbens kibocsátását nem befolyásolja a belépő kínálata.

Megfogalmazható az általános tanulság: ha egy szolgáltatást nem a határköltséggel egyenlő „első legjobb” áron kínálnak ($P \neq C$), akkor a kapcsolódó piacon az optimális ár szintén eltér a határköltségtől ($p \neq c$).³⁴ Ebben a kontextusban az árnak a megfelelő eltérítését azon adó biztosítja, ami egyenlő az inkumbensnek a belépésnek köszönhető elveszett profitjával.

A hatékonyság szempontjából teljesen mindegy, hogy ezt az adót a belépők közvetlenül az inkumbensnek, az államnak, vagy egy egyetemes szolgáltatási alapba fizetik, habár ez utóbbi sokkal átláthatóbb finanszírozási mechanizmust biztosít, ezért is nagyobb a támogatottsága.

Konklúzió: Az ECPR szabály

Mit fog jelenteni az itt bemutatott szabály a hozzáférési díj esetében? Mint látni fogjuk a későbbi modellekben is, a megfelelő belépési ösztönzés biztosítása érdekében – ha a kiskereskedelmi tarifák a költségeiktől eltérítettek – a hozzáférési díjat is el kell téríteni a

³³ Érdemes megjegyezni, hogy (16)-ban σ_d értéke függ t -től, így (14a) nem ad egy explicit képletet az adó nagyságára, hanem ezek (σ_d, t) szimultán határozódnak meg, kivéve, ha keresleti függvények lineárisak, mert ekkor σ_d konstans.

³⁴ Lásd erről Lipsey és Lancaster (1956)

határkölségétől. Ez az ún. ECPR szabályhoz vezet (*efficient component pricing rule*), ami a következőt mondja:

$$(18) \quad \text{hozzáférési díj} = \text{hozzáférés határkölsége} + \text{inkumbens elveszett profitja, amit a hálózatahoz való hozzáférés biztosítása okoz}$$

A korábbi jelöléseket használva: P az inkumbens kiskereskedelmi ára, C_1 az inkumbens saját kiskereskedelmi szolgáltatásának határkölsége, C_2 a belépőnek nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás határkölsége, a pedig a hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás ára.

Így (18)-ból:

$$(19) \quad a = C_2 + \underbrace{\sigma(P - C_1)}_{M \text{ elveszett profitja}},$$

ahol σ azt méri, hogy az inkumbens a kiskereskedelmi szolgáltatásnak hány egységét veszíti el egy újabb, a belépő számára nyújtott hálózati szolgáltatás egység miatt.

Az ECPR üzenetét sokszor félre szokták érteni, mondván, hogy ahelyett, hogy a versenyt támogatná a szabályozó, inkább az inkumbenst hozza előnyösebb helyzetbe az effajta szabályzás, ami a kieső profitjának megtérülését lehetővé teszi (ahogy olykor tévesen érvelnek: „fenntartja a monopolista profitot”). De fontos megérteni, hogy itt nem általában a verseny miatt csökkenő profit megtérüléséről van szó, hanem csak az inkumbens azon kieső profitjáról, ami az egyetemes szolgáltatási kötelezettségből fakadó egységes áraknak köszönhető azáltal, hogy csak a mesterségesen nyereségesé tett piaci szegmensekbe fognak belépni az új szolgáltatók, olyanok is, akik magasabb költséggel és/vagy alacsonyabb minőségű szolgáltatással rendelkeznek (másképpen a mesterségesen veszteségesé tett területekre pedig a hatékonyabb vállalatok sem fognak belépni). Vagyis éppen a versenyt torzító nem hatékony belépések korrigálásának eszköze az árakban megjelenő ezen többlet.

Az állandó és közös költségek felosztásának problémája

Ha a szabályozandó vállalat a tevékenység jellegéből fakadóan alacsony határkölséggel és magas állandó (és közös) költséggel működik, akkor a határkölség alapú árképzés esetén nem feltétlen térül meg a vállalat minden költsége. Ez a természetes monopóliumok jól ismert

problémája. Ez a probléma a postai szolgáltatások esetén is releváns, hiszen a kézbesítési tevékenység (az egyetemes szolgáltatási kötelezettség előírásaiból fakadóan is³⁵) úgy történik, hogy a kézbesítők a saját körzetükben időszakos rendszerességgel körbejárnak, vagyis elhaladnak a potenciális címzettek mellett. Ebből fakadóan egy újabb küldemény kézbesítése csekély többletköltséggel (határköltséggel) jár, a költségek nagyobb része fixköltség. Ilyen esetben a vállalat hosszú távú működésének biztosításához vagy meg kell téríteni a veszteségét, vagy a határköltségnél magasabb árat kell engedélyezni. Ha az inkumbensnek a határköltséggel egyenlő áron kellene a hozzáférést biztosítania a hálózatának bizonyos elemeihez, például a végső kézbesítőhálózathoz, akkor ez megint csak nem hatékony belépéseket eredményezne, és ezzel finanszírozási problémákat is az egyetemes szolgáltatónak.

Információs aszimmetria

A monopóliumok szabályozásának elméleti alapja a Pareto-optimális kibocsátás elérésére való kényszerítés, ami a határköltség alapú árképzés alapgondolata. A határköltség alapú árképzés felvetése Dupuit-tól (1844) származik, aki először vizsgálta, hogy az árnak a határköltségtől való eltérése mekkora jóléti veszteséget okoz. Az ismert tétel szerint a Pareto-optimumban az ár egyenlő kell legyen a határköltséggel. Az ebből levezethető szabályozási módszereknek nyilvánvaló kívánalma (legalább) a termelés költségeinek pontos ismerete. Vagyis a költség alapú árképzés feltétele, hogy a szabályozó birtokában legyen a vállalat költségeire vonatkozó információknak.

Ha azok azonban a vállalat magán információi, amelyeket a szabályozó nem tud verifikálni, akkor gyakori, hogy a vállalatot a költség alapú szabályozás arra ösztönzi, hogy rosszabb hatékonyságúnak mutassa magát, magasabb költségeket felmutatva. Ráadásul e szabályozás nem ösztönzi a vállalatokat a hatékonyságuk javítására és így költségeik csökkentésére. Tehát a kontraszelekció és erkölcsi kockázat problémája egyszerre jellemzi e szabályozási helyzetet.

Ilyen esetben a szabályozónak a termelési hatékonyság javítása érdekében (vagyis hogy a vállalatok a tényleges hatékonyságuknak (határköltségüknek) megfelelő kibocsátáshoz közelebb kerüljenek) a vállalatokat ösztönözni kell tényleges költségeik kinyilvánításra, amit azzal tud elérni, hogy a hatékonyabb vállalatok számára hatékonyságuktól függő járadékot

³⁵ A postai irányelv szerint az egyetemes szolgáltatónak biztosítania kell minden munkanapon és hetente legalább öt napon az egyszeri levélszekrény-ürítést és egyszeri házhoz kézbesítést.

biztosít. Tehát az információs problémából fakadó jóléti veszteség csökkentése (a termelési vagy allokációs hatékonyság javítása) érdekében egyfajta információs járadékot kénytelen a vállalatnál „hagyni”. Ekkor egyfajta *járadék-hatékonyság trade-off* merül fel: e járadék csökkentésével csökken ugyan az ösztönzés, így csökken a termelési vagy allokációs hatékonyság, de csökken a vállalatnál maradó járadék nagysága is és fordítva. Vagyis ezen információs problémák növelik a szabályozás költségeit.

3.3 Hozzáférési díj szabályozott kiskereskedelmi tarifák esetén

Jóléti szempontból jobb végeredménnyel jár, ha a hozzáférési díjat és a kiskereskedelmi árakat szimultán, együtt optimalizálja a szabályozó, mivel ilyenkor a fogyasztói jólét és a termelési hatékonyság közti átváltást megfelelően figyelembe lehet venni a különböző árak együttes optimalizálásánál. Ez az eset az ismert Ramsey árazáshoz vezet. Azonban a postai szolgáltatások szabályozásánál gyakori, hogy a kiskereskedelmi árakat külön szabályozzák, amely szabályozást politikai és történeti tényezők befolyásolják. Az árak alakulása szempontjából az EU minden tagállamában a postai szolgáltatások két csoportját lehet elkülöníteni, a szabályozott árú és a versenyzői, szabadáras szolgáltatások halmazát. A postai irányelv 12. cikke kimondja, hogy az egyetemes szolgáltatások árainak költségeken kell alapulniuk. Ezért minden tagországban szabályozzák bizonyos postai szolgáltatások árait. E szabályozás a legtöbb országban a teljes egyetemes szolgáltatási körre vonatkozik, de nem mindenhol: öt ország esetében szűkebb a szabályozott szolgáltatások köre. Belgium, Ciprus, Németország esetében az egyetemes körön belül csak azon szolgáltatások díjait szabályozzák, ahol az egyetemes szolgáltató piaci erőfölénnyel rendelkezik. Magyarország és Luxemburg esetében pedig az árszabályozás kizárólag a fenntartott szolgáltatások díjaira korlátozódik³⁶. Magyarországon például az egyetemes szolgáltatásokon belül a fenntartott körbe tartozó postai küldemények árait *ex ante* szabályozza a szakminisztérium (GKM, korábban IHM): minisztériumi rendeletben határozzák ezeket a hatósági árakat.

Ilyen esetben a hozzáférési díj szabályozásakor a kiskereskedelmi tarifák már adottak. Két részre fogjuk tehát bontani ezt a vizsgálatot: először azt az egyszerűbb és társadalmi szempontból kielégítőbb esetet vizsgáljuk, amikor a hozzáférési díjat és a kiskereskedelmi árakat szimultán, együtt optimalizálja a szabályozó (Ramsey árazás), majd pedig azt a – szerteágazóbb – esetet, amikor a kiskereskedelmi tarifák más – a hozzáférés szabályozási modellje számára külső – szabályozási elvek alapján meghatározottak (rögzített kiskereskedelmi tarifák).

³⁶ Magyarország esetében ez azért különösen meglepő, mert a nem fenntartott egyetemes szolgáltatások területén sincs versenytársa a Magyar Postának, így sem a piaci verseny, sem a szabályozás nem korlátozza az egyetemes szolgáltató e csoportba tartozó szolgáltatásainak díjait.

Ramsey árazás³⁷

Ebben a részben azt a helyzetet modellezzük, amikor az inkumbens kiskereskedelmi szolgáltatásának árát a hozzáférési díjjal együtt, szimultán szabályozzák. Ez a szabályozási eset jóléti szempontból hatékonyabb, mert lehetővé teszi ezen árak meghatározásánál, hogy figyelembe vegyünk az inkumbens kiskereskedelmi árának (P) és a hozzáférési díjnak (a) a jóléti többletre gyakorolt hatásában jelentkező trade-off-ját. Ha a -t növeljük, akkor az összekapcsolásból származó bevételből az állandó költségeknek és az egyetemes szolgáltatási kötelezettségekből származó nem profitábilis piaci szegmensek veszteségének nagyobb része térül meg, aminek következtében P csökkenthető, aminek jóléti előnyei vannak. Azáltal, hogy P és a jóléti többletre gyakorolt hatásának összevetése beemelődik az elemzésbe e szabályozási modell jóléti szempontból jobb megoldást eredményez, mintha P -t külön a hozzáférési díjtól függetlenül szabályozzák. Ezért is nevezik Laffont és Tirole ezt az árazást hatékony hozzáférési árazásnak (*Efficient Acces Pricing*). (Laffont és Tirole, 2000)

Használjuk az 3.1. alfejezetben felírt versenyzői szegély modellt.

Az új belépők nem rendelkeznek piaci erővel, vagyis versenyzői szegélyként árelfogadóak és a belépők kiskereskedelmi szolgáltatását a fogyasztók különbözőnek értékelik az inkumbens szolgáltatásához képest. Vagyis E szolgáltatása differenciált, M szolgáltatásához képest, de általános helyettesítők ($X'_p \equiv x'_p \geq 0$). P M szolgáltatásának az ára, p pedig E szolgáltatásának. $V(P,p)$ az adott árak esetén elért fogyasztói többlet, úgy, hogy $\frac{\partial V(P,p)}{\partial P} = -X(P,p)$ és $\frac{\partial V(P,p)}{\partial p} = -x(P,p)$, ahol X az inkumbens szolgáltatása iránti keresleti függvény, x pedig a versenyzői szegély szolgáltatása iránti keresleti függvény.

M határkölsége egy újabb kiskereskedelmi szolgáltatásegység esetén C_1 (amely tartalmazza a saját magának nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatást is), a belépőnek nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás határkölsége pedig C_2 . E számára a hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás költségén felül c határkölséget okoz egy újabb küldemény felvétele és kezelése.

A belépők kiskereskedelmi szolgáltatásának ára $p \equiv \psi(a)$, ahol $\psi(a)$ E határkölsége, ami egyszerűen $\psi(a) = a + c$, ha a belépő az inkumbens hálózatát nem tudja megkerülni, ha pedig az inkumbens hálózatának van helyettesítési lehetősége, akkor $\psi(a)$ konkáv. Shepard-tétel

³⁷ Ugyanezt hasonló modellel elemzik Laffont és Tirole (1994), Armstrong, Doyle és Vickers (1996), Laffont és Tirole (2000, 3.2. fejezet), valamint kimondottan postai hálózathoz való hozzáférésre De Donder (2006).

alapján $\frac{\partial \psi(a)}{\partial a} = \psi'(a)$ nem más, mint E egységnyi kereslete a hozzáférési szolgáltatás iránt, így a belépők teljes hozzáférési szolgáltatás iránti kereslete $\psi'(a) \cdot x(P, \psi(a))$.

Ha az inkumbens hálózatát nem lehet helyettesíteni, akkor a szabályozó jóléti függvénye

$$(20) \quad W(P, a) = \underbrace{V(P, a + c)}_{\text{Fogyasztói többlet}} + \underbrace{(a - C_2)x(P, a + c)}_{\text{M profitja E küldeményeinek kézbesítéséből}} + \underbrace{(P - C_1)X(P, a + c)}_{\text{M kiskereskedelmi profitja}}$$

Miközben az inkumbens nem lehet veszteséges, tehát a kiskereskedelmi szolgáltatásból és a hozzáféréstől származó együttes profitjának fedeznie kell az állandó költségeit. Ez a profitkorlát tehát

$$(21) \quad (a - C_2)x(P, a + c) + (P - C_1)X(P, a + c) \geq F$$

(Miótán F konstans értéke nem befolyásolja az optimumot, egyszerűen vegyük nullának)

Legyen a (21) profitkorlát Lagrange szorzója $\lambda \geq 0$, így (20) átírva

$$(22) \quad W(P, a) = V(P, a + c) + (1 + \lambda)\{(a - C_2)x(P, a + c) + (P - C_1)X(P, a + c)\}$$

Vagyis e profit (vagy veszteségességi) korlát nagyobb súlyt ad az inkumbens profitjának a jóléti függvényben. A szabályozó (P, a) azon értékét választja, amelyek maximalizálják e jóléti függvényt. Az elsőrendű feltételeket felírva azt kapjuk, hogy

$$(23) \quad P = C_1 + \frac{x_P}{-X_P}(a - C_2) + \frac{\lambda}{1 + \lambda} \frac{P}{\eta_M},$$

ahol $\eta_M = -\frac{\partial X(P, p)}{\partial P} \frac{P}{X(P, p)}$ M keresletének saját árugalmassága.

$$(24) \quad a = \underbrace{C_2 + \sigma_d(P - C_1)}_{\text{ECPR hozzáférési díj}} + \underbrace{\frac{\lambda}{1 + \lambda} \frac{p}{\eta_E}}_{\text{Ramsey rés}},$$

ahol $\eta_E = -\frac{\partial x(P, p)}{\partial p} \frac{p}{x(P, p)}$ E keresletének saját árrugalmassága és σ_d pedig ugyanaz,

mint (17)-ben: a két szolgáltatás helyettesíthetőségét méri.

A (24) jobboldalának első fele a már korábban megismert ECPR formula, ami szerint a megfelelő belépésre ösztönzés érdekében az árakat a határkölségüktől el kell téríteni az inkumbens lehetőségkölségének nagyságával (ami a belépésnek köszönhető elvesző profit), a másik fele pedig egy további többlet, amit nevezünk Ramsey résnek. Ez a Ramsey rés tükrözi a hozzáférési díj növekedéséből fakadó jóléti többletet, ami azért keletkezik, mert a hozzáféréstől származó bevétel növekedésével csökkenthető az inkumbens ára (P).³⁸

Nézzük még meg, hogy a kapott eredményeket hogyan befolyásolja, ha a belépők meg tudják kerülni az inkumbens hálózatát saját vagy egyéb másik hálózatot használva.

Az inkumbens hálózatának helyettesíthetősége

Az előzőhöz hasonlóan a szabályozó a fogyasztói többlet és profit összegéből álló jóléti függvényt maximalizálja: $W = V + (1 + \lambda)\Pi$, ahol Π nem más, mint amit (8)-ban korábban felírtunk. Az elsőrendű feltételeket felírva azt kapjuk, hogy

$$(25) \quad P = C_1 + \frac{z_p}{-X_p}(a - C_2) + \frac{\lambda}{1 + \lambda} \frac{P}{\eta_M}$$

ahol $z(P, a) \equiv \psi'(a)x(P, \psi(a))$ (z_p ennek P szerinti deriváltja). És

$$(26) \quad a = C_2 + \sigma(P - C_1) + \frac{\lambda}{1 + \lambda} \frac{a}{\eta_z}$$

³⁸ Laffont és Tirole távközlési hozzáférésre felírt modelljükben látszólag más végeredményt vezetnek le, nevezetesen (a jelöléseket megfelelően átírva): $P = C_1 + \frac{\lambda}{1 + \lambda} \frac{P}{\hat{\eta}_M}$ és $a = C_2 + \frac{\lambda}{1 + \lambda} \frac{P}{\hat{\eta}_E}$, ahol $\hat{\eta}$ -k a

szuperrugalmasságot (*superelasticity*) jelölik. E szuperrugalmasságok definícióját felhasználva levezethető, hogy ez ugyanaz az eredmény, csak ők nem választják szét a határkölségre rakódó két többletet, ami (23)-ban és (24)-ben explicit látható. (Laffont és Tirole, 1994, valamint Laffont és Tirole, 2000) Ez utóbbi munkájukban azt is megmutatják, hogy e Ramsey árak megvalósíthatók egy megfelelően tervezett *globális ársapka* segítségével (Laffont és Tirole, 2000. 3.2.2. alfejezet)

$$\text{ahol } \sigma = \frac{\partial \psi(a)}{\partial a} \left\{ \frac{\partial X(P, p)}{\partial p} \div \left(-\frac{\partial z(P, a)}{\partial a} \right) \right\} = \frac{X_p \psi'(a)}{-z_a} \geq 0 \text{ és } \eta_z = -\frac{\partial z(P, a)}{\partial a} \frac{a}{z(P, a)}.$$

Vagyis σ megint csak egy helyettesítési arány, azt méri, hogy mennyivel csökken az inkumbens szolgáltatása iránti kereslet, ha egységnyivel több hozzáférési szolgáltatást nyújt a rivális belépőnek (ahol $z(P, a) \equiv \psi'(a)x(P, \psi(a))$ a versenyzői szegély hozzáférés iránti kereslete): ha az inkumbens egységnyivel több hozzáférési szolgáltatást nyújt a versenyzői szegélynek, az a hozzáférési díjat $1/z_a$ összeggel csökkenti, ami a versenyzői szegély kiskereskedelmi árának csökkenésén keresztül az inkumbens kiskereskedelmi szolgáltatása iránti keresletet $X_p \psi' / z_a$ egységgel fogja csökkenteni. η_z pedig a hozzáférési szolgáltatás iránti kereslet saját árrugalmassága.

Tulajdonképpen (26) általánosabb megfogalmazása (24)-nek. Ha az inkumbens hálózata nem megkerülhető és így a belépő határkölsége lineáris függvénye a -nak, akkor a belépő hozzáférés iránti kereslete egyenlő a saját szolgáltatása iránti kereslettel, tehát (26) ugyanúgy érvényes erre az esetre is. Ha azonban az inkumbens hálózata megkerülhető, akkor a korrekt képlet csakis (26).

Összefoglalva, ha az inkumbens hozzáférési szolgáltatásának és a hálózaton nyújtott kiskereskedelmi szolgáltatásának árát szimultán szabályozzák – vagyis Ramsey árak esetében –, akkor a hozzáférési díj magasabb lesz a határkölségnél, aminek két oka van:

- Az első, hogy az egyetemes szolgáltatási kötelezettségből adódóan a határkölségtől eltérített kiskereskedelmi árak a különböző piaci szegmensekben torz belépési ösztönzésekhez vezetne, ennek korrigálása miatt a különböző szolgáltatások árait (így a hozzáférési díjat is) el kell téríteni a határkölségtől, úgy hogy abban az inkumbens lehetőségkölsége megtérüljön. Ez a lehetőségkölség, az inkumbens kieső profitja, két részből tevődik össze: (i) egy szolgáltatásegységre jutó profit $(P - C_1)$ nagysága és (ii) σ , ami azt méri, hogy mennyivel csökken az inkumbens szolgáltatása iránti kereslet, ha egységnyivel több hozzáférési szolgáltatást nyújt a rivális belépőnek.
- A másik pedig, hogy a hosszú távú kiegyensúlyozott működés érdekében az állandó költségeknek az inkumbens számára meg kell térülnie. Ennek érdekében a különböző szolgáltatások árai (a hozzáférési díj is) egy további többletet is tartalmaznak. Ezen Ramsey rés nagysága az érzékenységektől függ: úgy kell a

különböző szolgáltatások árain elosztani ezt a finanszírozási terhet, hogy az így keletkező hatékonyságvesztés a lehető legkisebb legyen. Az árrugalmasságok határozzák meg, hogy az egyes szolgáltatások esetében az ár növekedése mekkora allokációs hatékonyságvesztést eredményezne.

Ha nem a Ramsey árazást alkalmazzák a hozzáférési díj meghatározásához (mert a kiskereskedelmi tarifákat előtte más elvek alapján szabályozták), akkor – mint a későbbiekben látni fogjuk – a hozzáférési díjat kisebb mértékben térítik el a határköltségtől, de azon az áron, hogy az inkumbens kiskereskedelmi szolgáltatásának ára (P) „nagyobb terhet kell”, hogy viseljen – magasabb lesz –, aminek nagyobb a hatékonyságbeli vesztesége.

Rögzített kiskereskedelmi tarifák

Ahogy a fejezet elején már említettük, a postai szolgáltatásoknál gyakori, hogy az inkumbens kiskereskedelmi szolgáltatásának (általában az egyetemes körbe tartozó küldemények) árai a hozzáférési díj szabályozásakor már adottak, azokat előtte, más szabályozási elvek alapján rögzítették. Ebben az alfejezetben tehát arra koncentrálnunk, hogy hogyan tudjuk optimalizálni a hozzáférési díjat, ha az inkumbens kiskereskedelmi ára előre rögzített. E vizsgálatot is két részre bontjuk, először az egyszerűbb tökéletesen helyettesítő modellben vizsgáljuk a helyzetet, egy könnyen érthető illusztrációval is megvilágítva a szabályozási rezsím lényegét, majd az összetettebb feltevésekre épülő versenyző szegély modellt írjuk fel. E szakasz végén megint csak megnézzük, hogy a kapott eredményeket hogyan befolyásolja, ha a belépők meg tudják kerülni az inkumbens hálózatát, vagyis maguk kézbesítik az általuk felvett küldeményeket.

Tökéletesen helyettesítő szolgáltatások modellje

A 3.1. fejezet elején felírt modellt használjuk újra. Az inkumbensnek (M) és a belépőnek (E) a szolgáltatása tökéletesen helyettesítik egymást, így a fogyasztó vagy M -től vagy E -től fog vásárolni. Az inkumbens a hozzáférési szolgáltatásért (kézbesítésért) a összegű díjat számít fel. Egyelőre feltételezzük, hogy a belépőnek nincs lehetősége az inkumbens hálózatát „megkerülni”, mert nem gazdaságos a kézbesítő hálózat kiépítése.

Használjuk az eddigi jelöléseket: M határkölsége C_I , amely határkölség egy újabb kiskereskedelmi szolgáltatáséval összes többletkölsége, vagyis tartalmazza a saját

magának nyújtott hozzáférési szolgáltatás (kézbesítés) költségét is. A belépőnek nyújtott hozzáférési szolgáltatás (kézbesítés) határkölsége C_2 . M kiskereskedelmi szolgáltatásának egy egysége U nagyságú hasznossággal bír a fogyasztó számára, amiért P árat fizet, tehát a fogyasztó nettó hasznossága egy szolgáltatásegységen $U - P$. A teljes szolgáltatás iránti kereslet ennek a nettó hasznosságnak $(U - P)$ növekvő függvénye, ugyanígy a fogyasztói többlet is növekvő függvénye ennek a nettó hasznosságnak. A keresleti függvény jelölésére használjuk a $Q(U - P)$, a fogyasztói többlet jelölésére pedig a $V(U - P)$ jelöléseket. Hogy a későbbi egyenletekben egyszerűsítsük a jelöléseket, legyen $Q^* = Q(U - P)$ az inkumbens szolgáltatása iránti összes kereslet adott P ár esetén, és hasonlóan legyen $V^* = V(U - P)$ a fogyasztói többlet (azonban ne feledjük, hogy Q^* és V^* is növekvő függvényei a nettó hasznosságnak $(U - P)$ -nek).

Hasonlóképp a belépő szolgáltatása u hasznossággal bír a fogyasztó számára és p egységárat kell érte fizetnie. E számára a hozzáférési (kézbesítési) díjon felül c határkölséget okoz egy újabb szolgáltatásegység nyújtása (a küldemény felvétele, kezelése, szortírozása). Tegyük fel továbbá, hogy a belépő számára f nagyságú költséget okoz a belépés. Ezen f költség a piacra való belépési korlátot jelöli, amivel a belépő szembesül, de az inkumbens nem. Korábban (10)-ben már felírtuk, hogy a helyettesíthetőség korlátozza a belépő által elkérhető legmagasabb árat. Az inkumbens bármely P ára esetén a belépő $p = P + [u - U]$ árat választ. Ezt felhasználva felírhatjuk az összes jóléti többletet, ami egyszerűen a fogyasztói többlet és az iparági profit összege, azaz:

$$(27) \quad W = \begin{cases} V^* + (P - C_1)Q^* & \text{belépés nélkül} \\ V^* + (P + [u - U] - [c + C_2])Q^* - f & \text{belépés esetén} \end{cases}$$

(27)-ből következik, hogy társadalmilag akkor és csak akkor kívánatos E belépése, ha

$$(28) \quad (u - c)Q^* - f \geq (U - [C_1 - C_2])Q^*$$

Ugyanakkor mikor fog az egyéni ösztönzők alapján a belépés ténylegesen megtörténni? A belépés akkor történik meg, ha az nem veszteséges, vagyis $(p - [c + a])Q^* - f \geq 0$. Felhasználva, hogy adott P ár mellett a belépő a (10)-ben meghatározott p árat választja. A belépés akkor kifizetődő, ha $(P + [u - U] - [c + a])Q^* - f \geq 0$, azaz amikor:

$$(29) \quad (u - c)Q^* - f \geq (U - [P - a])Q^* .$$

(28) és (29) összevetéséből látható hogy a belépés társadalmi és egyéni ösztönzése csak akkor fog egybe esni, ha $P - a = C_1 - C_2$, vagyis amikor:

$$(30) \quad a = C_2 + (P - C_1) .$$

(30) nem más mint a korábban megismert ECPR egy sajátos esete. Az üzenete ugyanaz: az optimális hozzáférési díj a költségén felül tartalmazza az inkumbens lehetőségköltségét. Ez a lehetőségköltség, vagyis kieső profit ebben a sajátos esetben egészen egyszerű, hiszen minden egyes a belépőnek nyújtott hozzáférési szolgáltatás egység pontosan eggyel csökkenti az inkumbens kiskereskedelmi szolgáltatását: egy a belépő által kezelt küldemény, amit az inkumbens kézbesít a díj ellenében, pontosan eggyel kevesebb általa felvett és kezelt küldeményt jelent; így a kieső profit $(P - C_1)$.

A hozzáférési díj ezen nagysága megfelelő ösztönzést fog biztosítani a hatékony belépéshez bármilyen legyen is a belépő típusa.

Nézzük ezt meg egy egyszerű illusztráción is, aminek az adatait a II.3. táblázat foglalja össze. Mint korábban is, az inkumbens szolgáltató egy egyetemes szolgáltatást nyújt. Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség megkívánja, hogy a szolgáltatást ugyanazon az áron biztosítsa minden vevőnek, függetlenül a küldemény irányától, amely ár legyen 30 forint/levél. Ugyanakkor a költségei (C_1) eltérnek, a ritkán lakott vidéki területeken a kézbesítés költsége magasabb, 50 forint levelenként, míg a sűrűbben lakott városi területeken alacsonyabb, 20 forint levelenként. Ez a költség két összetevőből áll a kézbesítés költsége (C_2) – ami rendre 10 és 40 forint/levél (a kézbesítés költségében különbözik a két régióban nyújtott szolgáltatás) – és a küldemény felvételének és szortírozásának költsége, ami mindenhol egyformán 10 forint levelenként. A fent levezetett képletből, (30)-ból a hozzáférési díj optimális nagysága $a = C_2 + (P - C_1) = 20$ forint. Láthatjuk, hogy ez a hozzáférési díj megfelelő ösztönzést biztosít a hatékony belépésre. Csak olyan szolgáltató fog belépi mindkét piaci szegmensben, akinél a felvétel és szortírozás költsége alacsonyabb, mint az inkumbenssé ($c < 10$). M egy levélküldeményre eső profitja is ugyanakkora marad akár ő szolgáltató, akár a belépő (és ekkor M profitja a hozzáférési szolgáltatásból (E leveleinek kézbesítéséből) származik), mindkét piaci szegmens esetében. (Például egy városi címre feladott levél esetén:

ha M szolgáltat, akkor a kiskereskedelmi szolgáltatásból származó profitja $P - C_1 = 10$, ha E szolgáltat, akkor M hozzáférése (kézbesítésből) származó profitja $a - C_2 = 10$

II.3. táblázat: A megfelelő belépési ösztönzést biztosító (ECPR) hozzáférési díj, amikor az inkumbens (kézbesítő) hálózata nem megkerülhető

	Városi kézbesítés	Vidéki kézbesítés
Levélküldemények száma	2 millió db	1 millió db
M költsége (levelenként) (C_1)	20 Ft	50 Ft
<i>ebből felvétel és szortírozás költsége</i>	10 Ft	10 Ft
<i>ebből kézbesítés költsége (C_2)</i>	10 Ft	40 Ft
M ára (levelenként) (P)	30 Ft	30 Ft
ECPR hozzáférési díj (kézbesítés nagykereskedelmi díja) (a)	20 Ft	20 Ft

Összefoglalva, amikor a belépő versenytársnak nincs reális lehetősége, hogy az inkumbens hálózatát megkerülje (vagy azért, mert a saját kézbesítés nem gazdaságos, vagy azért mert a szabályozás nem engedi (például fenntartott szolgáltatási körbe tartozó küldemények esetén), és az inkumbens kiskereskedelmi árai szabályozottak (mint a legtöbb országban az egyetemes szolgáltatási körbe tartozó küldemények esetén), akkor az ECPR formula a megfelelő az inkumbens kézbesítési hálózatához való hozzáférési díj szabályozásra.

Versenyzői szegély modellje

Használjuk megint az eddigiekben már többször alkalmazott versenyzői szegély modellt. A jelöléseket felelevenítendő: az új belépők nem rendelkeznek piaci erővel, vagyis versenyzői szegélyként árelfogadóak és a belépők kiskereskedelmi szolgáltatását a fogyasztók különbözőnek értékelik az inkumbens szolgáltatásához képest. Vagyis E szolgáltatása differenciált, M szolgáltatásához képest, de általános helyettesítők ($X'_p \equiv x'_p \geq 0$). P M szolgáltatásának az ára, p pedig E szolgáltatásának. $V(P,p)$ az adott árak esetén elért fogyasztói többlet, úgy, hogy $\frac{\partial V(P,p)}{\partial P} = -X(P,p)$ és $\frac{\partial V(P,p)}{\partial p} = -x(P,p)$, ahol X az inkumbens szolgáltatása iránti keresleti függvény, x pedig a versenyzői szegély szolgáltatása iránti keresleti függvény.

M határkölsége egy újabb kiskereskedelmi szolgáltatásegység esetén C_1 (amely tartalmazza a saját kezelésű küldemények kézbesítésének költségét is), a belépőnek nyújtott hozzáférési szolgáltatás (kézbesítés) határkölsége pedig C_2 . E számára a hozzáférési

szolgáltatás (kézbesítés) költségén felül c határköltséget okoz egy újabb szolgáltatásegység nyújtása. (Ahogy eddig, feltesszük, hogy egy kiskereskedelmi szolgáltatásegység biztosításához a hozzáférési szolgáltatás egy egységére van szükség.) E kiskereskedelmi szolgáltatásának ára a verseny jellegéből fakadóan $p \equiv c + a$. Ekkor a szabályozó jóléti függvénye (mint (20)-ban):

$$(31) \quad W(a) = \underbrace{V(P, a + c)}_{\text{Fogyasztói többlet}} + \underbrace{(a - C_2)x(P, a + c)}_{\text{M profitja E küldeményeinek kézbesítéséből}} + \underbrace{(P - C_1)X(P, a + c)}_{\text{M kiskereskedelmi profitja}}$$

Az elsőrendű feltételből megkapjuk a hozzáférési díj optimális nagyságát:

$$(32) \quad a = C_2 + \sigma_d(P - C_1),$$

ahol σ_d ugyanaz, mint (17)-ben, M és E szolgáltatásának helyettesíthetőségét méri. Tehát abban az esetben, ha az inkumbens kiskereskedelmi ára rögzített, a hozzáférési díj optimális mértéke megfelel az ECPR-nek. (32)-ből az is látszik, hogyha a két szolgáltatás szinte független egymástól, vagyis $\sigma_d \approx 0$, akkor a belépésnek nincs lehetőségköltsége, nem okoz kieső profitot az inkumbens számára és ilyen esetben nincs értelme a hozzáférési díjat eltéríteni a határköltségétől. Ez például releváns lehet olyan értéknövelt postai szolgáltatások esetében, amelyek megjelenése a piacon nem csökkenti szignifikánsan az inkumbens (mondjuk) szolgáltatása iránti keresletet, mint például a futárpostai szolgáltatások megjelenése.

Vannak azonban olyan helyzetek is, amikor a belépőnek van lehetősége az inkumbens kézbesítő hálózatát megkerülni, helyettesíteni, mert sem a szabályozás nem tiltja, sem (méret)gazdaságossági korlátja nincs, hogy saját maga oldja meg a küldemények kézbesítését (például a tömeges küldemények (reklámszóróanyagok) esetén). A továbbiakban tehát nézzük meg, hogy miként befolyásolja az itt kapott eredményt az inkumbens hálózatának megkerülhetősége, helyettesíthetősége.

Rögzített kiskereskedelmi tarifák és az inkumbens hálózatának helyettesíthetősége

Tökéletesen helyettesítő szolgáltatások modellje

Ahogy eddig: az inkumbensnek (M) és a belépőnek (E) a szolgáltatása tökéletesen helyettesítik egymást, így a fogyasztó vagy M -től vagy E -től fog vásárolni. Az inkumbens a belépő számára hozzáférési szolgáltatásért (kézbesítésért) a összegű díjat számít fel. Az eddigi jelölésekkel: M határkölsége C_1 , amely határkölség egy újabb kiskereskedelmi szolgáltatásegység összes többletkölsége, vagyis tartalmazza a saját magának nyújtott hozzáférési szolgáltatás (kézbesítés) költségét is. A belépőnek nyújtott hozzáférési szolgáltatás (kézbesítés) határkölsége C_2 . M kiskereskedelmi szolgáltatásának egy egysége U nagyságú hasznossággal bír a fogyasztó számára, amiért P árat fizet, tehát a fogyasztó nettó hasznossága egy szolgáltatásegységen $U - P$. A teljes szolgáltatás iránti kereslet ennek a nettó hasznosságnak $(U - P)$ növekvő függvénye, ugyanígy a fogyasztói többlet is növekvő függvénye ennek a nettó hasznosságnak ($Q^* = Q(U - P)$) az inkumbens szolgáltatása iránti összes kereslet adott P ár esetén, és $V^* = V(U - P)$ a fogyasztói többlet).

A belépő szolgáltatása u hasznossággal bír a fogyasztó számára és p egységárat kell érte fizetnie, ha a végső kézbesítést az inkumbensre bízza (ahogy eddig). E számára a hozzáférési (kézbesítési) díjon felül c határkölséget okoz egy újabb szolgáltatásegység nyújtása (a küldemény felvétele, kezelése, szortírozása). Tegyük fel továbbá, hogy a belépő számára f nagyságú költséget okoz a belépés.

Ha azonban E saját maga végzi a kézbesítést, megkerülve az inkumbens hálózatát, akkor ez számára \hat{c}_1 határkölséggel jár (ami tartalmazza a kézbesítés költségét is), és ez a fogyasztó számára \hat{u} hasznosságot nyújt (vagyis ez a hasznosság (a szolgáltatás minősége) különbözhet attól, mint amikor E a végső kézbesítést az inkumbenstől „vásárolja”). Tegyük fel továbbá, hogy a saját kézbesítéssel való belépés fixköltsége (amit jelöljön \hat{f}) különbözik a nem saját kézbesítéssel történő belépés f állandókölségétől, méghozzá úgy, hogy $\hat{f} > f$. Ekkor a belépőnek három lehetősége van: belép saját kézbesítéssel, belép az inkumbens kézbesítőhálózatát használva, vagy nem lép be.

Korábban (10)-ben már felírtuk, hogy a helyettesíthetőség korlátozza a belépő által elkérhető legmagasabb árat. Az inkumbens bármely P ára esetén a belépő $p = P + [u - U]$ árat választ. Ezt felhasználva felírhatjuk az összes jóléti többletet:

(33)

$$W = \begin{cases} V^* + (P + [\hat{u} - U] - \hat{c}_1)Q^* - \hat{f} & \text{saját hálózattal való belépés esetén} \\ V^* + (P + [u - U] - [c + C_2])Q^* - f & \text{belépés az inkumbens hálózatát használva} \\ V^* + (P - C_1)Q^* & \text{belépés nélkül} \end{cases}$$

(33)-ból következik, hogy társadalmilag akkor és csak akkor kívánatos E belépése, ha

(34)

$$(P + [\hat{u} - U] - \hat{c}_1)Q^* - \hat{f} \geq (P - C_1)Q^* \quad \text{és/vagy} \quad (P + [u - U] - [c + C_2])Q^* - f \geq (P - C_1)Q^*$$

Tovább (33)-ból az is megfogalmazható, hogy ha (34) fennáll, akkor E belépése úgy, hogy az inkumbens kézbesítő hálózatát használja társadalmilag akkor és csak akkor kívánatos, ha

$$(35a) \quad ([u - U] - [c + C_2])Q^* - f \geq ([\hat{u} - U] - \hat{c}_1)Q^* - \hat{f}$$

illetve viszont is megfogalmazható, ha (34) fennáll, akkor E belépése saját kézbesítő hálózattal társadalmilag akkor és csak akkor kívánatos, ha

$$(35b) \quad ([\hat{u} - U] - \hat{c}_1)Q^* - \hat{f} \geq ([u - U] - [c + C_2])Q^* - f.$$

Milyen szabályozási rezsim biztosítaná a (33)-ban felírt jólét maximumát? Ha a szabályozó csak a hozzáférési díj eszközét használhatja, akkor előfordulhat, hogy nem tudja megakadályozni a nem hatékony belépéseket. Ennek belátására illusztrációként nézzük azt a nagyon egyszerű esetet, amikor mindegyik szolgáltatás hasznossága (minősége) egyenlő ($u = \hat{u} = U$) és a belépés fixköltsége mindkét típusú belépésnél nulla ($f = \hat{f} = 0$). Ebben az esetben a belépő az inkumbensével egyenlő árat kérhet a szolgáltatásáért ($p = P$), így a (33)-ban felírt teljes jólét nagysága csak a határkölségektől függ: ha nagyobbak a szolgáltatás költségei, akkor kisebb a társadalmi jólét nagysága. Ekkor ha a költségek olyanok, hogy $\hat{c}_1 > C_1$ és $c > [C_1 - C_2]$ (vagyis mindkét típusú belépés magasabb határkölséggel biztosítja ugyanazt a szolgáltatást, mint az inkumbens), akkor akármilyen hozzáférési díjat (a) is állapítanak meg, a belépés csökkenteni fogja a társadalmi jólétet. Ha viszont ebben a

helyzetben $P > \hat{c}_1$ (például a sűrűn lakott városi területen, vagy üzleti ügyfelektől nagy tételben felvett küldemények estében), akkor a saját kézbesítéssel történő belépés nyereséges, amely típusú belépést a hozzáférési díj nagyságával a szabályozó nem tud megakadályozni (legfeljebb azt tudja befolyásolni vele, hogy E az inkumbens hálózatát használja-e belépéskor, vagy saját maga kézbesítse az általa kezelt küldeményeket).

Ha viszont a hozzáférési díj szabályozása mellett a szabályozó a már korábban bemutatott (kibocsátásra kivetett) adót is használhatja, akkor biztosítható, hogy belépés csak akkor történjen, amikor az társadalmilag kívánatos, ráadásul úgy, hogy a belépő a belépésnek azt a módját válassza, ami nagyobb jólétet eredményez (ez utóbbit a hozzáférési díj megfelelő megválasztásával érheti el).

Először írjuk fel, hogy az egyes esetekben a belépő profitja mekkora (mivel ebből származnak azok a magánösztönzők, amik a döntéseit meghatározzák):

$$(36) \quad \Pi_E = \begin{cases} (P + [\hat{u} - U] - [t + \hat{c}_1])Q^* - \hat{f} & \text{saját hálózattal való belépés esetén} \\ (P + [u - U] - [t + a + c])Q^* - f & \text{belépés az inkumbens hálózatát használva} \\ 0 & \text{belépés nélkül} \end{cases}$$

(36)-ből következik, hogy E számára akkor kifizetődő a belépés, ha

$$(37) \quad (P + [\hat{u} - U] - [t + \hat{c}_1])Q^* - \hat{f} \geq 0 \quad \text{és/vagy} \quad (P + [u - U] - [t + a + c])Q^* - f \geq 0$$

Tovább (36)-ból az is megfogalmazható, hogy ha (37) fennáll (tehát E mindenképp belép), akkor E abban az esetben fog az inkumbens kézbesítő hálózatát használva belépni, ha az számára nyereségesebb, azaz ha

$$(38a) \quad (P + [u - U] - [t + a + c])Q^* - f \geq (P + [\hat{u} - U] - [t + \hat{c}_1])Q^* - \hat{f}$$

illetve viszont is megfogalmazható, hogy ha (37) fennáll (tehát E mindenképp belép), akkor E abban az esetben fog saját kézbesítő hálózattal belépni, ha az számára nyereségesebb, azaz ha

$$(38b) \quad (P + [\hat{u} - U] - [t + \hat{c}_1])Q^* - \hat{f} \geq (P + [u - U] - [t + a + c])Q^* - f.$$

Az inkubens kézbesítő hálózatának használatával történő belépésre vonatkozó *magán ösztönzést* leíró (38a) egyenletet átrendezve azt kapjuk, hogy E akkor választja a belépésnek ezt a módját, ha:

$$(39) \quad aQ^* \leq ([u - \hat{u}] + [\hat{c}_1 - c_1])Q^* + [\hat{f} - f]$$

Hasonlóképpen átrendezve az inkubens kézbesítő hálózatának használatával történő belépésre vonatkozó *társadalmi ösztönzést* leíró (35a) egyenletet, azt kapjuk, hogy társadalmilag akkor kívánatos a belépésnek ezen módja, ha:

$$(40) \quad C_2Q^* \leq ([u - \hat{u}] + [\hat{c}_1 - c_1])Q^* + [\hat{f} - f]$$

(39) és (40) összevetéséből láthatjuk, hogy a társadalmi és a magán ösztönzés (arra vonatkozóan, hogy a belépéskor az inkubens kézbesítő hálózatát használják, vagy sajátot alakítsanak ki) akkor egyezik meg, ha

$$(41) \quad a = C_2.$$

Vagyis a belépés megfelelő módját a határköltséggel egyenlő hozzáférési díj biztosítja ilyen esetben.

Ugyanakkor (34) és (37) összevetéséből pedig láthatjuk, hogy a belépésre vonatkozó társadalmi és magán ösztönzés akkor esik egybe, ha (mint korábban (14)-ben is):

$$(42) \quad t = P - C_1$$

A kapott eredményt úgy is lehet interpretálni, hogy a hatékony belépésre vonatkozó ösztönzés csak akkor biztosított, ha a belépő az inkubens lehetőségköltségét megfizeti (különben az egységes tarifákkal mesterségesen nyereségessé tett szegmensbe nem hatékony „lefölöző” belépések is történnének, míg a mesterségesen veszteségessé tett szegmensbe az inkubensnél hatékonyabb szolgáltatók sem lépnének be). Ez történhetne úgy is, hogy ha a belépő az inkubens hálózatát használja, akkor a korábbi ECPR hozzáférési díjat fizeti, ha viszont saját kézbesítéssel lép be, akkor e kibocsátásra kivetett adó formájában fizeti meg e

lehetőség költséget. Ezen típusú adó politikailag legvalószínűbb megvalósíthatósági módja, ahogy már korábban is bemutattuk, egy jól tervezett egyetemes szolgáltatási alap: az adó az alapba való be- és kifizetések formájában jelenne meg.

Nézzük ezt meg egy egyszerű illusztráción is, aminek az adatait a II.4. táblázat foglalja össze. A korábbi illusztratív példánkhoz képest annyi a különbség, hogy most az inkumbens kézbesítését minden régióban a tényleges költségen vehetik igénybe a belépők, levelenként 10 forintért a városi területen és 40 forintért a vidéki területen. A megfelelő ösztönzést a piacra való belépésre egy mennyiségi adó, vagyis az egyetemes szolgáltatási alapba történő be- és kifizetések biztosítják. Az adó nagysága $t = P - C_1$, aminek értéke az egyes piacokon +10 forint, illetve -20 forint. Így az egyes piaci szegmensekbe csak az a szolgáltató fog belépni, akinek a kiskereskedelmi költsége alacsonyabb, mint az inkumbenssé $c < 10$.

Ugyanakkor a megfelelő „make-or-buy” döntést (vagyis, hogy belépés esetén saját maga kézbesít, vagy az inkumbenstől veszi e szolgáltatást) a határköltséggel egyenlő hozzáférési díj biztosítja. Akkor fogja a belépő saját magának megoldani a hálózati szolgáltatást, ha azt az adott piaci területen olcsóbban tudja. Így a hatékony hozzáférési díj nem lesz egységes, minden piaci szegmensben a határköltséggel lesz egyenlő.

II.4. táblázat: A megfelelő belépési és „make-or-buy” ösztönzés biztosítása (mennyiségi adó eszközt is alkalmazva)

	Városi kézbesítés	Vidéki kézbesítés
Levélküldemények száma	2 millió db	1 millió db
M költsége (levelenként) (C_1)	20 Ft	50 Ft
<i>ebből felvétel és szortírozás költsége</i>	10 Ft	10 Ft
<i>ebből kézbesítés költsége</i> (C_2)	10 Ft	40 Ft
M ára (levelenként) (P)	30 Ft	30 Ft
Vállalatok befizetése az alapba (levelenként) (t)	10 Ft	- 20 Ft
Hozzáférési díj (kézbesítés nagykereskedelmi díja) (a)	20 Ft	20 Ft

Versenyzői szegély modell (mennyiségi adóval)

Ugyanezt nézzük meg rögzített kiskereskedelmi tarifák esetén, amikor az inkumbens és a belépők szolgáltatása differenciált. Megint csak érdemes úgy tekintenünk ezt a helyzetet, hogy a szabályozó nem t értékét határozza meg, hanem a versenyzői szegély árát, p - t optimalizálja (tehát akármekkora összekapcsolási díjat is határoz meg, t -t úgy választja hozzá,

hogy az általa kalkulált optimális p -t eredményezze). Ebben az esetben a szabályozó célfüggvénye, ahol a döntési változója p és a :

(43)

$$W(p, a) = \underbrace{V(P, p)}_{\text{Fogyasztói többlet}} + \underbrace{(a - C_2)\psi'(a)x(P, p)}_{\text{M profitja E küldeményeinek kézbesítéséből}} + \underbrace{(P - C_1)X(P, p)}_{\text{M kiskereskedelmi profitja}} + \underbrace{(p - \psi(a))x(P, p)}_{\text{Mennyiségi adóból származó bevétel}}.$$

Az elsőrendű feltételeket felírva azt kapjuk, hogy $a = C_2$, tehát a hozzáférési díj megint csak a határkölségével egyenlő, t -re pedig mint (16a)-ban: $t = \sigma_a(P - C_1)$.

Összefoglalva, azt mutattuk meg, hogy ha a szabályozó a hozzáférési díj szabályozása mellett a kiskereskedelmi szolgáltatásra kivetett mennyiségi adó eszközét is használhatja, akkor nincs szükség a termelési hatékonyság rontására az allokációs hatékonyság javítása érdekében (vagyis a megfelelő belépési és „make-or-buy” ösztönzők biztosításához), tehát a hozzáférési díj költségalapú szabályozása célravezető.

Versenyzői szegély modell (ha a mennyiségi adó nem alkalmazható)

Az előbbi modellt használjuk, azzal a kiterjesztéssel, hogy a belépőnek van lehetősége kikerülni az inkumbens hálózatát, de a szabályozó nem vethet ki adót a kibocsátásra (egyetemes szolgáltatási alap formájában sem). A saját kézbesítés lehetősége miatt a hozzáférési szolgáltatás (kézbesítés) határkölsége $\psi(a)$ konkáv, nem nő lineárisan a -val (éppen a „kikerülhetősége” miatt). A teljes hozzáférési szolgáltatás iránti kereslet pedig, $\psi'(a) \cdot x(P, \psi(a))$ csökkenő függvénye a -nak. Ekkor a szabályozó jóléti függvénye szokás szerint a fogyasztói többlet és a profit összege (amelyben a profit ugyanaz, amit (7)-ben felírtunk):

$$(44) \quad W(a) = V(P, \psi(a)) + (a - C_2)x(P, \psi(a)) + (P - C_1)X(P, \psi(a)),$$

ahol a a szabályozó döntési változója. Az elsőrendű feltételből megkapjuk a optimális nagyságát:

$$(45) \quad a = C_2 + \sigma(P - C_1),$$

ahol $\sigma = \frac{X_p \psi'(a)}{-z_a} \geq 0$ megint csak azt méri, hogy mennyivel csökken az inkumbens

szolgáltatása iránti kereslet, ha egységnyivel több hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatást nyújt a rivális belépőnek – mint Ramsey árak esetén, amikor a hálózat megkerülhető volt.

Már a Ramsey árak esetében is említettük, hogy a (45)-ben megfogalmazott összefüggés általánosabb kifejezése (32)-nek.³⁹ Most egy kicsit részletesebben is vizsgáljuk ezt meg. Ha az inkumbens hálózata nem megkerülhető, akkor az inkumbens hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatása iránti kereslet pontosan egyenlő a versenyzői szegély kiskereskedelmi szolgáltatása iránti kereslettel (mivel egy kiskereskedelmi szolgáltatássegység biztosításához egy egységnyi hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatásra van szükség): $z \equiv x$, így ebben az esetben a képletükből levezethető, hogy $\sigma = \sigma_d$.

Bontsuk fel ezt a helyettesítési rátát két részre⁴⁰, úgy hogy

$$(46) \quad \sigma = \frac{\sigma_d}{\sigma_s},$$

ahol $\sigma_d = -\frac{X_p}{x_p}$, ahogy (17)-ben korábban felírtuk, és

$$(47) \quad \sigma_s = \frac{z_a}{x_p \psi'(a)} = \psi'(a) + \frac{-\psi''(a)\psi(a)}{\psi'(a)} \frac{1}{\eta_E},$$

ahol $\eta_E = -\frac{\partial x(P, p)}{\partial p} \frac{p}{x(P, p)}$ a versenyzői szegély keresletének saját árrugalmassága.

σ_d tehát a keresletoldali helyettesíthetőséget méri, míg σ_s a kínálatoldali (hálózati) helyettesíthetőséget. σ_d nulla és egy közötti értéket vehet fel (nulla, ha az inkumbens és a versenyzői szegély szolgáltatása teljesen független egymástól és egy, ha e két szolgáltatás tökéletesen helyettesíti egymást).

³⁹ Látható, mint korábban is említettük, hogy (24) és (26) jobb oldalának első fele ugyanaz, mint (32) illetve (45), csak ezen felül még tartalmaztak egy „Ramsey többletet” is.

⁴⁰ Lásd Armstrong (2002) 2.4. fejezet

σ_s , (47) jobb oldala két részből áll: $\psi'(a)$ mutatja, hogy a versenyzői szegély kereslete hogyan változik az inkumbens hozzáférési szolgáltatása iránt a változásának hatására, *amiatt, hogy a saját kiskereskedelmi szolgáltatása iránti kereslet megváltozik* (mert x a -nak függvénye), míg $-\psi''\psi/\psi'\eta_E$ mutatja, hogy a versenyzői szegély kereslete hogyan változik az inkumbens hozzáférési szolgáltatása iránt a változásának hatására, *amiatt hogy megváltozik az input összetétel (a felhasznált hálózati/hozzáférési szolgáltatás)*. Ez utóbbi, ha az inkumbens hálózata nem helyettesíthető, nulla lesz (mivel ebben az esetben $\psi(a) = a + c$ (lineáris függvénye a -nak) és $\psi'' = 0$), így (mivel $\psi' = 1$) $\sigma_s = 1$ lesz, vagyis, ahogy korábban felírtuk $\sigma = \sigma_d$. Ha azonban az inkumbens hálózata helyettesíthető, akkor $-\psi''\psi/\psi'\eta_E > 0$, tehát $\sigma_s > 1$. Vagyis ha az inkumbens hálózata helyettesíthető, akkor a helyettesítési ráta (σ) kisebb lesz, mint amikor az inkumbens hálózata nem megkerülhető (σ_d). Tehát a hálózat helyettesíthetősége csökkenti az ECPR formulában azt a többletet, amivel a hozzáférési díjat el kell téríteni a határkölségétől (a megfelelő belépési ösztönzéshez): a hozzáférési díjnak a költségeitől való „eltérítését” korlátozza, hogy túl magas hozzáférési díj esetén más hálózati szolgáltatást vesz igénybe a belépő.

Ha több eszköz áll a szabályozó rendelkezésére

A hozzáférés szabályozásának, mint láttuk, különböző elvárásoknak kell megfelelnie: a hozzáférési díj különböző szabályozói célok elérésnek eszköze, amely célok konfliktusba is kerülhetnek egymással.

A termelési hatékonyság azt mondja: ha az ár a vállalat határkölségénél magasabb, akkor a vállalat nem állít elő minden olyan jószágot, amit a határkölségénél magasabb, vagy legalább azzal egyenlő áron a piacon megvennének, tehát ez kibocsátás nem Pareto-hatékony (ezt a hatékonyság-veszteséget szokás az elvesző (fogyasztói és termelői) többlettekkel mérni). Ez a termelési hatékonyság azt kívánja meg, hogy a hozzáférési díj minél alacsonyabb legyen (minél kevésbé térjen el a határkölségétől).

Másrészt, ha a hálózat létrehozásának és működtetésének magas állandó költségei vannak és az új belépők miatt csökken az inkumbens kibocsátása, akkor előfordulhat, hogy ezen kibocsátási nagyság határkölséggel egyenlő áron nem fedezi az állandó költségeket. Az infrastruktúra működtetésének (és az egyetemes szolgáltatási kötelezettségnek) hosszú távon való biztosítása azt kívánja meg, hogy ennek finanszírozásában valahogy részt vegyenek a

belépő és ezen infrastruktúrát (hálózatot) igénybevevő vállalatok is. Ez a finanszírozási igény a hozzáférési díjra fölfelé ható erő.

Harmadrészt az egyetemes szolgáltatási kötelezettség a kiskereskedelmi árakat a különböző piaci szegmensekben kisimítja, miközben a szolgáltatás költségei eltérőek lehetnek az egyes területeken. Ez torz belépési ösztönzőket eredményez: nem hatékony vállalatok is belépnek a nyereséges területekre és hatékony vállalatok sem lépnek be a mesterségesen veszteséges telt területekre. Ennek egyrészt van egy allokációs hatékonyság-vesztesége, ami azt jelenti, hogy a torz belépési ösztönzők miatt nem a leghatékonyabb vállalatok fogják az adott szolgáltatást nyújtani, másrészt egy további finanszírozási problémát is eredményez: a nyereséges területekre történő belépések eliminálják az inkumbensnek az itt szerzett profitját, minek következtében nem tudja finanszírozni a veszteséges területeken való működését, amit az egyetemes szolgáltatási kötelezettség ró ki rá. Ezen allokációs hatékonysági és finanszírozási probléma azt kívánja meg, hogy a torz belépési ösztönzőket korigálják, aminek eszköze a hozzáférési díj. Ez a korrekció a hozzáférési díjat fölfelé fogja tolni.

Ezen célok kompromisszumában alakult ki az eddig vizsgált egyes esetekben a hozzáférési díj optimális szintjének épp ott (az adott feltételek esetére) érvényes nagysága.

Az előző vizsgálatban láthattuk, hogy a torz belépési ösztönzők korrekciójának eszköze lehet egy a kibocsátásra kivetett adó is. Ha ezzel az eszközzel is élhet a szabályozás, akkor a szabályozói célok egy részét átveheti ezen adó, és így hatékonyabb lehet a hozzáférés díjának szabályozása. Ez, mint láttuk, különösen akkor releváns, ha az inkumbens kézbesítő hálózata megkerülhető (helyettesíthető). Nem vizsgáltuk még azt, hogy hogyan hat a korábban kapott eredményekre a mennyiségi adó eszközének alkalmazása olyan szabályozási környezetben, amikor az inkumbens kiskereskedelmi árait a hozzáférési díjjal szimultán szabályozzák (Ramsey árak). Miután láthattuk, hogy az inkumbens hálózatának helyettesíthetősége esetén kapott végeredmények általánosabb érvényű képletekhez vezettek, amelyek tartalmazzák a nem helyettesíthető hálózat esetére érvényes eredményt is, így elegendő ezen esetre visszatérni. Tehát az alábbi vizsgálat során feltételezzük, hogy az inkumbens hálózata helyettesíthető (megkerülhető).

Még egyszer a Ramsey árak (mennyiségi adóval)

A 3.3. szakaszban felírt (Ramsey árak) modellt gondoljuk tovább, azzal a kiegészítéssel, hogy a szabályozó t nagyságú mennyiségi adót vethet ki a belépőkre. A versenyzői szegély kiskereskedelmi szolgáltatásának ára – mivel a versenyzői magatartásból következik, hogy

nem tudnak eltérni a határkölségtől – ekkor $p = t + \psi(a)$. Ezért tekinthetjük úgy is e helyzetet, hogy a szabályozó nem t értékét határozza meg, hanem a versenyzői szegély árát, p -t optimalizálja (tehát akármekkora összekacsolási díjat is határoz meg, t -t úgy választja hozzá, hogy az általa kalkulált optimális p -t eredményezze). Ebben az esetben a szabályozó célfüggvénye (az inkumbens korábban definiált veszteségességi korlátját is figyelembe véve):

$$(48) \quad W(P, p, a) = \underbrace{V(P, p)}_{\text{Fogyasztói többlet}} + (1 + \lambda) \left\{ \underbrace{(a - C_2)x(P, p)}_{\text{M profitja E küldeményeinek kézbesítéséből}} + \underbrace{(P - C_1)X(P, p)}_{\text{M kiskereskedelmi profitja}} \right\} + \underbrace{(p - \psi(a))x(P, p)}_{\text{Mennyiségi adóból származó bevétel}}.$$

Az elsőrendű feltételekből levezethetjük t -t, P -t és a -t. Nekünk most csak a hozzáférési díj optimális nagysága a fontos, amire azt kapjuk, hogy $a = C_2$. Ebben az esetben tehát a hozzáférési díj optimális nagysága egyenlő a határkölségével. Vagyis, ha a mennyiségi adó kivetésével biztosítani lehet a megfelelő belépésre ösztönzést, akkor a hozzáférési díjat nem érdemes eltéríteni a kölségétől.

3.4 Összekapcsolási díj nem szabályozott kiskereskedelmi tarifák esetén

Ebben a részben azt az esetet vizsgáljuk, amikor a kiskereskedelmi tarifák nem szabályozottak. A legtöbb országban ez a nem egyetemes körbe tartozó postai szolgáltatások árára igaz (Magyarországon viszont ennél szűkebb a szabályozott árú szolgáltatások köre, az egyetemes szolgáltatások közül csak a fenntartott körbe eső szolgáltatások árait szabályozzák). Hasonlóan az előzőekhez először a tökéletesen helyettesítő szolgáltatásokra felírt modellünket használjuk, majd felírjuk a differenciált termékes modellünket.

Tökéletesen helyettesítő szolgáltatások modellje

Feltesszük tehát, hogy a belépők egy csoportja tökéletesen versenyzik egymással, és hogy az inkumbens és a belépők szolgáltatása tökéletesen helyettesítik egymást. Továbbá az egyszerűség kedvéért nincs mód az inkumbens hálózatát megkerülni⁴¹. Használjuk az eddigi jelöléseket. M határkölsége C_1 , amely határkölség egy újabb kiskereskedelmi szolgáltatásegység összes többletkölsége, vagyis tartalmazza a saját kézbesítés költségét is. A belépőnek nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás határkölsége C_2 . E számára pedig a hozzáférési díjon felül c határkölséget okoz egy újabb szolgáltatásegység nyújtása. Társadalmi szempontból akkor hatékony a belépés, ha a rivális belépő szolgáltatásának teljes többletkölsége nem nagyobb az inkumbens által nyújtott szolgáltatás határkölségénél, azaz

$$(49) \quad c + C_2 \leq C_1$$

Ha a szabályozó a nagyságú hozzáférési díjat állapít meg, akkor belépni csak abban az esetben tud a rivális, ha az inkumbens a saját szolgáltatását magasabban árazza, mint a versenyzői szegély határkölséggel egyenlő ára, azaz $P > p = a + c$. Ebben az esetben az inkumbens profitja (szolgáltatásegységenként) $a - C_2$. Ha viszont az inkumbens a kiskereskedelmi piacot továbbra is birtokolni akarja, akkor a legmagasabb kiskereskedelmi ár, amit elkérhet (az adott hozzáférési díj mellett) $P = a + c$, ami ezek szerint $a + c - C_1$ profitot biztosítana neki minden szolgáltatásegységre. Az inkumbens tehát akkor fogja hagyni belépni a versenytársakat, ha

⁴¹ Levezethető (hasonlóan az 3.1. alfejezethez), hogy ezen egyszerű modellben az inkumbens hálózatának helyettesíthetősége az összekapcsolási díjra kapott eredményt nem befolyásolja, csak azzal a különbséggel jár, hogy bizonyos nagyságú többlet átkerül vagy a fogyasztókhöz, vagy a belépőhöz (a belépés tényétől függően).

$$(50) \quad a - C_2 \geq a + c - C_1.$$

Ha (49)-et és (50)-et összevetjük, láthatjuk, hogy e feltételek mellett az inkumbens akkor fogja beengedni a versenytársakat, amikor az társadalmi szempontból is kívánatos (és csak akkor zárja ki, amikor az társadalmilag sem hatékony). Vagyis a hozzáférési díj nagyságától nem függ a belépés engedésének ösztönzése, azaz a két stratégia (hogy beengedjem vagy ne) egymáshoz viszonyított relatív profitabilitása. A hozzáférési díj nagysága, a értéke, csak az elérhető legnagyobb profit abszolút nagyságát befolyásolja. Vagyis azt mutattuk be, hogy ha az inkumbens szabadon állapíthatja meg a kiskereskedelmi árait, akkor a belépést akkor és csak akkor fogja engedni, ha a belépő kisebb határköltséggel működik, így a értéke nem torzítja az inkumbens ösztönzését a hálózaton nyújtott szolgáltatás szintjén zajló verseny engedésére. Vagyis ebben az esetben a termelési hatékonyság – hogy a kisebb határköltséggel működő vállalat szolgáltatson – automatikusan biztosított, ezért a hozzáférési díjat az allokációs hatékonyság biztosítására kell csak használni, tehát nem érdemes a határköltségtől eltéríteni. Tehát a értékét úgy kell megválasztani, hogy a piaci ár egyenlő legyen a határköltséggel. Ha M szolgálat, akkor $P = a + c = C_1$, ha pedig E szolgálat, akkor $p = a + c = c + C_2$. Vagyis összefoglalva:

$$(51) \quad a + c = \min\{C_1, c + C_2\}$$

Ekkor ha a belépés a hatékonyabb, akkor a hozzáférési díj egyenlő a határköltséggel ($a = C_2$) (határköltség alapú árképzés), ha viszont inkább az inkumbens szolgáltatása a hatékonyabb, akkor a hozzáférési díj nagysága alacsonyabb a határköltségnél ($a = C_1 - c$). Ez utóbbi esetben a hozzáférési díj az inkumbens kiskereskedelmi árának korlátozására használható, a csökkentése csökkenti az inkumbens által elkérhető maximális kiskereskedelmi árat, vagyis csökkenti a hatékonyságbeli előnnyel rendelkező inkumbens képességét, hogy lefölözze az emiatt keletkező többletet. A most levezetett eredmény használhatóságát azonban korlátozza, hogy ehhez a szabályozónak a hozzáférési díj megállapításához ismernie kell a belépő(k) hatékonyságát (határköltségét). A korábbi esetekben kapott eredmények könnyebben alkalmazhatók voltak, abból a szempontból, hogy nem kívánták meg a potenciális belépők hatékonyságának, költségeinek ismeretét. Ha azonban igaz az, hogy a piac

közel szimmetrikus (abban az értelemben, hogy $C_1 \approx c + C_2$), akkor a határkötség alapú hozzáférési díj elfogadhatóan jó megoldás e feltételekkel működő piaci szituációra.

Versenyzői szegély modell

Ugyanezt a helyzetet vizsgáljuk meg az eddigiek során is használt versenyzői szegély modellben, amelyben feltételezzük azt is, hogy az inkumbens kézbesítő hálózata megkerülhető, vagyis saját kézbesítéssel is be tudnak lépni a piacra. Feltesszük tehát, hogy a rivális belépők az inkumbensétől különbözőnek ítélt, differenciált szolgáltatást nyújtanak. A modellben az eddig használt jelölésekkel dolgozunk továbbra is. A versenyzői szegély egyensúlyi ára egyenlő a határkötségével, vagyis $p = \psi(a)$, ahol $\psi(a)$ konkáv az inkumbens hálózatának helyettesíthetősége miatt.

Mielőtt az összekapcsolási díj optimalizálását vizsgálnánk, először nézzük meg az inkumbens viselkedését: azaz hogyan reagál a kiskereskedelmi árának megválasztásával a szabályozó által meghatározott hozzáférési díjra.

Az inkumbens profitja (p és a függvényében) ugyanaz, mint (8)-ban: $\Pi(P, a) = \Pi^R(P, a) + (a - C_2)z(P, a)$, ahol $\Pi^R(P, a) \equiv (P - C_1)X(P, \psi(a))$ és $z(P, a) \equiv \psi'(a)x(P, \psi(a))$. P -t a vállalat optimalizálja, a pedig adott számára (a szabályozó optimalizálja). (9a)-ban már felírtuk e profitmaximum feladat megoldását (P -re) $\Pi_P^R + (a - C_2)z_P = 0$. Ha ezt az összefüggést átrendezzük, akkor egy érdekes összefüggést kapunk:

$$(52) \quad a = C_2 + \frac{-\Pi_P^R}{z_P}.$$

(52) tulajdonképpen az ECPR formula megint. Az egyenlet jobb oldalának második fele, $\frac{-\Pi_P^R}{z_P}$ az inkumbens elvesző kiskereskedelmi profitját mutatja: Π_P^R mutatja, hogy az inkumbens profitja mennyivel változik a kiskereskedelmi árának kisegységnyi változása hatására és $-\frac{1}{z_P}$ mutatja, hogy mennyivel csökkenti P -t, ha az inkumbens egy egységgel több hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatást nyújt. Természetesen ne értelmezzük félre ezt az egyenletet: az inkumbens nem a -t választja meg, hanem P -t! (52) azt mondja, hogy az

inkumbens a szabályozó által meghatározott a -hoz olyan P -t fog választani, hogy eme egyenlet érvényes lesz.

Egy fontos összefüggés figyelhető meg (52)-ből. Mivel $z_p > 0$, ezért ezen egyenletből következik, hogy Π_p^R előjele mindig ellentétes lesz $(a - C_2)$ -vel. Ha például a hozzáférés a határkölsége felett van árazva ($a > C_2$), akkor ez az inkumbenst arra ösztönzi, hogy a kiskereskedelmi árat a profitmaximalizáló szint felett határozza meg (Π_p^R akkor lesz negatív, ha P nagyobb a profitmaximumot biztosító értékénél). Azért teszi ezt, hogy ösztönözze a keresletet a nyereséges hozzáférési (nagykereskedelmi kézbesítési) szolgáltatása iránt. Tehát ebből megfogalmazható az az ésszerű feltevés, hogy $\frac{\partial P(a)}{\partial a} > 0$, vagyis a magasabb hozzáférési díj az inkumbens magasabb kiskereskedelmi árához vezet: minél inkább nyereséges a versenytársaknak nyújtott hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás, annál kevésbé agresszíven versenyez az inkumbens a hálózaton nyújtott kiskereskedelmi szolgáltatás szintjén.

Az inkumbens magatartásának vizsgálata után nézzük meg a hozzáférési díj optimalizálását. Jelöljük $\bar{\Pi}(a)$ -val az inkumbens azon legnagyobb profitját (8)-ban, amit a szabályozó által meghatározott bármely a mellett elér a megfelelő P -t választva. Ekkor a $V(\bar{P}(a), \psi(a)) + \bar{\Pi}(a)$ jóléti függvényt maximalizálva az elsőrendű feltétel: $-X\bar{P}' - x\psi' + \bar{\Pi}' = 0$. $\bar{\Pi}'$ összetett deriváltat kibontva és felhasználva, hogy $z = x\psi'$, azt kapjuk, hogy

$$(53) \quad a = \underbrace{C_2 + \sigma(\bar{P}(a) - C_1)}_{\text{ECPR összekapcsolási díj}} - \underbrace{\frac{X\bar{P}'}{-z_a}}_{\text{A kiskereskedelmi árat kontrolláló csökkentés}}$$

ahol $\sigma = \frac{X_p \psi'(a)}{-z_a} \geq 0$ (mint (26)-ban és (45)-ben) az a helyettesítési arány, ami azt méri,

hogy mennyivel csökken az inkumbens szolgáltatása iránti kereslet, ha egységnyivel több hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatást nyújt a rivális belépőnek. Korábban a szabályozott kiskereskedelmi tarifák esetén (45)-ben azt kaptuk, hogy a hozzáférési díj optimális nagysága az ECPR szintje. Ebben az esetben, szabályozatlan kiskereskedelmi tarifák esetén azonban az

optimális hozzáférési díjnak az ECPR szintje alatt kell lennie. Ha a hozzáférési díjnak azt a feladatot is el kell látnia, hogy kontrollálja az inkumbens kiskereskedelmi árát, akkor ez csökkenti a hatékony hozzáférési díjat: a csökkentése csökkenti P -t, ami jóléti szempontból előnyös. Tehát mivel P egyenesen arányos a -val, így a hozzáférési díjat az ECPR szint alá szükséges csökkenteni.

Arról azonban nem tudunk általánosságban semmit mondani, hogy a hozzáférési díj (53)-ban kapott optimális nagysága a hozzáférési (kézbesítési) szolgáltatás határkölsége (C_2) felett vagy alatt van-e. Ez az inkumbens és a versenyzői szegély kiskereskedelmi szolgáltatása iránti keresleti görbék (X és x) konkrét alakjától és a helyettesítés mértékétől (σ) függ. Általánosságban annyi elmondható, hogy nem szabályozott kiskereskedelmi tarifák esetén, ha a hálózaton nyújtott kiskereskedelmi szolgáltatás szintjén – a „torkolatvidéki” (downstream) piacon – hatékony verseny valósul meg, akkor a hozzáférési díj optimális nagysága közelebb kerül a határkölségéhez, mint rögzített kiskereskedelmi tarifák esetén. Azonban a költség alapú hozzáférési díjra való gyakran használt leegyszerűsítés hatékonyság veszteséggel járhat, mivel torzítja a piacra való belépés ösztönzőit.

4. KÉTIRÁNYÚ ÖSSZEKAPCSOLÁS (ELKÜLÖNÜLŐ FOGYASZTÓI KÖR MELLETT) – NEMZETKÖZI KÜLDEMÉNY-FORGALOM⁴²

Ebben a fejezetben azt az esetet vizsgáljuk, amikor két hálózat kapcsolódik össze. Vagyis két postai szolgáltató közti interakciót vizsgáljuk, amikor mindkét szolgáltató rendelkezik saját hálózattal, amely hálózaton saját vevőkörük számára nyújtanak valamely postai szolgáltatást, azonban a postai küldemények saját hálózatukon belüli továbbításon és kézbesítésén túl a postai hálózataikat össze is kapcsolják egymással, hogy az egyik hálózatot elérő ügyfelek küldeményeket juttathassanak el a másik hálózatot elérő ügyfelek számára. Mindkét vállalat használja tehát a saját és a másik vállalat hálózatát – utóbbi esetben tehát összekapcsolási szolgáltatást is vásárol megfelelő díj ellenében, ami úgy jelenik meg a gyakorlatban, hogy a küldeményt felvevő szolgáltató a küldemény feladásakor beszedett díj adott hányadát átadja a küldeményt saját területén kézbesítő másik szolgáltatónak. Mivel a hálózataik földrajzilag elkülönülnek, a két hálózat nem versenyez az előfizetőkért, vagyis a két vállalat szolgáltatása között nem helyettesítő, hanem kiegészítő kapcsolatban van. Tipikus példa erre a nemzetközi küldemény-forgalom, amikor két nemzeti szolgáltató hálózata kapcsolódik össze, hogy a saját ügyfelei számára egy többletszolgáltatást – nemzetközi küldemények – is biztosítsanak, amely többletszolgáltatáshoz szükségük van a másik ügyfélkörének elérésére. Mint látni fogjuk, ebben a helyzetben túl magas összekapcsolási díjak alakulnak ki, mivel mindkét szolgáltató a saját hálózatán nyújtott szolgáltatás piacán monopolistaként működik és árazási döntéseiket nem korlátozza az előfizetőkért folytatott verseny. Az ismert kétszeres monopolista haszonkulcs probléma jellemzi e piaci szituáció végeredményét, ami egyértelműen indokolja a szabályozás szükségességét. Azonban a szabályozásnak is van sajátos vonása, nevezetesen, hogy az nemzeti szinten széttagolódva történik, aminek során az egyik ország szabályozói nem veszik figyelembe a másik országnak okozott jóléti következményeket.

Tegyük fel tehát, hogy van két ország A és B és mindkét országban működik egy nemzeti postai szolgáltató, aki a saját országa területén nyújt postai szolgáltatást, vagyis postai hálózatuk és így vevőik elkülönülnek (nem versenyeznek ugyanazon fogyasztókért). Azonban

⁴² Ennek vizsgálatához a távközlésben használt modelleket használjuk a szükséges módosításokkal. A távközlés területén a kétirányú összekapcsolás hasonló kérdéseit vizsgáló fontosabb tanulmányok: Hakim és Lu (1993), Carter és Wright (1994), Cave és Donnelly (1996), Yun, Choi és Ahn (1997), Laffont, Rey és Tirole (1998a) 6. fejezete, Domon és Kazuharu (1999) Wright (1999), Laffont és Tirole (2001) 5.2. fejezete, valamint Armstrong (2002) 4.1. fejezete.

ahhoz, hogy az egyes országok fogyasztói egymás számára is tudjanak küldeményeket eljuttatni, a földrajzilag elkülönülő hálózatoknak össze kell kapcsolódnia, vagyis a szolgáltatók a nemzetközi küldeményeket át kell, hogy adják a másik ország szolgáltatójának a hálózatuk bizonyos pontján, amiért megfelelő díjat számítanak fel egymás felé. Az i országban feladott küldemény (amely küldemény a másik ország szolgáltatója által kézbesített a végső címre) kezelésének költsége a „határig”⁴³ legyen c_i^O . Hasonlóképp egy nemzetközi küldemény (amely küldeményt a másik országban adtak fel) kézbesítésének költsége az i országban legyen c_i^T . Így az i országból j országba irányuló küldemény teljes határkölsége (amit jelöljünk c_i -vel): $c_i = c_i^O + c_j^T$. Az i országból j országba irányuló nemzetközi küldemény feladásának ára legyen p_i . Az i -ből j -be irányuló küldeményekkel kapcsolatos postai szolgáltatás iránti kereslet $x_i(p_i)$ (feltesszük, hogy nincs kereszt-árhatás a két irányban, tehát A ország nemzetközi (A-ból B-be irányuló) küldeményeinek ára nem befolyásolja B országban a nemzetközi (B-ből A-ba irányuló) küldemények keresletét)⁴⁴. A fogyasztói többlet i országban pedig $v_i(p_i)$, úgy, hogy $v_i' = -x_i$ (tehát feltesszük, hogy a nemzetközi küldemények árai nem befolyásolják más postai szolgáltatások keresletét az egyes országokon belül). Azt az összeget pedig, amit i ország szolgáltatója a nemzetközi küldemény feladásakor beszedett p_i díjból átenged j ország szolgáltatójának, jelöljük a -val. Erre az összegre a továbbiakban a hálózatos iparágak közgazdaságtani irodalmában általánosan megszokott összekapcsolási díjként fogunk hivatkozni.

4.1 Ideális díjak

Írjuk fel a teljes nemzetközi jóléti függvényt, ami a két ország közötti összes küldemény-forgalomból származik. Először is vegyük észre, hogy e teljes nemzetközi jóléti függvényben az összekapcsolásból származó profitok kiesnek, hiszen ami bevétel az egyik ország szolgáltatójának, az kiadás a másiknak. Ezért az egyes országok profitjait így egyszerűsítve a teljes jólét:

$$(54) \quad W(p_A, p_B) = v_A(p_A) + \pi_A(p_A) + v_B(p_B) + \pi_B(p_B),$$

⁴³ Addig a pontig, ahol átadják a másik szolgáltató hálózatába.

⁴⁴ Acton és Vogelsang (1992) megmutatja, hogy a távközlésben például a nemzetközi hívások viszonylatában e kereszt-ár hatás elhanyagolható.

ahol $\pi_i(p_i) = (p_i - c_i)x_i(p_i)$.

Ha (54)-et p_A és p_B szerint maximalizáljuk, akkor azt az elvárt eredményt kapjuk, hogy $p_i = c_i$, vagyis a határköltséggel egyenlő kiskereskedelmi árak a társadalmilag kívánatosak, amiből természetesen az is következik, hogy $a_i = c_i^T$. Ez a helyzet persze azt feltételezi, hogy mind az árakat (kiskereskedelmi díjakat és összekapcsolási díjakat is) szabályozzák és e szabályozás alapja nem csak az egyes országok jóléte, hanem a teljes nemzetközi jólét. Nézzük meg a továbbiakban, mi alakulna ki a piacon, ha az egyes országokban az árakat egyáltalán nem szabályoznák, vagy ha szabályoznák, de egymástól függetlenül, csak az adott ország fogyasztói és termelői többleteit figyelembe véve.

4.2 Kétszeres monopolista haszonkulcs nem szabályozott piacon

Ha az egyes nemzeti szolgáltatók az árakat maguk állapíthatják meg, akkor azok túl magasak lesznek. Az eddigi jelöléseket használva a profitfüggvény i országban a következő lesz

$$(55) \quad \Pi_i = \underbrace{(p_i - c_i^O - a_j)x_i(p_i)}_{\text{profit a kifelé irányuló nemzetközi küldeményekből}} + \underbrace{(a_i - c_i^T)x_j(p_j)}_{\text{profit a befelé irányuló nemzetközi küldeményekből}},$$

ahol p_j természetesen a_i -nek növekvő függvénye. Felírva a profitmaximum elsőrendű feltételeit megkapjuk a profitmaximalizáló árakat:

$$(56) \quad \frac{\partial \Pi_i}{\partial a_i} = x_j(p_j) + (a_i - c_i^T) \frac{\partial x_j}{\partial p_j} \frac{\partial p_j}{\partial a_i} = 0 \Rightarrow \frac{a_i - c_i^T}{a_i} = \frac{1}{\eta_j^a},$$

ahol $\eta_j^a = \frac{\partial x_j}{\partial p_j} \frac{\partial p_j}{\partial a_i} \frac{a_i}{x_j(p_j(a_i))}$ azt méri, hogy milyen rugalmasan reagál j országban a nemzetközi küldemények kereslete az i ország által meghatározott összekapcsolási díj változására (a_i kisegységnyi változása mennyivel változtatja meg x_j -t).

$$(57) \quad \frac{\partial \Pi_i}{\partial p_i} = x_i(p_i) + (p_i - c_i^o - a_j) \frac{\partial x_i}{\partial p_i} = 0 \Rightarrow \frac{p_i - c_i^T}{p_i} = \frac{1}{\eta_i}$$

ahol $\eta_i = \frac{\partial x_i}{\partial p_i} \frac{p_i}{x_i(p_i)}$ az i ország keresletének saját árrugalmassága.

Tehát (56) és (57) is a szokásos monopolista árképzést mutatja, ami szerint csak a kereslet árérzékenysége szab határt annak, hogy a szolgáltató a határkötségéhez képest mennyivel fogja magasabb áron nyújtani a szolgáltatását. Azonban itt a kiskereskedelmi és nagykereskedelmi (összekapcsolási) díjakra rátett monopolista árrés még egymásra is rakódik. A vertikális monopóliumok láncának szokásos problémája: adott input piacon működő monopolista ezen inputot (összekapcsolási szolgáltatást) a határkötségénél a monopolista haszonkulccsal magasabb áron kínálja (56), az inputot felhasználó, vertikálisan ráépülő jószág piacon monopolhelyzetben lévő vállalat számára ez beépül a saját határkötségébe, amire ő is ráteszi a saját monopolista haszonkulcsát (a végső kiskereskedelmi díjra (57)). Vagyis az árak szabályozása nélkül e piaci helyzet végeredménye jelentős jóléti veszteséggel jár.

4.3 Az összekapcsolás nem kooperatív szabályozása

Vizsgáljuk meg először azt az esetet, amikor az egyes országok szabályozói egymástól függetlenül szabályozzák a nemzetközi küldemények piacát. Ekkor az i ország szolgáltatója által meghatározott összekapcsolási díj j ország szolgáltatója és szabályozója számára adottság és viszont. Ha a végső kiskereskedelmi árat a szabályozó mindkét országban a hatékony szinten tartja, akkor az ár egyenlő a nemzetközi hívás észlelt határkötségével, ami a másik ország szolgáltatójának fizetett összekapcsolási díjat is tartalmazza, vagyis

$$(58) \quad p_i = c_i^o + a_j$$

(58)-ből következik, hogy e szabályozott esetben az i ország szolgáltatójának (55)-ben felírt profitja úgy változik, hogy a kifelé irányuló nemzetközi küldeményekből nem származik profitja, csak a befelé irányuló nemzetközi küldeményekből. Úgy is szemléltethetjük e helyzetet, hogy az i ország szabályozója nem a_i -t, hanem p_j -t választja meg, hiszen a_i egy az egyben befolyásolja a másik ország végső árát. Tehát mivel (58) alapján $p_j = c_j^o + a_i$, így $(a_i - c_i^T)x_j(p_j) = (p_j - c_j)x_j(p_j)$, vagyis i ország szolgáltatójának profitja:

$$(59) \quad \Pi_i = (a_i - c_i^T)x_j(p_j) = (p_j - c_j)x_j(p_j) = \pi_j(p_j)$$

Ezt felhasználva i ország jóléti függvénye

$$(60) \quad w_i = v_i(p_i) + \pi_j(p_j)$$

Az elsőrendű feltételekből p_i -re azt kapjuk, amit (58)-ben már felírtunk, p_j -re pedig

$$(61) \quad \frac{p_j - c_j}{p_j} = \frac{1}{\eta_j} > 0.$$

(61)-ből következik, hogy $p_j = c_j^O + a_i > c_j = c_j^O + c_i^T$, vagyis $a_i > c_i^T$. Tehát az egyes országok hiába szabályozzák a kiskereskedelmi árakat, az összekapcsolási díjat i úgy állapítja meg, hogy a másik ország piacán monopolista haszonkulccsal növelt ár alakuljon ki, amit aztán az összekapcsolási díjon keresztül i tesz zsebre és ugyanez igaz a másik irányban is. Ebben a helyzetben a másik ország számára kiszabott összekapcsolási díj nagysága a saját ország fogyasztóinak jólétét nem befolyásolja, viszont a saját ország szolgáltatójának profitját egyenesen arányosan növeli. Így az adott ország szabályozása nem érdekelt abban, hogy alacsonyan tartsák az összekapcsolási díjat. A szabályozatlan esethez képest annyit javult a piaci végeredmény, hogy a kétszeres monopolista haszonkulcsot a szabályozás kiküszöböli és „csak” egyszeres monopolista haszonkulcs marad fenn.

4.4 Az összekapcsolás kooperatív szabályozása

Ha a két országban az összekapcsolási díjakat kooperatívan szabályozzák, akkor növelhető a jólét, közelebb kerülhetnek az 4.1. szakaszban levezett ideális (first best) végeredményhez, mivel ha együttműködve kölcsönösen csökkentik az egymás felé kiszabott összekapcsolási díjat, akkor a befelé irányuló küldemények csökkenő profitját ellensúlyozza a kifelé irányuló küldemények árcsökkenéséből származó fogyasztói többlet-növekedés. Az ideális (first best) végeredményt azonban csak néhány speciális feltétel mellett érhetnék el. Vagy teljesen szimmetrikus helyzetben, azaz amikor $c_A^T = c_B^T$, $c_A^O = c_B^O$ és $x_A(p_A) \equiv x_B(p_B)$.

Vagy pedig akkor, ha az egyes országok valamilyen egymásnak fizetett kompenzációs technikával (side-payments) kiegyenlíténék az összekapcsolási díjak csökkentéséből eredő jóléti nyereségeket és veszteségeket. Hiszen i ország csak addig hajlandó kölcsönösen csökkenteni az összekapcsolási díjat, amíg a fogyasztói többlet növekedése (ami a_j csökkenésének köszönhető) ki nem egyenlítődik a profitcsökkenéssel (ami a_i csökkenéséből ered). Azonban e kölcsönös alku nem csökkentené az ideális szintre az összekapcsolási díjat: hiába lenne a teljes nemzetközi jólét szempontjából az összekapcsolási díj további csökkentése kívánatos azért, hogy j ország többletét jobban növeli, mint amennyivel i országét csökkenti, az i ország nem lesz érdekelt e további csökkentésben, hacsak a jólét csökkenését meg nem térítik neki.

Hogy egy ilyen alku folyamatban milyen összekapcsolási díjak alakulnak ki, az függhet az egyes országok (nemzeti szabályozók) alkuerejétől, és befolyásolja az is, hogy egységes, vagy egymástól eltérő összekapcsolási díjakban állapodnak meg.

Kooperatív alku eltérő összekapcsolási díjakkal

Tegyük fel, hogy a két ország szabályozója az összekapcsolási díjak kölcsönös csökkentéséről egyezkedik, de nem egységes díjakban állapodnak meg. Mindkét ország a saját jóléti többleteinek alakulása alapján alkuszik, de i országnak figyelembe kell vennie, hogy j csak akkor hajlandó az összekapcsolási díját, a_j -t csökkenteni, ha az így keletkező profitcsökkenését ellensúlyozza a fogyasztói többlet növekedése, tehát i -nek is csökkentenie kell ehhez a_i -t. Épp az alku kapcsolja össze a (60)-ban felírt egyedi jóléti függvényeket. Tehát A és B ország is úgy alkuszik a_A -n és a_B -n, vagy ami ezzel egyenértékű, p_A -n és p_B -n, hogy, figyelembe veszi, hogy a két ár nem független egymástól. Így (60)-ból fölírva az első rendű feltételt azt kapjuk, hogy $\frac{\partial w_i}{\partial p_j} = -x_i(p_i) \frac{\partial p_i}{\partial p_j} + \pi'_j(p_j) = 0$, ahol $\frac{\partial p_i}{\partial p_j}$ azt méri, hogy p_j kis egységnyi változására a másik ország mennyivel változtatja p_i -t. Annyival, hogy a profitcsökkenését ellensúlyozza a fogyasztói többlet növekedése, vagyis $\frac{\partial p_i}{\partial p_j} = \frac{x_j(p_j)}{\pi'_i(p_i)}$. Ezt felhasználva az elsőrendű feltételekből azt kapjuk, hogy

$$(62a) \quad \frac{\pi'_A(p_A)}{x_B(p_B)} = \frac{x_A(p_A)}{\pi'_B(p_B)}$$

vagy $\pi'_i(p_i)$ -t felbontva és az egyenletet kicsit átrendezve

$$(62b) \quad \left(1 - \frac{p_A - c_A}{p_A} \eta_A\right) \left(1 - \frac{p_B - c_B}{p_B} \eta_B\right) = 1$$

(62)-ből az következik, hogy ezen alku végén – azon speciális eseten kívül, amikor a költség és keresleti viszonyok szimmetrikusak és így $p_i = c_i$ és $a_i = c_i^T$ mindkét országban – az egyik országban a nemzetközi küldemények díja a költségek alatt a másikban pedig a költségek felett lehet. Vagy az összekapcsolási díj felől megfogalmazva, az egyik országban nyereség, a másik országban veszteség lehet a befelé irányuló nemzetközi küldeményeken. Az az ország hajlandó a veszteséget vállalni, amely országban a másik csökkenő összekapcsolási díjának köszönhető fogyasztói többletnövekedés miatt ezzel együtt is nagyobb jóléthez jut.

Ez magyarázza a fejlettebb és kevésbé fejlett országok eltérő összekapcsolási díjai között gyakran tapasztalható különbséget. A fejlettebb országokból a kevésbé fejlett országokba irányuló küldemények forgalma nagyobb, mint ellenkező irányba. Ezért a kevésbé fejlett országok számára nagyobb az általa felszámított magas összekapcsolási díjból származó többletprofit, mint a másik ország esetleges összekapcsolási díjcsökkentéséből származó fogyasztói többlet-növekedés. Ezért a kevésbé fejlett országok magasabb összekapcsolási díjat fenntartásában érdekeltek.

Kooperatív alku egyforma összekapcsolási díjakkal

Végül nézzük meg azt az esetet is, amikor egyforma összekapcsolási díjban állapodnak meg, azaz $a_A = a_B = a$. Ekkor felhasználva, hogy az árat adott országban úgy szabályozzák, ahogy (58)-ben definiáltuk, i ország (60)-ben felírt jóléti függvénye $w_i = v_i(c_i^O + a) + \pi_j(c_j^O + a)$. Az elsőrendű feltételből megkapjuk i ország számára optimális összekapcsolási díjat

$$(63) \quad a_i^* = c_i^T + \frac{x_j(c_j^O + a_i^*) - x_i(c_i^O + a_i^*)}{-x'_i(c_j^O + a_i^*)}$$

Megint $a_A^* = a_B^*$ csak szimmetrikus esetben igaz, amikor is $c_A^T = c_B^T$, $c_A^O = c_B^O$ és $x_A(p_A) \equiv x_B(p_B)$. Ebben az esetben A és B egyetértenek az optimális összekapcsolási díj nagyságában. Minden más esetben a két ország érdekei eltérnek egymástól és az összekapcsolási díjnak az alkufolyamatban kialakuló nagysága a két egyénileg preferált érték között lesz. Hogy hol azt A és B alkuereje befolyásolja.

(63)-ból látható, hogy az az ország lesz érdekelt magasabb összekapcsolási díjban, amelyik esetében igaz, hogy (1) a kifelé irányuló küldemények azonos költsége ($c_i^O = c_j^O$) mellett külföldön nagyobb a nemzetközi küldemények (ami ezen országban befelé irányuló küldeményekként jelennek meg) iránti kereslet, mint a saját országban, vagy (2) azonos kereslet mellett külföldön alacsonyabb a kifelé irányuló nemzetközi küldemények („határon” belüli) kezelésének költsége. Vagyis ugyanarra jutottunk, mint amit az előző alfejezet végén is kaptunk: azon kevésbé fejlett országok, ahol nagyobb a kifelé irányuló küldemények kezelésének költsége, vagy a befelé irányuló küldemények volumene a kifelé irányulókhöz képest, magasabb összekapcsolási díjban érdekeltek.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

5.1 Célok és eszközök

Láthattuk a különböző helyzetekre felírt modellek során, hogy a szabályozásnak a különböző célok és rendelkezésre álló eszközök erőterében kell optimalizálnia. A jólét maximalizálása a különböző helyzetekben azt igényli, hogy a szabályozás biztosítsa:

- (a) A termelési hatékonyságot, az erőforrások hatékony felhasználását. Ez azt jelenti, hogy minden jószágegységet előállítanak, amit legalább a határköltséggel egyenlő áron hajlandók a piacon megvásárolni, tehát nincs holtteher-veszteség. Ez a határköltséggel egyenlő árakat kíván meg.
- (b) Az allokációs hatékonyságot, a megfelelő piaci szegmensekbe a hatékony belépéseket. Ez azt jelenti, hogy adott szolgáltatást az nyújtson, aki hatékonyabb, vagyis biztosított legyen a hatékony vállalatok megfelelő mértékű piaci belépése. Megmutattuk, hogy ha a kiskereskedelmi árak más jóléti célok miatt a költségektől el vannak térítve, akkor ez a nyereségességük alapján eltérő piaci szegmensekbe nem hatékony (túl sok, vagy túl kevés) belépéseket okozhat. Ennek korrigálása az egyes piaci szegmensekben a hozzáférési díj költségektől való különböző irányú és mértékű eltérítését kívánhatja meg.
- (c) A megfelelő „make-or-buy” ösztönzést. Azaz, hogy a piacra belépők azon döntése, hogy az inkumbenstől vásároljanak hálózati (hozzáférési) szolgáltatást, vagy kiépítsék saját hálózatukat, minél kevésbé torzuljon.
- (d) Az árak kontrollját, ha a verseny ehhez nem megfelelő mértékű. A hozzáférési díj nagysága befolyásolja a kiskereskedelmi árakat, hiszen az beépül a másik szolgáltató költségeibe. Ez az igény lefelé nyomja a hozzáférési díj kívánatos szintjét.

Azt is láthattuk, hogy ezek a célok olykor konfliktusba is kerülhetnek, és hogy a hozzáférési díj szabályozása ezeket milyen mértékben és milyen módon (a hozzáférési díj milyen kívánatos nagyságával) tudják megvalósítani, az függ egyrészt attól, hogy milyen egyéb eszközök állnak még a szabályozó rendelkezésére, másrészt attól, hogy van-e lehetősége a belépőknek az inkumbens hálózatát megkerülni, helyettesíteni. Láthattuk, hogy az inkumbens hálózatának helyettesíthetősége (bypass) esetén a hozzáférési díj hatékony szintje közelebb kerül a határkötségéhez. Másik oldalról is megfogalmazva ezt az összefüggést: ha költségalapú hozzáférési díjakat vetnek ki, akkor e költségalapú díjak a piaci végeredményt abban az esetben fogják a kívánatos a jóléti célokhoz jobban közelíteni, ha van

lehetőség az inkumbens hálózatának helyettesítésére. A szabályozói gyakorlatra lefordítva, ez azt jelenti, hogy a költségalapú hozzáférési díjak leginkább a helyettesítő hálózati elérések meglétével együtt hatékonyak. Vagyis fontos, hogy költségalapú hozzáférési díjak alkalmazása esetén a szabályozó támogassa az infrastruktúra alapú versenyt.

5.2 A hozzáférési díj szabályozásának három fontos elve

Az egyirányú hozzáférés különböző helyzetekre felírt modellje a hozzáférési (hozzáférési) díj három különböző elvére vezetett: *költségalapú árak*, *Ramsey-árazás*, *ECPR árazás*. Hogy jóléti szempontból és a piacra való belépés megfelelő ösztönzése szempontjából melyik a célravezető az a modell feltételrendszerétől, vagyis a szabályozási helyzet körülményeitől függött. Ezeket az eredményeket próbáljuk itt összefoglalni.

Költségalapú díjak

A költségalapú díjak nagy népszerűségnek örvendenek a szabályozói gyakorlatban elsősorban a relatíve egyszerű alkalmazása miatt⁴⁵. Az érvek három csoportját lehet felvonultatni ezen árszabályozási elvnek. Az első, hogy a költségalapú árak meghatározásának kisebb az információ igénye, mint a többi árazási elvnek. Nem kell ismerni ugyanis sem a piaci kereslet jellemzőit (árrugalmasságokat), sem a potenciális versenytársak (belépők) jellemzőit (hatékonyságát, költségeit), „csak” az inkumbens költségeit. Másodjára, a költségalapú árak automatikusan biztosítják a diszkrimináció-mentesség érvényesülését, hiszen a költségalapú hozzáférési díjak mindenki számára egységesek, nem függenek a hálózati szolgáltatás versenytársak általi felhasználásának különbözőségeitől: a különböző belépők nem fognak különböző nagykereskedelmi feltételekkel szembesülni. (Ugyanakkor a hátrányai is épp ebből fakadnak, mivel bizonyos körülmények mellett torz ösztönzéseket eredményeznek). Harmadrészt pedig a fenti modellekben láthattuk, hogy abban az esetben, ha az inkumbens hálózata megkerülhető, helyettesíthető, akkor a költségalapú árazás biztosítja egyedül a megfelelő „make-or-buy” típusú ösztönzést (vagyis hogy a belépő az inkumbenstől vegye a hálózati, hozzáférési szolgáltatást, vagy maga biztosítsa). Ha ugyanis a hálózat használatáért felszámított díjat a költségeitől eltérítik, akkor az nem a leghatékonyabb hálózati elemek használatára fog ösztönözni (például a költségeknél magasabb díjak akkor is a saját

⁴⁵ Ha a korábban már említett információs problémáktól eltekintünk.

hálózat kiépítésére ösztönözhetnek, ha az kevésbé hatékony, mint az inkumbens hálózatának használata).

Ezek az előnyök persze nem vizsgálhatók külön-külön önmagukban, hiszen, mint láthattuk, a különböző szabályozási igények gyakran konfliktusba kerülhetnek egymással, a különböző szabályozási célok más-más irányú erőként jelentkeznek (például a megfelelő „make-or-buy” ösztönzés biztosítása ellentétes lehet a megfelelő belépés ösztönzésével). A fenti modellek célja éppen az volt, hogy megvizsgáljuk, hogy ezen erők eredője merre tolja az optimális hozzáférési díjat az egyes esetekben.

Összefoglalva, a költségalapú árszabályozás akkor bizonyult megfelelőnek, amikor nem kellett ellátnia többféle szabályozói feladatot. Három ilyen esetet kaptunk:

- Amikor az inkumbens kiskereskedelmi tarifái nincsenek a költségeiktől eltérítve. Ebben az esetben a hozzáférési díjnak nem kell a belépést torzító ösztönzőket is korrigálnia, csak az allokációs hatékonyság biztosítása a feladata (vagyis hogy minden szolgáltató a Pareto-hatékony kibocsátást termelje). Ez a helyzet azonban ritkán áll fenn az egyetemes postai szolgáltatások árainak (diszkrimináció-mentesség elvárása miatti) átlagolása miatt.
- Amikor a szabályozónak más eszközök is a rendelkezésére állnak (például a szolgáltatásra kivetett mennyiségi adó, akár egy egyetemes szolgáltatási alapba való be- és kifizetések formájában), amelyekkel biztosítani tudja a megfelelő ösztönzést a belépésre. Ekkor a hozzáférési díjnak megint csak nem kell a belépést torzító ösztönzést is korrigálnia, tehát a határköltséggel egyenlő nagysága az optimális. Ez az oka annak, hogy sokan érvelnek a szakirodalomban egy megfelelően kialakított egyetemes szolgáltatási alap mellett, aminek alkalmazása lehetővé tenné, hogy a határköltséggel egyenlő hozzáférési díjak mellett se történjenek nem hatékony belépések, és egyben az egyetemes szolgáltatás terheinek a versenyt nem torzító finanszírozása is biztosított legyen.
- Amikor a kiskereskedelmi tarifák nem szabályozottak és a hálózaton nyújtott kiskereskedelmi szolgáltatás szintjén – a „torkolatvidéki” (downstream) piacon – hatékony verseny valósul meg, akkor a hozzáférési díj optimális nagysága közelebb kerül a határköltségéhez. Ha a hozzáférési díjnak azt a feladatot is el kell látnia, hogy kontrollálja az inkumbens kiskereskedelmi árát, akkor ez csökkenti a hatékony hozzáférési díjat: a csökkentése csökkenti P -t, ami jóléti szempontból előnyös. Mint 3.4.-ben láthattuk, hatékony kiskereskedelmi verseny esetén a költségalapú hozzáférési díj megfelelő megoldás lehet.

Ha azonban ezek a feltételek nem állnak fenn akkor a költségalapú hozzáférési díj nem optimális, más szabályozási elvek hatékonyabb eredményre vezetnek.

Ramsey árak

Ha a fenti feltételek nem állnak fenn – azaz ha a kiskereskedelmi szinten (hálózaton nyújtott szolgáltatás piacán) nincs effektív verseny és a szabályozónak nincsenek egyéb eszközei a különböző célok elérésére – akkor a hozzáférési díj megfelelő szabályozása a Ramsey árazás (vagy ahogy Laffont és Tirole nevezi, hatékony hozzáférési árazás (*Efficient Acces Pricing*)⁴⁶, mivel ekkor hatékonyabb, ha az inkumbens kiskereskedelmi szolgáltatásának árát a hozzáférési díjjal együtt, szimultán szabályozzák. Ez a szabályozási eset jóléti szempontból azért vezet hatékonyabb végeredményre, mert lehetővé teszi az árak meghatározásánál, hogy figyelembe vegyünk az inkumbens kiskereskedelmi árának (P) és a hozzáférési díjnak (a) a jóléti többletre gyakorolt hatásában jelentkező trade-off-ot. Ha a -t növeljük, akkor a hozzáférésből származó bevételből az állandó költségeknek és az egyetemes szolgáltatási kötelezettségekből származó nem profitábilis piaci szegmensek veszteségének nagyobb része térül meg, aminek következtében P csökkenthető, aminek jóléti előnyei vannak. Azáltal, hogy P és a jóléti többletre gyakorolt hatásának összevetése beemelődik az elemzésbe e szabályozási modell jóléti szempontból jobb megoldást eredményez, mintha P -t külön, a hozzáférési díjtól függetlenül szabályozzák.

A gyakorlatban azonban nem igen találunk példát Ramsey árakra, aminek (legalább) három okát lehet felsorolni. Először is ez a szabályozási rezsím igen információ igényes. A szabályozónak ismernie kell a különböző piaci szegmensek árérzékenységét. Márpedig a szabályozó hatóságok ritkán rendelkeznek ilyen részletes piaci információkkal. Ennek a problémának egyik megoldása lehet a Laffont és Tirole által ajánlott, megfelelően tervezett *globális ársapka* (Laffont és Tirole, 2000, 4.7. fejezet). A globális ársapka szabályozás a vállalatokra hárítja át az egyes piaci szegmensek megfelelő árának kalkulálását, amihez e szolgáltatók nagyobb valószínűséggel rendelkeznek megfelelő piaci információkkal.

Másodszor a Ramsey módszerrel meghatározott hozzáférési díj nem lesz egységes, vagyis diszkrimináció-mentes, hiszen a nagysága függ attól, hogy a hálózati (hozzáférési) szolgáltatást milyen célra használják. (24)-ben láthattuk, hogy a hozzáférési díj így kalkulált optimális nagysága függ egyrészt a σ -val jelölt helyettesítési aránytól (amiben benne van az

⁴⁶ Laffont és Tirole (2000), 3.2. fejezet

inkumbens és a versenytársak szolgáltatásának kereslet-oldali helyettesíthetősége, valamint az inkumbens hálózati szolgáltatásának kínálati oldali megkerülhetősége); másrészt függ az inkumbens adott piaci területen feláldozott profitrésétől, $(P - C_1)$ -től (ami a különböző kiskereskedelmi piacokon eltérő lehet); harmadrészt pedig függ a hálózati (hozzáférési) szolgáltatás iránti kereslet árugalmasságától. Ezek mindegyike függ a hálózati szolgáltatás felhasználási módjától. Ezért nehéz megvédeni a diszkrimináló jelleg vádjától. Pedig a lényeg éppen az, hogy ez kívánatos: a Ramsey árazásnál ezeket az eltéréseket figyelembe véve a különböző piaci szegmensekben kalkulálni lehet az áraknak a költségektől való, legkevesebb torzítást okozó eltérítését. A hozzáférési díj nagyobb kell, hogy legyen olyan felhasználás (szolgáltatás) esetén, ahol kisebb a költségektől való eltérítésnek a jóléti vesztesége. Ezt azonban nehéz a nem közgazdász közönség felé meggyőzően artikulálni.

A harmadik pedig, ami távol tartja a Ramsey árazástól a szabályozói gyakorlatot, az egy szélesebb értelemben vett politikai ok: a kiskereskedelmi tarifák jobban szem előtt vannak, mint a hozzáférési díj nagysága. Ezért sokkal gyakoribb, hogy a kiskereskedelmi tarifák más szempontok alapján meghatározottak és a hozzáférési díj szabályozásakor már adottak.

ECPR alapú díjak

Amikor a kiskereskedelmi tarifák a költségeiktől eltérítettek és a hozzáférési díj meghatározásakor már adottak, valamint korlátozott a szabályozó eszköztára, amely eszközök a különböző célok elérésére mozgósíthatóak, akkor a megfelelő belépési ösztönzés biztosítása érdekében a hozzáférési díjat is el kell téríteni a határköltségétől. Ez az ún. ECPR szabályhoz vezet (*efficient component pricing rule*), ami – ahogy (18)-ban megfogalmaztuk – a következőt mondja: a hozzáférési díj a hozzáférés határköltségén felül még az inkumbens elvesztett profitját is kell hogy tartalmazza, amit számára a hálózatához való hozzáférés biztosítása okoz.

Az ECPR üzenetét azonban oly sokszor félre szokták érteni – mondván, hogy ahelyett, hogy a versenyt támogatná a szabályozó, inkább az inkumbenst hozza előnyösebb helyzetbe az effajta szabályzás, ami a kieső profitjának megtérülését lehetővé teszi (ahogy olykor tévesen érvelnek: „fenntartja a monopolista profitot”) –, ezért fontosnak tartjuk még egyszer hangsúlyozni, hogy itt nem általában a verseny miatt csökkenő profit megtérüléséről van szó. Csak az inkumbens azon kieső profitjáról, ami az egyetemes szolgáltatási kötelezettségből fakadó egységes áraknak köszönhető azáltal, hogy csak a mesterségesen nyereségesé tett piaci szegmensekbe fognak belépni az új szolgáltatók, olyanok is, akik magasabb költséggel

és/vagy alacsonyabb minőségű szolgáltatással rendelkeznek (másképpen a mesterségesen veszteséges tettekre pedig a hatékonyabb vállalatok sem fognak belépni). Vagyis éppen a versenyt torzító nem hatékony belépések korrigálásának eszköze az árakban megjelenő ezen többlet.

Az ECPR formulát a szabályozói gyakorlatban gyakran leegyszerűsítik a (30)-ben kapott összefüggésre, miszerint $a = C_2 + (P - C_1)$.⁴⁷ Vagyis az inkumbensnek a hálózata megosztásából származó lehetőségköltségét egyszerűen a kiskereskedelmi díjának és az elkerülhető költségek különbségeként határozzák meg. Ez a szabályozási elv, hasonlóan a határköltség alapú szabályozáshoz, nem túl információigényes, mert sem a versenytársakról sem a piaci keresletről nem igényel ismereteket, csak az inkumbens költségeiből indul ki. Azonban mint a fenti modellezésben láthattuk, az ECPR formula ezen leegyszerűsítése csak akkor vezet megfelelő végeredményre, ha az inkumbens és a versenytársak kiskereskedelmi szolgáltatása tökéletes helyettesítői egymásnak. Ha azonban a fogyasztók nem tartják tökéletesen helyettesítőnek e szolgáltatásokat, akkor ez a formula nem méri megfelelően az inkumbens lehetőségköltségét, mivel nem veszi figyelembe az eltérő keresleti és kínálati rugalmasságokat. Így ezen egyszerűsített formula használata jóléti veszteséggel jár, mivel nem biztosít torzításmentes ösztönzést a belépésre. A megfelelő eredményt a (32)-ben kapott összefüggés biztosítja, ami szerint: $a = C_2 + \sigma(P - C_1)$. E formula azonban a Ramsey árazáshoz hasonló többletinformációkat kíván meg, mert az optimalizáláshoz részletes információkkal kell rendelkezni a piacról (árrugalmasságokról).

5.3 *Versenytorzító magatartások*

Mint az itt bemutatott modellekben láthattuk, a hálózat megosztásával, hozzáféréssel kapcsolatban legalább két típusú piactorzító magatartás merülhet fel: (i) monopolista haszonkulcs érvényesítése, (ii) piac lezárása (foreclosure).

Mivel minden hálózattal rendelkező vállalat monopolhelyzetben van saját hálózata fogyasztóinak elérésében, így e létfontosságú input feletti ellenőrzés lehetővé teszi, hogy a hozzáférésért monopolista árat kérjen. Láthattuk, hogy ez a probléma egyirányú és kétirányú hozzáférés esetén is releváns. Különösen erősen jelentkezett a nemzetközi küldemények esetére alkalmazott modellben, amikor a kétirányú hozzáférés a két postai hálózat között úgy jön létre, hogy közben nem versenyeznek a hálózatok a fogyasztókért. A szabályozatlan

⁴⁷ Az ECPR formula ezen leegyszerűsített változatát nevezi Armstrong „margin rule”-nak (Armstrong (2002), 2.3.1. fejezet).

piacon ekkor kétszeres monopolista haszonkulcs alakul ki. A szabályozás ugyan csökkenti e problémát, de ha az egyes nemzeti szabályozók csak a saját nemzeti jólét alapján optimalizálnak, egyszeres monopolista haszonkulcs akkor is fennmarad.

Egyirányú hozzáférés esetén a hálózati szolgáltatás árazása egyik eszköze lehet a piac lezárásának, a belépés megakadályozásának, vagy legalábbis annak, hogy az inkumbens a belépőket hátrányosabb helyzetbe hozza, versenyképességüket csökkentse. Láthattuk, hogy a megfelelő belépések biztosítására a hozzáférés árát szabályozni kell, ami a feltételrendszerből függően költségalapú, vagy attól eltérő árakat kívánhat meg.

6. FELHASZNÁLT IRODALOM:

Acton, J. és Vogelsang, I. [1992]: Telephone demand over the Atlantic: Evidence from country-pair data, *Journal of Industrial Economics*, 40, 305-323.

Armstrong, M. [1998]: Network interconnection of telecommunications, *Economic Journal*, 108, 545-564.

Armstrong, M., Doyle, C. and Vickers, J. [1996]: The access pricing problem: A synthesis. *Journal of Industrial Economics*, 44, 131-150.

Armstrong M. [2002]: The theory of access pricing and interconnection, *Handbook of telecommunications Economics*

Armstrong M [2006]: Access Pricing, Bypass and Universal Services in Post, University Collage London

Baumol, W. J. – Panzar, J. C. – Willig, R. D. [1982]: *Contestable Markets and the Theory of Industry Structure*. Harcourt Jovanovich, New York

Bijl, P. W. J.–Damme, E.–Larouche, P. [2006]: Regulating Access to Stimulate Competition in Postal Markets? In: Crew M. A.–Kleindorfer P. R. [eds.]: *Progress toward Liberalization of the Postal and Delivery Sector*. Springer. <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=60251>.

Bloch, F.–Gautier, A. [2006]: Access pricing and entry in the postal sector. Conference paper for the 4th Postal conference "Regulation, Competition and Universal Service in the Postal Sector". Toulouse, July.

Carter, M. and Wright, J. [1994]: Symbiotic production: The case of telecommunication pricing, *Review of Industrial Organisation*, 9, 365-378.

Carter, M. and Wright, J. [1999]: Interconnection in network industries, *Review of Industrial Organisation*, 14, 1-25.

Cave, M. and Donnelly, M. [1996]: The pricing of international telecommunications services by monopoly operators, *Information Economics and Policy*, 8, 107-123.

De Donder, P. [2006]: Access Pricing in the Postal Sector: Theory and Simulations, *Review of Industrial Organization* 28, 307-326.

Dessein, W. [2000]: Network competition in nonlinear pricing, mimeo, University Chicago.

Domon, K. and Kazuharu, K. [1999]: A voluntary subsidy scheme for the accounting rate system in international telecommunications industries, *Journal of Regulatory Economics*, 16, 151-165.

Dupuit, J. [1844]: „De la mesure de l'utilité des travaux publics". *Annales des Ponts et Chaussées* 8, Angoul: AEA Readings in Welfare Economics, ed. Arrow, K. – Scitovsky, T., 1969.

Ecorys [2005]: Study on the Development of Competition in the European Postal Sector. Ecorys, 2005 July, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2005-ecorys-final_en.pdf.

Ecorys [2008]: Main developments in the postal sector (2006-2008)

Hahn, J. H. [2000]: Network competition and interconnection with heterogeneous subscribers, mimeo, Keele University.

Hakim, S. and Lu, D. [1993]: Monopolistic settlement agreement in international telecommunications, *Information Economics and Policy*, 5, 147-157.

IRG [2005]: Regulatory Accounting in Practice, A Report prepared by the IRG Working Group Regulatory Accounting

Laffont, J.-J., Rey, P. and Tirole, J. [1997]: Competition between telecommunications operators', *European Economic Review* 41, 701—711.

Laffont, J.-J., Rey, P. and Tirole, J. [1998a]: Network competition: I. Overview and nondiscriminatory pricing', *The RAND Journal of Economics* 29[1], 1—37.

Laffont, J.-J., Rey, P. and Tirole, J. [1998b]: Network competition: II. Price discrimination, *The RAND Journal of Economics* 29[1], 38—56.

Laffont, J.-J. and Tirole, J. [1994]: Access pricing and competition, *European Economic Review* 38, 1673—1710.

Laffont, J.-J. and Tirole, J. [2001]: *Competition in Telecommunications*, The MIT Press.

Lipsey, R. and Lancaster, K [1956]: The general theory of the second best, *Review of Economic Studies*, 24, 11-32.

OECD [2001]: Promoting competition in the Postal Sector

Peitz, M. [2003], 'On access pricing in telecoms: Theory and European practice', *Telecommunications Policy* 27, 729—740.

PriceWaterhouseCoopers [2006]: The Impact on Universal Service of the Full Market Accomplishment of the Postal Internal Market in 2009

Ramsey, F. P. [1927]: A Contribution to the Theory of Taxation. *Economic Journal*, Vol. 37, March, 47-61.p.

Rey, P. and Tirole, J. [1996]: A primer on foreclosure. mimeo, IDEI, Toulouse.

Vickers, J. [1996]: Market Power and inefficiency: A contacts perspective, *Oxford Review of Economic Policy*, 12, 11-26.

WIK Consult [2006]: Main developments in the postal sector [2004–2006]. WIK Consult, Bad Honnef, May. http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2006-wik-final_en.pdf.

Wright, J. [1999]: International telecommunications, Settlement rates and the FCC, *Journal of Regulatory Economics*, 15, 267-291.

Wright, J. [2000]: Competition and termination in cellular networks'. Mimeo, University of Auckland.

Wright, J. [2002]: Access pricing under competition: An application to cellular networks, *Journal of Industrial Economics* 50[3], 289—315.

Yun, K., Choi, H. and Ahan, B. [1997]: The accounting revenue division in international telecommunications: Conflicts and inefficiencies, *Information Economics and Policy*, 9, 71-92.

III. A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK ÉRTELMEZÉSE ÉS A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOK

Valentiny Pál

„A halálomról szóló híradások erős túlzásnak számítanak” idézi egy szerző⁴⁸ Mark Twain-t a nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának a jogrendszerben elfoglalt kétséges helyére utalva. Valóban a nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának létezését és alkalmazásának lehetőségét is mind az elmélet, mind a gyakorlat oldaláról megkérdőjelezzük. A doktrína a szabályozási irodalomban, a bírói, szabályozói gyakorlatban ugyanakkor – érvényesülésében jelentős időbeli hullámváltozást mutatva – az Egyesült Államokban 1912 óta jelen van és az európai uniós verseny- és ágazati szabályozás részévé vált. Az elvet a versenyszabályozás keretei között alakították ki, de egyre gyakoribb hivatkozási alap a hálózatos szolgáltatások szabályozásában is. Számottevő vita alakult ki a várható szerepét illetően a hálózatos szolgáltatások közül utolsóként liberalizálódó postai szolgáltatások új szabályozási rendszerének kialakításában.

Az alábbiakban először körüljárjuk a fogalom értelmezésének mai főbb változatait, majd az Egyesült Államok példáján bemutatjuk a nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának kialakulását, a versenyszabályozásban elfoglalt helyének változását. Ezt követően az Európai Unió gyakorlatán keresztül felvázoljuk a nélkülözhetetlen eszközök verseny- és az ágazati szabályozásban való alkalmazásának eltéréseit. A fejezet negyedik részében a nélkülözhetetlen eszközök kérdését a magyar jogban érintjük, ezt követően a postai szolgáltatások területén zajló értelmezési vitákat és szabályozói gyakorlatot vázoljuk fel. A fejezet végén összefoglaljuk a nélkülözhetetlen eszközök elvének használatáról gyűjtött ismereteinket.

⁴⁸ Hawker [2005] 35.o.

1. A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMÁRÓL

Legáltalánosabban fogalmazva a doktrína alkalmazása a versenytársaknak biztosít jogot olyan eszközökhöz való hozzáférésre, amelynek használatát egyébként részükre nem engednék át. Nélkülözhetetlen eszközök egy valamilyen értelemben vertikális tevékenység sorban helyezkednek el, használatukkal a tevékenység sor következő eleme válik lehetővé. Az elv alkalmazásával együtt jár, hogy sérül a szerződéskötés és a tulajdon feletti rendelkezés szabadságának a joga. Természetesen bizonyos feltételek fennállása esetén ezek a jogok más ügyekben is korlátozhatóak, kérdés, hogy a nélkülözhetetlen eszközök esetében fennállnak-e ilyen feltételek. Sokan úgy vélik, hogy ezen eszközök használatának akadályozása egyszerűen a szerződéskötéstől való indokolatlan elzárkózás (refusal to deal) jogesetét meríti ki és nem igényel önálló jogi formulát.

A kérdéssel foglalkozó irodalom⁴⁹ meglehetősen ellentmondásosan viszonyul a nélkülözhetetlen eszközök fogalmához. A szóösszetétel mindkét tagjának definiálása láthatóan nehézségekbe ütközik. Az eszközök körébe Motta minden olyan termelési tényezőt beleért, „amely szükséges ahhoz, hogy egy vállalat az adott iparágban működjön, és amelyből nem könnyű újabbat létrehozni” (Motta [2007], 69.o.). Míg ez a meghatározás nem definiálja mely iparágakról lehet szó és meglehetősen szélesre nyitja a szóba jöhető eszközök körét, addig mások azon eszközökre és tulajdoni elemekre korlátoznák a nélkülözhetetlen eszközök népes családját, amelyeket valamiféleképpen a közérdek megérintett és ezért a társadalmi jólét növelése érdekében szabad hozzáférésnek kellene társulni hozzájuk (Frischmann, Waller [2008], 3-4.o.). Ebben az interpretációban az eszközök egy adott infrastruktúra elemei, amelyek a hagyományos fizikai infrastruktúrákon kívül, a nem-fizikai, immateriális javak körében is lehetnek. Az eszközök besorolása ekkor azon múlik, hogy alapvetően a magántulajdon jellegzetességei érvényesülnek-e az adott esetben és ekkor a hozzáférés megtagadása vagy a használónként eltérő feltételek megszabása jogszerűnek tekinthető vagy az eszközöket szabad hozzáférésű közjavaknak minősíthetjük, amely esetben a megkülönböztetés nélküli hozzáférést kell biztosítani.

⁴⁹ A szerteágazó irodalom néhány fontosabb műve Areeda [1989], Temple Lang [1994], Lipsky, Sidak [1999], Pitofsky, Patterson, Hooks [2002], Evrard [2004], Cotter [2008], Frischmann, Waller [2008]. A magyar nyelven olvasható irodalomban lásd Nagy Csongor István [2006] illetve egyes alfejezeteikben Motta [2007] és Kiss Ferenc László [2008] írásait.

A nélkülözhetlenséget általában az eszköz gazdaságos duplikálhatóságával hozzák összefüggésbe. Amennyiben könnyen másolható egy termelési tényező, akkor nem számíthat a nélkülözhetetlen jelzőre. A nélkülözhetlenség fogalmát a felek egymáshoz való viszonya is befolyásolja. Az eszköz használatának engedélyezése esetén az eszköz tulajdonosa és a használatát kezdeményező közösen használná az eszközt. Feltételezik, hogy az eszköz tulajdonosa a piacon domináns pozícióban van, míg a használni kívánó versenytársként kíván hozzáférni az eszközhöz, amelynek tiltása esetén nem tudná tevékenységét megkezdeni vagy folytatni. Az eszköz nélkülözhetlensége természetesen nem csak a használatot kezdeményező számára való nélkülözhetlenséget jelenti, hanem minden, az adott piacra potenciálisan belépni kívánó számára hasonlóképpen nélkülözhetetlennek kell lennie.

A nélkülözhetetlen eszközök fogalmának tartalmi elemei hosszabb időszak alatt kristályosodtak ki. Ezek az elemek részben a jogrendszerek különbözőségeinek megfelelően változtak, alakultak. A fogalom mai használatának megértéséhez, a változó tartalom értelmezéséhez követnünk kell az irodalomban szokásos eljárást, az egyesült államokbeli és az uniós jogalkalmazás jogeseteken keresztüli bemutatását.

2. A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMÁNAK TARTALMI VÁLTOZÁSAI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Az úgynevezett *Terminal Railroad* (1912) ügy óta az az álláspont körvonalazódott, hogy egy nélkülözhetetlen eszközt ellenőrző, monopolhelyzetű piaci szereplőnek – amennyiben ez egyáltalán kivitelezhető - ésszerű feltételek mellett versenytársai számára is hozzáférést kell biztosítani a nélkülözhetetlen eszközökhöz. Ezt az elvet alkalmazták a későbbiekben többek között a new york-i tőzsdére, egy nagykereskedelmi piacra, a légitársaságok számítógépes foglalási rendszerére, a modern vasúti hálózatra, villamosenergia elosztó rendszerekre, földgáz és olaj tárolókapacitásokra és szállító vezetésekre, önkormányzat tulajdonában lévő mólóra, légkikötőre, sportstadionokra, távközlési hálózatokra és telefonközpontokra. Próbálták az elvet kiterjeszteni kórházakra, síparadicsomokra, üdítő italokra, hitelkártyára, a tejiparra, újságelosztó hálózatra, mobil távközlési hálózatra, a barnaszén piacra, Intel mikroprocesszorokra stb.⁵⁰

A *United States v. Terminal Railroad Association* ügy előzménye⁵¹, hogy 1989-ben a Missouri állambeli, a Mississippi partján lévő St. Louis vasúti csomópont környékén a csomópontban jelenlevő 24 vasúti társaság közül 14 társaság egyesületet hozott létre. Az egyesületbe a vasúti hálózat különböző elemeinek olyan tulajdoni koncentrációját hozták létre, amellyel a csomópont minden forgalmát, beleértve a folyó túloldalán fekvő Illinois államra esőt is, ellenőrzésük alá vonhatták. Ezeknek az elemeknek az igénybevételéért az egyesületeken kívüli társaságoknak kiegészítő díjat kellett fizetniük, amelyet azok önkényesen megállapított, igen magas díjnak minősítettek. A szövetségi kormány 1905-ben pert indított annak érdekében, hogy az egyesületet feloszlassák és a korábbi versenyző állapotot visszaállítsák. A végső döntést 1912-ben a Legfelsőbb Bíróság mondta ki, amelyben egyrészt helyt adtak az alperes azon álláspontjának, hogy az egyesület által közösen működtetett vasúti terminál eszközök a vasút működésének hatékonyságát javították. Ennek értelmében az egyesület megszüntetésére nem kerül sor, amennyiben a jelentkezni kívánó új tagok a régiekkel azonos feltételekkel válhatnak tulajdonossá, illetve a függetlennek maradni kívánó társaságoknak az egyesület ugyanazokkal feltételekkel biztosít hozzáférést a tulajdonában lévő eszközökhöz, mint amilyenekkel azokat az egyesület tagjai használhatják beleértve a díjazást is. A díjazás módját és mértékét illetően a bíróság nem adott további

⁵⁰ Az egyes jogesetek felsorolását lásd Lipsky, Sidak [1999] 1190-1193.o.

⁵¹ Lásd Lipsky, Sidak [1999] 1189-1190.o., Cotter [2008] 2.o.

útmutatást. A bíróság ebben az ügyben a verseny erősítését nem a szétválasztás révén, hanem a létrejött helyi monopólium szabályozásával látta megoldhatónak. Ehhez a tulajdon használatának módját, a használat ellenértéke megállapításának alapelvét és a tulajdonosok és a tulajdonnal nem rendelkezők egymáshoz való viszonyát kellett az ítéletében rögzítenie.

A következő Legfelsőbb Bíróságot is megjárt ügy, amelyet a nélkülözhetetlen eszközökkel foglalkozó irodalom a fogalom kialakulása szempontjából fontosnak tart, az 1945-ben, az *Associated Press v. United States* esetben hozott ítélet⁵². Az 1200 újság közös vállalkozásaként működtetett AP hírügynökség alapszabálya vétőjogot biztosított a tagoknak arra az esetre, ha versenytársak kívánnának az ügynökség tagjává válni. Az AP tagság azonban jelentős előnyökkel járt, hiszen a tagok annak fejében, hogy saját híryanagait átadták, az össze többi tag és az ügynökség saját hírforrásaihoz is hozzájuthattak. Az Igazságügyminisztérium által indított perben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy az alapszabály révén olyan együttes piaci hatalom alakult ki, amely sérti a verseny szabadságát, ezért az alapszabályból törölte a vétőjogot.

A bírósági ítéletekben sokáig nem jelent meg a nélkülözhetetlen eszközök fogalma. A Legfelsőbb Bíróság és az alsóbb fokú bíróságok által tárgyalt ügyeknek az elemzése során, amelyekben egy potenciális versenytárs számára gyakorlatilag lehetetlen a vertikálisan működő domináns piaci szereplő tulajdonában lévő eszközök ismételt létrehozása, 1970-ben használták először a nélkülözhetetlen eszközök fogalmát a jogi irodalomban⁵³. Bírósági ítéletben először 1977-ben, *Hecht v. Pro-Football, Inc.* perben olvasható a kifejezés. A per a washingtoni Kennedy stadion használata körül folyt. A helyi hatóságok, amelyeknek tulajdonában állt az épület, kizárólagos használatra kötöttek megállapodást az egyik amerikai football ligával és emiatt a felperes nem kapott engedélyt a stadion használatára, amikor egy másik amerikai football liga licencéért folyamodott. A fellebbviteli bíróság az alkalmazandó jogelveket négy pontban foglalta össze, ami a későbbi perekben is azután a döntést segítő tesztként szolgált: (1) amennyiben a stadion használata nélkülözhetetlen egy washingtoni hivatásos amerikai football csapat számára és (2) a potenciális versenytárs ilyen létesítményt a gyakorlatban nem tudna reprodukálni, továbbá (3) a stadion használatában a már jogosult csapatot egy másik csapat stadion-használata nem korlátozná (4) viszont a kizárólagosság

⁵² Lásd Lipsky, Sidak [1999] 1198-1201.o., Cotter [2008] 3.o.,

⁵³ A nélkülözhetetlen eszközökkel foglalkozó elemzés A.D. Neale: *The Antitrust Laws of the United States of America: A Study of Competition Enforced by Law* (2nd ed. 1970) Cambridge University Press könyvében található, említi Waller [2008] 361.o.

előírása a méltányos megosztást lehetetlenné tenné, akkor a korábbi használati szerződés a verseny indokolatlan korlátozásának számít.⁵⁴ Az ügy későbbi perekre gyakorolt hatása abban is megnyilvánult, hogy mintául szolgálhatott a köztulajdonban lévő eszközök használatával összefüggő döntésekhez is olyan esetben, amikor a köztulajdon használatára alacsony határkölség mellett kerülhet sor és kapacitáskorlátokkal nem kell számolni.

A nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának kialakulása szempontjából fontos ügynek számít az 1973-ban befejeződött *Otter Tail Power Co. v. United States* ügy is, amelynél az alsó fokú bíróság a nélkülözhetetlen eszközök elvének alkalmazásával járt el, a Legfelsőbb Bíróság azonban más jogelv, a monopolizáció tilalma alapján mondta ki a döntését. Az ügyben egy középnyugati vertikálisan szerveződött (termelés, szállítás, elosztás) villamosenergia vállalat volt az alperes, amely a szolgáltatási területén lévő önkormányzatokkal éveken át gazdasági és jogi küzdelmet folytatott annak érdekében, hogy megakadályozza azokat a hálózat szállító kapacitásának tőle független célú igénybevételében. Az önkormányzatok részben másutt termelt áramot akartak szállíttatni, részben a maguk termelte áramot a szolgáltató hálózatán kívánták elosztani részben pedig saját elosztórendszert szerettek volna létrehozni és az áramot a társaságtól vásárolni. Ezeknek a törekvéseknek az akadályozása miatt indított pert az igazságügy-minisztérium a kiskereskedelmi árampiac monopolizálása és a villamosenergia szállítás területén fennálló monopolhelyzettel való visszaélés miatt. A Legfelsőbb Bíróság az ítéletében kimondta a szolgáltató kötelezettségét az áram szállítására és elosztására a tevékenység „kompenzálására” alkalmas díjazás fejében és azokkal a feltételekkel, amelyet a szövetségi energiaágazati szabályozó szervezethez (Federal Power Commission) benyújtanak és az azt elfogadja. Ebben az esetben már fellelhető volt az a később gyakran előforduló problémakör, hogy miként oszlik meg a verseny és az ágazati- szabályozás felelőssége és feladatköre az ilyen ügyekben.⁵⁵

Egy évvel a régi Bell System vertikális szétválasztása előtt, 1983-ban született döntés a *MCI Communications Corp. v. AT&T Co.* ügyben⁵⁶. Az MCI a távolsági távközlési piacokon működve szeretett volna hozzáférést kapni az AT&T által üzemeltett helyi hálózatokhoz. Az AT&T technológiai összeegyeztethetlenségre, a jövedelmező piaci szegmensek lefőlözésének szándékára és az ágazati szabályozói jóváhagyás hiányára hivatkozva utasította

⁵⁴ Lipsky, Sidak [1999] 1201-1205.o., Waller [2008] 362.o.

⁵⁵ Cotter [2008] 3.o., Frischmann, Waller [2008] 6.o., Lipsky, Sidak [1999] 1205-1207.o.

⁵⁶ Lipsky, Sidak [1999] 1203.o., Waller [2008] 362.o.

vissza a hozzáférést. A Hetedik Kerületi Bíróság a felperes kérelmét fogadta el és ebben az ügyben újrafogalmazta és általánosította a nélkülözhetetlen eszközök elvének alkalmazásakor a Hecht ügyben kialakított négy tényezős tesztet. A versenykorlátozásnak minősül, ha (1) egy monopolhelyzetben lévő nélkülözhetetlen eszközt ellenőriz és (2) ezt a nélkülözhetetlen eszközt a versenytárs gyakorlatilag vagy ésszerű feltételek mellett nem tudja megkettőzni, (3) a használatát azonban a versenytárstól megtagadják (4) miközben a hozzáférésnek nincs egyéb akadálya. Az utóbbi pontot a későbbi ügyekben úgy értelmezték, illetve úgy egészítették ki, hogy az akkor áll fenn, ha a nélkülözhetetlen eszköz monopolhelyzetben lévő tulajdonosa a hozzáférés megtagadását nem tudja elfogadható üzleti érveléssel alátámasztani.

A teszt MCI ügyben kialakított változatát az alsóbb fokú bíróságok ezt követően széles körben használták, bár az ítéletek megfogalmazásába a nélkülözhetetlen eszközök fogalma ritkán került bele. A teszt első két pontjában szereplő nélkülözhetetlen kifejezést abban az értelemben használták, hogy a hozzáférés megtagadása jelentős és hosszantartó versenyhátránnyal jár a versenyezni kívánó számára, ugyanakkor az eszköznek nem szükséges pótolhatatlannak lennie, elegendő ha pusztán megkettőzése gazdaságilag ésszerűtlen lenne. A harmadik feltételt egyes bíróságok annak bizonyításához kötötték, hogy a az alperes megtagadta az igazságos és ésszerű feltételekkel történő hozzáférést. A bíróságok a negyedik feltétel esetében részletesen vizsgálták, hogy a hozzáférés biztosítása, az eszközök megosztása nem jelentene-e az alperesek fogyasztóinak a korábbinál hátrányosabb helyzetet. A hozzáférés megtagadásánál elegendő azt bizonyítani, hogy azt jogszerűen elismerhető üzleti érdekek alapján tették meg.⁵⁷

A Legfelsőbb Bíróság a nélkülözhetetlen eszközök fogalmának használatához legközelebb az *Aspen Skiing Co. v. Aspen Highlands Skiing Corp.* ügyben került 1985-ben. Az alsóbb fokú fellebbviteli bíróság ugyanis ezt a fogalmat használva hozta meg ítéletét, amelyet a Legfelsőbb Bíróság más jogelvet hangsúlyozva, de jóváhagyott. Ebben az ügyben az alperes három hegyet ellenőrzött a négy közül az Aspen (Colorado) környéki síterepeken. A negyedik hegy terepeinek használójával hosszabb ideje közös sítérletet bocsátottak ki, amellyel mind a négy terület látogatható volt. Ezt az együttműködést az alperes hirtelen felmondta, aminek következtében a negyedik hegy tulajdonosának forgalma és bevételei folyamatosan csökkenni kezdtek. A Legfelsőbb Bíróság az ügyet annak alapján ítélte meg, hogy a fogyasztók számára

⁵⁷ Cotter [2008] 6.o.

kedvező helyzetet az alperes elfogadható üzleti ok nélkül változtatott meg, sőt még átmeneti profit csökkenést is elfogadhatónak tartott a versenytárs kiszorítása érdekében. Az alperes nem vitatta, hogy monopolhelyzetben volt, viszont azzal érvelt, hogy a monopolista sem kötelezhető arra, hogy a versenytárssal közös marketing akciókat szervezzon. A Bíróság ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy ez a vélekedés csak akkor áll fenn, ha a szerződéskötés szabadságának jogával való élés nem éppen monopolhelyzet megszerzésére vagy fenntartására irányul. Ebben az esetben a versenytorzító magatartás a monopolizáció megerősítésének szándékát vetítette előre. A Bíróság azt is fontosnak tartotta megállapítani, hogy a nélkülözhetetlen eszközök elve érvényességének megfontolását nem tartotta szükségesnek a kérdés eldöntéséhez.⁵⁸

A nélkülözhetetlen eszközökre való hivatkozással nem sok pert lehetett nyerni a nyolcvanas és kilencvenes években. Az alsóbb fokú bíróságok mérlegelték a nélkülözhetetlen eszközök teszt használhatóságát, sok esetben döntéseket is hoztak ennek alapján, de az esetek nagy részében a teszt valamely követelménye nem teljesült, ezért elutasították a hozzáférést kérő felpereseket. Mérföldkőnek számított a 2004-ben hozott legfelsőbb bírósági ítélet a *Verizon Communications Inc. v. Law Offices of Curtis V. Trinko, LLP* ügyben.⁵⁹ Az 1996-os Távközlési Törvény alapján a piacon már bentlévő (inkumbens) helyi szolgáltatónak (Verizon) hozzáférést és üzemeltetési támogatást kellett biztosítania a saját hálózatához a versenytársai számára. A szövetségi (Federal Communications Commission – FCC) és a tagállami ágazati szabályozókhöz beérkező panaszok alapján a Verizon-t több ízben is elmarasztalták amiatt, hogy az üzemeltetési támogatást nem vagy nem megfelelően nyújtotta. Az egyik versenytárs (AT&T) előfizetője, egy new york-i ügyvédi iroda – más, hasonló helyzetű előfizetőkkel együtt - polgári pert indított annak kimondása érdekében, hogy a Verizon akadályozza a verseny kialakulását a helyi telefonszolgáltatások területén, azaz a monopólium fenntartására törekszik.

A Legfelsőbb Bíróság azzal utasította el az alsóbb fokokat megjárt ügyben a fellebbezést, hogy a kifogásolt magatartás nem a versenyszabályozásra vonatkozó törvények, hanem az ágazati szabályozást előíró távközlési törvény megítélése alá esik. A távközlési törvény írja elő a hozzáférési kötelezettséget, annak feltételeit és teljesítésének módját illetve a

⁵⁸ Cotter [2008] 5.o., Frischmann, Waller [2008] 7.o., Lipsky, Sidak [1999] 1207-1211.o., Waller [2008] 363.o.

⁵⁹ *Verizon Communications Inc. v. Law Offices of Curtis V. Trinko, LLP*. 540 U.S. 398, Cotter [2008] 4-5.o., Frischmann, Waller [2008] 9, 24-25.o., Waller [2008] 364-5.o.

szankciókat. A bíróságok nincsenek felkészülve arra, hogy az eszközök kikényszerített megosztásával együtt árakat, mennyiségeket, szolgáltatási körülményeket szabjanak meg.

A Legfelsőbb Bíróság azt is kimondta, hogy véleményét az sem befolyásolta volna, ha az egyes alsóbbfokú bíróságok által életrehívott „nélkülözhetetlen eszközök doktrínát” létező jogelvnek tekintették volna. Ilyesfajta doktrínát soha nem ismertek el, de ebben az ügyben nem is volt szükség sem elismerésére, sem elutasítására. Elegendő itt arra utalni, hogy a doktrína használatának szükséges feltétele, hogy a nélkülözhetetlen eszközhöz ne lehessen hozzáférni, ahol azonban a hozzáférés biztosított, ott a doktrínának nincs helye. A Bíróság ezen a ponton egyetértőleg idézte Areeda és Hovenkamp professzorok könyvét⁶⁰, miszerint a nélkülözhetetlen eszközökre vonatkozó kereseteket vissza kell utasítani, ha egy állami vagy szövetségi hatóságnak hatalmába áll közös használatot és annak módját előírni.

A Trinko-ügy első pillantásra úgy tűnik világossá tette a verseny- és ágazati szabályozás közötti különbségeket. A két szabályozási módtól azt várják, hogy kiegészítik, támogatják egymást. A nélkülözhetetlen eszközök doktrínája alkalmazásának visszautasítására azonban ott került sor, ahol az a legkézenfekvőbben adódott volna. A Legfelsőbb Bíróság helyesen állapította meg, hogy azokban az ügyekben, amikor a szabályozó hatóságnak akár napi ellenőrzésére is szükség lehet a jogszerű állapot biztosításához, a bíróság nincs abban a helyzetben, hogy olyan döntést hozzon, amelynek következményei készségeit és képességeit meghaladják. Az esetet figyelemmel kísérők viszont látták, hogy ebben az ügyben elképzelhető, hogy a szabályozó hatóságok kényszerítő eszközei nem voltak elég hatásosak. Nem volt vizsgálat tárgya az sem, hogy összevetve a büntetések jellegével és mértékével, vajon a Verizonnak megérte-e versenykorlátozó magatartást követni.

A nélkülözhetetlen eszközök tárgyában a Trinko eset után indult perekben a felperesek mind veszítettek, vagy a tevékenység szabályozott ágazatba tartozó jellege vagy a négyponos teszt valamely pontjának hiánya miatt.⁶¹ A Trinko-ügy kimenetelét a szakmai közvéleményben a doktrína alkalmazhatóságával szemben felhalmozódó ellenvetések is előrevetítették.⁶² A megkerülhetetlen szaktekintélyeknek számító és már említett Areeda és Hovenkamp professzorok vélekedésén túl Lipsky és Sidak is megállapította, hogy a hozzáférést előíró kötelezettségek nemigen illeszkednek a versenyszabályozás keretei közé. Véleményük szerint

⁶⁰ Areeda, Hovenkamp [2003] 150.o.

⁶¹ Waller [2008] 365.o.

⁶² Az alkalmazása ellen érvelőkről lásd Competition and Monopoly [2008] 127-128.o.

ezzel a kérdéskörrel inkább a szabályozó hatóságoknak kellene bajlódniuk. A bíróságoknak semmiképp nem lenne feladatuk olyan kérdésekkel foglalkozni és állást foglalni, amelyekben A Kongresszus megteheti, hogy a szabályozó hatóságokat felhatalmazza ilyen kérdések megoldására, ha nem teszi, akkor a bíróságoknak nem feladatuk ezek megoldásán fáradozni.⁶³

Az ellenvetések az MCI teszt minden pontját érintették és elsősorban a feladat elvégzésének megoldhatatlanságát emelték ki. A bíróságoknak meg kellene pontosan határozni, hogy mi tekinthető eszköznek és az ahhoz való hozzáférés hogyan érinti a versenyt. Az eszköz megkettőzésének vizsgálatakor az ésszerűség és megvalósíthatóság mérlegeléséhez a megkettőzés költségeinek pontos számbavétele lenne szükség. A hozzáférés megtagadásának kérdésében a teljes megtagadás egyszerűbb esetén túl olyan esetek vizsgálatára is szükség lenne, ahol a megtagadás részleges, csak egy-egy feltételre vonatkozik, ami a monopolista és a versenytárs költségviszonyainak részletes elemzéséhez is elvezetne. A hozzáférési kötelezettség kimondása pedig együtt jár a megosztott eszköz jövőbeli hatékony használatának és működőképességének megítélésével. A végeredményként esetleg előírható közös használat kikényszerítésének lehetősége viszont – immár a verseny általános kereteit érintve - nem ösztönzi a beruházási és kutatás-fejlesztési kedvet.

Mások viszont - nagyon szigorúan körülírt feltételeket hangsúlyozva - védelmükbe vették az elv alkalmazhatóságát. A Legfelsőbb Bíróság azon megfogalmazását is kétségbe vonták, hogy a Bíróság a nélkülözhetetlen eszközök elvét eddig nem használta, mert az Otter Tail ügynek más olvasata nem lehetséges. Azt is figyelembe vették, hogy az alsóbb fokú bíróságok több tucat esetben használták a doktrínát az esetek eldöntésénél. Pitofsky professzor (korábban a Federal Trade Commission elnöke) például a Kongresszus által 2004-ben létrehozott Antitrust Modernization Commission előtt kifejtette, hogy az a vélekedés, amely szerint a tudományos világban a doktrínát kiürültnek és értelmetlennek tartják még a doktrínát legvehemensebben támadók esetében sem áll fenn, mivel ők is az óvatos, körültekintő és jól definiált használat szükségességére hívták fel a figyelmet. Pitofsky a doktrína versenyszabályozásban való használhatóságának híveként szintén ezeket a szempontokat hangsúlyozta. A doktrínának szerinte van helye a versenyszabályozásban, de alkalmazhatósága erősen korlátozott, amit úgy tűnik az európaiak helyesen látnak és ebben az irányban alakítják a nélkülözhetetlen eszközökre vonatkozó szabályozásaikat.⁶⁴

⁶³ Lipsky, Sidak [1999] 1195.o

⁶⁴ AMC [2005] 96-97.o.

Steven C. Salop azt kifogásolta, hogy sokan úgy vélik a bíróságok nem alkalmasak összetettebb ügyek eldöntésére. Ezzel a megközelítéssel azonban nem a verseny szabadságát erősítik. Ha a bíróságok még nem tudnak ilyen feladatokat ellátni, akkor inkább képezni kell őket vagy a feladatokat a szabályozó hatóságokra kell bízni. A bíróságok nem húzódnak a háttérbe arra hivatkozva, hogy az adott kérdésben még nincs kialakult jogi álláspont, sőt éppen ezt a hiányzó elemzést kell elvégezniük. Ehhez a korábbinál kifinomultabb és közgazdaságilag sokkal jobban alátámasztott vizsgálatot és érvelést kell alkalmazniuk.⁶⁵

B. Frischmann és S.W.Waller is úgy látja, hogy a nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának alkalmazására egyelőre inkább az Európai Unióban nyílik lehetőség. A doktrína revitalizálása jegyében kísérletet tettek az egyoldalúnak tartott kínálatoldali megközelítés (a doktrína a kínálatoldali helyettesítést, azaz az eszköz megkettőzhetőségét helyezte előtérbe) mellett a keresleti oldal figyelembe vételére is. Ennek érdekében felvázolták az infrastruktúra keresletalapú fogalmát, amelybe a nyílt hozzáférést igénylő tevékenységek széles köre került bele a villamosenergia hálózatoktól kezdve az interneten át az alapkutatóig. Az infrastrukturális tevékenységek egy részénél jól bizonyítható a nyit hozzáférés elvének társadalmi hasznossága. Javaslatuk szerint ezért a nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának használatakor először egy „infrastruktúra értékelési szűrőn” kellene a tevékenységeket megítélni és csak ezt követően lenne szükséges az MCI teszt alkalmazására (Frischmann, Waller [2008]).

Az elméleti és gyakorlati alkalmazási viták közepette született meg az Antitrust Modernization Commission jelentése 2007-ben. Ebben a bizottság nem használta a nélkülözhetetlen eszközök fogalmát. Az azonos piacon működő versenytársakkal való szerződéskötés megtagadását még a monopóliumok esetében is a legritkább esetben tartják törvénytelennek. A kevés kivételt az Aspen és az Otter Tail esetből vezették le.⁶⁶ Egy évvel később látott napvilágot az igazságügy-minisztérium elemzése a Sherman Act monopolizációt tiltó második szakaszáról. Ebben egy rövid fejezetet szentelnek a nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának, amelyben megállapítják, hogy a nélkülözhetetlen eszközök doktrínája hiányosságai miatt kevésbé alkalmas arra, hogy a szerződéskötés egyoldalú, feltétel nélküli visszautasításának kérdésében a versenytorzítást meg lehessen állapítani. Magát a magatartást

⁶⁵ AMC [2005] 16-17.o.

⁶⁶ AMC [2007] 101-104.o.

is úgy minősítik, hogy az a Sherman Act második, monopolizációt tiltó szakasza szempontjából a versenyszabályozásban nem játszik komoly szerepet.⁶⁷ Ezt az álláspontot és a jelentés „irányultságát” a megjelenésének időpontjában a Federal Trade Commission (FTC) három bizottsági tagja azonnal kifogásolta.⁶⁸ Véleményük szerint amennyiben az abban foglaltak a bírói gyakorlat részeivé válnak az a monopolpozíciók megszerzésének eddigi tiltását radikálisan gyengítené. A jelentésben javasolt megoldások és konklúziók a monopolhelyzetű cégek érdekeit a fogyasztói érdek fölé helyeznék. Az állásfoglalásuk azt is kifogásolta, hogy a FTC és a minisztérium által szervezett közös meghallgatásokon elhangzottakat a jelentés torzítva, egységes álláspontként adja elő, pedig azokon sem a jogrendszer eddigi működésével sem a jövőbeni irányával kapcsolatban nem alakult ki egységes álláspont. A jelentés hamisan kelti azt a benyomást, hogy az a vélemény, hogy „a szerződéskötés egyoldalú, feltétel nélküli visszautasítás a Sherman Act második, monopolizációt tiltó szakasza szempontjából a versenyszabályozásban nem játszik komoly szerepet” a FTC egyetértését bírja. Egy korábbi, a szellemi tulajdonjogokról szóló tanulmányban az FTC azzal értett egyet, hogy a szellemi tulajdon esetében a licencnyújtás megtagadása nem jelent versenykorlátozást. A bizottsági tagok azt is kifogásolták, hogy miközben a minisztérium is egyetértett annak a szempontnak a fontosságával, hogy a Trinko-ügyben a bíróság kimondta, hogy a versenytárral való szerződéskötés visszautasításának joga nem korlátlan. Ezt a szempontot azonban a jelentés a következtetések levonásánál már nem alkalmazza.⁶⁹

A nélkülözhetetlen eszközök doktrínája alakulásának egyesült-államokbeli történetét áttekintve láthatjuk, hogy a nélkülözhetetlen eszközök elvét - elsősorban az alsóbb fokú bíróságok - nagyszámú esetben használták és alakították. Erre különösen a formalizálási kísérletek (Hecht, MCI), a teszt formátum kialakítása után került sor. Az is látható volt, hogy az ezen a jogcímen kezdeményezett perek többnyire nem hoztak sikert a felpereseknek. A használatát a Trinko-ügyben hozott döntés megkérdőjelezte és ezzel egyidejűleg, illetve ezt megelőzően, az elv használhatósága körüli viták is megélénkültek, azonban mint fentebb látható volt nem kerültek nyugvópontra.

⁶⁷ Competition and Monopoly [2008] 127-129.o.

⁶⁸ Statement [2008]

⁶⁹ Statement [2008], 8-9.o.

3. A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMA AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 102. cikke (korábban 82.) foglalkozik a témánk szempontjából fontos erőfölényes helyzetekkel.⁷⁰ A Bizottság illetve a Bíróság elé kerülő ügyek ebben az esetben is először az üzletkötéstől való elzárkózás eseteiként kerültek elbírálásra, a nélkülözhetetlen eszközök doktrínája és szóhasználata csak a kilencvenes években bukkant fel.⁷¹

Az első ügy, amelyet említeni szoktak a *Commercial Solvents* esete (1974), amelyben a vállalat az EGK területén egyedüli szállítóként nyersanyaggal látott el cégeket. Az egyik vevője egy időre megszüntette vásárlásait, majd amikor ismét jelentkezett a vállalat megtagadta a kiszolgáltatását, egyben előkészületeket tett a vevője által gyártott termékek saját gyártására is. A Bizottság ezt erőfölénnyel való visszaélésnek minősítette, majd az Európai Bíróság is hasonló határozatot hozott. Ebben az ügyben döntő szerepet játszott, hogy a *Commercial Solvents* maga is gyártásra készülődött. A *Telemarketing* esetben a Bíróság egy jogi monopólium ügyében döntött. Ebben az ügyben a monopóliumhelyzetben lévő műsorszóró társaság csak a saját cégcsoportjához tartozó vállalkozásnak engedte telemarketing kampányának bonyolítását. A Bíróság döntése alapján a domináns helyzetben lévő vállalat nem tarthatja fenn maga számára a kapcsolódó piacokon a szolgáltatás jogát azzal a szándékkal, hogy így a versenytársakat kizárja ezeken a piacokon.

Az első ügy, amelyben a Bizottság a nélkülözhetetlen eszközök szókapcsolatot használta a *H. Sea Containers v. Stena Link* (1994) ügy volt. Egy kikötő tulajdonos és üzemeltető saját kompjáratokat is indított a kikötőből, de amikor egy másik cég jelentkezett, hogy ugyanazon az útvonalon gyorsabb járatokat indítana, hosszan halasztotta a tárgyalásokat. A Bizottsághoz benyújtott panasz hatására végül megegyezett az új szolgáltatóval. A Bizottság ennek ellenére szükségesnek tartotta megállapítani, hogy a kikötők nélkülözhetetlen eszközöknek számítanak és az ilyenek tulajdonosai, ha maguk is használják az eszközt és megfelelő indok nélkül visszautasítják, vagy csak a saját szolgáltatásuknál kedvezőtlenebb feltételekkel teszik lehetővé a hozzáférést mások számára, visszaélnek erőfölényes helyzetükkel.

⁷⁰ EU [2008], 89.o.

⁷¹ Az európai eseteket ismerteti Evrard [2004], Nagy Csongor István [2006], Bottka Viktor [2006], Castaldo, Nicita [2007], Frischmann, Waller [2008], Cotter [2008].

A Bizottság és az Európai Bíróság a szellemi tulajdonjogokat érintő kérdéseket is tárgyalta. A *Magill* (1995) ügyben három televíziós műsorszóró társaság, amelyek szerzői jogilag védve egyenként saját műsorújságot adtak ki, megtagadták egy kiadótól, hogy heti összesített programfüzetet adjon ki. A panasz alapján a Bizottság erőfölénnyel való visszaélésnek minősítette az esetet és felszólította a műsorszórókat az engedély megadására. Az Elsőfokú Bíróság megerősítette a Bizottság döntését és hangsúlyozta, hogy egy kizárólagos jog, mint ami például a szellemi tulajdonhoz kapcsolódik is sértheti a 82. cikket, amennyiben az erőfölényes a helyzetével visszaélne. A visszaélés ebben az esetben egy új termék megjelenését akadályozta. A döntéseket az Európai Bíróság is megerősítette, megállapítva, hogy a Bizottság a nélkülözhetetlenséget bizonyította, hiszen a műsorszórók voltak az egyetlen forrásai az információnak. Az üzletkötés megtagadása megvalósult, aminek sem a műsorszórás sem a műsorújságok területén nem volt indoka, ennek következtében a műsorszórók egy kapcsolódó piacot saját tevékenységük céljára lezártak, a versenytársat pedig kizárták.⁷²

A nélkülözhetetlen eszközök doktrína hasznosnak bizonyult egyes, a vertikális láncban lefelé irányuló piacok megnyitásában. Ugyanakkor a döntéseket elemezve az is látszott, hogy a piaci körülmények közgazdasági elemzésére kevés esetben került sor. A nélkülözhetetlen eszközök elvének a beruházások kevéssé ösztönző hatásairól is egyre több szó esett. Megerősödött a félelem, hogy egy erőfölényes helyzetben lévő vállalkozásnál a versenytársak könnyen lefölözhetik az erőfölényes pozíciójú társaság beruházásainak hasznát. Ebben a helyzetben teremtett tisztább képet a *Bronner-ügy* (1998).⁷³

Oscar Bronnernek, a *Der Standard* kiadójának és terjesztőjének a hazai (osztrák) napilapok piacán a példányszám tekintetében 3,6 százalékos, a hirdetési bevételek tekintetében pedig 6 százalékos volt a részesedése. Bronner a bécsi bíróságon a 47 százalékos példányszámmal és 42 százalékos hirdetésbevételek-részesedéssel, valamint az egyetlen országos házhoz szállító szolgáltatással rendelkező Mediaprint vállalkozás kötelezését kérte arra, hogy lapját, a *Der Standard*ot is – ésszerű díjazás fejében – a Mediaprint házhoz szállító szolgáltatása keretében terjessze. A Mediaprint erre csak akkor volt hajlandó, ha a nyomdai előállítás és az egyéb terjesztést is átvállalhatja. Bronner úgy érvelt, hogy a Mediaprinté az egyetlen gazdaságosan

⁷² Cotter [2008] 7.o.

⁷³ Valentiny [2004] 25-27.o.

működtethető országos házhoz szállítási rendszer, és a kis példányszám miatt ő nem tud párhuzamosan hatékony rendszert kiépíteni.

Az ügyben végül az Európai Bíróság foglalt állást, Oscar Bronner keresetét elutasítva, és kimondva, hogy csak bizonyos nagyon speciális esetek együttléte esetén használható az alapvető fontosságú eszközök doktrínája. Az adott esetben például visszaélésnek számított volna, ha a hozzáférés megtagadása miatt Bronner versenyképtelenné válna, és a piacról kiszorulna; ha a visszautasítást nem lehetne objektív indokokkal megmagyarázni; ha a házhoz szállítási szolgáltatás elengedhetetlen lenne Oscar Bronner cégének, abban értelemben, hogy nincs tényleges vagy lehetséges helyettesítője az adott házhoz szállítási rendszernek. Mindez azonban nem állt fenn. A bírói döntés kitért arra is, hogy a kis példányszám önmagában nem indokolja a másik reális lehetőség hiányát.

A 82. cikkely alá tartozó Bronner-ügyben is tetten érhető volt a közgazdasági érvelés súlyának növekedése. Az alapvető fontosságú eszközök definiálásakor ugyanis kitértek arra, hogy más az az eset, amikor a hozzáférést igénylő fizikailag képtelen az eszközök reprodukálására, és más az, ha ez a lehetőség fennáll, de üzletileg nem vonzó számára. Az előbbi eset valós szűk keresztmetszetet jelent, míg a második esetben nagy lenne a kísértés, hogy a versenytársak a törvény erejét használva a létesítéshez képest sokkal kisebb költséggel jussanak hozzá versenyhelyzetüket erősítő eszközökhöz.

A 82. cikkely, az eset fővizsgálója értelmezésében, a verseny és ezen keresztül a fogyasztók védelmét szolgálja, nem pedig egyes versenyzőkét. A Bronner-ügyben hozott ítéletben ezért is tettek különbséget között, hogy mi az, ami a verseny szempontjából, és mi az, ami az egyes versenytársak szempontjából számít alapvető eszköznek. A hozzáférés kötelezővé tétele sok esetben rövid távon élénkítené a versenyt, viszont a túl könnyen megszerezhető hozzáférési lehetőségek nem ösztönöznék a versenytársakat az eszközök versenyeztetésében, ami a versenyt végül is hosszabb távon csökkentené. Az erőfölényen lévő vállalkozások viszont már nem lennének érdekeltek hatékony eszközök kiépítésében, hiszen az ebből származó hasznokat a versenytársakkal meg kellene osztani. A Bronner-ügyben a hozzáférés engedélyezése olyan folyamatokat indított volna el, amelynek végeredményeként a gazdaság egyre több szegletében a hozzáférési feltételeket szabályozni kellett volna. A hozzáférésre kötelezés egy ponton túl pedig kiváltaná az ahhoz kapcsolódó árszabályozás kialakulását, ezért a kötelezést csak utolsó lehetőségként szabadna igénybe venni.

A Bronner-ügyet fordulópontnak tekintik a európai versenyszabályozás nélkülözhetetlen eszközökkel összefüggő álláspontjának alakulásában. A Bíróság a korábbiakhoz képest pontosabban írta körül a nélkülözhetetlen eszközök fogalmát. A nélkülözhetetlenség megállapításához azt vizsgálták, hogy kialakítható-e megfelelő helyettesítő eszköz és úgy találták, hogy sem technikai, sem jogi, sem gazdasági akadálya nem volt annak, hogy akár egyedül, akár más kiadókkal együttműködve országos terjesztő hálózatot alakítsanak ki.

A Magill-ügyhöz hasonlóan valamelyest szélesebben értelmezte a nélkülözhetetlen eszközöket a Bíróság az *IMS Health Inc. v. Commission* (2002) esetben.⁷⁴ Az IMS Health piacutató társaság a nagykereskedők adatai alapján építette ki a gyógyszerári termékek részletes helyi forgalmára vonatkozó, sajátos cellastruktúrát alkalmazó, információs rendszerét. A versenytársak megjelenésekor kifogásolta, hogy azok azonos cellastruktúrát alkalmaznak. Az Európai Bíróság ebben az esetben is megállapította, hogy a szellemi tulajdon jog önmagában nem jelenheti a 82. cikk megsértését, de gyakorlásának egyes kivételes esetei igen. A kivételes eset akkor következik be, ha három feltétel egyidejűleg áll fenn: (1) a szellemi tulajdon átadásának visszautasítása potenciális fogyasztói kereslettel rendelkező új termékek megjelenését megakadályozza, (2) a visszautasítás megalapozatlan, (3) a visszautasítással a kapcsolódó piacon kiiktatják a versenyt. A megalapozottságot a nemzeti bíróságokon esetről-esetre külön kell vizsgálni.

A Bíróság kiemelte, hogy a nélkülözhetetlen eszközök elvének alkalmazásához elegendő, ha a vertikális tevékenységek felső végén meglévő szellemi tulajdon a vertikális alsóbb fokán válik nélkülözhetelenné. A Bíróság ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a szellemi tulajdon még erőfölényes helyzetben is védelmet nyújthat a versenytársakkal szemben, de nem akadályozhatja meg új termékek piacra lépését és ezáltal a verseny kiküszöbölését. Természetesen a döntés azonnal további kérdéseket vetett fel, sokan az új definícióját, a potenciális kereslet meghatározását hiányolták.

Az Európai Unióban tárgyalt ügyeket inkább a pragmatikus megközelítés jellemzi. Viszonylag szűk körben zajlanak viták az ügyek értelmezéséről és az amerikaival összevetve az elméleti háttér is szegényesebb. Ugyanakkor mind a Bizottság, mind a Bíróság

⁷⁴ Cotter [2008] 8-9.o., Evrard [2004] 25-29.o., Castaldo, Nicita [2007] 95-97.o., Frischmann, Waller [2008] 62-63.o.

meglehetősen következetesen alkalmazza a nélkülözhetetlen eszközök elvét, még akkor is, ha a fogalom használatától a Bíróság általában óvakodik. A nélkülözhetetlen eszközök elvének amerikai és európai fogadtatása közötti különbségek részben a jogi és intézményi környezet különbözőségéből fakadnak. Az állam beavatkozására való nagyobb európai hajlam a piaci liberalizációk és privatizációk hulláma után is megmaradt. Sőt éppen ezek hatására alakult ki az a helyzet, amelyben az ágazati szabályozások korábban nem ismert új rendszerére volt szükség. A liberalizált piacok szinte mindegyikén (távközlés, villamosenergia, gáz, vasút, posta) monopolhelyzetű cégek jelenlétében kellett a verseny számára kedvezőbb feltételeket megteremteni. Az erőfölénnyel való visszaélés lehetősége különösen fogékonyá tette az Unió tagországait a megfelelő szabályozási környezet kialakítására, a versenyösztönzésre és az ehhez használható jogelvek, mint például a nélkülözhetetlen eszközök doktrínája alkalmazására.

4. A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMÁNAK HASZNÁLATA MAGYARORSZÁGON

A magyar versenyszabályozásban a Versenytörvény 21. § adja meg azt a keretet, amelyben a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés esetei elbírálhatók. Ezen belül a c.) pont rendelkezik az üzleti kapcsolat létrehozásától való indokolatlan elzárkózás eseteiről. Egyes megfogalmazások szerint a „magyar versenyjog azon európai versenyjogok közé tartozik, amelyek elismerik az erőfölényben lévő vállalkozás általános szerződés-kötési kötelezettségét, így dogmatikailag nincs szükségük a doktrína alkalmazására, még olyan formában sem, hogy ezen a visszaélési tényálláson belül az esetek bizonyos körét címkézzék vele.”⁷⁵ Ugyanakkor az uniós piaci liberalizációkkal összhangban Magyarországon is gyarapodott azon ügyek száma, amelyben valamiféle nélkülözhetetlen eszközhöz, infrastruktúra elemhez való hozzáférés volt a vita tárgya.

A Gazdasági Versenyhivatal által az OECD egyik munkacsoportja számára készített összeállításban⁷⁶ összegezték a nélkülözhetetlen eszközökről kialakított GVH vélekedést. A kilencvenes években az üzleti kapcsolat létrehozásától való indokolatlan elzárkózás esetei között 30 olyan ügy is szerepelt, amelynél az erőfölényes helyzetet egy nélkülözhetetlen eszköz alapozta meg. Ezek az ügyekben temetkezési és hulladékgyűjtési szolgáltatóktól tagadták meg a temetőkhöz illetve hulladéklerakókhoz való hozzáférést. Az erőfölényes helyzetet mindegyik ügyben megállapíthatták, a visszaélést azonban csak azokban az esetekben, amikor az elzárkózás egyértelmű volt. Nem találták egyértelműnek abban az esetben, amikor a hozzáférést az inkumbens árpolitikája akadályozta meg. Az esetek tanulságaként a GVH megállapította, hogy nélkülözhetetlen eszközökre alapított erőfölényes helyzet akkor állhat fenn, ha olyan eszközről van szó, amelyet máshonnan nem lehet beszerezni illetve reprodukálni, az eszköz tulajdonosa közvetlenül akadályozza a versenytárs hozzáférését, holott az eszköz egyidejű használata több piaci szereplő számára is biztosított. Ezekben az esetekben a GVH hangsúlyozta az azonos feltételekkel történő hozzáférés fontosságát, egyben rávilágított a feltételek, ezen belül az elfogadhatónak tartott hozzáférési díj meghatározásának a nehézségeire. A GVH megállapította, hogy ilyen esetekben célszerű, ha az önkormányzatok árszabályozó szerepet játszanak. Az ügyekben való döntésre minden esetben megfelelő keretet nyújtott a 21.§ c.) pontja, ezért a nélkülözhetetlen eszközök

⁷⁵ Nagy Csongor István [2006] 146.o.

⁷⁶ OECD [2006]

fogalmának kifejtésére nem került sor. Ez a helyzet nagyjából változatlan maradt az elmúlt másfél évtizedben, a nélkülözhetetlen eszközök doktrínáját a magyar jogrendszer továbbra sem kezelte önálló és kifejtésre érdemes kategóriaként, pusztán az erőfölény súlyosabb eseteként, olyankor, amikor az eszköz megkettőzése lehetetlennek bizonyult. A GVH ugyanakkor egyre több olyan piaci szegmenst lát a hálózatos szolgáltatások területén, ahol ezzel a problémával a jövőben szembesülni lehet.

Az elmúlt években a fogalom meglehetősen bizonytalanság mellett, de egyre inkább teret nyer a hazai szakirodalomban. Elsősorban a hálózatos szolgáltatásokkal összefüggésben kerül elő, így például a villamosenergiaipari piacnyitással kapcsolatban említik, hogy a rendszerirányító nélkülözhetetlen eszközöket kezel⁷⁷, vagy nélkülözhetetlen erőforrásnak nevezik a vasúti iparvágányokat,⁷⁸ de gyakran a teljes hálózatot tekintik nélkülözhetetlen eszköznek.⁷⁹ Az összefonódások engedélyezésénél a feltételek és kötelezettségek előírásai között a leggyakoribb magatartási feltételnek a tulajdonilag nem megszatható eszközök használatának megosztását, a nélkülözhetetlen eszközökhöz való diszkrimináció mentes hozzáférést említik.⁸⁰

Tudomásunk szerint az első olyan eset, amelyben magyar bíróság részleteiben és alaposan foglalkozott a nélkülözhetetlen eszközök doktrínájával a *Complex v. GVH* (2008) ügy volt. A GVH Versenytanácsa 2005-ben megszüntette a Complex bejelentésére a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft.-vel szemben indult eljárást, amely ellen a Complex kiadója, a KJK Kerszöv a bíróságon keresettel élt. A Fővárosi Bíróság 2007-ben a felperes keresetét elutasította, amit a Fővárosi Ítéltábla 2008-ban jóváhagyott.⁸¹ A Complex azt kifogásolta, hogy Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. nem adja át az ügynevezett tőpéldányt a frissen összeállított jogszabályokról az elektronikus jogszabálygyűjtemények piacán működő cégek számára. Ezen a piacon a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft-n kívül négy versenytárs van jelen, a piacvezető a Complex. A GVH Versenytanácsa a nélkülözhetetlen eszköz fogalmának használat nélkül azt állapította meg, hogy a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. nem korlátozza számottevő mértékben a versenytárs termékek forgalmazását. A jogszabályok közzététele előtt maga sem frissítheti elektronikus adatbázisát, a többi versenytárs pedig a

⁷⁷ Nagyházi [2007] 28.o.

⁷⁸ GVH [2007] 63.o.

⁷⁹ Tigáz [2005] 5.o.

⁸⁰ GVH [2008]: 4.o.

⁸¹ GVH [2005], Fővárosi Bíróság [2007], Fővárosi Ítéltábla [2008].

kihirdetéssel szinte egyidőben képes az adatbázisuk frissítésére. Jelentős versenyelőnyről azért sem lehet szó, mert a vizsgált időszakban is nőtt a Complex értékesítése.

A Complex az Európai Unió versenyszabályozási gyakorlatára, a nélkülözhetetlen eszközök ott alkalmazott elvére és ennek egyes eseteire hivatkozva adta be bírósági keresetét. A tőpéldányt nélkülözhetetlen eszköznek tekintették, amely nélkül az adatbázisok szövegromlásának a veszélye áll fenn. A tőpéldány át nem engedésével szerintük a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft erőfölényét egy kapcsolódó piacra, az elektronikus jogszabálygyűjtemények piacára viszi át, ami ellentmond az EU jogszabály-kiadási gyakorlatának is, ahol a tőpéldányhoz bárki hozzájuthat.

A Fővárosi Bíróság elfogadta a felperes kiindulópontját, hogy érdemes megvizsgálni az erőfölény átemelésének kérdést. Eközben a bíróság felhívta a figyelmet a felperes által szolgáltatott azon adatra, hogy a jogalkalmazók 70-80 százaléka használja a Complex termékét. A bíróság részletesen megvizsgálta a nélkülözhetetlen eszközök eseteit tárgyaló, a felperes által is hivatkozott és egyéb értékelhető uniós jogeseteket. Ezek elemzése alapján megállapította: „hogy jelen ügyben a beavatkozó elektronikus tőpéldány nem minősül nélkülözhetetlen eszköznek az EF doktrína alapján a következők miatt:

1. A másodlagos piacon, azaz a szerkesztett elektronikus jogszabálygyűjtemények piacán hatásos verseny van, így annak átadásának megtagadása objektív indokok alapján megengedett.
2. Kellően helyettesíthető az elektronikus tőpéldány, amennyiben a felhasználók számára nem mérvadó idő alatt (pár nap) gazdaságosan előállítható az azzal egyező szöveg. A felperes semmilyen formában nem igazolta, hogy ezek a költségek aránytalanul és ésszerűtlenül magasak volnának, és különösen nem volt elfogadható, hogy a végtelen számú ellenőrzés biztosítaná csak az egyezőséget. Könnyen belátható, hogy a szövegmennyiség és az ellenőrzések száma közt függvényszerű kapcsolat van. A felperes sem az időszakosan feldolgozandó szövegmennyiséget sem az ehhez kapcsolható ellenőrzések számát meghatározó függvényt nem jelölte meg és azt nem támasztotta alá megalapozottan, továbbá mindennek költségvonzatát sem mutatta be összehasonlítva a termék előállítási költségével és az abból elérhető árbevétellel. Nem bizonyította tehát a Pp.164.§.(1) bekezdésének ellenére, hogy a felperes gyakorlati vagy a gazdasági ésszerűség szempontjából ezen eszközt képtelen megkettőzni. (helyettesíthetőségi kritérium) Még inkább megállapítható, hogy az elektronikus

tőpéldány nem nélkülözhetetlen eszköz, ha figyelembe vesszük, hogy a nélkülözhetetlen eszköznek nem csak helyettesíthetetlennek kell lennie, hanem a költségekre és időre tekintettel megkettőzhetetlennek is.

3. Különösen nem igazolta felperes, hogy gazdaságilag nem megvalósítható a nélkülözhetetlen eszközt birtokló beavatkozóval összemérhető méretű objektív versenytárs (pl. a felperes) számára a kérdéses eszköz duplikálása. (megvalósítható alternatíva kritérium)

4. Nehezen eldönthető kérdés jelen perben, hogy a beavatkozó tulajdonában lévő elektronikus tőpéldányon a beavatkozó szellemi tulajdonjoga áll-e fenn, mindenesetre felperes az ilyen típusú ügyekre kidolgozott tesztekre hivatkozott elsősorban (Magill-ügy). Ha feltesszük, hogy a beavatkozó szellemi tulajdonját képező eszköz átadásáról van szó, akkor megállapíthatjuk, hogy a tőpéldány felperesnek nem a szerzői jogi jogosult termékéhez (beavatkozó⁸² terméke) képest új termékhez szükséges, ilyet nem is valószínűsített, ezért nyilvánvaló, hogy sem egy esetleges ilyen piacon, de még a szerkesztett elektronikus jogszabálygyűjtemények piacán sem zárja ki teljesen a versenyt ezen eszköz hiánya. Ezt még felperes sem állította. Elmondható tehát, hogy nem nélkülözhetetlen a tőpéldány egy új termék gyártáshoz, amely iránt egyértelműen kereslet mutatkozik, így felperes keresete bármely szempontból nézve teljes egészében alaptalan volt.”⁸³

A Fővárosi Ítéltábla kiemelte, hogy a nélkülözhetetlen eszköz jelleg vizsgálata szükséges volt az elsőfokú bíróság által bemutatott szempontok alapján. „A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét a fellebbezési kérelem és fellebbezési ellenkérelem korlátai között vizsgálta és megállapította, hogy az elsőfokú bíróság az alperesi határozat bírósági felülvizsgálata során a kereseti kérelem és ellenkérelem korlátai között eljárva a tényállást megfelelően állapította meg, az abból levont - keresetet elutasító – jogi következtetése pedig helytálló volt.”⁸⁴

⁸² Az ügyben a felperes a Complex volt, az alperes a GVH, Magyar Hivatalos Közönykiadó Kft pedig beavatkozóként vett részt.

⁸³ Fővárosi Bíróság [2007] 10.o.

⁸⁴ Fővárosi Ítéltábla [2008] 6.o.

5. A NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZÖK FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSE A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOKBAN

Az Egyesült Államok esetein végigtekintve látható volt, hogy egy bizonyos ponton (Trinko-ügy) elkülönül a nélkülözhetetlen eszközök elvének használhatósága a verseny- és az ágazati szabályozásban. Az Európai Unió esetében tapasztalható pragmatikusabb megközelítés jegyében a versenyszabályozás keretében látott alkalmazásai mellett a kilencvenes évek elejétől az egyre erősödő ágazati szabályozási rezsimek a fogalom használatát beépítették szabályozási gyakorlatukba. A liberalizációban előrébb járó és az ex ante piacelemzési tapasztalatokkal már rendelkező ágazatokban a nélkülözhetetlen eszközök „lelőhelyeit” a szabályozás felgyűlt tapasztalatai már jobban kijelölték. A liberalizációval ismerkedő ágazatokban ezek kitapogtatása most folyik.⁸⁵

A verseny- és az ágazati szabályozás közötti munkamegosztás keresése a nélkülözhetetlen eszközök fogalmának használatában is megnyilvánult. A német versenyszabályozásban például az 1998-ban törvénybe iktatott formula érvényesítése, amely a hálózatokhoz, vagy más alapvető infrastruktúrához elfogadható áron való hozzáférést kívánta biztosítani, a versenyszabályozást rendkívüli mértékben frusztrálta. A német versenyhatóság minden ez ügyben hozott határozatát megtámadták és első fokon mindegyiket el is vesztette, elsősorban azért, mert rá hárult az elfogadható ár meghatározása és ez minden esetben támadható maradt.⁸⁶ Egyes amerikai álláspontokhoz hasonlóan az a vélemény fogalmazódott meg, hogy a hozzáférés szabályozása általában nem illeszkedik a versenypolitika eszközrendszerébe, mert nincs megfelelő eszközrendszere a hozzáférés díjának és egyéb feltételeinek meghatározásában. A hozzáféréssel kapcsolatos eljárások azt mutatták, hogy például a villamosenergia-iparban indított hozzáférési ügyekben a versenyszabályozás ex post jellegéből következően mire a végső döntések megszülettek az iparág struktúrája teljesen átalakult.

A postai szolgáltatások a legújabbán liberalizálódó piacok közé tartoznak, az inkumbens szolgáltatók többsége állami monopólium, amelyek a részleges piacnyitás után is megőrizték hagyományos piacaik nagy részét, a legtöbb helyen piaci részesedéseik csak nagyon kis mértékben csökkentek. A postai szolgáltatások területén a legvitatottabb kérdések közé

⁸⁵ Kiss Károly Miklós [2008] 285-288.o.

⁸⁶ Hellwig [2008] 9.o.

tartozik a hozzáférés problémája. Szükséges-e egyáltalán szabályozni a hozzáférés lehetőségét, vannak-e egyáltalán szűk keresztmetszetek, nélkülözhetetlen eszközök a postai szolgáltatások körében? Ezek a viták az uniós törvénykezést is befolyásolják, a 2009-re tervezett teljes piacnyitást 2011-re halasztották és ez alól is lehet mentességet kérni. A harmadik postai irányelv kimondta, hogy a postai szolgáltatók átlátható és diszkrimináció mentes módon kell, hogy a postai hálózathoz hozzáférjenek. Az átlátható és diszkrimináció mentes hozzáférést ezután bizonyos hálózati elemekre és szolgáltatásokra külön is előírják. Ilyenek az irányítószámok, a címadatbázis, a postafiókok, a levélládák, a címváltozások, az átirányítás és a feladónak történő visszajuttatás szolgáltatása.⁸⁷

Az irányelv, mint ahogy azt általában más uniós jogszabályok is így teszik, nem határozza meg milyen jogi háttér alapján jelölték ki a hozzáférésnél megnevezett elemeket. Így továbbra is vitatott kérdés maradhat, hogy vajon létezik-e nélkülözhetetlen eszköz a postai szolgáltatások területén. Vannak, akik tényként állapítják meg, hogy nem létezik, mint például a 10 európai inkumbens postai szolgáltató által rendelt tanulmány készítői.⁸⁸ Más, szintén postai megrendelésre dolgozó szerzők (Bijl, van Damme, Larouche) ennél alaposabban támasztják alá érvelésüket.⁸⁹ Szerintük csak jelentős specifikus költségek jelenlétében lehet szűk keresztmetszetről vagy nélkülözhetetlen eszközökről beszélni és csak ilyenek estében vizsgálható az ex-ante szabályozás létjogosultsága. A postai ágazatban ilyen specifikus elsüllyedt költségek nem találhatók, sem az ágazat egészében sem egyes részein. Ennek alapján – ahogy a Bronner ügy is példázza – nem mondható ki hozzáférési kötelezettség. Ezért, ha mégis hozzáférési kötelezettséget állapítanak meg, akkor a verseny- és ágazati szabályozás koherenciája sérülne. Úgy vélik, hogy a postai piacon megjelent versenytársak is bizonyítják a monopolista szűk keresztmetszetek hiányát. Egy meglévő hálózathoz kapcsolódás korlátozza a vállalkozás belső szervezeti rendszerének optimalizálását ezért ennek a lehetőségnek a biztosításával csökkenne a vállalatok hatékonysága. Végül megemlítik, hogy a hozzáférés kötelezettsége különösen hosszú távon csökkentené a beruházási és innovációs kedvet.⁹⁰ Mindezek alapján a postai szektor „enyhe szabályozását” tartanák elfogadhatónak.⁹¹ Nem minden, az inkumbensek mellett kiálló professzor véli úgy, hogy a nélkülözhetetlen eszközök fogalmát szűken kellene értelmezni. Alfred Kahn szerint a

⁸⁷ Directive [2008] Article 11., 11a.

⁸⁸ Oxera [2007] 68, 70.o.

⁸⁹ Bijl, van Damme, Larouche [2003]

⁹⁰ i.m. 69.o.

⁹¹ Bijl, van Damme, Larouche [2005]

közszolgáltatások területén a verseny bevezetése azzal jár, hogy nemcsak egyes eszközök válnak nélkülözhetetlenné a versenytársak számára, hanem éppen a jogi monopólium jelleg miatt olyan méret- és választékgazdaságosságok alakulnak ki, ami kifejezetten igényli ezeknek az eszközöknek a megosztását a versenytársakkal.⁹²

Damien Geradin a szerzőkkel vitatkozva kifejti⁹³, hogy egy hozzáférési rezsím kialakítása éppen hogy növelné a vállalkozások rugalmasságát, stratégiai választásainak lehetőségét, amelybe a kézbesítési hálózat egyes elemeinek saját kialakítása is beletartozik. Amint az egyes európai piacokon már ma is látszik. A beruházási és innovációs kedv sérülése csak akkor állna fenn, ha a hozzáférés díjait rosszul állapítják meg, azaz nem biztosítják a beruházások megtérülését. A Bronner-ügyre való hivatkozást sem tartja szerencsésnek, hiszen ebben az esetben nem levél, hanem újság kézbesítési hálózatról volt szó. Az utóbbi esetben feltételezhető volt alternatív megoldások kialakítása, a postai kézbesítő hálózat esetén nehéz ilyet találni. Nem szabad a versenyszabályozás keretébe utalni a hozzáférés kérdését, mert az idővesztéssel és a versenyszabályozás számára megoldhatatlan feladatok támasztásával jár. Az átláthatóság és a diszkrimináció mentesség előírása önmagában nem elegendő, mert nem garantálja, hogy a piacra lépők hozzá is férnek az inkumbens postai hálózatához. A hozzáférés ex-ante szabályozása viszont a kiismerhetősége révén csökkentené az üzleti kockázatokat, a szabályozó hatóságok rendszeres adatgyűjtése megoldaná a versenyszabályozás rendszerében eldönthetetlen vitás ügyek információigényét, miközben a verseny élénkülésével maga a rezsím válna feleslegessé.

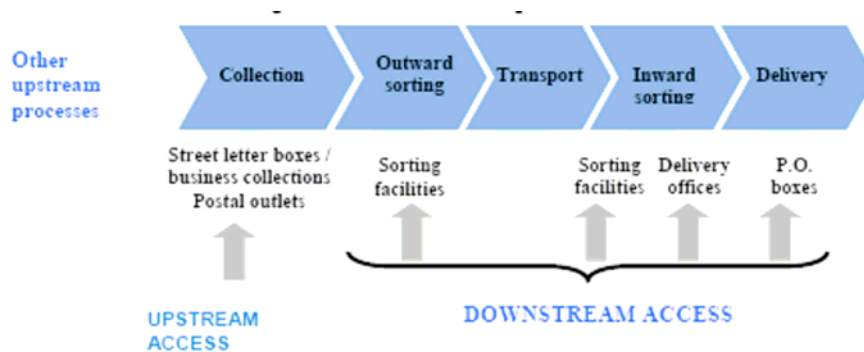
A szakmai viták egy másik vonulata nem a nélkülözhetetlen eszközök elvének általában vett alkalmazhatóságával foglalkozik, hanem a teljes postai hálózaton belül a különböző tevékenységtípusoknál a nélkülözhetetlen eszközök beazonosítását kísérli meg. A postai tevékenységeken belül megkülönböztetik a gyűjtés, a feldolgozás, a szállítás és a kézbesítés fázisait (lásd az 1. ábrát). A feldolgozás a gyűjtéshez és a kézbesítéshez is kapcsolódik. Az egyes tevékenységfajták szerepe küldeményfajtánként különböző lehet és postaszervezetenként is változhat. Az európai posta szervezetek levéltovábbítására vonatkozó adatgyűjtésből látható, hogy a kézbesítés fázisa a legköltségigényesebb, európai átlagban az összköltség felét teszi ki, ezt a feldolgozás követi 16 százalékkal, majd a gyűjtés 12 százalékkal és a szállítás 7 százalékkal. A rezsiköltségek aránya 15 százalék volt. A

⁹² Kahn [2001] 18.o.

⁹³ Geradin [2006] 9-14.o.

csomagküldés esetében is kézbesítés a legmagasabb költségigényű (39 százalék), de a szállítás kerül második helyre 21 százalékkal, amit a feldolgozás (17 százalék), gyűjtés (10 százalék) követ 13 százalékos rezsiköltség hányad mellett. Mivel a feldolgozás, gyűjtés és a rezsihányad maximum 2 százalékpontos különbséggel azonos a két küldeménytípusnál, megállapítható, hogy ezek aránya nagyjából állandó, csak a kézbesítés/szállítás arány változik.⁹⁴

III.1. ábra A postai tevékenységek és a hozzáférés

Forrás: SEC(2006)1291 16.o.

Crew és Kleindorfer azt hangsúlyozza⁹⁵, hogy a vertikális lánc felső végén az inkumbens szolgáltatók tevékenység-megosztás (worksharing) keretében gyakran jutnak megállapodásra más szolgáltatókkal hozzáférési kérdésekben. A tevékenység-megosztás során például az inkumbenstől független szervezetek végzik az előrendezést és a vonalkódokkal való ellátást és ezután kerülnek feldolgozásra a küldemények. Az inkumbensnek ez inkább kedvező üzleti lehetőséget, kapacitásainak jobb kihasználását jelentheti, ami miatt nem zárkózik el a hozzáférés megadásától. Itt tehát nem látnak nélkülözhetetlen eszközt az inkumbens kezében. A probléma inkább abból adódik, hogy a hozzáférésnél kedvezményeket alkalmaznak, azaz például a feldolgozásra kerülő küldeményeket kedvezményes áron veszi be a inkumbens. Ez a megoldás rendben is működik, ha a kedvezmény mértéke megegyezik az igénybe nem vett szolgáltatás költségével és nincs egyetemes szolgáltatási kötelezettség. Ebben az esetben már a keresztf finanszírozásban rejlő támogatások miatt a tevékenységek közötti kimazsolázásra támad ösztönzés. Emiatt a hozzáférés kötelezettségének kimondása országosan egységes

⁹⁴ Ezek az átlagos adatok csak tájékoztató jellegűek, országonként nagy különbségek mutatkoznak, amely legalább annyira tükrözi a tevékenységekbeli eltéréseket, mint az eltérő számbavételi megfontolásokat. NERA [2004] 72,77.o.

⁹⁵ Crew, Kleindorfer [2002] 7.o.

tarifák mellett az egyetemes szolgáltatási kötelezettséget közgazdaságilag fenntarthatatlanná teszi.⁹⁶

A postai szektorban engedélyezett keresztfinanszírozás problémáit próbálta kezelni az Európai Bíróság is. A *Corbeau-ese*⁹⁷(1993) mind a postai szolgáltatások piacmeghatározásának, mind a fenntartott szolgáltatások körének értelmezése szempontjából fontos ügynek számított. Az Európai Bíróság ebben egyrészt kimondta, hogy versenykorlátozást indokolhat az az eset, amikor egyes cégek a köz érdekében nyújtanak szolgáltatást. Ekkor gazdasági egyensúlyuk biztosítása érdekében, a nyereséget hozó tevékenységüket a veszteséges tevékenység ellensúlyozására felhasználhatják. Másrészt azonban azt is megfogalmazták, hogy a verseny korlátozása nem terjedhet ki azokra a szolgáltatás-típusokra amelyek a köz érdekében tett szolgáltatásoktól elkülöníthetők, speciális igényeket elégítenek, vagy a hagyományos szolgáltató által nem is kínált többletszolgáltatást nyújtanak. Az expressz szolgáltatások egyértelműen ebbe a körbe sorolhatók. A Corbeau-ese a keresztfinanszírozások kérdését is befolyásolta. A versenyszabályozás és az ágazati szabályozás különös figyelmet fordít arra, hogy a piaci hatalommal való visszaélést, az egyik piacon kialakult domináns pozícióra támaszkodva a szomszédos piacon való piaci hatalom megteremtését büntessék. Az árszabályozás, az egyes tevékenységekre elkülönített számvitel előírása általában ezt a célt szolgálja. Különösen fontos, hogy a fenntartott szolgáltatások bevételeiből a nem-fenntartott szolgáltatások általánosságban ne legyenek keresztfinanszírozhatóak.

A vertikális lánc lépcsőin lefelé haladva már többen vélik úgy, hogy nélkülözhetetlen eszközökkel találkozhatunk. Erre a legjobb jelölt a kézbesítő hálózat, amelyet De Donder a jelentős méretgazdaságosság miatt tekinti annak.⁹⁸ A PriceWaterhouseCoopers tanulmánya⁹⁹ szintén úgy találja, hogy míg a vertikális értéklánc felső végén nehéz lenne nélkülözhetetlen eszközt találni, addig az alsó végén már lehet egyes tevékenységek mellett érvelni, bár az elsüllyedt költségek kis aránya miatt kevesebb sikerrel. A nélkülözhetetlenség kimondása nélkül is azonban számos indok szól amellett, hogy a teljes piacnyitás idejére ezeket a hozzáférési területeket szabályozzák. Ilyen az inkumbens várható versenykorlátozó magatartása, az a szándék, hogy a belépőknek lehetősége legyen a teljes földrajzi piac

⁹⁶ Panzar [2002] 114-115.o.

⁹⁷ Corbeau [1993].

⁹⁸ de Donder [2006] 307-308.o.

⁹⁹ PriceWaterhouseCoopers [2006] 129-133.o.

elérésére, valamint az, hogy a költségekhez igazított kötelező hozzáférés megakadályozhatja a felfaló magatartás kialakulását. A hozzáférés díjazásának megoldásai azonban az egyetemes szolgáltatási kötelezettség miatt rendkívül nehéz feladatot jelentenek. Ezért nagyon fontos, hogy a szabályozók tudatában legyenek azoknak az átváltási lehetőségeknek, amelyek a különböző árszabályozási megoldások között fennállnak. Armstrong javaslata szerint a hatékony tényezőárzási szabály (ECPR) a legmegfelelőbb díjszámítási mód, ha az új belépők nem rendelkeznek az inkumbens hálózat megkerülésének lehetőségével, mert így az inkumbens a veszteséges tevékenységeit is finanszírozhatja. Ezzel a módszerrel a belépő pontos árjelzést kap és eldöntheti, hogy belép-e a piacra. Ha belép, akkor hatékony versenyző jelenik meg a piacon. Amennyiben viszont a belépőnek van módja alternatív eszközöket igénybe venni és a hálózat egyes részeit kikerülni, akkor a költség-követő díjszabás a legjobb megoldás abban az esetben, ha a kiskereskedelmi árak is a költségeket tükrözik. Ha nem – például az egyetemes szolgáltatás miatt – akkor viszont a belépőt valamiféle forgalmi adóval kell terhelni.¹⁰⁰

A postai szolgáltatások körül folyó szakmai viták közepette az Európai Unió Bizottsága – a teljes piacnyitás időpontjának halasztása ellenére is - meglehetősen következetesen halad a liberalizáció kitűzött céljainak megvalósítása felé. Ebben a folyamatban a távközlés liberalizációjának tapasztalatait mindig is hasznosították. A postai szolgáltatásoknál mindig összehasonlítási alapként és példaként szerepelt a távközlés. A távközlés ex-ante szabályozás alá eső nagykereskedelmi piacain lényegében minden esetben hozzáférési kötelezettséget állapítanak meg a szabályozók. Az első segédletet ehhez a távközlési piacliberalizálás kezdetekor a versenyszabályoknak a távközlési ágazat hozzáférési megállapodásaira való alkalmazásáról kiadott közlemény tartalmazta. Ennek 68. pontja - a hivatalos magyar fordításban alapvető eszközként nevezve az általunk nélkülözhetetlenek nevezett eszközöket – kimondja, hogy az alapvető eszköz kifejezést „olyan eszköz vagy infrastruktúra leírására alkalmazzák, amely alapvető fontosságú a vevők eléréséhez és/vagy a versenytársak számára üzetük folytatásának lehetővé tételéhez, és amelyet semmilyen ésszerű eszközzel nem lehet reprodukálni.”¹⁰¹ A Bizottság elemzéseinek kiindulópontja a hozzáférést igénylő piac meghatározása, ahol a következő feltételek együttes fennállását kell mérlegelni:

¹⁰⁰ Armstrong [2008] 185-186.o.

¹⁰¹ Közlemény [1998] 68. pont

„a) a kérdéses eszközhöz való hozzáférés általában nélkülözhetetlen a vállalkozások számára az érintett piacon való versenyzéshez . A kulcskérdés tehát itt az, hogy mi nélkülözhetetlen. Nem elegendő, hogy a hozzáférésért folyamodó vállalkozás helyzete előnyösebb volna, ha megkapná a hozzáférést, hanem a hozzáférés megtagadásának a tervezett tevékenységek lehetlenné vagy súlyosan és elkerülhetetlenül gazdaságtalanná tételéhez kell vezetnie....

b) elegendő kapacitás áll rendelkezésre a hozzáférés biztosításához;

c) az eszköz tulajdonosa elmulasztja kielégíteni a valamely meglévő szolgáltatási vagy termékpiacon fennálló keresletet, gátolja valamely lehetséges új szolgáltatás vagy termék megjelenését, illetve akadályozza a versenyt valamely meglévő vagy lehetséges szolgáltatási vagy termékpiacon;

d) a hozzáférésért folyamodó vállalkozás kész megfizetni az ésszerű és hátrányos megkülönböztetéstől mentes árat, és máskülönben minden tekintetben elfogadja a diszkriminációmentes hozzáférési feltételeket és kikötéseket;

e) a hozzáférés biztosítása megtagadásának nincs tárgyilagos indokoltsága.”

A Közlemény azt is kimondta, hogy „különösen fontos a távközlési ágazatban, hogy a korábbi monopolista állami vállalkozások tevékenységei a verseny kialakulásának és fejlődésének megakadályozásával ne ássák alá a végfelhasználók versenykörnyezetből eredő hasznát.”¹⁰²

A távközlési analógia természetesen csak bizonyos korlátok között alkalmazható. A postai hálózat nem képvisel olyan fizikai jellegű hálózatot, mint a távközlési hálózatok. A postai hálózat fizikai elemeket összekötő, nagyrészt szervezeti rendszert jelent, amelyben a logisztikai struktúráknak döntő szerep jut. A hálózat fontos részét képezik olyan intangibilis eszközök is, mint a címjegyzékek, irányítószámok rendszere stb, amelyekkel kapcsolatban a nélkülözhetetlen eszközök szellemi tulajdonnal összefüggő esetei szolgálhatnak esetleg útmutatással.

¹⁰² i.m. 91.pont

Mindezek alapján a harmadik postai irányelv előkészítésénél részletes hatásvizsgálatot készítettek, hogy felmérjék a teljes piacnyitás esetén milyen szabályozási eszközöktől várható a verseny leghatékonyabb támogatása, miközben a szolgáltatás egyetemes jellegét is meg kívánják őrizni. A kompromisszum-keresés során eljutottak a nélkülözhetetlen eszközök mellett egy korábban nem használt fogalom a nélkülözhetetlen kellék kialakításához (essential means). Ezek közgazdasági értelemben nem számítanak nélkülözhetetlen eszköznek vagy szűk keresztmetszetnek, de ha ezek nem érhetőek el minden piaci szereplő számára, akkor ez hatásosan korlátozná a verseny kialakulását. A hatásvizsgálat során ilyen kelléknek minősült a postafiók, a levélláda, az irányítószám rendszer és a címváltozások jegyzéke.¹⁰³ Ezen túl biztosítani javasolták a vertikális lánc alsó végén a hozzáférést ezt azonban uniós szinten kötelező jelleggel nem írták elő, mert - mint fogalmaztak - a nélkülözhetetlen eszköz a postai hálózatban kevésbé lelhető fel. A kötelező hozzáférés elrendelését a tagországoknak – ahogy eddig is – továbbra is lehetővé tennék.¹⁰⁴ Ezzel a lehetőséggel a tagországok jelentős része élt, amint azt az alábbi táblázat mutatja.

III.1. Táblázat Hozzáférési kötelezettségi előírások

Ország	Utcai levélgyűjtő*	Kimenő osztályozó központ	Bemenő osztályozó központ	Kézbesítő részleg	Postafiók
Bulgária	-	igen	igen	Igen	igen
Dánia	-	igen	igen	Igen	-
Egyesült királyság	igen	igen	igen	Igen	igen
Franciaország	-	igen	igen	Igen	igen
Hollandia	-	-	-	-	igen
Írország	igen	igen	-	-	-
Izland	igen	-	igen	Igen	nem egyértelmű
Magyarország	-	igen	Igen	Igen	igen
Málta	igen	igen	Igen	Igen	igen
Németország	-	igen	Igen	-	igen
Portugália	-	igen	Igen	Igen	igen
Spanyolország	-	igen	Igen	Igen	igen
Svédország	-	-	-	-	igen
Szlovénia	-	igen	Igen	Igen	igen

* A versenytársak saját utcai levélgyűjtőt állíthatnak fel

Forrás: Main developments [2008] 62.o.

¹⁰³ SEC(2006)1291 18.o.

¹⁰⁴ i.m. 42.o.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A nélkülözhetetlen eszközök doktrínája alakulásának egyesült-államokbeli történetét áttekintve azt láttuk, hogy a nélkülözhetetlen eszközök elvét - elsősorban az alsóbb fokú bíróságok - nagyszámú esetben használták és alakították. Erre különösen a formalizálási kísérletek, a teszt formátum kialakítása után került sor. Az ezen a jogcímen kezdeményezett perek többnyire nem hoztak sikert a felpereseknek. A használatát a Trinko-ügyben hozott döntés megkérdőjelezte és ezzel egyidejűleg, illetve ezt megelőzően, az elv használhatósága körüli viták is megélénkültek, de nem kerültek nyugvópontra.

Az Európai Unióban tárgyalt ügyeket inkább a pragmatikus megközelítés jellemezte. Viszonylag szűk körben zajlottak viták a nélkülözhetetlen eszközök értelmezéséről és az amerikaival összevetve az elméleti háttér is szegényesebb. Ugyanakkor mind a Bizottság, mind az Európai Bíróság meglehetősen következetesen alkalmazza a nélkülözhetetlen eszközök elvét, még akkor is, ha a fogalom használatától a Bíróság általában óvakodik. A nélkülözhetetlen eszközök elvének amerikai és európai fogadtatása közötti különbségek részben a jogi és intézményi környezet különbözőségéből fakadnak. Az állami beavatkozásra való nagyobb európai hajlam a piaci liberalizációk és privatizációk hulláma után is megmaradt. Sőt éppen ezek hatására alakult ki az a helyzet, amelyben az ágazati szabályozások Európában korábban nem ismert új rendszerére volt szükség. A liberalizált piacok szinte mindegyikén (távközlés, villamosenergia, gáz, vasút, posta) monopolhelyzetű cégek jelenlétében kellett a verseny számára kedvezőbb feltételeket megteremtteni. Az erőfölénnyel való visszaélés lehetősége különösen fogékonyá tette az Unió tagországait a megfelelő szabályozási környezet kialakítására, a versenyösztönzésre és az ehhez használható jogelvek, mint például a nélkülözhetetlen eszközök doktrínája gyakorlati alkalmazására.

A magyar jogrendben a nélkülözhetetlen eszközök foglalma hosszú ideig lappangott, elsősorban azért, mert az ebben a tárgykörben értelmezhető ügyeket az üzletkötéstől való elzárkózás fogalma alatt tárgyalták és a döntések ebben a keretben meghozhatók voltak. A nélkülözhetetlen eszközökkel összefüggő első jogerős döntés 2008-ban született. ebben az ügyben a nélkülözhetetlen eszköz a szellemi tulajdonjog kérdéseit is érintette.

A jogeseteken végigtekintve látható, hogy egy bizonyos ponton elkülönül a nélkülözhetetlen eszközök elvének használhatósága a verseny- és az ágazati szabályozásban. Az Európai Unió

esetében pragmatikusabb megközelítés tapasztalható. A versenyszabályozásban való alkalmazások mellett a fogalom használatát a kilencvenes évek elejétől egyre erősödő ágazati szabályozási rezsimek beépítették szabályozási gyakorlatukba. A liberalizációban előrébb járó és az ex ante piacelemzési tapasztalatokkal már rendelkező ágazatokban a nélkülözhetetlen eszközök „lelőhelyeit” a szabályozás felgyűlt tapasztalatai jobban kijelölték. A liberalizációval ismerkedő ágazatokban, így a postai szolgáltatásoknál ezek kikapogtatása most folyik. A szakmai viták egy jelentős vonulata nem a nélkülözhetetlen eszközök elvének általában vett alkalmazhatóságával foglalkozik, hanem a teljes postai hálózaton belül a különböző tevékenységtípusoknál a nélkülözhetetlen eszközök beazonosítását kísérli meg. Ezt az utat követi az Európai Unió posta-szabályozási gyakorlata is, amikor a tagországok számára biztosította a lehetőséget a hozzáférési kérdések gyakorlati megoldására anélkül, hogy a nélkülözhetetlen eszköz kérdését elviekben tisztázták volna. Megoldatlan kérdésnek tűnik a hozzáférés árazása, a költségalapúság megkövetelhetősége, amely az egyetemes szolgáltatás finanszírozási rendszerének újragondolását igényli.

7. FELHASZNÁLT IRODALOM

AMC [2005]: *Antitrust Modernization Commission, Public Hearing*. Thursday, September 29, 2005, Transcript http://govinfo.library.unt.edu/amc/commission_hearings/pdf/050929_Exclus_Conduct_Transcript_reform.pdf

AMC [2007]: *Antitrust Modernization Commission. Report and Recommendations*. April 2007 http://govinfo.library.unt.edu/amc/report_recommendation/toc.htm

Areeda, P., Hovenkamp, H. [2003]: *Antitrust Law: An Analysis of Antitrust Principles and Their Application*. 2003 Supplement, Aspen.

Armstrong, M[2008]: Access Pricing, Bypass and Universal Service in Post. *Review of Network Economics* Vol.7, Issue 2., June pp. 172-187.

Bijl, P., van Damme, E., Larouche, P. [2003]: *Towards liberalised postal market*. TILEC, August

Bijl, P., van Damme, E., Larouche, P. [2005]: „*Light is right*” *Competition and Access Regulation in an Open Postal Sector*, TILEC, June

Bottka Viktor [2006]: Kötelező licencia az IMS Health és a Microsoft ügyek fényében. *Versenytükkör*, 1. szám 32-33.o.

Castaldo, Angelo and Nicita, Antonio [2007] "Essential Facility Access in Europe: Building a Test for Antitrust Policy," *Review of Law & Economics*, Vol. 3 : Iss. 1, Article 6. <http://www.bepress.com/rle/vol3/iss1/art6>

Competition and Monopoly [2008]: *Competition and Monopoly: Single-firm Conduct under Section 2 of the Sherman Act*. U.S. Department of Justice, September, <http://www.usdoj.gov/atr/public/reports/236681.htm>

Cotter, Thomas F. [2008]: *The Essential Facilities Doctrine*. University of Minnesota Law School, Legal Studies Research Paper Series Research Paper No. 08-18

Corbeau [1993]: *Paul Corbeau* (Case C-320/91 ECR (1993) I-2533)

Crew, M.A., Kleindorfer, P.R. [2002]: Balancing Access and the Universal Service Obligation. in: Crew, M.A., Kleindorfer, P.R. (eds.): *Postal and Delivery Services: Delivering on Competition*. Springer, pp. 3-33.

De Donder, Philippe [2006]: Access Pricing in the Postal Sector: Theory and Simulations. *Review of Industrial Organization* Vol. 28. No.3. May, pp. 307–326

Directive [2008]: Directive 2008/6/EC of the European Parliament and of the Council of 20 February 2008 amending Directive 97/67/EC with regard to the full accomplishment of the internal market of Community postal services. *Official Journal of the European Union*, L 52, 27.2.2008

EU [2008]: *Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*. Európai Unió Hivatalos Lapja, C 115, 2008.5.9

Evrard, S.J. [2004]: Essential facilities in the European Union: Bronner and beyond. *Columbia Journal of European Law*, Vol.10. No.3. pp. 491-527.

Fővárosi Bíróság [2007]: 7.K.31.677/2005/14

Fővárosi Ítéltábla [2008]: 2.Kf.27.301/2007/7

Frischmann, B., Waller, S.W. [2008]: Revitalizing Essential Facilities. *Antitrust Law Journal* Vol. 75. No.1. pp. 1-65.

Geradin, D. [2006]: *Enhancing competition in the postal sector: Can we do away with sector-specific regulation?* Paper prepared for the 14th Conference on Postal and Delivery Economics, Bern, 1-3 June 2006

GVH [2005]: VJ-158/2004/26.

GVH [2007]: *Beszámoló az Országgyűlés részére*, J/2541, március

GVH [2008]: *Feltételek és kötelezettségek előírása az összefonódást engedélyező határozatokban*. A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a GVH Versenytanácsa elnökének 1/2008. számú közleménye

Hawker, N. [2005]: The essential facility doctrine. A brief overview in: Moss, D.L. (ed.) *Network Access, Regulation and Antitrust*, Routledge, London, New York, pp. 35-50.

Hellwig, Martin [2008]: Competition policy and Sector-Specific Regulation for Network Industries. *Max Planck Institute for Research on Collective Goods, Bonn 2008/29*

Kahn, Alfred [2001]: *Whom the Gods Would Destroy, or How Not to Deregulate*. AEI–Brookings Joint Center for Regulatory Studies

Kiss Ferenc László [2008]: Bevezetés a szabályozás gazdaságtanába In: Valentiny Pál, Kiss Ferenc László (szerk.): *Verseny és szabályozás 2007*. MTA KTI, Budapest 11-96.o.

Kiss Károly Miklós [2008]: A postai szektor szabályozása in: (szerk. Valentiny Pál, Kiss Ferenc László) *Verseny és szabályozás 2007*, MTA KTI, 252-303.

Lipsky, Jr. A. B. J., Sidak, G. [1999]: Essential Facilities. *Stanford Law Review* Vol. 51. 1187-1249.

Main developments [2008]: *Main developments in the postal sector (2006-2008)*, ECORYS, 11 September 2008

Motta, Massimo [2007]: *Versenypolitika. Elmélet és gyakorlat*. Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ, Budapest

Nagy Csongor István [2006]: Nélkülözhetetlen eszközök az USA-ban, a közösségi és a magyar versenyjogban: gyógyír-e az általános szeződés-kötési kötelezettség? In: *Európajogi*

Tanulmányok 7, ELTE ÁJK, Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszék. 125-156. o.

Nagyházi István [2007]: A Bizottság villamosáram- és földgázpiaci ágazati vizsgálata – magyar szemmel. *Versenytükör*, 1. szám. 26-31.o.

NERA [2004]: *Economics of Postal Services: Final Report*, July

OECD [1996]: *The Essential Facilities Concept*, OECD, Paris

OECD [2006]: *Roundtable on Ensuring Access to Key Capacity for New Entrants. Hungary*, DAF/COMP/WP2/WD(2006)2

Oxera [2007]: *Funding universal service obligations in the postal sector*, January

Panzar, J.C. [2002]: Reconciling Competition, Downstream Access and universal Service in Postal Markets. in: Crew, M.A., Kleindorfer, P.R. (eds.): *Postal and Delivery Services: Delivering on Competition*. Springer, pp.93-119.

Phillip, Areeda [1989]: Essential Facilities: An Epithet in Need of Limiting Principles. *Antitrust Law Journal*, Vol. 58 Issue 3, pp. 841-854.

Pitofsky, R., Patterson, D., Hooks, J. [2002]: The Essential Facilities Doctrine under U.S. Antitrust Law. *Antitrust Law Journal*, Vol.70. pp. 443-462.

PriceWaterhouseCoopers [2006]: *The Impact on Universal Service of the Full Market Accomplishment of the Postal Internal Market in 2009*, May

SEC(2006)1291: *Accompanying document to the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 97/67/EC, concerning the full accomplishment of the internal market of Community postal services. Impact Assessment*. Commission Staff Working Document. Brussels, 18.10.2006

Statement [2008]: Statement of Commissioners Harbour, Leibowitz and Rosch on The Issuance of The Section 2 Report by the Department of Justice,

Temple Lang, John [1995]: Defining Legitimate Competition: Companies' Duties to Supply Competitors and Essential Facilities in: *Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute, International Antitrust Law & Policy* 1994, pp. 245-315.

Tigáz [2005]: Vj-116/2005/84

Valentiny Pál [2004]: Árprés és felfaló árazás. Közgazdasági elmélet, bírói, szabályozói gyakorlat. *Közgazdasági Szemle*, LI. évf., január, 24–45. o.

Waller, S.W. [2008]: Areeda, Epithets and Essential Facilities. *Wisconsin Law Review*, No.2. 359-385 pp.

IV. EGYETEMES ÉS FENNTARTOTT SZOLGÁLTATÁSOK, KERESZTFINANSZÍROZÁS ÉS VERSENY A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOKBAN

Major Iván és Nagy Dávid Krisztián

1. BEVEZETÉS

A piacok *liberalizálása* és a (részleges) *privatizáció* a postai szolgáltatásokat is elérte. Az Európai Unióban (EU) illetve annak egyes tagországaiban az 1990-es évek eleje óta zajlik a postai szolgáltatási piacok fokozatos megnyitása az új belépők számára, és ezzel összefüggésben az új piacszabályozási intézmények kialakítása. Az EU 97/67/EK direktívája már részletes és az egész Unióra érvényes intézményi kereteket határozott meg a postai szolgáltatások piacának liberalizálása érdekében. A liberalizálás kinyilvánított céljai között az alábbiak szerepeltek:

- A postai szolgáltatások EU-beli piacának fejlesztése és a szolgáltatások minőségi színvonalának emelése;
- A postai szolgáltatások és a szolgáltatók gazdasági hatékonyságának növelése;
- Az egyetemes szolgáltatások minimális jellemzőinek újradefiniálása;
- Az egyetemes szolgáltatásokat nyújtó vállalatok monopolpozícióinak – a fenntartott szolgáltatások körének – *egységes elvek* szerinti körülhatárolása az EU minden tagországra vonatkozóan;
- A piaci belépés szabályainak meghatározása a nem-fenntartott szolgáltatások esetében;
- A további fokozatos piac-liberalizálás időbeli ütemezésének egységesítése az EU-tagországok számára;
- Az egyetemes szolgáltatások árszabályozási elveinek kialakítása és az átlátható költségelszámolási (számviteli) szabályok meghatározása;
- Minden tagországban a postai szolgáltatóktól független szabályozó hatóság létrehozása.¹⁰⁵

A 97/67/EK direktívát 2002-ben újabb – a 2002/39/EK – irányelvek követték és a közeljövőben várható az EU harmadik postai direktívájának megjelenése. Az említett irányelvek egyik fontos eleme volt az egyetemes szolgáltatásokon belül az ún. „fenntartott

¹⁰⁵ *The Postal Directive* (1999), 3. o.

szolgáltatások” körének szűkítése. A fenntartott szolgáltatások 2009.-et követően várhatóan teljesen meg is szűnnek.

A postai szolgáltatások piacának liberalizálását négy tényező hatása tette lehetővé, illetve gyorsította fel. Az egyik ilyen tényező a postai küldemények összegyűjtésében, szállításában, szétosztásában és a címzetthez juttatásában alkalmazott technikai eszközök rendkívül gyors és látványos fejlődése volt. Ez a *technikai fejlődés* mind a szolgáltatásokat igénybe vevők, mind a szolgáltatók számára az egyre rugalmasabb szolgáltatási lehetőségeket teremtette meg.

A második tényező a piac keresleti oldaláról eredeztethető és azzal függ össze, hogy a felhasználók számára az *idő* egyre értékesebb „jószággá” vált. Az információtovábbítás egyre korszerűbb, alternatív lehetőségei tehát nagy nyomást gyakoroltak és gyakorolnak a postai szolgáltatókra, hogy maguk is alkalmazkodjanak a felgyorsult üzleti-gazdasági kapcsolatok információigényének kielégítése során a felhasználókhöz.

A harmadik tényező a hírközlési szolgáltatások *konvergenciájával* kapcsolatos. A távközlés és az informatika rohamos fejlődése, az „információs társadalom” kialakulása közvetlenül és közvetett módon is hat a postai szolgáltatásokra. A közvetlen hatás az infokommunikációs konvergenciának a postai szolgáltatásokra történő áttérjedéséből fakad. Az „elektronikus levél”, az elektronikus kereskedelem („e-commerce”), az elektronikus bankszolgáltatások („telebanking”) és az azokhoz kapcsolódó információtovábbítási igények, és általában a közszolgáltatások, valamint a központi állami és helyi közigazgatás kétirányú információ-áramoltatási igényei megjelennek a postai szolgáltatások iránti keresletként (is). Az infokommunikációs konvergencia közvetett hatása azzal függ össze, hogy a postai infrastruktúra elvben alkalmas több funkciós felhasználásra, így a postai hírközlés mellett infokommunikációs és banki szolgáltatások nyújtására is. A nagy postai szolgáltatók maguk is igyekeznek megtalálni azokat az infokommunikációs piaci réseket, amelyeken keresztül betörhetnek ezekre a piacokra és hasznosíthatják többfunkciós infrastruktúrájukat. De ilyen igény az egyéb szolgáltatók részéről is áramlik a posták felé. Ennek jól látható formái az országos postai szolgáltatók és a nemzeti vasúttársaság, vagy a nagy energiaszolgáltatók összefogása és megjelenése a mobil és a vezetékes távközlésben.

Végül, önálló tényezőként említjük meg az infokommunikációs piaci és szabályozási *intézmények* rendkívül gyors és sokszínű fejlődését. Az igen rugalmas működést lehetővé tevő piaci formák – a méretgazdaságosság szempontjainak relativizálódása (tehát a kis helyi szolgáltatók életképessége), a virtuális hálózatok elterjedése, a nagy számú szolgáltató együttélése és összekapcsolódása a vezetékes-, a mobil- és az űrtávközlésben, a szállítási, közlekedési rendszerek rugalmasabbá válása – a postai szolgáltatások számára is önálló ösztönző erőként hat és a postai szolgáltatások piacainak liberalizálását segíti elő. A piac liberalizálása tehát nem csak az új piaci szereplők megjelenésének lehetővé tételét jelenti, hanem olyan rugalmas piaci intézmény-rendszert is, amely a postai szolgáltatások esetében is többretegűvé és sokszereplőssé teszi, vagy legalábbis teheti a postai tevékenységeket.

A postai szolgáltatások piacainak liberalizálásában az észak-amerikai és az ausztrál posták jutottak a legmesszebbre. Nincs azonban lényegesen elmaradva ezektől az országoktól az Európai Unió sem, legalábbis ami a liberalizált piac jogi környezetének kialakítását illeti. A postai tevékenységeket segítő technikai vívmányokon túl a legnagyobb hatással a posta, mint *üzleti vállalkozás* gondolata terjedt el a leggyorsabban a fejlett hírközléssel rendelkező országok között. Ebből adódik, hogy a liberalizálódó postai piacokon, illetve azok állami szabályozásában egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az *árszabályozás* kérdései. Magyarország néhány évvel lemaradva igyekszik követni az EU-t a piacnyitás előmozdításában.

A postai szolgáltatások piacainak liberalizálása kérdések sokaságát veti fel. Ezeknek a kérdéseknek a többségére még az EU-ban sem született teljesen megnyugtató válasz. Az EU tagországaiban is lázas elemző munka folyik annak érdekében, hogy számos bonyolult problémát – mint például az egyetemes szolgáltatások fogalmának újraértelmezése versenyzői piaci környezetben, vagy az egyetemes szolgáltatások költségeinek meghatározása (az ún. „hosszú távú nettó elkerülhető költségek” *long-term net avoidable costs* vagy a „teljesen felosztott hosszú távú költségek”, *long-term fully distributed costs* alapján), a lehetséges árszabályozási rezsimek felvázolása és a közöttük történő választás kritériumai, vagy az egyetemes szolgáltatások miatt keletkező veszteségek finanszírozásának elvei és lehetséges módszerei, illetve ezek alkalmazása – sikerüljön megoldani a teljes piacnyitás idejére.

Ebben a tanulmányban mi sem vállalkozhatunk arra, hogy akár csak a legfontosabb kérdéseket átfogóan és részletesen tárgyaljuk. Figyelmünket arra összpontosítottuk, hogy minél megalapozottabb képet nyerhessünk a postai egyetemes és a fenntartott

szolgáltatásokról, azok meghatározódásáról az EU-n belül, illetve az egyetemes és a fenntartott szolgáltatások kapcsolatáról. *Kutatásunk fő kérdése az volt, hogy miként befolyásol(hat)ja az ún. „bent lévő” (incumbent) és a postai piacokra belépni szándékozó szolgáltatók közötti versenyt az egyetemes szolgáltatások és az azokkal összefüggésben a bent lévő szolgáltatók számára létező keresztfinanszírozási lehetőségek megléte.*

Tanulmányunk szerkezete a következő:

A következő fejezetben áttekintjük, hogy miképpen hat a postai szolgáltatások piacának liberalizálása az egyetemes és a fenntartott szolgáltatások értelmezésére, körülhatárolására és egymáshoz való viszonyára. Ezen belül elemezzük az Európai Unióban kialakult szabályokat és a tagországok gyakorlatát, valamint a hazai tapasztalatokat. A harmadik fejezetben azt vizsgáljuk, hogy a piacnyitás hogyan befolyásolja az országos postai szolgáltató – az úgynevezett „bent lévő” szolgáltató – bevételeit, költségeit és jövedelmezőségét. Ebben a fejezetben elsősorban az EU-tagországok tapasztalataira támaszkodhatunk, mert a hazai adatok korlátozottsága egyelőre nem tett lehetővé mélyebb elemzést. A negyedik fejezetben bemutatjuk az egyetemes szolgáltatások kötelezettsége miatt a szolgáltatóra nehezedő gazdasági-pénzügyi terhek különböző finanszírozási lehetőségeit. Összevetjük a keresztfinanszírozás és az alapszerű finanszírozás előnyeit és hátrányait. Az ötödik fejezetben a postai fenntartott szolgáltatások árszabályozásának lehetséges megoldásait elemezzük. A hatodik fejezetben pedig elméleti modellek segítségével vizsgáljuk az egyetemes és fenntartott szolgáltatások hatását a kibontakozó versenyre a keresztfinanszírozás alkalmazása esetén. Az utolsó fejezetben összefoglaljuk az elemzésből nyert legfontosabb következtetéseket.

2. A PIACI LIBERALIZÁLÁS HATÁSAI AZ EGYETEMES ÉS A FENNTARTOTT SZOLGÁLTATÁSOKRA

2.1 *Az egyetemes szolgáltatás és a közszolgáltatások értelmezése az Európai Unióban*

A közszolgáltatások terén az *egyetemes szolgáltatás* fogalmát a piaci alapon szerveződő közszolgáltatások körére értelmezik. Az Európai Unión belül 1993 óta használják a fogalmat, kezdetben elsősorban a távközlés és a postai szolgáltatások körére szorítkozva. Az egyetemes szolgáltatás röviden annyit jelent, hogy *mindenki számára elérhető (megfizethető) áron, magas színvonalú szolgáltatást kell nyújtani*. Az egyetemes szolgáltatás fogalmának részletesebb meghatározásához ismert *alapelvek* nyújtanak segítséget, például az *egyenlőség* (a szolgáltatást igénybe vevőket azonos mércével mérni), az *egyetemesség* (mindenkire kiterjedjen), a *folyamatosság* (a szolgáltatás adott köre mindenkor biztosítandó) és az *alkalmazhatóság* (a mindenkori adott helyzetre, reális feltételek mellett alkalmazható). Ezeknek az elveknek az érvényre jutásához segítséget adhat az egyetemes szolgáltatás nyújtásának menedzselését és ármegállapítását érintő nyilvánosság és az egyetemes szolgáltatást nyújtó szervezetektől független, erre a szolgáltatásra vonatkozó finanszírozó, ellenőrző szervezet.

Az egyetemes szolgáltatást minden vele foglalkozó dokumentum *időben változó* kategóriának tekinti, amely az adott ágazat technikai, piacszerkezeti változásaitól, az egyetemes szolgáltatás körébe tartozó szolgáltatási elemek társadalmilag igényelt újra meghatározásától, a fogyasztói szükségletek változásától függően nagymértékben változhat. Az európai uniós szabályozás azt is lehetővé teszi, hogy a tagországok a meglévő egyetemes szolgáltatási kötelezettségen túlmenően további kötelezettségeket állapítsanak meg egyes szolgáltatásoknál. A tagországoknak kell azt is eldönteniük, hogy kötelezettségként írják-e elő az adott közszolgáltatást, s ha igen, akkor gondoskodnak-e önálló finanszírozási rendszer kialakításáról.

Az egyetemes szolgáltatások körének meghatározása után az egyetemes szolgáltatásokkal összefüggő *költségek kiszámítása* jelenti a legnagyobb feladatot. *Az egyetemes szolgáltatás költsége a kötelezettséggel illetve a nélkül működő szolgáltató pénzügyi teljesítménye közötti különbségként definiálható*. Ennek megállapításához szükség

van a gazdaságtalanul ellátott területek és fogyasztók beazonosítására, valamint az elkerülhető költségek és a bevétel kiesés kiszámítására.

A költségek számításához minden *közvetve* felmerült költség és haszon is számbavételre kerül. A közvetett költségek közé tartozik például a fogyasztói igényeket megelőlegező kapacitások fenntartási költsége, amennyiben az egyetemes szolgáltatási kötelezettség nélkül erre a kapacitásra nem lenne szükség. A közvetett pénzügyi haszon körébe például a szolgáltatás egyetemes volta miatt szükségtelenné váló hirdetési kiadások kerülhetnek. A közvetett elszámolások körébe tartoznak azok az addicionális költségek és bevételek is, amelyek a gazdaságosan ellátható fogyasztóknak azon keresletéből származnak, amely a gazdaságtalanul ellátottaknak nyújtott szolgáltatás fenntartásával függ össze.

A gazdaságtalan tevékenységekkel összefüggő költségek megállapításához meg kell becsülni azokat a költségeket, amelyek *elkerülhető* lettek volna, ha a szolgáltató nem kötelezett az egyetemes szolgáltatásra. Jogos azzal a feltételezéssel élni, hogy az egyetemes szolgáltatási kötelezettség teljesítése hosszú távú beruházásokat igényel, ezért a költségelemek számbavételéhez is a hosszú táv alkalmazása a helyes. Az elkerülhető költségek közé ezért besorolható az elkerülhető tőkeköltség és működési költség, az elkerülhető közös költségek és a hosszú táv miatt csak kis mértékű elsüllyedt költségekkel kell számolni. Figyelembe kell venni a kereslet hosszú távú alakulásában – az egyetemes szolgáltatási kötelezettség elhagyása miatt – beálló kismértékű csökkenéssel összefüggő elkerülhető költségeket is.

A *bevétekiesés* számítása sem kevésbé bonyolult feladat. Egyrészt számolni kell a hozzáférés biztosításából származó bevétel (bérleti díj stb.) és a hívásdíj kiesésével. A szóban forgó területekhez, fogyasztókhoz, telefonfülkékhez érkező hívások bevételétől is elesik a szolgáltató az egyetemes szolgáltatási kötelezettség elhagyásával. A nem gazdaságos területekről, fogyasztóktól indított, de a hívott fél által fizetett hívások bevételétől is elesik a szolgáltató, nem beszélve az ezeket a területeket érintő, összekapcsolás segítségével létrejövő hívások bevételeiről. Ugyanakkor elkerülendő a bevételek kétszeres számbavétele, amelyre akkor kerülhet sor, ha mind a kezdeményező, mind a hívást fogadó fél a gazdaságtalanul ellátható területeken található.

Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség *esetenként azonban előnyökkel is jár* az érintett szolgáltatónak. Ezek számszerűsítése nagy nehézségekbe ütközik, részben azért, mert nem könnyű elkülöníteni az egyetemes szolgáltatási kötelezettségből eredő hatásokat a domináns szolgáltató pozíciójából származó hatásoktól. Az előnyök nagy része egyébként sem pénzügyi jellegű. Ilyen például a cég hírneve, elismertsége mind fogyasztók, mind a munkavállalók, részvényesek vagy a szabályozó részéről. Marketingszempontról szintén előnyöket jelent, hogy a potenciális fogyasztók tudatában vannak annak, hogy bárhol élve megrendelhetik a szolgáltatást. Hasonlóképp előny, hogy a cégnév az utcai nyilvános állomásokon állandóan jól látható. A szolgáltató abban a reményben is vállalhatja az egyetemes szolgáltatási kötelezettséget, hogy a kezdetben gazdaságtalan szolgáltatás később gazdaságossá válik.

Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség kérdéseinek vizsgálatokor általában abból az alapesetből indulnak ki, hogy a piacon bennlévő monopólium az egyetlen kötelezett szervezet, és az újonnan piacra lépők a monopólium többletterheinek finanszírozásához járulnak hozzá. Ez a piackép sok ország távközlésében volt alkalmazható, de a piacra belépők számának növekedésével, súlyuk, szolgáltatási körük növekedésével egyre többen lesznek azok, akikre *aktív „játékosként”* az egyetemes szolgáltatási kötelezettség vonatkozni fog, tehát nem pénzbeli hozzájárulást nyújtanak. A következőkben röviden megpróbáljuk áttekinteni az egyetemes szolgáltatási kötelezettség értelmezésével összefüggő amerikai és európai tapasztalatokat.

2.2 A postai egyetemes és fenntartott szolgáltatások értelmezési problémái az EU gyakorlatában

Az Európai Unió 2000 nyarára a postai szolgáltatások liberalizációjának újabb fontos állomásához érkezett. A postai szolgáltatások eddigi szabályozási keretét szolgáló direktíva (Directive..., 1997) életbe lépése után egy új direktíva főbb vonalait fogalmazták meg 2000 májusában. Az egyetemes szolgáltatások tekintetében az újabb javaslatok a szolgáltatást nyújtóknak adott eddigi feltételrendszer megerősítését fogalmazzák meg, jelezve, hogy az eddigi értelmezési bizonytalanságokat igyekeznek a javasolt direktívában kiszűrni és explicit módon is megfogalmazzák annak lehetőségét, hogy az egyetemes szolgáltatások körén belül a fenntartott szolgáltatások bevételeiből a nem-fenntartott szolgáltatásokat keresztfinanszírozhatják.

A korábbi szabályozási feltételek mellett az egyetemes szolgáltatás érdekében fenntartható maximális szolgáltatási kör átlagosan a bevételek 70 százalékára terjedt ki, és már akkor javasolták ennek az aránynak 50 százalékra csökkentését. A gyakorlatban azonban ezzel a lehetőséggel a versenybe újonnan belépők – részben a párhuzamos hálózatok kiépítésének nagy idő és költségigénye miatt – rövidtávon aligha tudnak élni. A jelentősen liberalizált piacok tapasztalatai pedig azt mutatják, hogy középtávon a bent lévő szolgáltatók a versenynek megnyitott piacok 80–90 százalékát is meg tudják őrizni. A fenntartott szolgáltatások súly/érték határ csökkentése mellett a kifelé tartó nemzetközi küldeményeknek a fenntartott szolgáltatások köréből történő kivonása is része a piacnyitásnak. Ezt a változást nagyrészt a tagországok tényleges gyakorlatának alakulása indokolta, hiszen 10 tagországban – amelyek ennek a piaci szegmensnek 76 százalékát képviselik – már lényegében liberalizálták ezt a küldeménytípust.

A fenntartott szolgáltatások rendszere kizárólagosságok alkalmazását jelenti meghatározott piaci szegmensekben. A monopolhelyzet, a kizárólagosságok jelenléte viszont erőteljes szabályozással jár együtt. A szabályozás egyik feladata a kizárólagos jogokat élvező gazdasági szereplőknél a monopol- és a versenykörülmények között nyújtott szolgáltatások közti keresztfinanszírozás lehetetlenné tétele vagy legalább megnehezítése. A verseny piacok arányának növekedésével a szabályozó oldaláról az is vizsgálendő, hogy az egyik piacon kialakult, védett domináns pozíciót a cégek nem terjesztik-e ki a liberalizált tevékenységekre, illetve, hogy a monopolhelyzettel nem élnek-e vissza a különböző fogyasztói kategóriák között diszkriminálva. Mindezek következtében a meglévő ágazati szabályozások mellett a versenyszabályozás általános keretei is figyelembe veendő az egyetemes és a fenntartott szolgáltatások határvonalainak vizsgálatánál. Az uniós szabályozás áttekintésénél ennek érdekében a postai direktíva és a bizottsági tájékoztató mellett szükséges az egyes vitatott ügyek, az ezekkel összefüggésben hozott döntések, ítéletek ismerete is.

Az első postai direktíva (Directive..., 1997) 7. cikkelye határozta meg a szolgáltatások azon körét, amely az egyetemes szolgáltatási kötelezettség biztosítása érdekében kizárólagos jelleggel végezhető. A direktíva a hagyományosan egyébként is meglévő kizárólagos jogok harmonizálását tűzte ki célul. Ennek értelmében fenntartott szolgáltatás lehetett a 350 gramm alatti belföldi levelek felvétele, feldolgozása, továbbítása, kézbesítése, ha a szolgáltatás díja alacsonyabb, mint a leggyorsabb szabványkategória első súlyfokozatába tartozó küldemény

díjának ötszöröse. Az egyetemes szolgáltatás biztosításának érdekében és csak eddig a mértékig a címzett reklám küldemények és a nemzetközi levélforgalom is (a fenti érték és súlyhatárok figyelembe vételével) a fenntartott szolgáltatások kategóriájába sorolható. Kérdéses viszont, hogy amennyiben egy versenyző szolgáltató megsértené a fenntartott szolgáltatásra vonatkozó korlátozásokat, vajon védekezhetne-e azzal, hogy az egyedi eset nem jelentett veszélyt az egyetemes szolgáltatás biztosítására.

A direktíva második fejezete (3-6. cikkely) határozta meg az egyetemes szolgáltatás főbb jellemzőit. A fogyasztói igényekhez alakított hozzáférés és a megfizethető ár követelményén túl a két kilogramm alatti küldeményeknek és a tíz kilogramm alatti csomagoknak munkanaponkénti egyszeri (legalább heti öt alkalommal) felvételét és kézbesítését írja elő (a csomagok esetében a tagállamok a felső határt húsz kilogrammig kiterjeszthetik). Az Unión belüli nemzetközi forgalomban a bejövő csomagok esetében húsz kilogrammig terjed a kézbesítési kötelezettség. Az egyetemes szolgáltatás körébe tartozik az ajánlott és biztosított küldemények kezelése is. A gyakorlatban a postai szolgáltatóknak érdekében áll az egyetemes szolgáltatás minél szélesebb körű értelmezése, mivel így nagyobb mértékben igazolható a fenntartott szolgáltatások esetében élvezett monopólium.

Már a jelenlegi, de különösen a jövőbeni, tervezett változások esetében döntő jelentőségű lehet az egyes piacok, részpiacok definíciójának egyértelműsége. A jelenlegi súly/értékhatárok mellett még kevésbé okoz problémát, de a tervezett csökkentés esetében már felmerül annak kérdése, hogy létezik-e a levélpostai küldemények körén belül elkülöníthető alapszolgáltatás. A postai direktíva értelmezésének segítésére kibocsátott tájékoztató a küldemények felvételét, feldolgozását, továbbítását, kézbesítését önálló piacoknak tekinti, mint ahogy a címzett reklám küldemények és a nemzetközi postaforgalom is annak számít (Notice..., 1998, 2.2 pont). Ez a megközelítés ugyanakkor átfedéseket jelent az egyes piaci szegmensek között, hiszen a nemzetközi forgalomban a felvételt és a továbbítást általában más szolgáltató végzi, mint a kézbesítést. További értelmezési problémát okozhat, hogy a nagyfogyasztókkal kötött megállapodások értelmében nagymennyiségű postai küldeményeknél előzetes feldolgozás után közvetlenül a feldolgozó vagy a kifelé irányuló szétosztó helyekre kerülhetnek a küldemények. Ezek a kérdések nem csak a piac definícióját érintik, hanem a hálózathoz való hozzáférés problémakörét is.

A címzett postai küldemények önálló piacként való elismerését az indokolta, hogy ezen küldeménytípusnál az üzleti fogyasztók az egyéb üzleti levelezéshez képest lassabb továbbítással is megelégednek (Notice..., 1998, 2.3 pont). A külső megjelenést és a postai szolgáltatásoknak a levél sérthetetlenségére vonatkozó követelményét figyelembe véve azonban nehezen védhető a címzett reklám küldemények önálló piacként való elismerése. A nemzetközi (EU-n belüli) forgalom önálló piacként való értelmezésén túl az újabb javaslatok a befele irányuló és a kifelé irányuló forgalom között liberalizáció szempontjából különbséget téve önálló piacokként feltételezik a két típusú forgalmat.

Az expressz szolgáltatásokat a változtatási javaslatok egyértelműen ki akarják emelni a fenntartott szolgáltatások köréből. Jelenleg csak az értékhatár alapján illetve a Corbeau-esetre hivatkozva zárható ki az expressz szolgáltatás ebből a kategóriából (Paul Corbeau..., 1993). A Corbeau-eset mind a postai szolgáltatások piac-meghatározásának, mind a fenntartott szolgáltatások körének értelmezése szempontjából fontos ügynek számított. Az Európai Bíróság (European Court of Justice) ebben egyrészt kimondta, hogy verseny-korlátozást indokolhat az az eset, amikor egyes cégek a köz érdekében nyújtanak szolgáltatást. Ekkor gazdasági egyensúlyuk biztosítása érdekében a nyereséget hozó tevékenységüket a veszteséges tevékenység ellensúlyozására felhasználhatják. Másrészt azonban azt is megfogalmazták, hogy a verseny korlátozása nem terjedhet ki azokra a szolgáltatás-típusokra amelyek a köz érdekében tett szolgáltatásoktól elkülöníthetők, speciális igényeket elégítenek, vagy a hagyományos szolgáltató által nem is kínált többletszolgáltatást nyújtanak. Az expressz szolgáltatások egyértelműen ebbe a körbe sorolhatók.

A Corbeau-eset a keresztfinanszírozások kérdését is befolyásolta. A versenyszabályozás és az ágazati szabályozások különös figyelmet fordítanak arra, hogy a piaci hatalommal való visszaélést, vagyis az egyik piacon kialakult domináns pozícióra támaszkodva szomszédos piacokon való piaci hatalom megteremtését büntessék. Az árszabályozás, az egyes tevékenységekre elkülönített számvitel előírása általában ezt a célt szolgálja. Az Európai Bizottság véleményét tükröző, a postai direktívát értelmezni hivatott tájékoztató különösen fontosnak tartotta, hogy a fenntartott szolgáltatások bevételeiből a nem-fenntartott szolgáltatások általánosságban ne legyenek keresztfinanszírozhatók. A Corbeau-esetben megfogalmazott bírói véleményre is támaszkodva az újabb javaslatok azonban a fenntartottból a nem-fenntartottba irányuló keresztfinanszírozás lehetőségét az egyetemes szolgáltatás körén belül kifejezetten engedélyezni szándékozzák. Az egyetemes szolgáltatás

ugyanis nem választható el a fenntartott szolgáltatási körtől, ezért a szolgáltató pénzügyi egyensúlyának eléréséhez szükséges mértékű keresztfinanszírozás indokolható. Ezt a felfogást tükrözi az Európai Bizottságnak a Deutsche Post-tal kapcsolatban folytatott vizsgálat ügyében hozott döntése, amely a fenntartott levél szolgáltatás és az egyetemes szolgáltatási körbe tartozó csomag szolgáltatás közötti keresztfinanszírozást érinti. A bizottsági álláspont szerint erre lehetőséget kell biztosítani legalábbis addig a mértékig, amíg az egyetemes szolgáltatás körébe eső csomagküldés pénzügyileg egyensúlyba nem kerül.

A fenntartott szolgáltatások körének várható csökkentése valószínűleg a vitatható, a versenyellenes magatartás eseteinek számát növelni fogja. A bizottság legutóbbi elbírálási, értelmezési gyakorlata azt is megmutatta, hogy a verseny korlátozásának eseteit csak abban az esetben tartják elfogadhatónak, ha az egyben a szolgáltatásminőség javulásával is együtt jár.

2.3 *Az egyetemes és a fenntartott szolgáltatások értelmezése az EU-direktívákban*

Az egyetemes szolgáltatás fogalma a közszolgáltatások esetében azokra a szolgáltatásokra vonatkozik, amelyeket, vagy amelyekhez való hozzájutást egy ország, vagy egy gazdasági-politikai integráció – mint amilyen az EU is – a politikai döntési folyamatban meghatározott társadalmi csoportok minden tagja számára elérhető áron kíván biztosítani. Az iménti megfogalmazásból világos, hogy az „egyetemes” szolgáltatás nem feltétlenül jelent „mindenki” számára nyújtott és mindenkinek elérhető árú szolgáltatást. Például, ha egy ország parlamentje úgy dönt, hogy az állami költségvetésből támogatja az általános- és a középiskolai diákok iskolai menzán történő étkeztetését annak érdekében, hogy minden iskolás diák délben ételhez juthasson, akkor ezzel a menzai étkezés az iskolai diákok számára egyetemes szolgáltatássá válik, miközben nem válik azzá mindenki más számára.

A fenti megfogalmazás másik fontos eleme, hogy az nem feltétlenül a szolgáltatásra, hanem – a távközlés esetében már elfogadott módon – a szolgáltatáshoz való hozzáférés *lehetőségére* vonatkozik. A lehetőség pedig nem magához a tényleges szolgáltatáshoz, hanem sokkal inkább a szolgáltatás nyújtását lehetővé tevő *infrastruktúrához* kötődik. Ez utóbbi esetben nem is szükséges tételesen felsorolnunk mindazokat a szolgáltatásokat, amelyek a politikai döntési folyamatban egyetemesekké válnak. Elégséges megneveznünk azokat az infrastruktúrális csatlakozási pontokat – és azok elérésének díját –, amelyeken keresztül az

egyetemes szolgáltatás igénybe vételére feljogosított fogyasztók ténylegesen hozzáférhetnek a szolgáltatáshoz.

Az EU postai direktívaiban találkozhatunk az egyetemes, illetve a fenntartott szolgáltatások tételes felsorolásával. Ez a megközelítés – amelyet „naturálisnak” nevezünk a továbbiakban – részben a postai küldemények *súlyhatára*, részben azok *értékhatára* alapján határolja el, illetve definiálja az egyetemes és a fenntartott szolgáltatásokat. Az EU-beli és a magyar Egységes Hírközlési Törvényben (EHT-ban) található meghatározások összevetése alapján könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy az EU-nak, illetve tagországainak szabályozási rendszere és az EHT-ban leírt hazai szabályozási rendszer lényegében alig térnek el egymástól. Az *A. Andersen*-tanulmány ténylegesen ilyen következtetésre jutott, amikor összehasonlította az EU-direktíva és az EHT megfelelő pontjait.¹⁰⁶ Ez a következtetés azonban – bármennyire hízelgő is számunkra – meglehetősen félrevezető, mert felszínes összehasonlításon alapul. Ha ugyanis alaposan áttanulmányozzuk azokat az EC DG XIII. számára készített háttér-tanulmányokat, amelyek az EU-beli postai piacsabályozási rendszer alapfogalmainak és alapösszefüggéseinek megalapozását és tényleges kidolgozását szolgálják, akkor azt láthatjuk, hogy az EU-direktívák operacionalizálásakor az egyetemes és a fenntartott szolgáltatások tételes felsorolása mögött az EHT-étől igen különböző „filozófia”, tehát másfajta definíciós és alapelv-rendszer húzódik meg.¹⁰⁷

Az említett közelítésmód a legvilágosabban a N/E/R/A tanácsadó cég tanulmányában fogalmazódik meg. Miután a tanulmány szerzői áttekintik az EU-direktívák szerinti egyetemes szolgáltatások különböző csoportjait, elérkeznek az egyetemes szolgáltatásokkal kapcsolatos legfontosabb és egyben legnehezebb kérdéshez: mit nevezhetünk „*egyetemes szolgáltatási teher*”-nek? A tanulmány ismerteti az ezzel kapcsolatban korábban született álláspontokat, majd megállapítja: „A postai szolgáltatásoknál az egyetemes szolgáltatások terheit a leghelyesebben úgy határozhatjuk meg, mint azokat a veszteségeket, amelyek a postai tevékenységek azon részeiben keletkeznek, amelyek az egyetemes szolgáltatások körébe tartoznak és amely szolgáltatásokat az üzleti (nyereség-) alapon álló szolgáltatók nem nyújtanak.”¹⁰⁸

¹⁰⁶ A. Andersen (2000), 9–12. o.

¹⁰⁷ Lásd pl. C/98 (1998a,b), N/E/R/A (1998), PricewaterhouseCoopers (1998), MMD-Hydra (1999).

¹⁰⁸ N/E/R/A (1998), 33. o.

Az iménti megfogalmazásból következik, hogy a szerzők egyetemes szolgáltatásnak azt tekintik, amelyet üzleti-piaci alapon működő cégek nem nyújtanának, de a politikai döntési folyamat mégis előírja ezeknek a szolgáltatásoknak a biztosítását. Ezt a megközelítést – a „natúrális”-sal szemben „piaci”-nak nevezhetjük. Lényege tehát nem a szolgáltatások tételes felsorolása, hanem a szolgáltatások nyújtásához kapcsolódó üzleti veszteség. Tanulmányuk egy másik helyén a szerzők leszögezik, hogy az egyetemes szolgáltatások nyújtása miatt a szolgáltatóknál keletkezett veszteség döntő mértékben abból adódik, hogy a szolgáltató ezeket a szolgáltatásokat az országhatárokon belül egységes, azonos áron nyújtja a felhasználóknak.¹⁰⁹

Az előbbieket alapján megállapíthatjuk, hogy az egyetemes szolgáltatások tételes felsorolása azért is kétséges eredményű eljárás, mert az ebbe a körbe tartozó szolgáltatások egy ország bizonyos régióiban, vagy bizonyos fogyasztói csoportok esetében akár nyereséges is lehet. Ha tehát a piacsabályozás az egyetemes szolgáltatásokat a tételes felsorolás alapján igyekszik megkülönböztetni a többi szolgáltatástól, akkor ennek következménye akár a veszteségek túlkompenzálása, akár hiányos ellentételezése is lehet. Az előbbi esetben a szabályozás arra ösztökéli a szolgáltatót, hogy az egyetemes szolgáltatások körét minél szélesebben határozzák meg. Az egyetemes szolgáltatások körébe történő besoroláshoz kötődő keresztfinanszírozási vagy alapszerű támogatási megoldások pedig nem kényszerítik ki a szolgáltatók hatékony gazdálkodását.

Az utóbbi eset – tehát a veszteségek alulfinanszírozása – akkor fordulhat elő, ha a szabályozás úgy működik, hogy az egyetemes szolgáltatások közé tételesen besorolt szolgáltatásban keletkező nyereséget – amely nyereség egyes szolgáltatási régiókból vagy fogyasztói szegmensekből származik – az ugyanezen egyetemes szolgáltatásban – más régiókban vagy fogyasztói csoportoknál – keletkező veszteség ellentételezéseként értelmezi. Ekkor az egyetemes szolgáltatási teher akár nullának is mutatkozhat – a nyereség és a veszteség kiegyenlítheti egymást – pedig valójában a veszteség azzal az összeggel azonos, amely az üzleti vállalkozás által elvárt nyereséghez képest keletkezik az egyetemes szolgáltatásban. Így az egyetemes szolgáltatást nyújtó vállalat nyereségéből csak azt a részt „vonhatja el” a szabályozás, amely a szolgáltató monopolhelyzetéből adódó *gazdasági*

¹⁰⁹ I.m. 3. o.

járadékot eredményezi. Az ágazati normál profit az egyetemes szolgáltató esetében sem többletnyereség, hanem a nyereség normális szintje.

Az előbbi megközelítésnek messzemenő következményei vannak mind a postai szolgáltatások – és azokon belül az egyetemes szolgáltatások – költségeinek számbavételére, mind az úgynevezett „költség alapú” árszabályozásra vonatkozóan. Ha az egyetemes szolgáltatás terhe az üzleti alapon nyújtott szolgáltatáshoz képest keletkezett veszteség, akkor annak tényleges költségébe az úgynevezett „nettó elkerülhető költségek” (*net avoidable costs*), tehát azok a költségek is beleszámítanak, amelyeket a szolgáltató elkerült volna, ha nem nyújtana egyetemes szolgáltatást. Az egyetemes szolgáltatások ármegállapítási rendszerének kialakításánál tehát nem az „összes tényleges költség” vagy másképpen a „teljesen felosztott költségek” (*fully distributed costs*) elvéből, hanem a nettó elkerülhető költségek elvéből célszerű kiindulni. Az egyetemes szolgáltatások árszabályozásának ugyanakkor tekintetbe kell vennie a különböző szolgáltatási régiók, illetve fogyasztói csoportok egymástól eltérő rezervációs árait, illetve különböző kereslet-rugalmassági mutatóit. Ebben az esetben közelíthető ugyanis egyidejűleg a költség-alapúság és az egyetemes szolgáltatások esetében létező „megfizethetőség” elve.

2.4 *A magyar szabályozás az EU Direktíva, illetve az újabb Európai Unió tendenciák tükrében*

A 67/97/EK Direktíva azt írta elő, hogy a 2000. év elején a postai szolgáltatások piacainak áttekintését követően újabb indítványt kell megalkotnia az Európai Bizottságnak, ami 2000. május 30-ára el is készült. Az új javaslatban megjelenő tendenciák pedig további változásokat eredményeztek. A lényeges eltérések a 67/97/EK Direktívához képest az egyetemes és fenntartott kategóriákkal kapcsolatosak.

Az EU szabályozás nem általában az egyetemes szolgáltatás gazdasági feltételeinek biztosítása érdekében tartja elfogadhatónak a fenntartott szolgáltatásokat, hanem – ahogy több helyütt is fogalmaz – az egyetemes szolgáltatás méltánytalan terheinek kompenzálására. Bár maga a direktíva nem fejt ki, de a kapcsolódó háttér tanulmányok megmutatják, hogy az egyetemes szolgáltatások jelentős részének ellátása nem veszteséges, nem szorul pénzügyi kiegyensúlyozásra. Ráadásul az egyetemes szolgáltatás biztosítására kiépített és fenntartott hálózat jelentős előnyt jelent a nem-egyetemes postai szolgáltatások területén. Így a hálózat

működtetésének terhe megosztható az egyéb postai szolgáltatásokkal. Tehát a támogatás nem eshet egybe az egyetemes postai szolgáltatásként definiált területekkel. A terhek finanszírozása nem az így meghatározott súlyhatárokon belül eső szolgáltatásokhoz kapcsolódik.

Az uniós szabályozás logikája a következő: a koncentrált népsűrűségű városokban az egyetemes szolgáltatások ellátása jövedelmező, tehát nem szorul támogatásra, míg alacsony lélekszámú vidéki településeken ugyanaz a szolgáltatás veszteséges lehet. De még ezt a veszteséget is csökkentheti, hogy az adott vidéki településen az egyetemes szolgáltatások ellátására kényszerűen fenntartott infrastruktúra lehetővé teszi, hogy az infrastruktúrát birtokló szolgáltató jövedelmező nem-egyetemes postai szolgáltatásokat nyújtson (a konkurencia minimális veszélye mellett). Ez az oka, hogy az EU szabályozás olyan erőteljesen sürgeti a költségek egyértelmű elkülönítését. Ennek következtében az a tendencia figyelhető meg az uniós szabályozásban, hogy egyre nagyobb területet nyitnak meg a verseny előtt, a fenntartott szolgáltatások egyre nagyobb részét liberalizálják, és ha szükséges, akkor inkább kompenzációs alap létrehozását javasolják.

Az EU imént ismertetett törekvéseit tükrözte az új 2002/39/EK direktíva, amely 2003. január 1.-től újabb területeket nyitott meg a verseny számára. Ugyancsak ez a dokumentum ismerteti a későbbi, 2007-ben esedékes – azóta 2009-ig kitolódott –, pontosan nem meghatározott, újabb lépcsőfokkal kapcsolatban megfogalmazódó szándékok irányát is. (A 2007-es konkrét lépéseket csak a 2004. év végén feltárt helyzetkép alapján fogják meghatározni.)

Az Európai Bizottság 2000. május 30-án elkészült javaslata a fenntartott szolgáltatások területét érintette, nagyobb területeket megnyitva a verseny számára. Jelentősen csökkentették a fenntartott szolgáltatások körébe tartozó postai küldemények súly és tarifa korlátait, és a nemzetközi postai forgalomban való részvételt tovább liberalizálták. A direktíva szerint 2003. január 1.-ig minden tagországnak alkalmazkodni kellett az új szabályozáshoz, így a magyar jogszabályokat is hozzá kellett igazítani ezekhez az előírásokhoz.

A direktívának a fenntartott szolgáltatások hatáira vonatkozó fő pontjai a következők voltak:

- A levelek és címzett reklám küldemények esetében a jelenleg határként megállapított 350 grammot és ötszörös alapárát 50 grammra és az alapár két és félszeresére csökkentették;
- A kifelé irányuló nemzetközi küldemények területét teljesen felszabadították (az előző súlyhatártól függetlenül);
- Teljesen megnyitották az expresszlevél szolgáltatást a verseny előtt (árkorlát nélkül).

Az Európai Unió tapasztalatok azt mutatják, hogy a korábbi súlyhatárok alapján az egyetemes szolgáltatók összes postai bevételeinek átlagosan 70%-a a fenntartott szolgáltatások területéről származott. A becslések szerint a liberalizáció újabb lépése az egyetemes szolgáltatók bevételeinek 20%-át érinti, vagyis bevételeik kicsit több mint 50%-a továbbra is a fenntartott egyetemes postai szolgáltatásokból fog származni. Ahhoz, hogy a Magyar Posta Rt.-re nézve vizsgálni tudjuk a fenntartott terület szűkítésének következményeit, az egyes súlyhatárok alapján elkülönített forgalom, bevétel és költség adatokra lenne szükség. A kevés rendelkezésre álló, forgalomra vonatkozó adat alapján legfeljebb néhány óvatos becslést tehetünk. A kifelé irányuló nemzetközi küldemények felszabadítása a Posta levélforgalmának körülbelül 2%-át érinti. Az expresszlevél szolgáltatás pedig a levélforgalom 0,3%-át.

3. A „BENTLÉVŐ” („INCUMBENT”) SZOLGÁLTATÓK GAZDASÁGI-PÉNZÜGYI HELYZETÉNEK VÁLTOZÁSA A LIBERALIZÁLÁS NYOMÁN

A nagy szolgáltató vállalatok – általában a nemzeti postavállalatok – már napjainkban sem kizárólagos monopolistái a postai szolgáltatásoknak. Az úgynevezett „nemzetközi integrátor” postai szolgáltatók, a különböző futár- és gyorspostai szolgálatok a piac legvonzóbb – mert a legnagyobb jövedelmezőséget ígérő – szegmenseit „támadták meg” és hasítottak ki abból jelentős szeleteket. Ezek mellett számos kisebb cég – így például reklám-ügynökségek, kereskedelmi és szolgáltató társaságok – nyújtanak postai szolgáltatásokat kisebb vagy nagyobb régiókban. A piac átfogóbb liberalizálása a bent lévő országos szolgáltatók piaci részesedését egyes területeken tovább mérsékelheti. A piaci verseny pedig a szolgáltatások díjainak csökkentését kényszerítheti ki. Mégis, a szabályozott mederbe terelt és fokozatos liberalizálás sokkal kevésbé veszélyezteti a bent lévők gazdasági-pénzügyi pozícióit és így működőképességüket, mint az amúgy megállíthatatlan spontán piacodosás. Hiszen a postai szolgáltatások nagyfogyasztói jelentős keresletet támasztanak gyors és rugalmas szolgáltatások iránt, amelyre a szabályozott liberalizálás nélkül is létrejönnek az üzleti alapon működő vállalkozások.

Ebben a fejezetben annak az összetett kérdésnek a vizsgálatára összpontosítunk, hogy a postai szolgáltatások liberalizálása során az egyetemes és a fenntartott szolgáltatások súly- és értékhatárának változása – gyakorlatilag ezek csökkentése – miként hat a bent lévő országos szolgáltató piaci pozícióira. Elemezzük tehát, hogy a súly- és/vagy értékhatárok módosulása nyomán várhatóan miképpen változik a bent lévő szolgáltató piaci részesedése, hogyan alakulnak bevételei és nyeresége?

A fejezet második pontjában vizsgáljuk az egyetemes, illetve a fenntartott szolgáltatások súly- és értékhatárának változásai nyomán bekövetkező módosulást a bent lévő szolgáltató piaci részesedésére és bevételeire. A negyedik pontban elemezzük a liberalizálás, a súly- és értékhatárok változásának hatásait a bent lévő szolgáltató nyereségességére. A fejezet utolsó pontjában összefoglaljuk a legfontosabb megállapításokat.

3.1 *A postai szolgáltatások piaci szerkezetének vizsgálata*

A hírközlési piacok liberalizációjának célkitűzésével készült Európai Uniói Direktíva (a 2002/39/EK) két szempontból is definiálta a piac szerkezetét: a tárgya szerint (az egyes tevékenységek alapján határozta meg a piaci szegmenseket) és ezzel szorosan összekapcsolva a szereplők szerint (az egyes szegmensekbe való belépési lehetőségek, korlátok, illetve a hozzájuk kapcsolódó kötelezettségek alapján).

Megjegyezzük, hogy az említett részletezettségű adatok nyilvántartása az EU tagországaiban sem problémamentes. A *Ctcon*-tanulmányok sem közölnek ilyen részletekbe menő alapadatokat, hanem csupán két nagy csoport aggregált adataival foglalkoznak: a levelek forgalmával (350 gr súlyhatárig) és a címzett közlemények (direct mail), tehát a reklámok, banki és egyéb hivatalos értesítők, stb. forgalmával.¹¹⁰ Az említett tanulmányok 15, illetve 11 EU-tagország postai forgalmi adatait összesítették és a következő arányokat állapították meg: az EU-n belül a belföldi levélpostai forgalomban a levelek és a címzett közlemények aránya az 1990-es évek második felében 73,4 : 26,6 volt. A *Ctcon* ennek a két postaforgalmi csoportnak az adatait felhasználva vizsgálta az egyetemes illetve a fenntartott szolgáltatások súly- és értékarányaiban bekövetkező változások hatásait. Nem elemezte tehát a csomag-forgalmat, sem pedig az „értéknövelt szolgáltatások” forgalmát.

Amennyiben az említett adatok rendelkezésre állnak, a piaci erőviszonyok elemzésének következő lépése az lehet, hogy meghatározzuk a különböző piaci szegmensekben működő szereplők számát. Tudomásunk szerint a MP, illetve a HIF rendelkezik ilyen adatokkal. Az említett *Ctcon*-tanulmányok igyekeztek feltérképezni a 15 EU-tagország mindegyikében a postai szolgáltatók számát. Ezt a munkát az országos szolgáltató vállalatoktól, illetve az illetékes minisztériumoktól közvetlenül kapott adatok alapján végezték el. Az adatok nem terjedtek ki arra, hogy az egyes országokban az alternatív szolgáltatók pontosan melyik üzletágakban működnek. A tanulmányokból azt tudhattuk meg, hogy például Spanyolországban a belföldi postaforgalomban kb. 2000 szolgáltató működik, míg Németországban, Dániában és Nagy-Britanniában az alternatív szolgáltatók száma 5-7 tucat.

¹¹⁰ *Ctcon* (1998a), 5. o. és (1998b), 29. o.

Az EU tagországaiban tehát a verseny a postai szolgáltatások bizonyos szegmenseiben már ma is létezik. A versenypiac jellegének meghatározásához azonban szükség van olyan jellegű információkra is, mint az egyes, jól elkülöníthető piaci szegmensekben működő szolgáltatók piaci részesedése, valamint az adott piaci szegmensben felmerülő költségeik. Ezen adatok alapján határozható meg a szolgáltatók jövedelmezősége piaci szegmensenként.

A piaci bevételi adatok szolgáltatóként önmagukban elégségesek lehetnek ahhoz, hogy eldönthessük: valóban versenyzői, vagy inkább monopolisztikus jellegű a piac, esetleg oligopolisztikus piaci struktúrával, vagy monopolista versenypiacal állunk-e szemben? A vizsgálat lebonyolításának technikai módja a *Hirschman-Herfindahl-index* (HHI) meghatározása, amely a piac koncentrátságának fokát méri. A HHI-nél megbízhatóbb eszköz a *Lerner-index*, amely azt mutatja meg, hogy a szolgáltatások árai mennyire térnek el a tökéletes versenyzői piaci ártól, tehát az adott szolgáltatás határköltségétől. A Lerner-index meghatározása azonban kissé bonyolultabb a HHI-nél, mert az előbbi esetben részletes költség-adatokra is szükségünk van.

A piaci erőviszonyok elemzésével kapcsolatban még egy lényeges felismerésre szeretnénk felhívni a figyelmet. Sem a bent lévő szolgáltató, sem a szabályozó intézmény szempontjából nem az a fontos információ önmagában, hogy az egyes piaci szegmensek mekkora hányadát képesek az alternatív szolgáltatók megszerezni. Ennek az információnak akkor van jelentősége és értelme, ha azt is tudjuk, hogy a piac egészének, illetve annak egyes szegmenseinek mérete hogyan változik a liberalizálás következtében. A *Ctcon*-tanulmány kimutatta, hogy az EU-tagországok többségében a postai szolgáltatások piaca – a gazdasági növekedés erősödésével együtt – a liberalizálás után bővül. A bent lévő szolgáltató kisebb piaci részesedése tehát a korábbinál nagyobb bevétellel és még inkább növekvő nyereségességgel párosult.

3.2 A súly- és értékhatárok változásának hatásai

A tizenegy EU-tagország postai levél- és címzett közlemény-forgalma a 0-350 gr-os kategóriákban az 1990-es évek végén kb. 73:24 arányban oszlott meg.¹¹¹ A levélforgalmon

¹¹¹ A *Ctcon* tanulmány nem vette figyelembe Finnország, Hollandia, Spanyolország és Svédország adatait, mert ezekben az országokban a címzett közlemények hagyományosan a nem-fenntartott kategóriába tartoznak, így az adataik nem összehasonlíthatók a többi tizenegy tagországgal.

belül a 100-350 gr-os csoportba a forgalomnak kb. 5 %-a, az 50-100 gr-os kategóriába a forgalomnak további 5 százaléka, a 20-50 gr-os csoportba a forgalom 6-8 %-a, míg a postai levélforgalomnak 82-84 százalékát a 0-20 gr-os levelek forgalma tette ki. A címzett közlemények esetében a csoportok részarányai a következők voltak: 100-350 gr – 11 százalék, 50-100 gr – 10-11 %, 20-50 gr – 25-30 % és a 0-20 gr-os súlykategóriában – kb. 49 százalék. Ha a kétféle levélpostai küldemény-forgalmat együttesen szemléljük, azt tapasztalhatjuk, hogy a 100-350 gr-os kategória részaránya kb. 6 %-nak, az 50-100 gr-osé 9-10 %-nak, a 20-50 gr-osé kb. 15 %-nak és a 0-20 gr-os küldemények csoportjéé 70 százaléknak adódott. Mindebből következik, hogy a fenntartott szolgáltatások súlyhatárának csökkentése 350 gr-ról 100 gr-ra az EU-tagországok levélpostai forgalmának még mindig kb. 94-95 %-át a fenntartott körben tartaná. És amennyiben a fenntartott szolgáltatások súlyhatárát 20 gr-ra mérsékelnék – és a piac többi szegmensét felszabadítanák a verseny előtt – a bent lévő szolgáltató a forgalomnak még mindig 70 %-át számíthatná bele a fenntartotti körbe. A piacnyitás számára némi rugalmasságot az jelentene, ha a levélforgalomban és a címzett közlemény-forgalomban eltérő súlyhatárokat alkalmaznának. Amennyiben például a címzett közlemények fenntartott szolgáltatási körének súlyhatárát 20 gr-ra, míg a levelek esetében a fenntartott szolgáltatások súlyhatárát 100 gr-ra mérsékelnék, akkor a teljes forgalomnak kb. 83 %-a maradna fenntartotti körben.

Felmerül ezek után a kérdés, hogy mennyiben irányadóak ezek a számok a magyar postai szolgáltatásokra vonatkozóan? A Magyar Posta Évkönyvei, illetve a Hírközlési Főfelügyeletnél rendelkezésre álló adatok az EU-tagországokéhoz hasonló súlykategóriákat nem tartalmaznak. Nem találtunk külön adatokat a címzett közlemények forgalmára vonatkozóan sem. Ezért csak durván becsülni tudjuk, hogy a levél- és a címzett közlemény-forgalomnak az EU-beli súlyhatárok szerinti megoszlása még inkább féloldalas eloszlást mutatna, mint az EU-tagországokban. A piaci liberalizálás hatásait tehát nem becsüljük túl, ha „kályhaként” (benchmark-ként) elfogadjuk az EU-statisztikák adatait. Tehát a fenntartott szolgáltatások köre a súlyhatárok alapján – legalábbis a hazai levélforgalomban – sem lehet alacsonyabb 95 %-osnál. A súlyhatár csökkentése – akár az 50 gr-os szintre – pedig aligha fogja a hazai postai levélforgalom piacának nagyobb részét felszabadítani a verseny számára, mint annak 10-15 %-át. (Az EU-tagországokban az 50 gr-os súlyhatár mind a levél- mind a címzett közlemény-forgalom esetében a szolgáltatások 85,4 %-át tartaná benn a fenntartotti körben.)

Az EU-tagországokban a levélforgalomnak a súlyhatárok szerinti megoszlásától lényegesen eltérő képet mutat a különböző súly-kategóriákba tartozó levelek és címzett közlemények forgalmából származó *bevételek* megoszlása. A *Ctcon* számításai szerint a levélforgalmi bevételeknek kb. 81 %-a ered a tényleges levélforgalomból, míg 19 %-a a címzett közlemény-forgalomban keletkezik. A bevételek megoszlása forgalom-fajták és súlykategóriák szerint a következő képet mutatja:

IV.1. táblázat: *Az EU 11 tagországa levélpostai bevételeinek megoszlása, százalékban, súlykategóriák szerint.*

Súlykategóriák	Levélforgalom	Címzett közlemény-forgalom	Összes levélpostai forgalom
0-20 gr	65	40	60
20-50 gr	15	23	16
50-100 gr	8	17	9
100-350 gr	12	20	15

Forrás: Ctcon (1998), 31. o. grafikon alapján.

A progresszív postai díjszabásokból adódóan a nagyobb súlyú levélpostai küldemények részesedése a bevételekből sokkal jelentősebb, mint a forgalomban mutatkozó részarányuk. A bevételek túlnyomó része – a levélforgalomban közel kétharmada – azonban még így is a kisebb súlyú küldemények forgalmából adódik. A *Ctcon* számításai szerint a súlyhatár 100 gr-ra történő leszállítása után a levélforgalomból származó bevételeknek még mindig több, mint 85 %-a a fenntartott szolgáltatások területéről eredne. 100 gr-os súlyhatár mellett a levelek esetében bevételek 88 %-a, a címzett közleményekből származó bevételeknek pedig 80 %-a származna a fenntartotti körből. A súlyhatár 50 gr-ra történő leszállítása után a bevételeknek kb. 25 %-a kerülne át a versenyszférába és 75 %-a továbbra is a fenntartott szolgáltatások területén maradna. 20 gr-os súlyhatár esetén a versenyszféra a bevételek szempontjából 40 %-os részarányra tehetne szert.

Ha most az EU-tagországok levélpostai forgalmát abból a szempontból vizsgáljuk, hogy a forgalom mekkora hányada és milyen szegmensei lennének vonzóak az új piaci belépők számára, igen érdekes kép tárul a szemünk elé. Az elemzések azt mutatták, hogy a 350 gr alatti súlykategóriájú levelek forgalmának több, mint 75 %-a vonzaná az új versenyzőket. Az is kiderült, hogy a levélforgalomnak vannak olyan szegmensei – elsősorban a viszonylag kedvezőbb begyűjtési, szállítási, szétosztási és kikézésbesítési költségek miatt –, amelyek

különösen vonzóak lehetnek a piacra belépni szándékozó vállalkozásoknak. Ilyen attraktív területek a város-város közti, illetve a vidék-város közti forgalom, de ez utóbbi csak abban az esetben, ha a feladó üzleti vállalkozás, valamint a város-vidék irányú levélforgalom, de csakis üzleti vállalkozások között.

Ha most tekintetbe vesszük a fenntartott szolgáltatások részesedését a teljes forgalomból és a bevételekből, akkor az EU-tagországokban az 50 gr-os fenntartott szolgáltatási súlyhatár esetén a nem-fenntartott és ugyanakkor vonzó levélforgalmi szegmensbe eső *forgalmi* részarány csupán 10,7 %! 20 gr-os súlyhatár esetén ez a részarány 22,4 %-ra, 0 gr-os súlyhatár esetén pedig 73,1 %-ra emelkedne. 50 gr-os fenntartotti súlyhatár esetén a nem-fenntartott és egyben vonzó piaci szegmens a *bevételekből* 16,9 %-kal, 20 gr-os súlyhatár esetén 29,3 %-kal, 0 gr-os súlyhatár esetén pedig 76,3 %-kal részesedne.

3.3 A súly- és értékhatárok változásának hatásai a bent lévő(k) nyereségességére

Ha a súly- és értékhatárok, valamint a szolgáltatási díjak változásának hatásait a bent lévő vállalat(ok) piaci részesedésére csak nagy bizonytalansággal becsülhetjük, akkor ez még inkább igaz a vállalat(ok) jövedelmezőségére. Az EU-tagországok adatai alapján végzett vizsgálatok tényadatokként az 1997. évi bevételi és költség-adatokat használták. Nekünk nem sikerült hasonló bontású – tehát pl. külön a levél-, a csomag- és az egyéb postai forgalomra, illetve szolgáltatásokra vonatkozó – adatokhoz jutnunk. Az EU-vizsgálatok is sok, meglehetősen önkényes feltevéssel éltek. Először is négy változatot dolgoztak ki, és az egyes változatok a súly- és a díj-határok eltérő mértékű csökkentése nyomán bekövetkező különböző mértékű piac-vesztéssel, illetve piaci szerkezet-átalakulással számoltak. (Az elemzések kimutatták, hogy a például a súlyhatárok csökkentése és az azzal párosuló árcsökkenés több piaci szegmensben nemhogy csökkentené, de növelni fogja az összkeresletet és így a szolgáltatások piacán keletkező összbevételt. Így a bent lévő szolgáltatónak sem kell feltétlenül bevétel-kiesést elszenvednie.)

A jövedelmezőség-vizsgálatok egy további feltevése, hogy a bent lévő vállalatok nyeresége az *egyszerű profit-függvény* tagjainak változásából, és csak ezekből a változásokból adódhat. A profit-függvény alakja általánosságban a következő:

$$\pi(q) = R(q) - C(q),$$

ahol $\pi(q)$ a szolgáltatási volumentól függő nyereség, $R(q)$ a szolgáltatási volumentól függő összes bevétel és $C(q)$ az ugyancsak volumentól függő összes költség függvénye, q a szolgáltatási volumen. A modell-feltevések szerint a piaci liberalizálás nyomán bekövetkező profit-változás a bevétel-változás és a költségváltozás különbségéből adódik. A változások azonban maguk is több összetevőt ölelnek fel, ami a viszonylag egyszerű összefüggést komplexebbé teszi. Tehát

$$\Delta\pi(q) = \Delta R(q) - \Delta C(q),$$

és mivel $R(q)$ és $C(q)$, valamint ezek differenciái is egyaránt függnek az árváltozásoktól és a volumenváltozásoktól, valamint a költségszerkezet átalakulásától, a profit-függvény végeredményben igen bonyolult alakot ölt:

$$\Delta R(q) = V_{add} \cdot p_{comp} - (V_{elv} \cdot p_{mai} + V_{attr/comp} \cdot (p_{mai} - p_{comp})),$$

ahol V_{add} = a versenyzői piacnak a monopolista piaccal szembeni bővülése nyomán megnövekedő szolgáltatási volumen, p_{comp} = a versenyzői ár, V_{elv} = a verseny következtében a bent lévő által elveszített volumen, p_{mai} = a piaci liberalizálás előtti ár, $V_{attr/comp}$ = a nem-fenntartott és egyben az új belépők számára vonzó szolgáltatások volumene. A költségek változása pedig:

$$\Delta C(q) = C_{red}(q),$$

ahol $C_{red}(q)$ a volumen-változással összefüggő és annak hatására redukálódó költségek szintje. A profit-változás tehát a bevétel-változás és a költség-változás, önmagukban is több tényezőtől függő alakulásának eredőjeként jön létre. Ha tekintetbe vesszük, hogy az egyes postai szolgáltatás-fajták bevétel-, illetve költség-változása az előbb említett tényezőkön túl attól is függ, hogy mekkora a szolgáltatások iránti kereslet ár rugalmassága, illetve az egyes költségfajtáknál a termelési tényező-rugalmasság, akkor beláthatjuk, hogy a piacnyitás utáni nyereségnek a nem-liberalizált piacon elért nyereséggel való összehasonlítása valóban igen nehéz feladat. Hiszen a bevételekre vonatkozóan igaz, hogy

$$\frac{dR(q)}{dq} = MR(q) = p(q) + q \cdot \frac{dp(q)}{dq} = p(q) \cdot \left[1 - \frac{1}{|\varepsilon_p|} \right],$$

tehát a vállalat szolgáltatásonkénti határbevétele a szolgáltatási volumentől is függő kompetitív ár, valamint a kereslet árrugalmasságának egyaránt függvénye. Ha pedig a piac szegmentált – méghozzá nem csupán a különféle szolgáltatásonként, hanem egyetlen szolgáltatás esetében is például régióként vagy fogyasztói csoportonként –, akkor igen nagy számú összefüggés szimultán figyelembe vételére lenne szükség.¹¹²

Látszólag egyszerűbb a helyzet a költség-változások nyomon követésével, hiszen itt feltételezhetjük, hogy a költségek egy része nem volumen-függő. Az EU-tanulmányok valóban tartalmaznak becsléseket arra, hogy a levélpostai forgalomhoz kapcsolódó költségek szerkezete hogyan alakult. Eszerint az összes költségből a levelek begyűjtési költségei 12 %-kal, az osztályozás költségei 24 %-kal, a szállítási költségek 9 %-kal, a kézbesítési költségek pedig 55 %-kal részesedtek.¹¹³ Hangsúlyoznunk kell, hogy a levélforgalom költség-szerkezete nem tekinthető kiindulópontnak a csomag-forgalomra vonatkozóan. Ez utóbbinál a szállítási költségek részaránya bizonyára jóval nagyobb, mint a levelek esetében. Ugyanakkor a begyűjtési költségek kisebbek – mert a postai kontakt-pontokon koncentrálnak –, és valószínű, hogy a kézbesítési költségek részaránya is eltér a levelekétől.

A költségváltozások hatásainak mérésénél a nehézség abból adódik, hogy a megbízható becslésekhez rendelkezünk kéne legalább a múltra vonatkozó részletes, a szolgáltatások között teljesen felosztott költség-adatokkal („*fully distributed costs*”) a Magyar Postára és néhány lehetséges versenytársára vonatkozóan. Ilyen adatok azonban egyelőre nem állnak rendelkezésünkre. Megjegyezzük, hogy az EU-tanulmányok sem közölnek költség-függvényt, hanem csupán a volumen-változáshoz kötődő költség-változási koefficienseket. Így például a levél-forgalom 1 %-os változásának költség-hatását 0,25 %-osnak becsülik. Ez a becslés lineáris költség-függvény feltételezését takarja, amely szinte bizonyosan irreális. A postai szolgáltatásokhoz hasonlóan nagy eszközállománnyal rendelkező – bár annál kevésbé

¹¹² Megjegyezzük, hogy tökéletes versenyzői piacon, ahol tehát ε_p , a kereslet árrugalmassága végtelen, a vállalatok határbevétele éppen a versenypiaci árral lenne azonos. Csakhogy a postai szolgáltatások esetében a „tökéletes” versenyzői piac feltételei nem teljesülnek, így inkább az oligopolista vezető vállalat-követő vállalatok modell (az ún. *Stackelberg*-féle oligopólium-modell) értelmezhető.

¹¹³ *Ctcon* (1998), 41. o.

munkaigényes – ágazatok esetében, mint amilyen a távközlés, vagy az energia-szolgáltatás, jól bizonyított, hogy a legmegfelelőbb költség-függvények az ún. „*translog*” függvények, amelyek egyrészt tekintetbe veszik az állandó költségek viszonylag magas arányát, másrészt számolnak a méret-gazdaságosság („*economies of scale*”) és az együttes termelés, a termelési struktúra-gazdaságosság („*joint product, economies of scope*”) költség-hatásaival.¹¹⁴

Ha – leegyszerűsített feltevései ellenére – elfogadjuk az EU-tagországokra vonatkozó elemzést, akkor igen meglepő következtetésekre bukkanhatunk. A legfontosabb talán az, hogy a levélpostai szolgáltatások piacának megnyitása a verseny előtt – legalábbis a 20 és 350 gr közötti súlytartományban – összességében nem csökkenti, hanem várhatóan növeli a bentévi országos szolgáltatók nyereségességét. Ha a fenntartott levélpostai szolgáltatások súly-határát 150 gr-ra mérsékelnék, akkor attól függően, hogy a fenntartott szolgáltatási volumen-változások a –5 és a –50 százalék közötti sávban hol helyezkednek el, illetve, hogy a volumen-változásokhoz kapcsolódó árváltozások a –25 és a –5 %-os sávban hol találhatók, a bentlévi szolgáltatók teljes jövedelmezősége – tehát nyereségük az összbevételükre vetítve – átlagosan **+14-15 %**-ot tenne ki. (Vegyük észre, hogy a fenntartott szolgáltatások nagyobb mértékű volumen-csökkenéséhez kisebb mértékű árcsökkenés tartozik, és megfordítva!) A súlyhatár 100 gr-ra történő csökkentése esetén a nyereséghányad **+13-14,7 %**, az 50 gr-os súlyhatár esetén **+11-13 %**, és a 20 gr-os súlyhatár mellett **+5-10 %** lenne. A bentlévi vállalatok nyeresége csak abban az esetben válna negatívvá és mozogna a –4 - –9 %-os sávban, ha a fenntartott szolgáltatások súlyhatárát 0 gr-ra szállítanák le.

A a postai szolgáltatások piacának liberalizálásához kapcsolódóan a súly- és értékhatárok változásának a postai bevételekre és a nyereségre gyakorolt hatásait vizsgáló elemzés néhány fontos és talán meglepő következtetéshez vezetett el:

- A bent lévő szolgáltatók gazdasági-pénzügyi helyzete sokkal érzékenyebb a postai szolgáltatások árának változására, mint a súlyhatárok módosulására. Ebből az a következtetés adódna a szabályozás számára, hogy annak érdekesebb az áruk, mint a súlyhatárok változásával összefüggő piaci részesedések nyomon követésére összpontosítani. Csakhogy az áruk megfigyelése és ellenőrzése jóval bonyolultabb feladat, mint a viszonylag egyszerűen rögzíthető súlyhatároké. Ebből adódik, hogy a

¹¹⁴ A távközlésben alkalmazott költség-függvényekről részletesebben lásd pl. Kiss-Lefebvre (1987).

szabályozás valószínűleg továbbra is elsősorban a súlyhatárok érvényesülését fogja szem előtt tartani.

- A postai piacok *fokozatos* liberalizálása a bent lévő szolgáltatókat még kedvezőbb helyzetbe is hozhatja, mint amilyen helyzetben a liberalizálás előtt működtek. Ennek az egyik fontos oka, hogy a piaci verseny által kikényszerített szolgáltatási díj-csökkenések a piac méretének bővülésével párosulnak. Így a bent lévők piaci részaránya az egyes szegmensekben csökkenhet ugyan, az általuk kiszolgált piac abszolút mérete – és az onnan származó bevételek volumene – azonban jelentősen növekedhet és nagy valószínűséggel nőni is fog.
- A fokozatos liberalizálás azért is előnyös a bent lévők számára, mert az EU-direktívákban szereplő magas minőségi követelményeket az új piaci belépők csak bizonyos idő eltelte után lesznek képesek teljesíteni. Így a megnövekvő terjedelmű piacon a bent lévők domináns pozícióit a minőségi követelmények csak tovább erősítik.
- Az EU belső piacán a szolgáltatók közötti verseny több síkon alakul ki. Ezek közül a verseny-tereppek közül a legnagyobb minden bizonnyal az lesz, ahol más országok bentlévő országos szolgáltatói teremtenek versenyhelyzetet a hazai bent lévőknek.
- A liberalizált piacon a bent lévő szolgáltató(k) és a szabályozó intézmények számára is kulcskérdéssé válik a szolgáltatásokkal összefüggő gazdasági-pénzügyi adatok – így elsősorban a bevételi és a költség-információk – szisztematikus gyűjtése és feldolgozása. A szolgáltatók szempontjából a megfelelő adatok megszerzése azért is kardinális kérdés, mert a más országok nagy szolgáltatói által támasztott versenyben az kerül kedvezőbb pozícióba, aki jobban ismeri a piacok gazdasági jellemzőit. Ezen jellemzők közül a legkritikusabbak a bevételi és a költség-adatok, illetve az adatok alapján meghatározható bevételi és költség-függvények. A Magyar Posta Rt. tehát eleve hátránnyal indulna a versenyben, ha olyan EU-tagországok-beli szolgáltatókkal szemben kellene helytállnia, amelyek részletes adatokkal bírnak a teljesen felosztott illetve az elkerülhető költségeikről, a piaci szegmensek bevétel-termelő képességéről és a piac egyéb jellemzőiről. Mindezek alapján égető feladat a megfelelő költség-, bevétel- és szolgáltatás-minőségi adatok rendszerének – az ún. „benchmarking”-nak a mielőbbi kidolgozása. A MP Rt.-nek döntenie kell arról, hogy benchmark-nak az EU-tagországok átlagos mutatóit, vagy a „legjobb gyakorlattal” (*best practice*) rendelkező szolgáltatók adatait tekinti. Ezek után lehet hozzáférni a szükséges adatbázisok felépítéséhez.

4. A POSTAI EGYETEMES SZOLGÁLTATÁSOK FINANSZÍROZÁSÁNAK LEHETSÉGES MÓDJAI

4.1 *Az egyetemes szolgáltatás finanszírozási elvei*

Az egyetemes szolgáltatások körének meghatározása után a szabályozóknak arra a kérdésre is választ kell adniuk, hogy kik és milyen módon állják a szabályozás következtében kényszerűen felmerülő többletköltségeket. A finanszírozás módszerei közül történetileg a szolgáltatások árainak *földrajzi átlagolása*, valamint a szolgáltatástípusok közötti *keresztfinanszírozás* volt a legelterjedtebb. Ennek a helyzetnek a fenntartása a korábban jellemző monopolhelyzetű szolgáltatók esetében az alapszolgáltatásokhoz való hozzájárás finanszírozásának viszonylag kényelmes, bár állandó felülvizsgálatot igénylő és vitát kiváltó módjának bizonyult. Az egyes piaci szegmensek vagy akár teljes ágazatok fokozatos versenypiacá alakulása azonban újabb, a verseny minden szereplője számára átlátható, világosan meghatározott finanszírozási formák, megoldások keresését tette szükségessé.

Az elméletben és helyenként a gyakorlatban is több megoldással találkozhatunk. A közgazdaságilag legmegfelelőbbnek tekintett, *költségvetésből juttatott támogatás* formájában finanszírozott egyetemes szolgáltatásra alig találunk példát. A társadalom által fontosnak tartott és a kormányzat által is annak ítélt tevékenységek esetében magától értetődőnek tekinthetnénk, hogy ezeket a feladatoknak a finanszírozását – éppen azért, mert társadalmilag szükségesnek minősülnek, ugyanakkor kötelező jellege miatt a piac szereplőit bizonyos esetben üzleti hátrány érheti – a kötelezést előíró kormányzat magára vállalja. Ebben az esetben viszonylag kevés adminisztrációval járó, a cégek hatékonyságát legkevésbé befolyásoló finanszírozási rendszer működtetése lenne indokolt. A megvalósítás ellen elsősorban a gazdasági folyamatokat különböző mértékben, de mindenütt befolyásoló politikai megfontolások hatnak. Általánosnak tekinthető a politikusok tartózkodása minden olyan lépéstől, amely az adóterhek növekedését jelentheti.

Az egyetemes szolgáltatás finanszírozása egyrészt stabil, kiszámítható forrásokat igényel, másrészt a finanszírozási rendszernek a piac fejlődésére, változásaira rugalmasan kell reagálnia. A költségvetésben szereplő elkülönített kiadási tételek ezzel szemben sem a szükséges források mindenkori biztosítását, sem a változásokhoz való rugalmas

alkalmazkodást nem tudják garantálni. Ennek megfelelően költségvetési forrásokból inkább az egyetemes szolgáltatásokat is érintő egyes speciális programok finanszírozására találhatunk csak példákat: a vidéki, elszigetelt körzetek ellátásával összefüggő technológiai fejlesztések, csökkent képességűek ellátására vonatkozó kormányzati támogatások stb.

Egy fokkal valószínűbb az a megoldás, amikor az *ágazatban keletkező, egyébként a költségvetési bevételeket növelő* forrásokkal – központi újraelosztás révén – finanszírozzák az egyetemes szolgáltatási kötelezettség terheit. Ebbe a körbe tartozhatnak a privatizáció során keletkező bevételek, a koncessziók nyújtásából, távközlés esetében pl. frekvenciák aukciójából stb. származó összegek. Amennyiben ezek jelentősek, akkor az egyetemes szolgáltatás biztosításához hosszabb távon jelenthetnének finanszírozási alapot. Ezeknek a bevételeknek keletkezési körülményei – privatizációkra, koncessziók nyújtására legtöbbször a költségvetés hiánya adja meg a végső lökést – azonban illuzórikussá teszi az önálló, hosszú távon kezelhető alapként való felhasználásukat.

A gyakorlatban inkább alkalmazott megoldás a finanszírozáshoz szükséges forrásoknak a *piac szereplőitől* való összegyűjtése. Ezen belül elvi lehetőségnek számít az az eset, amikor a szolgáltatások igénybevevői közvetlenül (például valamiféle átalánydíj formájában) járulnak hozzá az egyetemes szolgáltatás finanszírozásához. Ha a piacon működő szolgáltatók meghatározott körétől származó hozzájárulások nyújtják az egyetemes szolgáltatás biztosításának pénzügyi fedezetét, akkor a szabályozás legnehezebb feladatai közé tartozik a hozzájárulásra kötelezett szolgáltatók körének, a hozzájárulás mértékének meghatározása. A helyes finanszírozási séma diszkriminációmentes, a versenyt és a technológiaválasztást nem érintő hatást gyakorol a piacra. A rosszul kialakított finanszírozási rendszer ezzel szemben torzulásokat okoz a piacon, belépési korlátokat állíthat új vállalkozások elé, egyes társaságokat, technológiákat vagy szolgáltatásokat jogosulatlanul részesíthet előnyben.

Amennyiben az egyetemes szolgáltatások finanszírozását az ágazaton belül oldják meg, a gyakorlatban két lehetőség közül lehet választani. Az egyik esetében a keresztfinanszírozás lehetőségét az egyetemes szolgáltatást nyújtók számára továbbra is biztosítják. A másik lehetőség az *egyetemes szolgáltatási alap* létrehozása. Ez a megoldás képes megvalósítani az átláthatóság és az arányosság követelményét, s hosszabb távon is rugalmas maradhat. Az alapból részesedők köre idővel változhat, ugyanúgy, ahogy a hozzájárulók köre is. Ismertté válnak a nettó befizetők és a nettó kedvezményezettek. Az alap lehetővé teszi, hogy

nyilvános, hozzáférhető adatokat használjanak, elkerülve a bizalmas, üzleti információk kezelésének problémáját. Jelentős hátránya viszont, hogy új intézmény felállítását igényli, saját adminisztrációval és költségekkel.

Az egyetemes szolgáltatás kötelezettsége miatt felmerülő többletkiadásokat fedező források meghatározása után ki kell alakítani a *támogatás szétoztásának* mechanizmusait is. A gazdaságilag leghatékonyabb megoldás a *versenyeztetés* vagy az aukció valamilyen formája lenne. Ez biztosíthatná a legátláthatóbb módon, hogy az egyetemes szolgáltatási kötelezettség körébe tartozó szolgáltatásokat a legalacsonyabb támogatási igénnyel nyújtják. Ha az egyetemes szolgáltatás csak kevés számú programra, szolgáltatástípusra vonatkozik, lehetőség van ezeknek vissza nem térítendő *juttatás vagy kölcsön* formájában történő finanszírozására is. Ezt a megoldást az adminisztratív terhek és a politikai támadhatósága miatt ritkán választják. A legelterjedtebb módszer az egyetemes szolgáltatásra alkalmasnak minősített *szolgáltatók támogatása*. A támogatási rendszer csak akkor hatékony, ha világosan körülhatárolt, előrelátható, verseny-semleges szabályokkal működik. Ezek kialakításakor és a szolgáltatóknak juttatandó összeg meghatározásakor számos tényezőt kell figyelembe venni, mint például az egyes szolgáltatóra jellemző forgalmi adatokat, a magas költséggel ellátható fogyasztók arányát stb. Az egyetemes szolgáltatásban részt vevő szolgáltatóknak nyújtott támogatást gyakran kiegészítik az egyetemes szolgáltatás egyes elemeihez kötődő, a *fogyasztókat vagy az egyes fogyasztói csoportokat megcélzó támogatások*. A támogatás vagy közvetve, a szolgáltatókon keresztül juthat el a támogatott fogyasztói körhöz, vagy maguk a fogyasztók kapják kézhez kuponok, csekkek stb. formájában.

4.2 *Finanszírozási rendszerek a postai szolgáltatásokban*

Az egyetemes szolgáltatások addicionális pénzügyi terheinek ellensúlyozására is kétféle megoldás alakult ki. Az egyik a magas jövedelmezőségű szolgáltatások és az egyetemes szolgáltatások közötti keresztfinanszírozás az előbbi csoportból az utóbbi irányába. A másik megoldás lényege, hogy az adott piacon működő minden szolgáltató a jövedelmező szolgáltatásainak bevételeiből bizonyos hányadot egy közös alapba fizet be és az egyetemes szolgáltatások addicionális terheit ebből az alapból finanszírozzák. A postai szolgáltatások esetében a fenntartott szolgáltatások körének kijelölése éppen azt a célt szolgálja, hogy az országos szolgáltatónak legyen miből finanszíroznia az egyetemes szolgáltatások külön terheit.

Az utóbbi időben az elemzők és az EU döntéshozó szervei is gyakran hangoztatták, hogy a keresztfinanszírozásra épülő ármegállapítási modell nehezen hozható összhangba a költségalapú árak elvével. Ezért az egyetemes szolgáltatásoknak az elkülönített szolgáltatási alapból történő finanszírozását ajánlották. A gyakorlatban a kétféle megoldás „keverése” valósult meg, hiszen a fenntartott szolgáltatások köre eleve lehetővé teszi a keresztfinanszírozást. Ugyanakkor az nem biztosítható, hogy a fenntartott szolgáltatások fedezzék a postai szolgáltatók teljes veszteségét, így az alapszerű finanszírozásra is szükség lehet.

A *N/E/R/A*-tanulmány rámutatott arra, hogy az egyetemes szolgáltatásoknak a központi alapból történő finanszírozása csak látszólag áttekinthetőbb, mint a keresztfinanszírozási megoldások. A központi alapból történő finanszírozás ugyanis feltételezi, hogy:

- Az alapot kezelő állami intézmény képes hozzájutni a szolgáltatóktól az összes lényeges információhoz forgalmuk, bevételeik és költségeik szerkezetéről;
- A szolgáltatók nem csupán kötelesek, de érdekeik is arra készítik őket, hogy megbízható adatokat szolgáltatassanak tevékenységeikről. Nem létezik tehát, vagy legalábbis nem jelentős súlyú a szolgáltatók és a szabályozó intézmény közötti *alku* a megszerezhető források körül;
- Az alapból történő finanszírozás megfelelő rugalmassággal képes alkalmazkodni a szolgáltatók finanszírozási igényeihez, mégpedig nem csak a finanszírozás mértékét, hanem annak időbeli ütemezését illetően is.

Az imént felsorolt feltevések azonban rendkívül erősek és a fejlett EU-tagországokban sem mindig teljesülnek. Ezért a *N/E/R/A* azt javasolja, hogy a postai szolgáltatások árszabályozásában döntő mértékben továbbra is a keresztfinanszírozásra célszerű támaszkodni. Megjegyezzük, hogy a keresztfinanszírozáson alapuló teher-megosztási rendszer szintén nem probléma-mentes. Többek között éppen olyan okok miatt nem az, amelyeket maga a *N/E/R/A* is említ.

A keresztfinanszírozás Achilles-sarka az egyetemes szolgáltatások biztosításának kényszere miatt felmerülő, úgynevezett „elkerülhető költségek” számbavétele és

ellentételezése. Egyrészt az elkerülhető költségek – és erre a *N/E/R/A* is rámutat – nem azonosak az egyetemes szolgáltatások teljes költségével. Másrészt az elkerülhető költségek fedezeteként a jövedelmező fenntartott szolgáltatások ármegállapításánál olyan árkülönbözet kialakítását kéne lehetővé tennie a szabályozásnak, amely árkülönbözet tartalmazza a fenntartott szolgáltatás normál profitját, amellet pedig az egyetemes szolgáltatás *számított* normál profitját is. A fenntartott szolgáltatás normál profitja maga is nehezen meghatározható, hiszen azt a monopolista, vagy legalábbis domináns pozícióban lévő szolgáltató költségszerkezete alapján kéne megállapítani, nem pedig versenypiaci körülmények között. Még problematikusabb azonban az egyetemes szolgáltatások számított normál profitja, mert annak meghatározásánál a korábban jelzett alku-folyamatok ugyanúgy működhetnek, mint az alapszerű finanszírozás esetében.

Az egyetemes szolgáltatások terheinek meghatározásánál további gondot okoz, hogy ezek a szolgáltatások nem homogének, sem regionális eloszlásuk, sem az igénybe vevő fogyasztói csoportok szempontjából. A keresztfinanszírozás ezért igen szélesre tárja annak lehetőségét, hogy a szolgáltatók az egyetemes szolgáltatásokra terheljék rá nem odatartozó költségeiket is és azt finanszíroztassák a többi szolgáltatás magasabb árnövekedésével. A keresztfinanszírozási láncok így nem csupán az egyetemes és a fenntartott szolgáltatások között, hanem az egyetemes szolgáltatásokon belül a különféle szolgáltatási csoportok között is kialakulnak és áttekinthetlenné válnak. Ez pedig szinte lehetetlenné teszi a költségek reális szétválasztását szolgáltatásonként.

Az egyetemes szolgáltatási alap csak elvben biztosítana egy versenybarátabb környezetet. Addig amíg a bent lévő szolgáltató költségszerkezete csak nagy bizonytalanságok árán határozható meg, addig mindig fennáll a veszélye annak, hogy az alapból kapott támogatást a verseny körülmények között nyújtott szolgáltatások árcsökkenéséhez, a versenytársak elriasztásához használja fel. Ez a kérdéskör szorosan kapcsolódik a már korábban említett olyan általános versenyszabályozási kérdésekhez, mint pl. a piaci hatalommal való visszaélés. Megnyugtató megoldást szabályozási szempontból az biztosítana, ha az üzleti alapon egyébként nem nyújtott szolgáltatásokat tenderezték, ezzel a támogatás igénye a költségek (profitot is ideértve) fedezetére lenne csak elegendő, azaz semmi nem jutna a versenykorlátozó magatartás finanszírozására. Egy elvileg mindenképp lehetséges megoldást az is jelenthetne, ha a versenyképes szolgáltatásokat egy elkülönült társaság keretében nyújtanák. Ennek során viszont valószínűleg jelentős választék-

gazdaságossági veszteségeket kellene elkönyvelni a versenyző és a nem-versenyző tevékenységek korábban közös ellátásának megszűnése miatt.

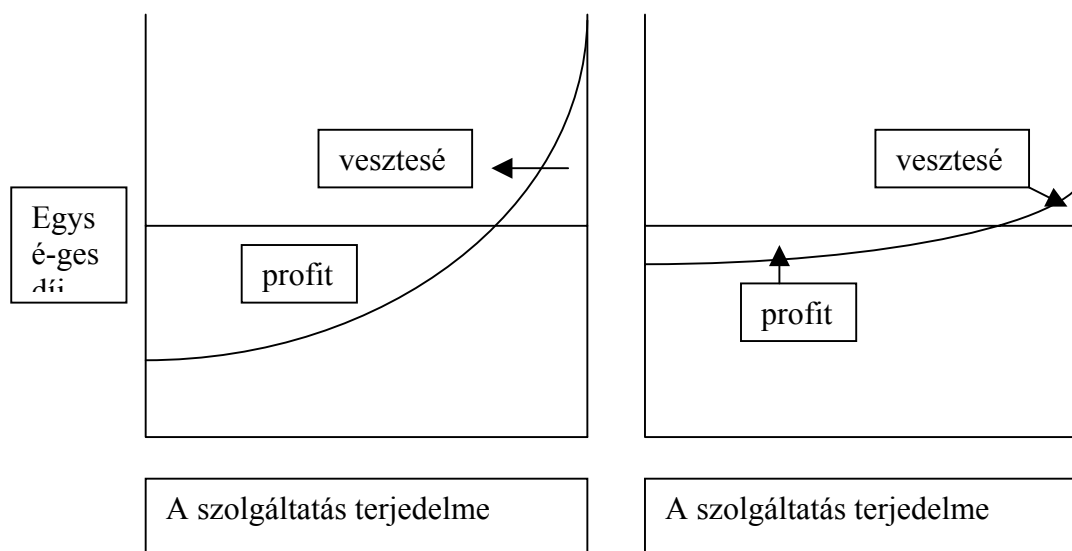
A nemzetközi tapasztalatok a finanszírozás tényleges módjait illetően rendkívül sokfélék. Németországban az egyetemes szolgáltatás költségeit a bent lévő szolgáltató az új piaci szereplőkkel megosztja és adójellegű költségelem beépítésével fedezi. A svéd példa azt sugallja, hogy a liberalizált piacon működő szolgáltató tisztán üzleti alapon is képes egyetemes szolgáltatást nyújtani. Egyes feladatokat azonban az állam magára vállalt, így például az üzleti alapon nem működtethető postafiókok fenntartásához, vakok, vidéki körzetekben élő mozgáskorlátozottak, idősek kiszolgálásához az állami költségvetés hozzájárul. A nagy területű és gyéren lakott Ausztráliában a bent lévő szolgáltató keresztfinanszírozással teremti meg a bevétel 2 százaléka körülnek becsült egyetemes szolgáltatási többletköltség fedezetét.

A finanszírozási rendszerek között sok különféle megoldással találkozhatunk. Természetesen mindegyiknek van előnye és hátránya, ezek mérlegelésével lehet közülük választani. Az egyetemes szolgáltatási kötelezettséget valószínűleg nem érdemes az összes szolgáltatóra kiszabni. A közvetlen adóztatás útján történő finanszírozás ugyan kevés adminisztrációval jár és gazdaságilag viszonylag kis torzítást eredményez, azonban kevésbé ösztönző jellegű és bevezetése politikai akarat függvénye. A hatékonyság szempontjából legkedvezőbb tendereztetés egyik legfőbb nehézsége a tenderre bocsátható szolgáltatási csomag elkülönítése, meghatározása. A keresztfinanszírozási rendszerek a gazdasági hatékonyság szempontjából hátrányosak. Az egyetemes szolgáltatási alap létrehozása pedig jelentős adminisztrációs költségekkel jár, ugyanakkor a verseny jótékony hatását ebben az esetben hamarabb lehet érzékelni.

5. AZ EGYETEMES ÉS A FENNTARTOTT SZOLGÁLTATÁSOK ÁRAZÁSA: LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

5.1 Árszabályozás az EU-háttér tanulmányokban

A postai egyetemes és a fenntartott szolgáltatások árszabályozásával szorosan összefügg az egyetemes szolgáltatások külön terheinek meghatározási módja. A legtöbb EU-dokumentumban az egyetemes szolgáltatások terhet az *árbevétel-kiesés* (különbözlet) alapján igyekeznek meghatározni. Az EU szakértői tanulmányai – és különösen a *N/E/R/A*-tanulmány – viszont az egyetemes szolgáltatások terhet a biztosításuk miatt felmerülő *addicionális költségek* alapján határozzák meg. Ez utóbbi megközelítés előnyeit az árbevétel-alapú megközelítéssel szemben egy példán keresztül mutatjuk be. A példa az általános kézbesítési kötelezettség esetére, mint egyetemes szolgáltatásra vonatkozik egységes díjak mellett. Az alábbi ábrákon az egyetemes szolgáltatás egységes díját, terjedelmét és régióként, vagy fogyasztói csoportonként változó egység-költségét mutatjuk be.

Mindkét ábra azonos terjedelemben nyújtott egyetemes szolgáltatásra vonatkozik. Egységes díjak alapján az egyetemes szolgáltatás terhe az összehasonlítható nem-egyetemes szolgáltatásból származó bevétel (= szolgáltatási díj * szolgáltatás terjedelme) és az egyetemes

szolgáltatás bevétele közötti különbséget. A különbséget – szolgáltatás-egységre vetítve – csakis abból származhat, hogy az egyetemes szolgáltatás díját a hatóság alacsonyabban – „mindenki számára elérhető szinten” – állapítja meg, mint a nem-egyetemes szolgáltatását. Ez a megközelítés nem veszi figyelembe, hogy az egyetemes szolgáltatásokon belül is létezhetnek – régióként, vagy fogyasztói csoportonként – nyereséges, illetve veszteséges szegmensek. Az ábrákon látható görbék az egyetemes szolgáltatás egység-költség függvényét mutatják. A szolgáltatási teher annak a *veszteségnek* az alapján határozható meg, amely a magasabb egység-költséggel kiszolgálható régiók és/vagy fogyasztói csoportok számára nyújtott egyetemes szolgáltatásokon keletkezik. Ha az egység-költség függvény meredekebben emelkedik – miként az a baloldali ábrán látható – akkor a veszteséges piaci szegmens nagyobb, ha viszont az egység-költség függvény „kisimul”, mert a költségek között viszonylag alacsony arányban szerepelnek forgalom-függő elemek, akkor a veszteséges szegmens kisebb lesz.

Felvethető, hogy az egyetemes szolgáltatás terhe – legalábbis az ábrák szerint – akár nullává is válhat, hiszen a nyereséges szegmensek profitjából a veszteség finanszírozható. Így nincs szükség külső finanszírozásra az egyetemes szolgáltatások terheinek ellentételezésére. Csakhogy a gazdasági költség nem azonos a számviteli költséggel. Az egyetemes szolgáltatások nyereséges szegmensében keletkezett profitból csak az a rész ellentételezheti a veszteséges szegmensben keletkező veszteséget, amely a piaci szolgáltatások *normál-profitján* felül keletkezik. Emiatt – a költség-szempontrú megközelítés esetén – az egyetemes szolgáltatások nyereségét és veszteségét nem lehet „kinettózni”. Az árbevétel-alapú megközelítés pedig lényegében ezt teszi, hiszen ez utóbbi figyelmen kívül hagyja, hogy az összehasonlítható nem-egyetemes szolgáltatási területen keletkező árbevétel mellett a költségek különbözősége is befolyásolja az egyetemes szolgáltató gazdasági eredményét. Így az árbevétel-alapú megközelítés úgy kezeli az egyetemes szolgáltatást, mint ha az azon belül létező költség-különbségek kiegyenlítenék egymást és csupán az árbevétel-hiányt kéne ellentételezni.

Az árbevétel-alapú finanszírozás az egyetemes szolgáltatásokat – a szolgáltatások költségei által indokolhatónál – elméletileg kedvezőtlenebb, de kedvezőbb helyzetbe is hozhatja. Mindez attól függ, hogy az egyetemes szolgáltatások egység-költsége nagyobb, vagy kisebb-e, mint a nem-egyetemes szolgáltatásoké, illetve, hogy milyen az egység-költség

függvények lefutása a két területen. A valóságban az a sokkal valószínűbb, hogy az árbevétel-alapú finanszírozás hátrányosabb a szolgáltató szempontjából, mint az elkerülhető költségek alapján történő finanszírozás, mert az egyetemes szolgáltatások biztosításának addicionális költségei nagyobbak – az átlagköltség függvény meredekebben emelkedő –, mint a nem-egyetemes szolgáltatások átlagköltségei.

Az EU-ban a költségek meghatározásánál elvileg a hosszú távú különbözeti költségeket (*LLRIC*), nem pedig a teljesen felosztott költségeket (*FDC*) kéne alapul venni. Átmenetileg – amíg a számviteli feltételei ki nem alakulnak – azonban megengedhető, hogy a szolgáltatók a *FDC*-elv szerint számítsák költségeiket. A *LLRIC*-költségszámítási elv lényegében megegyezik a N/E/R/A által kidolgozott *hosszú távú elkerülhető költségek (LNAC)* elvével. Az egyetemes szolgáltatások terhet a legtöbb szolgáltató és szabályozó mégsem a *LNAC*-elv segítségével, hanem a bevétel-veszteség oldaláról határozza meg.

5.2 *Költségalapú árképzés és az ársapka*

A postai egyetemes és a fenntartott szolgáltatások költségalapú árazása esetén feltétlenül dönteni kell arról, hogy a költségeket a teljesen felosztott költségek (*FDC*), vagy az elkerülhető költségek (*NAC*) elve szerint vesszük számításba. A döntés azért lényeges, mert a kétféle megközelítés az egyetemes szolgáltatások terhet eltérő mértékűnek mutatja. A *N/E/R/A*-tanulmány számításai szerint az EU-tagországokban a *FDC*-alapú számítás szerint az egyetemes szolgáltatások terhe országonként 0 és 14 százalék között, míg a *NAC*-alapú számítás szerint ugyanez a szolgáltatási teher 0 és 6 százalék között változott. Az *FDC*-alapú számítás tehát az egyetemes szolgáltatások terheit – ahol azok mérhetőek – a kétszeresére növeli a *NAC*-hoz képest.

Világosan kell látnunk ugyanakkor, hogy a *NAC*-elv szerint számított szolgáltatási teher nem az egyetemes szolgáltatás *teljes* költsége. De nem az a *FDC*-elv szerint számított teher sem. Csak éppen ez utóbbi több általános költséget terhel az egyetemes szolgáltatásokra, mint a *NAC*-típusú költség. Az egyetemes szolgáltatások teljes költsége több komponensből tevődik össze, amelyben a *NAC* csak az egyik elem. Fontos azonban, hogy ezt – az egyébként nem könnyen számszerűsíthető – tényezőt reálisan mérjük.

5.3 Árszabályozás a gazdasági hatékonyság szempontjai szerint

Általánosságban hatékony árnak azt tekintjük, amely megegyezik az adott szolgáltatás határköltésével, hiszen ebben az esetben a gazdasági profit zérus, tehát a vállalat éppen a szükséges és elégséges mértékben használta ki kapacitásait. A hatékony ár így biztosítja, hogy a piacon működő vállalatok az általuk elérhető legmagasabb gazdasági hatékonysággal működjenek. A hatékony ár kialakulásának másik fontos következménye, hogy ilyen ár mellett a (nettó) fogyasztói többlet – vagy általánosabb megfogalmazásban a társadalmi jóléti többlet – a lehető legnagyobb. Ha az ár egyenlő a határköltéssel, akkor a vállalatok olyan termelési szinten működnek, hogy a gazdaságban az ár és a termelt mennyiség együttes hatása miatt nem keletkezik úgynevezett „holtteher veszteség”. Azaz, a hatékony ár mellett a vállalatok nem fogják vissza kibocsátásukat.

Csakhowy a hatékony ár kialakulásának alapvető feltétele, hogy a piacon korlátozásoktól mentes verseny érvényesüljön mind a szolgáltatók, mind a fogyasztók között. Csak ebben az esetben igaz ugyanis, hogy a piaci egyensúlyi ár-egyenes egyúttal azonos azzal a keresleti görbével (egyenessel), amellyel egy-egy vállalat szemben találja magát, amikor termékeit kínálja. A postai szolgáltatások – és általában a közszolgáltatások viszont tipikusan olyanok, ahol a tökéletes verseny feltételei nem érvényesülnek. A piac monopolizált, vagy azon csupán szabályozott verseny lehetséges. A piacszabályozás kényszeréből adódik, hogy a vállalatok bevétel-korláttal, illetve nyereség-korláttal találják szemben magukat. Ilyen feltételek mellett a határköltés nem lehet az ármeghatározás alapja – mert a határköltés szintű ár többnyire jelentős veszteséget okozna a szolgáltatóknak, amelyek így beszüntetnék működésüket –, hanem úgynevezett „második legjobb” (*second best*) megoldásokat kell találni az árak meghatározására. Egy ilyen „második legjobb” megoldásra a következő pontban térünk vissza.

Most azonban azt vizsgáljuk meg közelebbről, hogy mi indokolja a különféle korlátok – és emiatt az árkorlátok – létezését a postai szolgáltatások bizonyos körében. A hatékony ár maradéktalanul érvényesíti a gazdasági hatékonyság – és azon belül mind az ún. „produktív hatékonyság”, mind pedig a *Pareto*-hatékonyság – szempontjait. A postai szolgáltatások jelentős hányadában azonban nem csupán a gazdasági hatékonyság szempontjait követjük,

hanem a „társadalmi egyenlőség”, a lakosság különböző jövedelmű és vagyonú csoportjai közötti kiegyenlítődés elvét is a szolgáltatásokhoz való hozzáférés szempontjából.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a postai szolgáltatási piac szabályozásának szükségességét a nemzetközi szakirodalom már nem – vagy nem elsősorban – a „természetes monopólium” létével indokolja. A hírközlésben a természetes monopóliumok háttérbe szorulóban vannak, mert a korszerű technológiák és azok, valamint a szolgáltatók összekapcsolódása a technikai és a vállalatszervezési megoldások rugalmas kombinációit teszi lehetővé. A piacsabályozás – és azzal összefüggésben az ársabályozás – szükségességének fő indoka az egyetemes szolgáltatások biztosításának társadalmi igénye.

Bár a „klasszikus” természetes monopóliumról a postai szolgáltatásokban is egyre kevésbé beszélhetünk, a méret- és szerkezet-gazdaságosság (*economies of scale and scope*) azonban továbbra is érvényesül. Tehát a nagy hálózatokra épülő szolgáltatások esetében a versenyképes vállalat-méretnek létezik alsó határa. Emellett az „együttes termelést” végző, tehát azonos infrastruktúrán többféle szolgáltatást kínáló nagy szolgáltatók költség-előnyben vannak az egy, vagy kevés számú termékre szakosodott kis szolgáltatókkal szemben. Ha pedig így áll a helyzet, akkor a hagyományos határköltségre épülő árak nem megvalósíthatók.

Vegyük észre azonban, hogy a postai egyetemes szolgáltatások terhet leginkább kifejező „elkerülhető költségek” a hagyományos határköltséghez hasonló módon határozódnak meg. Ugyanis az elkerülhető költség az a költség-*növekmény*, amely a piaci szolgáltatásoknak az üzletileg ésszerű határán túl történő *kiterjesztéséből* fakad. Ezért a költségalapú árképzés az egyetemes szolgáltatások esetében is alkalmazható, ha bizonyos sajátos költség-fajtákat figyelembe is kell vennünk és a költségek megtérülése nem kizárólag a hagyományos módon – a bevételekből – történik. Ezáltal pedig a gazdasági hatékonyság szempontjai érvényesíthetők az egyetemes szolgáltatásokra is.

A fenntartott szolgáltatások esetében a gazdasági hatékonyság elve *szinte* maradéktalanul érvényesíthető. Hiszen a fenntartott szolgáltatások az országos szolgáltató számára jövedelmező szolgáltatások. A megszorítást azért kell hozzátennünk, mert a szolgáltató ebben a szolgáltatási körben sem teljesen szabadon dönt arról, hogy milyen terjedelemben nyújtja a szolgáltatásokat. Hiszen ha ezt megtehetné, akkor monopolista vagy

oligopolista árazásra törekedne, ami viszont az általa nyújtott szolgáltatások terjedelmét a társadalmi jóléti maximumhoz szükségesnél alacsonyabb szinten tartaná. A jóléti maximum érvényesüléséről az árak költség-alapúvá tétele és az árnövekedést felülről korlátozó ársapka együttesen gondoskodik.

A gazdaságilag hatékony árak kialakítása – mind a szolgáltató, mind a szabályozó szempontjából – két alapvető dologtól függ: az egyik a költségek szolgáltatás-csoportonként és költség-típusonként való rendszeres számbavétele és nyilvántartása. A másik az ársapkában érvényesülő termelékenységi tényező és az árindex meghatározása. A költségek számbavételénél nem elégséges azokat csupán szolgáltatásonként lebontani, hanem a költségeket tevékenységi körönként is ismernünk kell. Az EU szakértői tanulmányok kimutatták, hogy a postai küldemények begyűjtése, osztályozása, szállítása és kézbesítése más-más költség-rugalmassági mutatókkal rendelkezik. Azaz, a szolgáltatások biztosításához szükséges tevékenységek költségei különböző mértékben érzékenyek a szolgáltatási volumen változására. Az eltérő költség-érzékenységi (költség-rugalmassági) mutatók figyelembe vétele nélkül pedig nem lehetséges reálisan mérni és főként előre jelezni a költségek és az árak kapcsolatát. Hiszen ha a szolgáltató nyereség-maximalizáló szempontokat (is) követ, akkor a nyereség-maximum szükséges feltétele, az $MR(q) = MC(q)$ – ahol $MR(q)$ a határbevételi függvény, $MC(q)$ a határköltség-függvény, q pedig a szolgáltatás terjedelme – a következőképpen írható fel:

$$p \cdot \left(1 + \frac{1}{\varepsilon_p} \right) = MC(q) = \frac{dC(q)}{dq} \cdot \frac{q}{C(q)} \cdot \frac{C(q)}{q} = \varepsilon_c \cdot AC(q),$$

ahol p a szolgáltatás ára, ε_p a kereslet árrugalmassági mutatója, ε_c a költség-rugalmassági mutató, $AC(q)$ pedig az átlagköltség függvénye. Az összefüggésből tehát jól látható, hogy a szolgáltatások ára az árrugalmasság és a költség-rugalmasság viszonyától függ. (Az árrugalmasságok szerepére a következő pontban még visszatérünk.)

A termelékenységi tényező ésszerűen a „teljes tényező-termelékenység” (*total factor productivity*) lehet. Ennek meghatározásához szolgáltatásonként ismernünk kell a termelési

függvényeket, tehát az input-felhasználások termelésre vetített koefficienseit. Az árindex célszerűen az implicit árindex (a *GDP-deflátor*) lehet. Újra meg kellene gondolni, hogy a politikai szempontoknak is kitett előre mutató árindex helyett nem ésszerűbb-e a tényleges indexből kiindulni, akár úgy is, hogy azt az inflációs előrejelzéssel korrigálják. A minimálisra kéne csökkenteni ugyanis az utólagos árkorrekciók számát, mert ez önmagában is infláció-növelő tényező és a szolgáltatók, meg a felhasználók bizonytalanságát is fokozza.

5.4 *Ramsey-árak*

A szabályozott piacon működő közszolgáltatások esetében – és ilyenek a postai szolgáltatások is – a hatékonyság szempontjából „legjobb árak” nem megvalósíthatók. Részben azért nem, mert ilyen árak mellett a nagy szolgáltatók tartósan veszteségesek lennének. Másrészt azért sem, mert ezek az árak nem hozhatók összhangba az „egyenlőség” elvével. Ilyen esetekben a „második legjobb” megoldást kell megkeresnünk. Az úgynevezett „*Ramsey-árak*” megfelelnek az említett szempontoknak. Igaz, a *Ramsey-árak* nem maximalizálják a (nettó) fogyasztói többletet, de minimalizálják a társadalom holtteher veszteségeit.

A *Ramsey-árak* elve azon alapul, hogy a különböző piaci, fogyasztói szegmensek eltérő ár rugalmassággal rendelkeznek. Így közöttük lehetséges árdiszkriminációt – konkrétan a harmadfokú árdiszkrimináció egy módosított fajtáját – alkalmazni. Az egyes szolgáltatások árait a szolgáltatónak célszerű úgy alakítania, hogy az árak növekedését az ár rugalmasság *reciproka* alapján határozza meg. Ebben az esetben ugyanis azok az árak emelkedhetnek jobban, amelyekre az érintett fogyasztói csoportok kevésbé érzékenyek. Így az áremelkedés nem vezet a forgalom jelentős, vagy akár arányos mértékű visszaeséséhez. A nagyobb árérzékenységgű szolgáltatások esetében az áremelkedés mértéke nyilván kisebb lehet, vagy akár az árcsökkenésről is érdemes gondolkodni.

A *Ramsey-árak* alkalmazása nem feltétlenül mond ellent a költségalapúság elvének, mert és amennyiben a *Ramsey-ár* az árplafon meghatározásában játszik lényeges szerepet. Az ilyen módon kialakított árrendszer tehát nem a tényleges ár – ez utóbbi, a költségek felosztása alapján lehet kisebb is annál –, hanem az az árszint, amelyet a szabályozás megenged a szolgáltató számára. A *Ramsey-ár* is korrigálható termelékenységi tényezővel és az inflációs rátával. Ugyanakkor ez az ártípus a fogyasztók tényleges fizetőképes keresletéhez igazítja a

fogyasztói költségeket. Ezáltal éri el, hogy a fogyasztói többletet nem holtteher veszteséggé, hanem – legalábbis túlnyomó részben – termelői többletté alakítja át.

Az EU szakértői tanulmányai elfogadhatónak tartják a *Ramsey*-árazást, mint a szabályozás egyik kiindulópontját. A tanulmányok ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy ez az ár-elv sem mindenható. Nem képes például számításba venni az egyetemes szolgáltatások elkerülhető költségét, sem a szolgáltatások hosszú távú költség-növekményét. Ebben az árrendszerben különösen fontossá válik a költségek részletes nyilvántartása és elszámolása, mert csak a kétoldalú megközelítés eredményez mind a szolgáltató(k), mind a fogyasztók szempontjából kvázi-hatékony és elfogadható árakat.

Végezetül: bármelyik árszabályozási elvet tekintjük is kiindulópontnak, minden esetben számításba kell vennünk annak előnyeit és hátrányait. Nem ismerünk olyan általános árrendszert a postai szolgáltatások esetében, amely ugyanolyan erővel és egyidejűleg képes kikényszeríteni a szolgáltatók gazdasági hatékonyságát, az egyenlőség elvét és a szolgáltatók működőképességének hosszú távon történő megőrzését.

Az egyetemes szolgáltatások finanszírozásának – és így a piac- és árszabályozásnak is – kulcskérdése, miképpen határozódik meg az egyetemes szolgáltatások terhe. Az elemzés során kimutattuk, hogy az egyetemes szolgáltatási teher meghatározásának legracionálisabb – de nem a legegyszerűbb – módja a „*hosszú távú elkerülhető költségek*” elve alapján történő vizsgálat.

A postai szolgáltatások árszabályozása nem lehet teljesen homogén – mert az egyetemes, a fenntartott és a nem-egyetemes körbe tartozó szolgáltatások árait más-más tényezők befolyásolják –, de nem is ésszerű azokat teljesen elszakítani egymástól. Az árszabályozás alapelve minden szegmensben a költségalapúság és az ársapka elvén működő szabályozás együttélése lehet. (Kivételt a nem szabályozott áras szolgáltatások képeznek.) Bemutattuk, hogy mind a költségalapú árak, mind az ársapka különböző módokon határozhatók meg. Az ármeghatározás módja attól függ, hogy miként definiáljuk a szolgáltatások költségeit, illetve hogy milyen módon alakítjuk ki az ársapka árbázisát, inflációs tényezőjét és termelékenységi tényezőjét. A költségalapú árak kialakításánál a teljesen felosztott költségek elve nem teljesen kompatibilis az egyetemes szolgáltatások esetében legmegfelelőbbnek bizonyult elkerülhető költségek elvével. Emellett a gazdasági

hatékonyság szempontjai is azt támasztják alá, hogy a költségeket a *növekmények* alapján, tehát a határköltség-elv szerint vegyük számításba. A LLRIC-típusú költségek ennek a követelménynek sokkal inkább megfelelnek, mint a FDC-költségek.

Az egyetemes szolgáltatások terhének finanszírozásában az utóbbi időben előtérbe került az elkülönített alapból történő támogatás, mint legátláthatóbb és ezért – az államigazgatás szempontjából – legköltségtakarékosabb módszer. Az EU-tanulmányok rámutattak arra, hogy az alap-szerű finanszírozás sem küszöböli ki, csak éppen más terepre tereli át a szolgáltató és az alap kezelője közötti „támogatás-alkut”. Az alap-szerű finanszírozás a fenntartott szolgáltatások szerepét is átalakítja, hiszen azoknak ilyen feltételek között nem funkciója tovább az egyetemes szolgáltatásokon keletkezett veszteségek keresztfinanszírozása. A fenntartott szolgáltatások ilyen körülmények között azt a funkciót töltik be, hogy az országos szolgáltató működőképességét – az alapból történő támogatástól függetlenül – fenntartsák. Az is kérdéses, hogy az évenként kiutalt támogatások mekkora addicionális terhet rónak a szolgáltatóra, hiszen a finanszírozási igények folyamatosan merülnek fel. Bár magunk is sok előnyét látjuk az egyetemes szolgáltatási alap létrehozásának, azt is tudjuk, hogy előnyeit illetően nem lehetünk egyoldalúak, sem dogmatikusak.

Talán a legfontosabb következtetésünk arra vonatkozik, hogy az egyetemes szolgáltatások terhe nincs kapcsolatban az egyetemes körbe tartozó, de nem veszteséges piaci szegmensek nyereségével. Olyan típusú keresztfinanszírozás nem lehet működőképes a liberalizált postai szolgáltatási piacon, amely az egyik piaci szegmens normál profitjából akarja fedezni a másik szegmens veszteségeit. A veszteség a normál profit szintjéig nyúló bevételek elmaradása. Ezt kell ellentételezni, akár közös alapból, akár keresztfinanszírozás révén történik az ellentételezés. Ez utóbbi esetben az árszabályozást kell úgy alakítani, hogy mind a költség-alap, mind az ársapka tekintetbe vegye a gazdasági értelemben – és nem pedig a számviteli értelemben – keletkezett veszteségeket.

6. KERESZTFINANSZÍROZÁS, KISZORÍTÓ VAGY RAGADOZÓ ÁRAZÁS ÉS VERSENY A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOKBAN

A postai egyetemes – és azokon belül a fenntartott – szolgáltatások versenyre gyakorolt hatásai közül az egyik legfontosabb a piacon már bent lévő postai szolgáltató lehetősége az újonnan belépni szándékozók kiszorítására, vagy pedig az újonnan belépett szolgáltatók kiszorítására tett kísérlete. Ezt a lehetőséget a bent lévő számára például az egyetemes szolgáltatási teher finanszírozására hivatott, a fenntartott szolgáltatásokon keletkező nyereség teremtheti meg. A bent lévő a fenntartott szolgáltatásokon keletkező nyereségét arra (is) felhasználhatja, hogy olyan jövedelmező piaci szegmensekről szorítsa ki a versenytársait – vagy akadályozza meg azok belépését – mint például a különféle gyorsposta-, futárposta és egyéb jövedelmező szolgáltatás-fajták. Ezt a problémát a postai szolgáltatásokra vonatkozóan egzakt módon (modellek felhasználásával) – tudomásunk szerint – még nem vizsgálták. Mi a továbbiakban Milgrom és Roberts (1982) alapján elemezzük a postai keresztfinanszírozásnak a versenyre gyakorolt hatásait. Egyszerű modellel dolgozunk, amelyben csak két versenyző szolgáltatót – egy bent lévő és egy belépni szándékozót – tételezünk fel, de az eredmények több szereplőre is általánosíthatók.¹¹⁵

A nem tökéletes piaci verseny elemzésének egyik régi problémája, hogy a piacon bent lévő vállalat elrettentheti-e a belépéstől az újonnan belépni szándékozót alacsony szolgáltatásár meghatározásával. A válasz nem magától értetődő, mert egyrészt nem „támadható” meg egy cég önmagában azért, mert túl alacsony árat számít fel a fogyasztóknak. Másrészt nem egyértelmű, hogy az alacsony ár miért és hogyan tántorítja el a belépni szándékozót a belépéstől. Bain (1949) fő érve az volt, hogy a bent lévő által megállapított alacsony ár „rossz hírt” közöl a belépni szándékozóval: nevezetesen azt, hogy a jövőbeli ár és így a profitkilátások kedvezőtlenek az ágazatban. Jól ismert azonban, hogy az árak nincs hosszú távú elköteleződési értéke, hiszen az árak akár egyik pillanatról a másikra megváltoztathatók. Hiába szembesül a belépni szándékozó alacsony árral – különösen, ha tudja, hogy az alacsony ár nagy valószínűséggel a bent lévőnek is kedvezőtlen – ha arra számít, hogy amennyiben nem lépne be, a bent lévő azonnal felemelné a szolgáltatás árát. Az alacsony ár csak akkor bír hosszú távú elköteleződés-értékkel, ha annak nagysága a bent lévő (többlet)kapacitása miatt alakult ki. (Erre az összefüggésre először Dixit mutatott rá.) Ebben az esetben tehát nem

¹¹⁵ A modell leírásához felhasználtuk Tirole (1998) munkáját.

önmagában az ár, hanem a mögötte lévő jelentős kapacitás az, amely hihetővé teszi a belépni szándékozó számára, hogy az ágazat profitkilátásai kedvezőtlenek.

Az alábbiakban azonban olyan modellt ismertetünk, amelyben a bent lévő kapacitásai nem játszanak meghatározó szerepet, az mégis csökkenti a szolgáltatása árát annak érdekében, hogy a belépni szándékozót távol tartsa a piactól.

6.1 *A piaci belépéstől való elrettentés egy modellje*

Feltesszük, hogy két vállalat készül versenyezni a piacon, méghozzá két perióduson keresztül. Az első periódusban a bent lévő vállalat monopólium és ennek megfelelő árat határoz meg a szolgáltatása számára. A második periódus elején a belépni szándékozó eldönti, hogy belép-e vagy pedig távol marad a piactól. Amennyiben az új szolgáltató belép a piacra, a két vállalat között duopolista árverseny jön létre. Ha viszont nem történik belépés, a bent lévő továbbra is monopólium marad. Feltesszük továbbá, hogy a belépni szándékozó nem ismeri pontosan a bent lévő hatékonysági szintjét, csupán azt tudja, hogy a bent lévő – feltevésünk szerint konstans – határkölsége x valószínűséggel lehet „magas” (m), illetve $1 - x$ valószínűséggel lehet „alacsony” (a). Jelöljük a bent lévő monopolista – hatékonysági szintjétől függő – profitját az első periódusban $M_1^t(p_1^t)$ -vel, ahol a t felső index a szolgáltató típusára vonatkozik. ($t = m$ vagy $t = a$, a bent lévő határkölségétől függően), amennyiben a vállalat az első periódusban p_1^t áron értékesíti szolgáltatásának egységét. Ha a bent lévő rövid távú profitmaximalizálásra törekszik – tehát az első periódusban olyan árat határoz meg, amely mellett az adott periódusbeli monopolista profitja maximális – akkor az általa kért árat p_m^t -vel jelöljük. Könnyen belátható, hogy $p_m^a < p_m^m$.¹¹⁶ Jelöljük ezek után a monopolista – hatékonysági típustól függő – rövid távú profitját $M_1^t(p_m^t)$ -vel, amelyről feltesszük, hogy szigorúan konkáv p -ben.

Feltesszük, hogy a belépni szándékozó szolgáltató nem ismeri a bent lévő költség-szintjét, de arról azonnal tudomást szerez, mihelyt – és amennyiben – belép a piacra. Ebben az

¹¹⁶ Ha például a piaci inverz keresleti függvény $p_m^t = A - BQ_m^t$, akkor a profitmaximalizáló ár $p_m^t = \frac{A + c^t}{2}$, és így $c^a < c^m$ miatt $p_m^a < p_m^m$.

esetben a második periódusban a két cég között folyó árverseny függetlenné válik attól, milyen árat határozott meg a bent lévő az első periódusban. Jelöljük az első, illetve a második (belépő) vállalat második periódusbeli duopolista profitját D_1^t -vel, illetve D_2^t -vel, amelyek értelemszerűen függenek a bent lévő típusától. Feltesszük továbbá, hogy a belépő döntését befolyásolja, mit tételez fel a bent lévő költség-szintjéről. Pontosabban, feltesszük, hogy $D_2^m > 0 > D_2^a$. Tehát abban az esetben, ha a belépő pontosan ismerné a bent lévő hatékonysági típusát, akkor és csak akkor lépne be a piacra, ha tudná, hogy a bent lévő határköltsége magas. Végül, a diszkonttényezőt δ -val jelöljük.

Mivel $M_1^t > D_1^t$, $t = a, m$, a bent lévő nyilvánvalóan szeretné megőrizni monopolista pozícióját és ezért azt akarja jelezni a belépni szándékozó számára, hogy alacsony költséggel működik. Csakhogy ehhez nem áll rendelkezésére semmilyen közvetlen eszköz. Közvetve jelezhetné ezt a belépőnek azzal, hogy az első periódusban p_1^a árat kér a szolgáltatás egységéért. A belépő azonban tudja, hogy a bent lévő számára akkor is megérheti az alacsonyabb árat kérni az első periódusban, ha eközben magas költséggel működik, mert amennyiben sikerülne elrettenteni a belépni szándékozót a belépéstől, akkor a második periódusbeli monopolista profit kárpótolná az első periódusban elszenvedett veszteségért. A bent lévő is tudja, hogy a belépő tisztában van azzal, hogy a bent lévőnek érdekében állhat hazudni a költség-szintjéről, és így tovább... A bent lévő és a belépni szándékozó várható viselkedéséről csak akkor nyerhetünk pontosabb információkat, ha megkeressük az imént felírt dinamikus játék tökéletes Bayes-i egyensúlyát.

Az iménti játéknak háromféle egyensúlya lehetséges: (1) szeparáló egyensúlyi megoldása, (2) elvegyítő egyensúlyi megoldása, valamint (3) kevert stratégiákon alapuló megoldása. (A kevert stratégiákon alapuló megoldással a továbbiakban nem foglalkozunk.) Az első esetben – tehát a szeparáló egyensúlyi megoldásban – a bent lévő más első periódusbeli árat határoz meg akkor, ha költsége alacsony, mint abban az esetben, ha a költsége magas. A bent lévő által megszabott ár ekkor teljes mértékben felfedi a belépni szándékozó előtt a bent lévő típusát. Elvegyítő egyensúlyban a bent lévő által megállapított első periódusbeli ár független a költség-szintjétől. Így az ár semmiféle információt nem közvetít a belépni szándékozó számára a bent lévő típusáról. A belépő korrigált vélekedése a bent lévő hatékonyságáról ugyanaz lesz, mint a kezdeti vélekedése (tehát x valószínűséget tulajdonít annak a lehetőségnek, hogy a bent lévő költsége alacsony, és $1 - x$ valószínűséget annak, hogy a bent lévő magas költséggel működik.)

A szeparáló egyensúly abban az esetben valósulhat meg, ha biztosítható, hogy az alacsony költséggel működő bent lévők nem állhat érdekében a magas költségű bent lévő által választott árat alkalmazni, és megfordítva. Ez azonban csak az egyensúly szükséges feltételét adja. Az elégséges feltételt úgy határozzuk meg, hogy bemutadjuk: a belépők a bent lévő költség-szintjére vonatkozó és az egyensúlyi árakhoz vezető feltevéseitől eltérő feltevései esetén olyan árak alakulnának ki, amelyeket a bent lévő nem akarna választani. Így a megvalósuló árak egyensúlyi árak lesznek. Szeparáló egyensúlyban a magas költségű bent lévő az első periódusban p_m^m árat állapít meg – ez a számára legkedvezőbb lehetőség –, amely mellett megtörténik a belépés. Így a magas költségű bent lévő teljes profitja $M_1^m + \delta D_1^m$ lesz. Amennyiben viszont a bent lévő p_1^a árat kérne az első periódusban, akkor a belépni szándékozó mégsem lépne be a piacra és a bent lévő $M_1^m(p_1^a) + \delta M_1^m$ teljes profitra tenne szert. Az egyensúly szükséges feltétele tehát:

$$(6.1) \quad M_1^m + \delta D_1^m \geq M_1^m(p_1^a) + \delta M_1^m \Rightarrow M_1^m - M_1^m(p_1^a) \geq \delta(M_1^m - D_1^m).$$

Hasonló módon, az alacsony költségű bent lévő számára a lehetséges legrosszabb kimenetel az, ha p_m^a első periódusbeli ár mellett bekövetkezik a piaci belépés és így a két periódus alatt összesen $M_1^a + \delta D_1^a$ profitra tesz szert. Ezzel szemben egyensúlyban – amikor a belépni szándékozó tudomást szerez arról, hogy a bent lévő alacsony költségű szolgáltató – a bent lévő teljes profitja $M_1^a(p_1^a) + \delta M_1^a$ lesz, amelyre fenn kell állnia, hogy

$$(6.2) \quad M_1^a(p_1^a) + \delta M_1^a \geq M_1^a + \delta D_1^a \Rightarrow M_1^a - M_1^a(p_1^a) \leq \delta(M_1^a - D_1^a).$$

Amennyiben nem létezik szeparáló egyensúly, a magas költséggel működő bent lévő olyan elvegyítő egyensúlyt valósíthat meg, amelyre:

$$(6.3) \quad M_1^m + \delta M_1^m < M_1^m(p_m^a) + \delta D_1^m \Rightarrow M_1^m - M_1^m(p_m^a) < \delta(M_1^m - D_1^m),$$

tehát $p_1^a = p_m^a$. Ahhoz, hogy az alacsony, illetve a magas költségű bent lévő elkülöníthetővé váljon, az alacsony költségűnek olyan árat kell megállapítania az első periódusban, amelyre: $p_1^a \in [p_1, \bar{p}_1]$ és $p_1^a < p_m^a$. Ez pedig olyan ár lesz, amelyet a magas költségűnek nem érdemes

választania. (Teljesül tehát a Spence-Mirrlees-féle elkülönítési kritérium, vagy más néven az alacsony és a magas költségű bent lévő hasznossági (profit-) görbéi csak egyszer metszik egymást.) Bizonyítható,¹¹⁷ hogy az alacsony költséggel működő bent lévő számára a legelőnyösebb szeparáló ár, \tilde{p}_1^a az első periódusban az lesz, amely mellett (6.2) egyenlőségre teljesül. (Ezt az árat a „legkevésbé költséges árnak” is szokás nevezni, mert a legkisebb költséggel jár a bent lévő számára abban az értelemben, hogy a legkevésbé tér el az első periódusbeli monopolista ártól.)

Az elemzésből következik, hogy aszimmetrikus információ mellett – tehát a bent lévő igyekszik úgy manipulálni az általa az első periódusban megszabott árral, hogy azzal alacsony költségét jelezze a belépni szándékozónak – a belépőt nem lehet megteveszteni. A belépő is tudja ugyanis, hogy az alacsony költségű bent lévő olyan árat választ, amely éppen csak kisebb, mint az alacsony költségű bent lévő monopolista ára lenne: $\tilde{p}_1^a < p_m^a$. A magas költségű bent lévőnek viszont – a (6.3) feltétel teljesülése miatt – nem érdemes alacsonyabb árat választania, mint p_m^m . Ugyanakkor tudjuk, hogy $p_m^a < p_m^m$, tehát a belépő el tudja különíteni a bent lévő két típusát az első periódusbeli árak alapján.

A hatékony bent lévő azonban rákényszerül arra, hogy kizorító árat határozzon meg. Ha ugyanis nem ezt tenné – tehát nem áldozna fel valamennyit az első periódusbeli profitjából –, akkor összecserélhető lenne a magas költségű vállalattal. A hatékony bent lévő tehát a kizorító árat használja – mert nincs más eszköze – saját típusának jelzésére.

A szeparáló egyensúly elemzésének talán legfontosabb következtetése az, hogy a társadalmi jólét magasabb lesz aszimmetrikus információs, mint szimmetrikus információs helyzetben. A hatékony bent lévő alacsonyabb árat állapít meg az első, mint a második esetben. Ezáltal az első periódusbeli jóléti többlet emelkedik. Ugyanakkor a második periódusbeli belépést az első periódusban megállapított ár nem érinti.

Másként alakul a piaci helyzet és a társadalmi jólét, amennyiben nem elérhető a szeparáló egyensúly, hanem csak elvegyítő egyensúly lehetséges. Ez utóbbi esetben a bent lévő vállalat úgy manipulál az árral, hogy az nem közvetít információt a belépni szándékozó számára a bent lévő típusáról. A hatékony bent lévő az első periódusban monopolista árat fog megállapítani, mert p_m^a is eléggé alacsony ahhoz, hogy a belépni szándékozót elrettentse a belépéstől. A magas költséggel működő bent lévő olyan \tilde{p}_1^m árat határoz meg, amely elrettenti

¹¹⁷ Lásd Tirole (1998), 370. o.

a belépést. A jóléti hatások nem egyértelműek. Mivel a magas költségű bent lévő a monopolista árnál alacsonyabb árat kénytelen megállapítani, ez önmagában növeli a várható jólétet. Mivel azonban nem történik belépés, a második periódusban alacsonyabb jóléti többlet keletkezik, mint amekkora belépés mellett kialakult volna. Az előbbi gondolatmenet – némi módosítással – a ragadozó árazásra is kiterjeszhető.

7. VERSENYTORZÍTÓ KERESZTFINANSZÍROZÁS AZ EU POSTAI SZOLGÁLTATÓINÁL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A DEUTSCHE POST ESETÉRE

7.1 Bevezetés

Az Európai Unióban a postai szolgáltatások mára kialakult szabályozásának két alapelve az *egyetemes szolgáltatás* és a *piacnyitás* elve. Előbbi a szolgáltatások egy meghatározott körének a földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül, megfizethető áron és meghatározott minőségben történő biztosítását írja elő valamennyi EU-polgár számára, míg utóbbi a verseny bevezetését indítványozza a postai piacokon. A két alapelv természetesen ellentmondásban áll egymással, pontosabban az egyetemes szolgáltatások létezése sohasem teszi lehetővé, hogy valamennyi postai szolgáltatás piacán hatékony versenyt lehessen kialakítani. Az egyetemes szolgáltatások jelentős része ugyanis nem nyereséges, az ezeket nyújtó szolgáltatót pedig kompenzálni kell az ezeken a területeken elszenvedett veszteségeiért. A kompenzáció az Európai Bizottság két postai irányelve, az 1997/67/EK és az ezt módosító 2002/39/EK irányelv alapján úgy történik, hogy az egyetemes szolgáltatónak mesterséges monopóliumhelyzetet biztosítanak bizonyos piacokon (ezt nevezik *fenntartott szolgáltatási körnek*), és az itt elért profitból a veszteséges ágazatok *keresztfinanszírozását* teszik lehetővé.

Mindezzel egészen addig nincs probléma, amíg a keresztfinanszírozást az egyetemes szolgáltató csak az imént említett feladat ellátására használja. Előfordulhat azonban, hogy a szolgáltató a nyereséges területek profitját arra a célra csoportosítja át, hogy olyan postai ágazatokban, ahol versenytársakkal rendelkezik, az árakat a határkölség alá vihesse le, vagyis *ragadozó árazást* (predatory pricing) alkalmazzon. Ezzel a módszerrel az egyetemes szolgáltató a tényleges, vagy a potenciális, az iparágba még be nem lépett versenytársait lehetetlenné teheti, majd piaci erőfölényének segítségével, hosszú távon jelentős többletprofitot érhet el. Ennek a versenytorzító hatású keresztfinanszírozásnak az alkalmazását az első postai irányelv még nem, a második viszont már egyértelműen tiltja, amikor az első irányelv 12. cikkét alábbiakkal egészíti ki:

„Tilos a fenntartott ágazaton kívül eső egyetemes szolgáltatásoknak a fenntartott ágazat szolgáltatásaiból származó bevételekből történő keresztfinanszírozása, kivéve ha ez a versenyterületen fennálló egyedi, egyetemes szolgáltatási kötelezettségek teljesítése miatt

feltétlenül szükséges; az olyan tagállamok kivételével, ahol nincsenek fenntartott szolgáltatások, a nemzeti szabályozó hatóságok e célból megfelelő előírásokat fogadnak el és az ilyen intézkedésekről tájékoztatják a Bizottságot.” [2002/39/EK irányelv]

Versenytorzító keresztfinanszírozás ügyében a nemzeti szabályozó hatóságok 2005-ig három EU-tagállamban indítottak vizsgálatot; ezekről sajnos nagyon kevés a rendelkezésre álló információ, a 3. fejezetben ejtek róluk szót. Előbb azonban, a 2. fejezetben részletesen leírom azt az esetet, amely egyértelműen „a legnagyobb port kavarta”: a Deutsche Post által elkövetett keresztfinanszírozást és ragadozó árazást, amellyel kapcsolatban egyenesen az Európai Bizottság folytatott vizsgálatot és hozott elítélő határozatot.

7.2 A Deutsche Post-eset

Az Európai Bizottság 2001/354/EK határozatában megállapította, hogy a németországi egyetemes szolgáltató, a Deutsche Post, a fenntartott területről származó profitjából egy bizonyos csomagszolgáltatás, az *üzleti levélrendelésű csomagszolgáltatások* (business-to-consumer mail-order parcel services) határkölségnél alacsonyabb árát finanszírozta. Ez volt az első és mindeddig az egyetlen olyan eset, hogy maga az Európai Bizottság járt el versenytorzító keresztfinanszírozás ügyében valamely tagállam postai szolgáltatójával szemben. Az ügyet a versenyjog általánosságban is az egyik legfontosabb, ragadozó árazással kapcsolatos esetként tartja számon [Wikipedia – Monopoly law (2008)]. Jelentősége mindezekon kívül abban is áll, hogy, mint majd látni fogjuk, a vizsgálat lehetőséget adott egy új, az átlagos változó költségek helyett az ún. inkrementális költségeken alapuló (és ezáltal a közgazdasági törvényszerűségeknek jobban megfelelő) teszt első alkalmazására.

Az érintett felek

A Deutsche Post AG (rövidítve DPAG) a korábbi németországi monopolszolgáltató, a Deutsche Bundespost utódja, amelynek elődszervezetét még Bismarck hozta létre 1876-ban. Privatizációja 2000-ben kezdődött el [Deutsche Post History (2008)]. Legfontosabb tevékenysége a levélküldemények kézbesítése. Németországban a DPAG látja el kötelezően az egyetemes szolgáltatás feladatát, ezért kizárólagos joggal rendelkezik a fenntartott terület felett.

A Deutsche Post ellen a Bizottságnál panaszt tevő United Parcel Service (UPS) 1907-ben alapított amerikai cég. Szolgáltatások széles skáláját nyújtja szerte a világon, így például csomagküldeményeket, expresszküldeményeket szállít (ezen szolgáltatások vonatkozásában a világon a legnagyobb), továbbá logisztikai, tőke- és e-kereskedelmi szolgáltatásokat nyújt (UPS: About UPS, 2008).

A vizsgálat

Az Európai Bizottság a 2001/354/EK határozatban leszögezi, hogy amennyiben a Deutsche Post valóban élt a ragadozó árazás eszközével, azzal egyenesen az Európai Közösséget létrehozó szerződés 82. cikkelyét sértette meg, amely többek között tiltja a „tisztegtelen eladási árak” alkalmazását. Annak megállapítására, hogy a jogsértés valóban megtörtént-e, a Bizottságnak számba kellett vennie a DPAG levélrendelésű csomagszolgáltatásokból származó bevételeit és költségeit. Előbb persze azt vették górcső alá, hogy a keresztfinanszírozásnak egyáltalán a lehetősége fennállt-e, azaz a fenntartott területen a Deutsche Post nyereséget ért-e el; nem túl meglepő módon a kérdésre igen volt a válasz. Ezek után kerülhetett sor annak a vizsgálatára, hogy alacsonyabbak voltak-e a DPAG által szabott árak a határkölségnél a levélrendelésű csomagszolgáltatások esetében.

Az Európai Közösséget létrehozó szerződés 82. cikkelye egészen pontosan így szól:

„A közös piaccal összeegyeztethetetlen és tilos egy vagy több vállalkozásnak a közös piacon vagy annak jelentős részén meglévő erőfölényével való visszaélése, amennyiben ez hatással lehet a tagállamok közötti kereskedelemre.

Ilyen visszaélésnek minősül különösen:

- a) tisztességtelen beszerzési vagy eladási árak, illetve egyéb tisztességtelen üzleti feltételek közvetlen vagy közvetett kikötése;
- b) a termelés, az értékesítés vagy a műszaki fejlesztés korlátozása a fogyasztók kárára;
- c) egyenértékű ügyletek esetén eltérő feltételek alkalmazása az üzletfelekkel szemben, ami által azok hátrányos versenyhelyzetbe kerülnek;
- d) a szerződések megkötésének függővé tétele olyan kiegészítő kötelezettségeknek a másik fél részéről történő vállalásától, amelyek sem természetüknél fogva, sem a kereskedelmi szokások szerint nem tartoznak a szerződés tárgyához.”

[<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:HU:pdf>]

IV.2. ábra: A postai szolgáltatások értéklánca

Forrás: Kiss K. M. (2008)

A levélrendelésű csomagszolgáltatások költségei

A Bizottság feladata alapvetően az volt, hogy a Deutsche Post összes költségéből kiszűrje azokat a költségeket, amik kizárólag a levélrendelésű csomagszolgáltatásokhoz kapcsolódnak, vagyis ezen szolgáltatások *inkrementális* vagy *különálló költségeit* (incremental, stand-alone costs). Másképpen fogalmazva, ezek pontosan azok a költségek, amelyek nem merülnének fel akkor, ha a DPAG kilépne a levélrendelésű csomagszolgáltatások piacáról. Azokat a költségeket, amik bár – így vagy úgy – a fenti szolgáltatási körhöz kapcsolódnak, de akkor is megjelenének, ha a Deutsche Post kilépne erről a piacról, a Bizottság *közös fix költségeknek* (common fixed costs) nevezi. Utóbbi kategóriába sorolható például a levélrendelésű csomagszolgáltatások infrastruktúrájának nagy része, mivel ez átfedésben van az egyetemes csomagszolgáltatáshoz szükséges infrastruktúrával, utóbbit pedig a DPAG-nak kötelessége fenntartani. Ez egyébként különbséget jelent a DPAG és más, egyetemes szolgáltatásra nem kötelezett postai szolgáltatók között, utóbbiaknak ugyanis lehetőségük van arra, hogy valamely piacról kilépve a felépített infrastruktúrájukat akár teljesen lebontsák.

Az inkrementális költségek meghatározására azért van szükség, mert utána ezeket összevetve a levélrendelésű csomagszolgáltatásokból származó ugyanazon időszaki bevétellel, pontosan azt tudjuk meg, hogy a Deutsche Post egységnyi átlagos levélrendelésű csomagszolgáltatás után annak költségénél magasabb vagy alacsonyabb árat kért-e.¹¹⁸ Az inkrementális költségeken alapuló tesztet egyébként elsőként a Deutsche Post-ügyben használta az Európai Bizottság, korábban ugyanis átlagos változó költségekkel dolgoztak ilyen esetekben (Geradin–Henry, 2004).

¹¹⁸ Ami nyilván ennél is szerencsésebb volna, az az *utolsó egységnyi* szolgáltatás költségének, vagyis a tényleges határköltségnek a meghatározása, de az Európai Bizottság a fent vázolt módszertant követte.

Általánosságban, a postai szolgáltatások öt egymást követő szakaszból állnak (lásd az 1. ábrát), ezeket együtt a postai szolgáltatások *értékláncának* is nevezik. A továbbiakban bemutatjuk, hogy az Európai Bizottság az értéklánc egyes szakaszainál felmerülő költségek közül mit tekintett inkrementális, és mit közös fix költségnek.

A *begyűjtés* a levélrendelésű csomagszolgáltatások esetében közvetlenül a megrendelő cégek telephelyéről történik. Pontosan ezért a begyűjtéssel kapcsolatos költségek mind az inkrementális költségek kategóriájába sorolhatók, hiszen ha a DPAG felhagyna a levélrendelésű csomagszolgáltatások nyújtásával, akkor ezek egyáltalán nem merülnének fel.

A *szortírozás* esetében, akár az értéklánc 2., akár a 4. pontjában megjelenő szortírozásról van szó, mind inkrementális, mind pedig közös fix költségek felmerülnek. Ezt a műveletet a Deutsche Post 33 szállítmányozási központban és 476 kézbesítési ponton végzi, amelyek nagyjából egyenletesen oszlanak meg Németország területén. Ugyanezeket a központokat használják más jellegű küldemények szortírozására is, ezért általános fenntartási költségeik közös fix költségek. Ezzel szemben egyes felszerelések és különösen az élőmunka költsége arányosan csökkenne, ha a DPAG megszűnne nyújtani a levélrendelésű csomagszolgáltatást. Ezek arányos része tehát inkrementális költség.

A *szállítás* esetében célszerű külön tárgyalni a 33 szállítmányozási központ közötti, ún. hosszú távú, valamint a szállítmányozási központok és a 476 kézbesítési pont közötti, ún. regionális-helyi szállítást. Előbbi esetében fel sem merülnek inkrementális költségek, mivel valamennyi fuvarra szükség van az egyetemes szolgáltatási kötelezettség ellátásához is. Ugyanakkor, ha a Deutsche Post abbahagyná a levélrendelésű csomagszolgáltatást, a regionális és helyi szállítás, pontosabban a kézbesítési pontok egy része feleslegessé válna. Az EB megállapítása szerint a levélrendelésű csomagszolgáltatáshoz kapcsolódó költségek fele tekinthető inkrementálisnak ez utóbbi esetben.

Végezetül, a *kézbesítés* vonatkozásában kétféle költségről beszélhetünk. A kézbesítő gépjárművekhez kapcsolódó költségek (pl. üzemanyag) a közös fix költségek körébe tartoznak, mivel a levélrendelésű csomagok kiszállítása más küldeményekkel együtt történik. Ha a levélrendelésű csomagok ki is esnének és a kézbesítések száma ezáltal csökkenne, tapasztalatok szerint a postai gépjárművek által megtett út alig lenne rövidebb. A kézbesítésnek a gépjárművekhez nem kapcsolódó további költségei viszont arányban vannak

a kézbesítések számával (kivéve, ha egyazon személynek a levélrendelésű csomagon kívül ugyanabban az időben más küldemény is érkezik, de ez ritka), ezért a vizsgált szolgáltatáshoz kapcsolódó ilyen költségek teljes egészében inkrementálisnak tekinthetők.

A levélrendelésű csomagszolgáltatásokból származó bevételek

Általánosságban elmondható, hogy a levélrendelésű csomagszolgáltatások árai többnyire esetenként, megrendelőnként külön kerülnek megállapításra. Emellett ráadásul a Deutsche Post AG kedvezményről szóló egyezményeket kötött a legnagyobb ügyfeleivel, így az ő számukra ez a szolgáltatás alacsonyabb áron volt elérhető. Cserébe a DPAG azt kérte, hogy küldeményeiket – vagy azok egy meghatározott százalékát –, sőt többnyire leányvállalataik küldeményeit is vele szállíttassák. Ilyen jellegű egyezmények már 1974 óta léteztek.

Az Európai Bizottság azonban megállapította, hogy ezek az egyezmények már az esetleges ragadozó árazástól függetlenül is jogsértőek voltak. A Deutsche Post ugyanis a levélrendelésű szolgáltatások németországi piacának – mint releváns piacnak – kb. 85 %-át uraló, domináns vállalat.¹¹⁹ A Hoffmann–LaRoche-ügyben hozott 1979/85/76-os bizottsági határozat viszont leszögezi, hogy egy piacon a domináns szereplő nem köthet a vevőivel olyan megállapodást, amelyben kötelezi őket arra, hogy az érintett terméket csak tőle szerezzék be (cserébe pedig ár- vagy másmilyen kedvezményt ad). Az EB valójában kétféle kedvezmény között húz éles határvonalat:

- *A mennyiségi kedvezmények* (quantity rebates) minden vevőnek járnak, aki a termékből egy bizonyos mennyiségnél többet vásárol.
- Ezzel szemben a *hűségkedvezmények* (fidelity rebates) lényege, hogy csak meghatározott vevőknek járnak, akik kötelezik magukat a vállalattól történő vásárlásra. Az esetleges árkedvezmény valójában ennek az ellentételezésére szolgál.

Az uniós jog tehát engedélyezi a mennyiségi kedvezményeket, a hűségkedvezményeket viszont tiltja az adott piacon domináns pozícióban lévő vállalat számára. Márpedig azt az EB egyértelműen megállapította, hogy a Deutsche Postnak az ügyfeleivel kötött egyezményei az utóbbi kategóriába tartoztak.

¹¹⁹ Fontos megjegyezni, hogy a UPS ekkoriban még nem nyújtott érdemben levélrendelésű csomagszolgáltatást – és más szolgáltatók sem, kivéve persze a DPAG-t –, pontosan azért, mert veszteségesek lettek volna, állításuk szerint a DPAG ragadozó árazásának következtében.

Az 1990 és 1995 közötti aggregált bevételi adatokból ráadásul az is megállapítható, hogy a DPAG levélrendelésű csomagszolgáltatásból származó bevételei elmaradtak az inkrementális költségektől ebben az időszakban. Mindez valószínűleg azt jelenti, hogy a Deutsche Post ragadozó árazást alkalmazott, áraival és hűségkedvezményeivel lehetetlenné téve, hogy más szolgáltatóknak is érdemes legyen belépni a levélrendelésű csomagszolgáltatások piacára.

Hatás a tagállamok közti kereskedelemre

Az Európai Bizottság a DPAG versenytorzító tevékenységének kimutatása ellenére sem hozhatott volna elítélő határozatot a vállalat ellen, ha ez a tevékenység nincs negatív hatással a tagállamok közti kereskedelemre, ekkor ugyanis a Deutsche Post csak tagállami szinten számíthatott volna büntetésre. (A Közösséget létrehozó szerződés idézett 82. cikkelyében is szerepel, hogy csak a tagállamokon átívelő esetekre vonatkozatható.) Az EB ugyanakkor határozatában amellet érvel, hogy a DPAG azzal, hogy visszaélt az erőfölényével, más tagállamok rivális szolgáltatóit is kizárta a levélrendelésű csomagszolgáltatások piacáról. A tagállamok közti kereskedelemre gyakorolt negatív hatás így igazolható.

Az ítélet

Kissé durván fogalmazva, a Deutsche Post valószínűleg „érezte a veszét” már a bizottsági ítélet meghozatala előtt is, ezért igyekezett az EB „kedvében járni” néhány intézkedéssel. Így például 2000. október 19-én felfüggesztette az összes hűségkedvezményről szóló egyezményt. Emellett annak érdekében, hogy a jövőben világosan látni lehessen, végez-e versenytorzító keresztfinanszírozást, ígéretet tett arra, hogy az egyetemes szolgáltatást nyújtó és a más vállalatokkal versenyben lévő területeket strukturálisan is szétválasztja egymástól. Az ígéretnek megfelelően 2001. december 31-ével önálló DPAG-leányvállalat jött létre a csomagszolgáltatásokra, *Newco* néven. Mindezekon túl a Deutsche Post azt is vállalta, hogy az immár különálló vállalatok között a transzferárak átlátható rendszerét hozza létre, ahol a transzferárak a piaci áron, illetve – amennyiben nincs ilyesmi – a költségeken alapulnak.

IV.2. táblázat: Nemzeti postai szabályozó hatóságok által folytatott vizsgálatok kerestfinanszírozás ügyében 1998 és 2005 között.

Tagállam	Vizsgálatok száma az adott évben (db)							
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hollandia	1							
Portugália	2	2	2	3	3	3	3	3
Szlovákia					1	1	1	1

Forrás: WIK Consult [2006]

Mondhatjuk, hogy a büntetés minden igyekezet ellenére nem maradt el. Az Európai Bizottság 2001/354/EK határozatának végén kimondta, hogy a Deutsche Post AG 1974 és 2000 között nyújtott hűségkedvezményeivel megsértette az Európai Közösséget létrehozó szerződés 82. cikkelyét, továbbá ugyanezt a cikkelyt sértette meg még egyszer azzal, hogy 1990 és 1995 között a levélrendelésű csomagszolgáltatások árát az inkrementális költségüknél alacsonyabban állapította meg. Az ítélet szerint ezt a gyakorlatot a DPAG-nak azonnal be kell szüntetnie, valamint ezen kívül:

- 24 millió eurós büntetést kell fizetnie;
- három évig minden évben be kell nyújtania a Bizottságnak egy jelentést a Newco bevételeiről és költségeiről, valamint egy másik jelentést a DPAG és a Newco közötti transzferárakról;
- szintén három évig a Newcónak minden, a hat legnagyobb ügyfelének valamelyikével kötött, kedvezményekről szóló egyezményt be kell nyújtania a Bizottságnak.

7.3 Vizsgálódások tagállami szinten

A WIK Consult GmbH 2006-os tanulmánya szerint az 1998 és 2005 közötti időszakban három olyan tagállam volt, ahol a postai szolgáltatások területén illetékes nemzeti szabályozó hatóság vizsgálatot indított törvénytelen kerestfinanszírozás ügyében [WIK Consult (2006)]. Ezek az országok Hollandia, Portugália és Szlovákia voltak. Sajnálatos módon egyedül a holland eset az, amellyel kapcsolatban rendelkezésre áll némi angol nyelvű információ. A helyi szabályozó hatóság, az *Onafhankelijke Post en Telecommunicatie Autoriteit* (OPTA) 1999-ben kezdett vizsgálódást a holland egyetemes szolgáltató, a TPG Post (ma TNT Post)

esetleges keresztfinanszírozásával kapcsolatban. A TPG-nek a vizsgálat során számos kérdésre kellett választ adnia [OPTA Annual Report 1999]. Az OPTA egy későbbi, 2001-es sajtóközleményéből aztán kiderül, hogy a TPG-t a fenntartott terület és a többi szolgáltatás pénzügyi szétválasztására kötelezték, hogy ezzel láthatóvá váljanak a köztük zajló transzferek, így végső soron elrettentsék a céget a törvénytelen keresztfinanszírozástól. A sajtóközlemény megemlíti, hogy a postai szolgáltatások esetében a keresztfinanszírozással kapcsolatos szabályozás lényegesen egyszerűbb, mint a telekommunikáció többi területén, utóbbiaknál ugyanis sokkal többféle szolgáltatás létezik, valamint előírás az egyes szolgáltatások költségorientált árazása is (OPTA Press Release, 2001).

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Deutsche Post World Net – History [2008]. http://www.dpwn.de/dpwn?tab=1&skin=hi&check=yes&lang=de_EN&xmlFile=2010033
- Costing and Financing of Universal Service Obligations in the Postal Sector in the European Union*, Final Report for EC DG XIII, N/E/R/A, London, November 1998.
- Costing and Financing Universal Service Obligations in a Competitive Telecommunications Environment in the European Union*. Study for DG XIII of the European Commission, Wissenschaftliches Institut für Kommunikationsdienste GmbH, október.
- Directive 1997/67/EC on common rules for the development of the internal market of Community postal services and the improvement of quality of service.
- Einhorn, M. “Universal Service: Realities and Reforms.” *Industrial and Corporate Change*, 4 (4), 1995, 721–726.
- Elaborating the Universal Service Concept in the Services of General Interest. A Consumer Committee position paper, European Commission, December, 1999.
- Foster, C. D. Privatization, public ownership and the regulation of natural monopoly. Blackwell, London, 1999.
- Geradin, D.–Henry, D. „Regulatory and competition law remedies in the postal sector.” Megjelent: Geradin, D. (szerk.): *Remedies in network industries – EC competition law versus sector-specific regulation*. Intersentia, 2004.
- Kiss, F. and B. Lefebvre: „Econometric models of telecommunications firms”, *Revue Économique*, 38 (2), 307–373.
- Kiss Ferenc, Major Iván és Valentiny Pál: *Információgazdaság és piacszabályozás*. Budapest: Akadémiai Kiadó Rt., 2000.
- Kiss Károly Miklós, „A postai szektor szabályozása.” In: *Verseny és szabályozás 2007*. MTA KTI, Budapest, 2008. 252–302.
- Liberalisation of incoming and outgoing intra-Community cross-border mail*, Study for the European Commission, PricewaterhouseCoopers, December 1998.
- Milgrom, P. and J. Roberts, „Limit Pricing and Entry Under Incomplete Information: An Equilibrium Analysis.” *Econometrica*, 50, 443–460.
- Modelling and quantifying scenarios for liberalisation*, Final report for EC DG XIII, MMD Ltd. And Hydra Associates, London, February, 1999.
- Notice from the Commission on the application of the competition rules to the postal sector and on the assessment of certain State measures relating to postal services (SEC(97)2289)
- OPTA Annual Report 1999. <http://www.opta.nl/download/jv99eng.pdf>
- OPTA Press Release – OPTA to monitor TPG cross-subsidies, 2001. <http://www.opta.nl/asp/en/publications/document.asp?id=2215>
- Paul Corbeau (Case C-320/91 ECR (1993) I-2533), 1993.
- Postal services: Commission proposes to speed completion of Internal Market*. EC DG XIII, Internet web-page. June 2000.

Promoting Competition in Postal Services, OECD, DAFPE/CLP(99)22, 1999.

Proposal for further opening of postal services market - frequently asked questions. EC DG XIII, Internet web-page. May 2000.

Study on the Weight and Price Limits of the Reserved Area in the Postal Sector, For EC DG XIII, Ctcon, Brussels and Vallendar, November 1998.

Tanulmány a magyar postai szektor liberalizálásának hatásairól. Arthur Andersen, Budapest, 2000. május 10.

The Postal Directive, CEN Technical Committee, Newsletter, Issue 5 (TC 331), October 1999.

Tirole, J. *The Theory of Industrial Organization,* Cambridge, MA: The MIT Press, 1998.

UPS: About UPS, 2008. <http://www.ups.com/content/hu/en/about/index.html?WT.svl=SecNav>

WIK Consult GmbH [2006]: Main developments in the postal sector 2004–2006.
http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2006-wik-final_en.pdf

A vonatkozó EU-joganyag:

Az Európai Közösséget létrehozó szerződés

Az Európai Parlament és a Tanács 97/67/EK irányelve a közösségi postai szolgáltatások belső piacának fejlesztésére és a szolgáltatás minőségének javítására vonatkozó közös szabályokról

Az Európai Bizottság 2001/354/EK határozata egy, az Európai Közösséget létrehozó szerződés 82. cikkelye alapján zajló eljárásról

Az Európai Parlament és a Tanács 2002/39/EK irányelve a 97/67/EK irányelvnek a közösségi postai szolgáltatások verseny számára való további megnyitása tekintetében történő módosításáról